T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

GAZİ HÜSREV BEY KÜTÜPHANESİNDEKİ MÜZEHHEP SERLEVHALI YAZMALARIN TEZHİP SANATI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fatih URAL

Enstitü Anabilim Dalı : Geleneksel Türk Sanatları
Enstitü Bilim Dalı : Tezhip

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ayşe ÜSTÜN

KASIM-2020

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

GAZİ HÜSREV BEY KÜTÜPHANESİNDEKİ MÜZEHHEP SERLEVHALI YAZMALARIN TEZHİP SANATI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fatih URAL

Enstitü Anabilim Dalı : Geleneksel Türk Sanatları
Enstitü Bilim Dalı : Tezhip

"Bu tez 24/11/2020 tarihinde online olarak yapılmış olup aşağıda isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir."

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Ayşe ÜSTÜN	BAŞARILI
Doç. Mesude Hülya DOĞRU	BAŞARILI
Doç. Gülnur DURAN	BAŞARILI

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın konusu, "Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesindeki Müzehhep Serlevhalı Yazmaların Tezhip Sanatı Açısından Değerlendirilmesi" olarak belirlenmiştir. Kütüphane bünyesinde bulunan on beş adet yazma esere ait müzehhep serlehalar "sayfa düzeni, kullanılan motifler, kullanılan simetri çeşitleri, kullanılan renkler" açısından değerlendirilmiş ve ait oldukları döneme göre katalog çalışması yapılmıştır.

Yüksek lisans eğitimimin başlangıcından bu yana ve tez çalışması sırasında ilgi ve desteğini esirgemeyen, çalışmamın eksiklerini gidermekte bana yardımda bulunan, bilgi ve tecrübeleriyle her zaman yol gösteren danışman hocam Sayın Prof. Dr. Ayşe ÜSTÜN'e, bütün katkılarında dolayı değerli hocalarım Doç. Gülnur DURAN'a ve Doç. Mesude Hülya DOĞRU'ya teşekkürlerimi borç bilirim.

Fatih URAL

24.11.2020

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR ..... **iii**
RESİM LİSTESİ ..... **iv**
ÇİZİM LİSTESİ ..... **xi**
ÖZET ..... **xix**
SUMMARY ..... **xx**

GİRİŞ **1**
BÖLÜM 1: GAZİ HÜSREV BEY KÜTÜPHANESİNDEKİ BAZI YAZMALARIN KİTAP SANATLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ **3**
1.1. Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Hakkında Bilgi 3
1.2. 16 ilâ 19. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Türk Tezhip Sanatı Karakteristik Özellikleri 4
1.3. Türklerde Nakışhane Geleneği 11
1.4. Teze Konu Olan El Yazması Eserlerde Görülen Kitap Sanatı Unsurları 13
1.4.1. Hat Sanatı 13
1.4.2. Tezhip Sanatı 14
1.4.3. Cilt Sanatı 15
1.5. Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesindeki Bazı Yazmalarda Görülen Tezhip Sanatı 17
1.5.1. Serlevha (Dîbâce), Ünvan Sayfası Tezhibi 20
1.5.2. Satır Arası Tezhibi 21
1.5.3. Koltuk 22
1.5.4. Güller (Mushaf gülü) ve Duraklar 30
1.6. Teze Konu Olan Yazmalardaki Müzehhep Sayfalarda Motif, Renk, Desen ve Kompozisyon 34
1.6.1. Motifler 34
1.6.2. Renk 46
1.6.3. Desen ve Kompozisyon 47
1.7. Tipoloji 58

BÖLÜM 2: TEZE KONU OLAN YAZMALARIN KATALOGLANMASI **81**
2.1. Katalog No: 1 81
2.2. Katalog No : 2 88

2.3.Katalog No: 3 94
2.4. Katalog No: 4 99
2.5. Katalog No: 5 105
2.6.Katalog No: 6 112
2.7. Katalog No: 7 116
2.8. Katalog No: 8 128
2.9. Katalog No: 9 139
2.10. Katalog No: 10 147
2.11. Katalog No: 11 154
2.12. Katalog No: 12 162
2.13. Katalog No: 13 168
2.14. Katalog No: 14 175
2.15. Katalog No: 15 182

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 189
KAYNAKÇA..... 200
ÖZGEÇMİŞ 204

KISALTMALAR

A.g.e : Adı geçen eser

A.g.m : Adı geçen makale

A.g.t : Adı geçen tez

Ank : Ankara

Ansk : Ansiklopedi

Bkz : Bakınız

BEÜ : Bülent Ecevit Üniversitesi

Bil : Bilimler

Cm : Santim

C : Cilt

Enst : Enstitü

Fak : Fakülte

GHBK : Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi

İA : İslam Ansiklopedisi

İst : İstanbul

Mm : Milimetre

MHK : Manisa Halk Kütüphanesi

MSÜ : Mimar Sinan Üniversitesi

No : Numara

S : Sayfa

S : Sayı

Sos : Sosyal

SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü

SSM : Sakıp Sabancı Müzesi

T.C : Türkiye Cumhuriyeti

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

TYEK : Türkiye Yazma Eserler Kurumu

vb. : Ve benzeri

VGM : Vakıflar Genel Müdürlüğü

Yay : Yayınları

RESİM LİSTESİ

Resim 1: Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Genel Görünüş 3
Resim 2: Şahkulu'na ait bir eser 5
Resim 3: Karamemi Üslubuna Örnek 6
Resim 4: 17. Yüzyıl Tezhip Örneği 7
Resim 5: 18. Yüzyıl Tezhibine Örnek 9
Resim 6: 19. Yüzyıl Tezhibine Örnek 10
Resim 7: Yazma Cilt Örneği. 16
Resim 8: Zahriye Sayfasına Örnek 17
Resim 9: Ara Başlık Örneği. 18
Resim 10: Hatime Sayfasına Örnek 19
Resim 11: Hatime Sayfası Örneği 19
Resim 12: Demirbaş Numarası-63, Ünvan Sayfası Örneği 20
Resim 13: Serlevha Sayfası Örneği 21
Resim 14: Unvan Sayfası ve Satır Arası Tezhibine Örnek 22
Resim 15: GHBK Demirbaş Numarası-10, Koltuk Örneği 23
Resim 16: GHBK Demirbaş Numarası-4375, Koltuk Örneği 24
Resim 17: GHBK Demirbaş Numarası-2615, Koltuk Örneği 25
Resim 18: GHBK Demirbaş Numarası-9, Koltuk Örneği 25
Resim 19: GHBK Demirbaş Numarası-6713, Koltuk Örneği 26
Resim 20: GHBK Demirbaş Numarası-6306, Koltuk Örneği 27
Resim 21: GHBK Demirbaş Numarası-6306, Koltuk Örneği 27
Resim 22: GHBK Demirbaş Numarası-6953, Koltuk Örneği 28
Resim 23: GHBK Demirbaş Numarası-4, Koltuk Örneği 29
Resim 24: GHBK Demirbaş Numarası-6805, Koltuk Örneği 29
Resim 25: GHBK Demirbaş Numarası-63, Mushaf Gülü Örneği 31
Resim 26: Renkli paftaları gösteren serlevha tezhibi 46
Resim 27: GHBK Demirbaş Numarası-4, serbest kompozisyon 48
Resim 28: GHBK Demirbaş Numarası-2615, serbest kompozisyon 48
Resim 29: GHBK Demirbaş Numarası-6310, ½ simetrili kompozisyon 49
Resim 30: GHBK Demirbaş Numarası-63, ¼ simetrili kompozisyon 49
Resim 31: GHBK Demirbaş Numarası-6713, geometrik kompozisyon 50

Resim 32: GHBK Demirbaş Numarası-6947, ulama(raport) kompozisyon 50
Resim 33: GHBK Demirbaş Numarası-63, yarı ulama(raport) kompozisyon 51
Resim 34: GHBK Demirbaş Numarası-9, Bordür Örneği 51
Resim 35: GHBK Demirbaş Numarası-12, Bordür Örneği 51
Resim 36: GHBK Demirbaş Numarası, 12, Bordür Örneği 52
Resim 37: GHBK Demirbaş Numarası-12, Bordür Örneği 52
Resim 38: GHBK Demirbaş Numarası-2615, Bordür Örneği 52
Resim 39: GHBK Demirbaş Numarası-4375, Bordür Örneği 52
Resim 40: GHBK Demirbaş Numarası-6306, Bordür Örneği 52
Resim 41: GHBK Demirbaş Numarası-6306, Bordür Örneği 53
Resim 42: GHBK Demirbaş Numarası-6713, Bordür Örneği 53
Resim 43: GHBK Demirbaş Numarası-6805, Bordür Örneği 53
Resim 44: GHBK Demirbaş Numarası- 6805, Bordür Örneği 53
Resim 45: GHBK Demirbaş Numarası-6953, Bordür Örneği 53
Resim 46: GHBK Demirbaş Numarası-6953, Bordür Örneği 53
Resim 47: GHBK Demirbaş Numarası- 7053, Bordür Örneği 54
Resim 48: GHBK Demirbaş Numarası-4, Tığ Örneği 54
Resim 49: GHBK Demirbaş Numarası-9, Tığ Örneği 55
Resim 50: GHBK Demirbaş Numarası-10, Tığ Örneği 55
Resim 51: GHBK Demirbaş Numarası-12, Tığ Örneği 55
Resim 52: GHBK Demirbaş Numarası-63, Tığ Örneği 56
Resim 53: GHBK Demirbaş Numarası-4510, Tığ Örneği 56
Resim 54: GHBK Demirbaş Numarası-6306, Tığ Örneği 57
Resim 55: GHBK Demirbaş Numarası-6310, Tığ Örneği 57
Resim 56: GHBK Demirbaş Numarası-6947, Tığ Örneği 57
Resim 57: GHBK Demirbaş Numarası-6953, Tığ Örneği 58
Resim 58: GHBK Demirbaş No-4510, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Yazı Alanı ve Koltuk Detayı 82
Resim 59: GHBK Demirbaş No-4510, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Sûrebaşı Detayı 83
Resim 60: GHBK Demirbaş No-4510, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Dış Pervaz ve Tığ Detayı 83

Resim 61: GHBK Demirbaş No-4510, Kur'an-ı Kerim'in Çift Tam Sayfa Serlevha Örneği 84
Resim 62: GHBK Demirbaş No-10, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Yazı Alanı ve Koltuk Detayı 88
Resim 63: GHBK Demirbaş No-10, Kur'an-ı Kerim'in Serlevhasının Sûrebaşı Detayı 89
Resim 64 : GHBK Demirbaş No-10, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Dış Pervaz ve Tığ Detayı 90
Resim 65: GHBK Demirbaş No-10, Kur'an-ı Kerim'in Çift Tam Sayfa Serlevha Örneği 90
Resim 66: GHBK Demirbaş No-4375, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Yazı Alanı ve Koltuk Detayı 94
Resim 67: GHBK Demirbaş No-4375, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Sûrebaşı Detayı 95
Resim 68: GHBK Demirbaş No-4375, Kur'an-ı Kerim'in Tığ Örneği 95
Resim 69: GHBK Demirbaş No-4375, Kur'an-ı Kerim'in Çift Tam Sayfa Serlevha Örneği 96
Resim 70: GHBK Demirbaş No-2615, Divan'ın Serlevha Sayfasının Koltuk Detayı . 99
Resim 71: GHBK Demirbaş No-2615, Divan'ın Çift Tam Sayfa Serlevha Sayfasının Başlık Örneği 100
Resim 72: GHBK Demirbaş No-2615, Divan'ın Çift Tam Sayfa Serlevha Örneği ... 101
Resim 73: GHBK Demirbaş No-9, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Yazı Alanı ve Koltuk Detayı 106
Resim 74: GHBK Demirbaş No-9, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Sûrebaşı Detayı 107
Resim 75: GHBK Demirbaş No-9, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Tığ Detayı.. 107
Resim 76: GHBK Demirbaş No-9, Kur'an-ı Kerim'in Dış Cilt Örneği 108
Resim 77: GHBK Demirbaş No-9, Kur'an-ı Kerim'in İç Kab ve Mıklep Örneği 108
Resim 78: GHBK Demirbaş No-9, Kur'an-ı Kerim'in Çift Tam Sayfa Serlevha Örneği 109
Resim 79: GHBK Demirbaş No:7053, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Başlık Detayı 112

Resim 80: GHBK Demirbaş No:7053, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Dış Pervaz Detayı 113
Resim 81: GHBK Demirbaş No:7053, Kur'an-ı Kerim'in Çift Tam Sayfa Serlevha Örneği 113
Resim 82: GHBK Demirbaş No-63, Kur'an-ı Kerim Serlevhasının Yazı Alanı Detayı 117
Resim 83: GHBK Demirbaş No-63, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Başlık "Fatiha Suresi" Detayı 118
Resim 84: GHBK Demirbaş No-63, Kur'an-ı Kerim'in Ünvan Sayfası "Bakara Suresi" Detayı 119
Resim 85: GHBK Demirbaş No-63, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Dış Pervaz ve Tığ Detayı 119
Resim 86: Demirbaş No-63, Kur'an-ı Kerim'in Cildi 120
Resim 87: GHBK Demirbaş No-63, Kur'an-ı Kerim'in İç Kabı ve Mıklep Örneği ... 120
Resim 88: GHBK Demirbaş No-63, Kur'an-ı Kerim'in Çift Tam Sayfa Serlevha "Fatiha Suresi" Örneği 121
Resim 89: GHBK Demirbaş No-63, Kur'an-ı Kerim'in Ünvan Sayfası "Bakara Suresi" Örneği 121
Resim 90: GHBK Demirbaş No-6713, Mushaf'ın Serlevhasının Fatiha Sûresi Yazı Alanı ve Koltuk Detayı. 128
Resim 91: GHBK Demir Baş No-6713, Mushaf'ın Serlevha Sayfasının Bakara Sûresi Yazı Alanı ve Koltuk Detayı. 129
Resim 92: GHBK Demirbaş No-6713, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Fatiha Sûresi, Sûrebaşı Detayı 130
Resim 93: GHBK Demirbaş No-6713, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Bakara Sûresi, Sûrebaşı Detayı 130
Resim 94: GHBK Demirbaş No-6713 Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Fatiha Sûresi Dış Pervaz Detayı 131
Resim 95: GHBK Demirbaş No-6713 Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Bakara Sûresi Dış Pervaz Detayı 131
Resim 96: GHBK Demirbaş No-6713, Kur'an-ı Kerim'in Cilt Kabı 132
Resim 97: GHBK Demirbaş No-6713, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası 133

Resim 98: GHBK Demirbaş No-6306, Kuran-ı Kerim Serlevhasının Yazı Alanı ve Koltuk Detayı 140
Resim 99: GHBK Demirbaş No-6306, Kuran-ı Kerim Serlevha Sayfası Sûrebaşı Detayı 140
Resim 100: GHBK Demirbaş No-6306, Kuran-ı Kerim Serlevha Sayfasının Dış Pervaz ve Tığ Detayı 141
Resim 101: GHBK Demirbaş No-6306, Kuran-ı Kerim'in Cildi 142
Resim 102: GHBK Demirbaş No-6306, Kuran-ı Kerim'in Mıklebi 142
Resim 103: GHBK Demirbaş No-6306, Kuran-ı Kerim'in Serlevha Örneği 143
Resim 104: GHBK Demirbaş No-6310, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Yazı Alanı Detayı 148
Resim 105: GHBK Demirbaş No-6310, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Sûrebaşı Detayı 148
Resim 106: GHBK Demirbaş No-6310, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Dış Pervaz Detayı 149
Resim 107: Demirbaş No-6310, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Tığ Detayı. 149
Resim 108: GHBK Demir Baş No-6310, Kur'an-ı Kerim'in Cild Kabı ile Mıklep Örneği 150
Resim 109: GHBK Demir Baş No-6310, Kur'an-ı Kerim'in Çift Tam Sayfa Serlevha Örneği 150
Resim 110: GHBK Demirbaş No-6953, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Yazı Alanı ve Koltuk Detayı 154
Resim 111: GHBK Demirbaş No-6953, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Sûrebaşı Detayı 155
Resim 112: GHBK Demirbaş No-6953, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının İç Pervaz Örneği. 156
Resim 113: GHBK Demirbaş No-6953, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Dış Pervaz ve Tığ Detayı 156
Resim 114: GHBK Demirbaş No-6953, Kuran-ı Kerim'in Cilt Örneği 157
Resim 115: GHBK Demirbaş No-6953, Kuran-ı Kerim'in İç Kapak Örneği 157
Resim 116: GHBK Demirbaş No-6953, Kuran-ı Kerim'in Mıklep Örnekleri 158
Resim 117: GHBK Demirbaş No-6953, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Örneği 158

Resim 118: GHBK Demirbaş No:4, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Yazı Alanı ve Koltuk Detayı 163
Resim 119: GHBK Demirbaş No:4, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Sûrebaşı Detayı 163
Resim 120: GHBK Demirbaş No:4, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Dış Pervaz Detayı 164
Resim 121: GHBK Demirbaş No:4, Kur'an-ı Kerim'in Çift Tam Sayfa Serlevha Örneği 164
Resim 122: GHBK Demirbaş No-12, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Yazı Alanı ve İç Pervaz Detayı..... 168
Resim 123: GHBK Demir Baş No-12, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Sûrebaşı Detayı 169
Resim 124: GHBK Demirbaş No-12, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Dış Pervaz Detayı 170
Resim 125: GHBK Demirbaş No-12, Kur'an-ı Kerim'in Çift Tam Sayfa Serlevhanın Örneği 171
Resim 126: GHBK Demirbaş No-6805, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Yazı Alanı ve Koltuk Detayı..... 175
Resim 127: GHBK Demirbaş No-6805, Serlevha Sayfasının Sûrebaşı ve Bordür Detayı 176
Resim 128: GHBK Demirbaş No-6805, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Dış Pervaz Detayı..... 177
Resim 129: GHBK Demirbaş No-6805, Kur'an-ı Kerim'in Cilt Örneği..... 177
Resim 130: GHBK Demirbaş No-6805, Kur'an-ı Kerim'in Çift Tam Sayfa Serlevha Örneği 178
Resim 131: GHBK Demirbaş No-6947, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Yazı Alanı Örneği 182
Resim 132: GHBK Demirbaş No-6947, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Dış Pervaz ve Tığ Detayı 183
Resim 133: GHBK Demirbaş No-6947, Kur'an-ı Kerim'in Cilt Örneği..... 184
Resim 134: GHBK Demirbaş No-6947, Kur'an-ı Kerim'in Cilt ve Mıklep Örneği ... 185
Resim 135: GHBK Demirbaş No-6947, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Örneği 185

Resim 136: GHBK Yer Alan 63 Demirbaş Numaralı Eserin Cilt Örneği 192
Resim 137: Manisa Halk Kütüphanesinde Yer Alan 3136 Demirbaş nolu eserin cilt kabı örneği. 193
Resim 138: GHBK Yer Alan 63 Demirbaş Numaralı Eserin Ünvan Tezhibi Örneği 193
Resim 139: Manisa Halk Kütüphanesinde Yer Alan 3136 Demirbaş Numaralı Eserin Ünvan Tezhibi Örneği 194
Resim 140: GHBK de 6306 Demirbaş Numaralı Eserin Serlevha Sayfası Örneği. (18.yüzyıl) 195
Resim 141: SSM de Bulunan Mushaf'ın Serlevha Sayfası Örneği.(18. yüzyıl)..... 195
Resim 142: GHBK de 6953 Demirbaş Numaralı Eserin Serlevha Sayfası Örneği 196
Resim 143: SK- Pertevniyal 8'de Yer Alan Eserin Serlevha Sayfası Örneği..... 196
Resim 144: GHBK 4375 Demirbaş Numaralı Eserin Serlevha Sayfası 197
Resim 145: TYEK, Süleymaniye YEK, Fatih 10 da Kayıtlı Eserin Serlevha Sayfası 198

ÇİZİM LİSTESİ

Çizim 1: GHBK Demirbaş Numarası-10, Koltuk Deseni Çizimi..... 24
Çizim 2: GHBK Demirbaş Numarası-4375, Koltuk Deseni Çizimi..... 24
Çizim 3: GHBK Demirbaş Numarası-2615, Koltuk Deseni Çizimi..... 25
Çizim 4: GHBK Demirbaş Numarası-9, Koltuk Deseni Çizimi..... 26
Çizim 5: GHBK Demirbaş Numarası-6713, Koltuk Deseni Çizimi..... 26
Çizim 6: GHBK Demirbaş Numarası-6306, Koltuk Deseni Çizimi..... 27
Çizim 7: GHBK Demirbaş Numarası-6306, Koltuk Deseni Çizimi..... 28
Çizim 8: GHBK Demirbaş Numarası-6953, Koltuk Deseni Çizimi..... 28
Çizim 9: GHBK Demirbaş Numarası-4, Koltuk Deseni Çizimi..... 29
Çizim 10: GHBK Demirbaş Numarası-6805, Koltuk Deseninin Çizimi..... 30
Çizim 11: GHBK Demirbaş Numarası-63, Mushaf Gülü Çizimi..... 31
Çizim 12: GHBK 6310 ve 6947 Demirbaş Numaralı Eserlerde Görülen Durak Çizimi32
Çizim 13: GHBK 4, 9 ve 6805 Demirbaş Numaralı Eserlerde Görülen Durak Çizimi. 32
Çizim 14: GHBK 4510 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Durak Çizimi..... 32
Çizim 15: GHBK 63 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Durak Çizimi..... 33
Çizim 16: GHBK 6306 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Durak Çizimi..... 33
Çizim 17: GHBK 6953 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Durak Çizimi..... 33
Çizim 18: GHBK 7053 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Durak Çizimi..... 33
Çizim 19: GHBK 6713 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Durak Çizimi..... 34
Çizim 20: GHBK 2615 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Rumi Çizimi..... 35
Çizim 21: GHBK 9 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Rumi Çizimi..... 35
Çizim 22: GHBK 9 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Rumi Çizimi..... 35
Çizim 23: GHBK 63 ve 7053 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Rumi Çizimi 36
Çizim 24: GHBK 6713 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Rumi Çizimi..... 36
Çizim 25: GHBK 6306 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Rumi Çizimi..... 36
Çizim 26: GHBK 6953 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Rumi Çizimi..... 37
Çizim 27: GHBK 63 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Bulut Motifi Çizimi..... 37
Çizim 28: GHBK 6953 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Bulut Motifi Çizimi..... 38
Çizim 29: GHBK 7053 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Bulut Motifi Çizimi..... 38
Çizim 30: GHBK 4, 9 ve 12 Demirbaş Numaralı Eserlerde Görülen Yaprak Örneği... 39
Çizim 31: GHBK 9 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Yaprak Örneği..... 39

Çizim 32: GHBK 4, 9, 2615, 4510, 6306, 6713, 7053 Demirbaş Numaralı Eserlerde Görülen Yaprak Örneği 39
Çizim 33: GHBK 6310 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Yaprak Örneği 40
Çizim 34: GHBK 6805 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Yaprak Örneği 40
Çizim 35: GHBK 6805 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Yaprak Örneği 40
Çizim 36: GHBK 9, Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Penç Örneği 41
Çizim 37: GHBK 9 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Penç Örneği 41
Çizim 38: GHBK 9 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Penç Örneği 41
Çizim 39: GHBK 9 ve 2615 Demirbaş Numaralı Eserlerde Görülen Penç Örneği 41
Çizim 40: GHBK 4, 9,10, 12, 2615, 6306, 6310, 6713, 6805, 6953, 7053 Demirbaş Numaralı Eserlerde Görülen Penç Örneği 42
Çizim 41: GHBK 6306 ve 6947 Demirbaş Numaralı Eserlerde Görülen Penç Örneği. 42
Çizim 42: GHBK 6805 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Penç Örneği 42
Çizim 43: GHBK Demirbaş no-9 ve 12, Hatayi Örneği 43
Çizim 44: GHBK Demirbaş no-6713, Hatayi Örneği 43
Çizim 45: GHBK Demirbaş no-7053, Hatayi Örneği 43
Çizim 46: GHBK Demirbaş no-4, 7053, Goncagül Örneği 44
Çizim 47: GHBK Demirbaş no-9 ve 12, Goncagül Örneği 44
Çizim 48: GHBK Demirbaş no-9, 12, Goncagül Örneği 44
Çizim 49: GHBK Demirbaş no-9, 6306, Goncagül Örneği 44
Çizim 50: GHBK Demirbaş no-12, 6713, Goncagül Örneği 45
Çizim 50: GHBK Demirbaş no-6310, 6947, Goncagül Örneği 45
Çizim 51: GHBK Demirbaş no-2615, Goncagül Örneği 45
Çizim 52: GHBK Demirbaş no-7053, Goncagül Örneği 45
Çizim 53: GHBK Demirbaş Numarası-9, Bordür Çizimi 51
Çizim 54: GHBK Demirbaş Numarası-12, Bordür Çizimi 52
Çizim 55: GHBK Demirbaş Numarası-12, Bordür Çizimi 52
Çizim 56: GHBK Demirbaş Numarası-12, Bordür Çizimi 52
Çizim 57: GHBK Demirbaş Numarası-2615, Bordür Çizimi 52
Çizim 58: GHBK Demirbaş Numarası-4375, Bordür Çizimi 52
Çizim 59: GHBK Demirbaş Numarası- 6306, Bordür Çizimi 52
Çizim 60: GHBK Demirbaş Numarası- 6306, Bordür Çizimi 53

Çizim 61: GHBK Demirbaş-Numarası-6713, Bordür Çizimi 53
Çizim 62: GHBK Demirbaş Numarası-6805, Bordür Çizimi..... 53
Çizim 63: GHBK Demirbaş Numarası- 6805, Bordür Çizimi..... 53
Çizim 64: GHBK Demirbaş Numarası-6953, Bordür Çizimi..... 53
Çizim 65: GHBK Demirbaş Numarası-6953, Bordür Örneği 54
Çizim 66: GHBK Demirbaş Numarası-7053, Bordür Örneği 54
Çizim 67: GHBK Demirbaş Numarası-4, Tığ Çizimi 54
Çizim 68: GHBK Demirbaş Numarası-9, Tığ Çizimi 55
Çizim 69: GHBK Demirbaş Numarası-10, Tığ Çizimi 55
Çizim 70: GHBK Demirbaş Numarası-12, Tığ Örneği 56
Çizim 71: GHBK Demirbaş Numarası-63, Tığ Çizimi 56
Çizim 72: GHBK Demirbaş Numarası-4510, Tığ Çizimi 56
Çizim 73: GHBK Demirbaş Numarası-6306, Tığ Çizimi 57
Çizim 74: GHBK Demirbaş Numarası-6310, Tığ Çizimi 57
Çizim 75: GHBK Demirbaş Numarası-6947, Tığ Çizimi 58
Çizim 76: GHBK Demirbaş Numarası-6953, Tığ Çizimi 58
Çizim 77: İklil formda düzenlenmiş olan 4, 9, 12, 2615, 4375, 4510, 6306, 6310, 6805, 6947, 6953 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfa düzeni. 59
Çizim 78: Mihrabiyeli formda düzenlenmiş olan 10 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfa düzeni. 60
Çizim 79: Mihrabiyeli formda düzenlenmiş olan 7053 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfa düzeni. 61
Çizim 80: Mürekkep formda düzenlenmiş olan 63 ve 6713 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfa düzeni. 62
Çizim 81: 63 demirbaş numaralı eserin ünvan sayfası örneği. 63
Çizim 82: 12 ve 6805 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfalarında görülen bordür örneği. 64
Çizim 83: 9 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfası bordür örneği. 64
Çizim 84: 2615 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfası bordür örneği. 64
Çizim 85: 4375 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfası bordür örneği 64
Çizim 86: 6306 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfası bordür örneği 65
Çizim 87: 6713 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfası bordür örneği. 65

Çizim 88: 6953 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfası bordür örneği 65
Çizim 89: 7053 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfası bordür örneği. 65
Çizim 90: 6953 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfası bordür örneği. 65
Çizim 91: 12 demirbaş numaralı eserin bordürü..... 65
Çizim 92: 6306 demirbaş numaralı eserin bordürü..... 66
Çizim 93: 6805 demirbaş numaralı eserin bordürü..... 66
Çizim 94: 4, 9, 6805 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfalarında görülen durak66
Çizim 95: 6310 ve 6947 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfalarında görülen durak 66
Çizim 96: 4510 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen durak..... 67
Çizim 97: 63 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen durak..... 67
Çizim 98: 6306 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen durak..... 67
Çizim 99: 6953 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen durak..... 67
Çizim 100: 7053 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen durak..... 68
Çizim 101: 6713 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen durak..... 68
Çizim 102: 63 demirbaş numaralı eserin unvan sayfasındaki Mushaf gülü. 68
Çizim 103: 4, 9, 12, 2615, 4510, 6306, 6713, 7053 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfasında görülen yaprak 69
Çizim 104: 9 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen yaprak 69
Çizim 105: 6805 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen yaprak 69
Çizim 106: 6310 demirbaş numaralı eserde görülen yaprak 70
Çizim 107: 9 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen penç motifi 70
Çizim 108: 4, 9,10, 12, 2615, 6306, 6310, 6713, 6805, 6953, 7053 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfalarında görülen penç motifi 70
Çizim 109: 9 ve 2615 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfalarında görülen penç motifi 71
Çizim 110: 6306 ve 6947 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfalarında görülen penç motifi 71
Çizim 111: 9 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen penç motifi 71
Çizim 112: 9 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen penç motifi 71
Çizim 113: 6805 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen penç motifi Hatayi ve Goncagül Motifi 72

Çizim 114: 9 ve 12 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfasında görülen hatayi motifi 72
Çizim 115: 6713 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen hatayi motifi 72
Çizim 116: 7053 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen hatayi motifi 73
Çizim 117: 4 ve 7053 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfasında görülen goncagül örneği 73
Çizim 118: 9 ve 12 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfasında görülen goncagül motifi 73
Çizim 119: 9 ve 12 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfasında görülen goncagül motifi 73
Çizim 120: 9 ve 6306 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfalarında görülen goncagül motifi..... 73
..... 74
Çizim 121: 12 ve 6713 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfalarında görülen goncagül motifi..... 74
Çizim 122: 6310 ve 6947 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfalarında görülen goncagül motifi..... 74
Çizim 123: 2615 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen goncagül motifi 74
Çizim 124: 7053 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen goncagül örneği 74
Çizim 125: 63 ve 7053 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfalarında görülen rumi motifi 75
Çizim 126: 9 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen rumi motifi 75
Çizim 127: 9 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen rumi motifi 75
Çizim 128: 2615 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen rumi motifi .. 76
Çizim 129: 6306 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen rumi motifi .. 76
Çizim 130: 6713 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen rumi motifi .. 76
Çizim 131: 6953 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen rumi motifi .. 76
Çizim 132: 63 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen bulut motifi..... 77
Çizim 133: 6953 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen bulut motifi.. 77
Çizim 134: 7053 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen bulut motifi.. 77

Çizim 135: 4 numaralı eserin serlevha sayfasında görülen tığ 78
Çizim 136: 10 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen tığ..... 78
Çizim 137: 12 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen tığ..... 78
Çizim 138: 4510 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen tığ..... 78
Çizim 139: 9 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen tığ..... 78
Çizim 140: 63 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen tığ..... 79
Çizim 141: 6306 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen tığ..... 79
Çizim 142: 6310 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen tığ..... 79
Çizim 143: 6947 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen tığ..... 79
Çizim 144: 6953 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen tığ..... 79
Çizim 145: GHBK Demirbaş No-4510, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfa Düzeni 85
Çizim 146: GHBK Demirbaş No-4510, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Deseni Kanaviçesi 86
Çizim 147: GHBK Demirbaş No-4510, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfa Çizimi 87
Çizim 148: GHBK Demirbaş No-10, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfa Düzeni 91
Çizim 149: GHBK Demirbaş No-10, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Deseni Kanaviçesi 92
Çizim 150: GHBK Demirbaş No-4510, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Çizimi 93
Çizim 151: GHBK Demirbaş No-4375, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfa Düzeni 96
Çizim 152: GHBK Demirbaş No-4375, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Kanaviçesi 97
Çizim 153: GHBK Demirbaş No-4375, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfa Düzeni 98
Çizim 154: GHBK Demirbaş No-2615, Divan'ın Serlevha Sayfa Düzeni..... 102
Çizim 155: GHBK Demirbaş No 2615, Divan'ın Serlevha Sayfasının Kanaviçesi ... 103
Çizim 156: GHBK Demirbaş No-2615, Divan'ın Serlevha Sayfasının Çizimi 104
Çizim 157: GHBK Demirbaş No-9, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfa Düzeni 110
Çizim 158: GHBK Demirbaş No-9, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Kanaviçesi 110
Çizim 159: GHBK Demirbaş No-9, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Çizimi . 111
Çizim 160: GHBK Demirbaş No-7053, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfa Düzeni . 114
Çizim 161: GHBK Demirbaş No-7053, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Kanaviçesi 115

Çizim 162: GHBK Demirbaş No-6953, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Çizimi. 116
Çizim 163: GHBK Demirbaş No-63, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfa Düzeni 122
Çizim 164: GHBK Demirbaş No-63, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Desen Kanaviçesi 123
Çizim 165: GHBK Demirbaş No-63, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Çizimi 124
Çizim 166: GHBK Demirbaş No-63, Kur'an-ı Kerim'in Ünvan Sayfası Sayfa Düzeni 125
Çizim 167: GHBK Demirbaş No-63, Kur'an-ı Kerim'in Ünvan Sayfası Kanaviçesi. 126
Çizim 168: GHBK Demirbaş No-63, Kur'an-ı Kerim'in Ünvan Sayfası Çizimi..... 127
Çizim 169: GHBK Demirbaş No-6713, Kur'an-ı Kerim'in (Fatiha Sûresi) Serlevha Sayfa Düzeni..... 133
Çizim 170: GHBK Demirbaş No-6713, Kur'an-ı Kerim'in (Fatiha Sûresi) Serlevha Sayfası Kanaviçesi..... 134
Çizim 171: GHBK Demirbaş No-6713, Kur'an-ı Kerim'in (Fatiha Sûresi) Serlevha Sayfası Çizimi 135
Çizim 172: GHBK Demirbaş No-6713, Kur'an-ı Kerim'in (Bakara Sûresi) Serlevha Sayfa Düzeni..... 136
Çizim 173: GHBK Demirbaş No-6713, Kur'an-ı Kerim'in (Bakara Sûresi) Serlevha Sayfası Kanaviçesi..... 137
Çizim 174: GHBK Demirbaş No-6713, Kur'an-ı Kerim'in (Bakara Sûresi) Serlevha Sayfası Çizimi 138
Çizim 175: GHBK Demirbaş No-6306, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfa Düzeni .. 144
Çizim 176: GHBK Demirbaş No-6306, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Kanaviçesi 145
Çizim 177: GHBK Demirbaş No-6306, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Çizimi 146
Çizim 178: GHBK Demirbaş No-6310, Kur'an-ı Kerim Serlevha Sayfa Düzeni..... 151
Çizim 179: GHBK Demirbaş No-6310, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Kanaviçesi. 152
Çizim 180: GHBK Demirbaş No-6310, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Çizimi 153
Çizim 181: GHBK Demirbaş No-6953, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfa Düzeni .. 159

Çizim 182: GHBK Demirbaş No-6953, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Kanaviçesi 160
Çizim 183: GHBK Demirbaş No-6953, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Çizimi 161
Çizim 184: GHBK Demirbaş No-4, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfa Düzeni 165
Çizim 185: GHBK Demirbaş No-4, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Kanaviçesi 166
Çizim 186: GHBK Demirbaş No-4, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Çizimi . 167
Çizim 187: GHBK Demirbaş No-12, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfa Düzeni 172
Çizim 188: GHBK Demirbaş No-12, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Kanaviçesi 173
Çizim 188: GHBK Demirbaş No-12, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Çizimi 174
Çizim 189: GHBK Demirbaş No-6805, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfa Düzeni . 179
Çizim 190: GHBK Demirbaş No-6805, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Kanaviçesi 180
Çizim 191: GHBK Demirbaş No-6805, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Çizimi 181
Çizim 192: GHBK Demirbaş No-6947, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfa Düzeni . 186
Çizim 193: GHBK Demirbaş No-6947, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Kanaviçesi 187
Çizim 194: GHBK Demirbaş No-6947, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Çizimi 188

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	X	**Doktora**	

Tezin Başlığı: Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesinde Bulunan Bazı Yazmalardaki Müzehhep Serlevhaların Tezhip Sanatı Açısından Değerlendirilmesi

Tezin Yazarı: Fatih Ural **Danışman:** Prof. Dr. Ayşe ÜSTÜN

Kabul Tarihi: 24.11.2020 **Sayfa Sayısı:** xx (ön kısım)+ 204(metin)

Anasanat Dalı: Geleneksel Türk Sanatları **Sanat Dalı:** Tezhip Ana Sanat Dalı

Zengin ve köklü bir geçmişe sahip olan Türk Tezhip Sanatı, Türk Süsleme Sanatları arasında önemli yere sahip özgün bir sanattır. Günümüzde resmi ve özel kütüphanelerde, arşivlerde, müzelerde ve özel koleksiyonlarda çok sayıda tezhipli el yazması eser bulunmaktadır. Bu eserler günümüze geçmişten gelen köklü bir miras olması sebebiyle son derece kıymetlidir. Bu nedenden dolayı eserler koruma altına alınmakta ancak herkesin görebilme imkanı bulunmamaktadır. Bununla birlikte araştırmacıların çalışmalarıyla gün yüzüne çıkarılmış pek çok eser mevcut olup bir o kadar fazla sayıda eser ise gün yüzüne çıkarılmayı beklemektedir.

Tezhip sanatı levhalar, murrakkaa'lar, fermanlar ve tuğralar ile birlikte, ağırlıklı olarak el yazması eserlerin tezyin edilmesinde kullanılmıştır.

Tez araştırması Bosna-Hersek Saraybosna'da bulunan Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde yapıldı. Kütüphane bünyesinde, kütüphane kataloğuna göre, farklı dillerde yazılmış on bin den fazla yazma eser bulunduğu belirtilmektedir. Eserlerin bir kısmı uzmanlık alanı olarak seçilen sanat dalı ile ilgili olduğundan "Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesindeki Müzehhep Serlevhalı Yazmaların Tezhip Sanatı Açısından Değerlendirilmesi" başlığı tez konusu seçildi. Yazmalar arasında tezhipli olanlardan on beş adet eser ele alındı. Bu eserlerden on dört tanesi Kur'an-ı Kerim, bir tanesi Divan-ı Hafız'dır.

İncelenen eserlere tezhip sanatı açısından bakıldığında; Osmanlı ve Safevi dönemine ait olup 15, 16, 17, 18 ve 19. yüzyıl özellikleri taşımaktadırlar. Genel olarak bakıldığında şaheser denebilecek örneklerin yanı sıra çok sıradan tezhiplenmiş eserler de bulunmaktadır. Yazma eserlerde desen açısından bitkisel, hatayi, rumi, bulut grubu motifler ya birbirleriyle karışık ya da müstakil olarak düzenlenmiş olup çoğu ½ simetrik kompozisyon özelliği göstermektedir. Kullanılan renkler ise hemen hepsinde altın, altından sonra da ağırlıklı olarak lacivertin tonlarının ve dönem özelliklerini yansıtan diğer renklerin de kullanıldığı görülmektedir.

Teze konu olan eserlerden bazılarının Türkiye'deki aynı döneme ait bazı tezhipli yazma eserlerle karşılaştırılması yapılarak tezhipli yazmaların Türkiye'deki yazma eserler kütüphaneleri dışında Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi bünyesinde de bulunduğu yapılan tez çalışmasında gösterilmektedir..

Anahtar Kelimeler: Tezhip, Serlevha, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	x	**Ph.D.**	

Title of Thesis: Evaluation of the Illumination Boards in Some Manuscripts in Gazi Hüsrev Bey Library in terms of Illumination Art

Author of Thesis: Fatih Ural	**Supervisor:** Professor. Dr. Ayşe ÜSTÜN
Accepted Date: 24.11.2020	**Number of Pages:** xx (pre text) + 204 (thesis)
Department: Traditional Turkish Arts	**Subfield:** Department of Illumination

The art of illumination that has a rich and ancient history, is a kind of art that has a significant importance among Turkish decoration arts. Nowadays there are many manuscripts with illumimnation in public and private libraries, archives, muesums and private collections. These works are precious as they are considered as heritage from ancient centuries. That's why illumimnation Works are under protection but not everyone has access to them. Besides, there are many Works brought out thanks to researchers studies, probably as many Works are waiting to be brought out.

The art of illumination has been used mainly to adorn manuscripts, alongside panels, muraqqas, imperial orders and sultan's signatures.

Thesis research is done at Gazi Hüsrev Bey library in Bosnia and Herzegovina, Sarajevo. It is known that within the library there are more than 10.000 manuscripts in different languages. Since some of the manuscripts are linked to the branch of art we are studying, the thesis topic is selected as "The Evaluation of some manuscript's müzehhep serlevha in terms of the Art of Illumination in Gazi Hüsrev Bey Library." 15 different works with illumination are evaluated among them. 14 of these works are Holy Quran and one of them is Divan-ı Hafız.

When we examine the illuminations in the works we see that they have specialities from 15th, 16th, 17th, 18th and 19th centuries Ottoman Empire. Generally the works are so precious that they could be called "masterpieces" but also there are more natural and basic works. In the illuminations, paterns such as botanical, hatayi, rumi, clouds are prefered as a mixture or alone and most of them are ½ symmetrical composition. When we examine the colours, we see mainly gold tones, dark navy follows it. Depending the century, other colors also were used on the works.

Some of the Works studied in the thesis are compared to some with illumination that are done in Turkey and belong to the same era, it shows that works with illimunation are not only located in Manuscript Libraries in Turkey, but also at Gazi Hüsrev Bey Library.

Keywords: Illumination, Serlevha, Gazi Husrev Bey Library

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Bosna Hersek'in başkenti Saraybosna'da bulunan Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi bünyesindeki yazma eserler üzerinde yapılan inceleme sonucunda 4, 9, 10, 12, 63, 2615, 4375, 4510, 6306, 6310, 6713, 6805, 6947, 6953, 7053 demirbaş numaralı yazma eserlerin müzehhep serlevhaları çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın Amacı

Tezhip, uzun bir geçmişe sahip kitap süsleme sanatlarımızdandır. El yazması Kur'an-ı Kerimler, divanlar, levhalar, kitaplar, murakkaalar ve tuğralar gibi çeşitli güzel yazı örnekleri tezhip sanatıyla süslenmiştir.

"Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesindeki Müzehhep Serlevhalı Yazmaların Tezhip Sanatı Açısından Değerlendirilmesi" adı ile ele alınan bu çalışmada: Türk İslam Sanatları tarihi açısından büyük değere sahip olan tezhip sanatında verilen eserlerin Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi bünyesinde de yer aldığı tespit edilmiştir. Tespit edilen yazma eserlerin bir kısmı incelenerek Geleneksel Türk Sanatları camiasına tanıtılması amaçlanmıştır.

Çalışmanın Önemi

Tez çalışmasının ana araştırma merkezi olan kütüphanedeki yazmaların daha önce araştırılmamış olması, ülkemizde yer alan yazma eserler kütüphanelerinde yapılmış pek çok çalışma (tez, makale vb.) bulunmasına karşın, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesinde yer alan yazmaların daha önce yapılmış her hangi bir çalışmaya konu olmaması, bu çalışmanın yapılmasının önemini ortaya koymaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Araştırmaya eserleri yerinde görmek ve incelemek amacıyla Bosna-Hersek Saraybosna'ya giderek başlanmıştır. Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi arşivinde dijital ortama aktarılmış on bin yazma eser üzerinde katalog taraması yapılmıştır. Tespit edilen altı yüz adet tezhipli yazma eserlerin demirbaş ve sayfa numaraları tespit edilip bu eserleri incelemek için kütüphane yönetiminden izin istenmiştir. Ancak incelenen eserlerden yüz seksen adeti tarafımıza verilmiştir. Bu eserler tek tek incelenerek desen

ve dönem analizi yapılmış ve sanat değeri olan on beş adet yazma eser tez konusu kapsamına dahil edilmiştir.

Eserler fiziki şartlar nedeniyle ağır tahrip olduğu için koruma altına alınmıştır. Bu nedenden dolayı eserlerin orijinallerini görmek mümkün değildir. Çalışma eserlerin dijital kopyaları üzerinde yapılmış olup, fotoğraf çekilmesine izin verilmemiştir. İstenilen eserin demir baş ve sayfa numaraları kütüphane yönetimine verilip o sayfanın dijital kopyası belirli bir ücret karşılığında alınmaktadır. Ancak tarafıma verilen eserlere ait fotoğrafların kalitesinin düşük olması yapılan çalışmayı zorlaştırmıştır.

Tez iki bölüm halinde yazılmıştır.

Birinci bölümde, eserlerin bulunduğu kütüphane hakkında bilgi verildikten sonra, 16. ve 19. Yüzyıl Osmanlı Türk Tezhip Sanatının tarihsel gelişimi hakkında, Türklerde Nakkaşhane Geleneği hakkında ve Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesindeki yazma eserlerde görülen kitap sanatı unsurları hakkında bilgi verilmiştir. Teze konu olan yazmalarda tezhip sanatının uygulama alanları, incelenen yazmaların tezhip sanatı (Desen, Kompozisyon, Motif, Renk) açısından incelenmesi yapılmış olup tezde yer alan her tezhipli yazmaya ait plan ve fotoğraflar, izleme kolaylığını sağlamak maksadıyla metindeki ilgili bölüme yerleştirilmiştir Bu bölümü yazarken literatür olarak, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Tezhip, Hat, Serlevha maddesi, Hat ve Tezhip Sanatı-Ali Rıza Özcan, Osmanlıda Günlük Yaşam Nesneleri-M. Şinasi Acar, Klasik Devir Türk Tezyini Sanatlarında Desen Tasarımı Çizim Teknikleri ve Çeşitleri- İnci Ayan Birol, Katalog Arabskıh, Turskıh, Perzıjskıh, I Bosanskıh- Kasım DOBRACA, Kütahya Vahidpaşa İl Halk Kütüphanesindeki 1153 No'lu Mesnev-i Şerif'in Tezhip ve Cilt Sanatı Bakımından İncelenmesi(Yüksek Lisans Tezi)-Ümran Uyanık, Tezhip Sanatının Kullanım Alanları(Doktora Tezi)-Faruk Taşkale, ansiklopedi, kitap, makale, yüksek lisans ve doktora tezleri gibi kaynaklardan yararlanılmıştır.

İkinci bölümde katalog çalışması, sonuç ve değerlendirme bölümünde ise bazı müzehhep yazmaların çağdaşı eserlerle karşılaştırılması yapılmıştır.

1. BÖLÜM : GAZİ HÜSREV BEY KÜTÜPHANESİNDEKİ BAZI YAZMALARIN KİTAP SANATLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

1.1. Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Hakkında Bilgi

Resim 1: Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Genel Görünüş

Kaynak : www.bosnahersek.ba

Günümüze kadar muhafaza edilmiş olan Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, aynı zamanda Balkanlarda günümüzde de hizmet veren tek Türk kütüphanesidir[1]. Bosna Hersek'in başkenti Saraybosna'da bulunan ve Sancak Beyi Gazi Hüsrev Bey tarafından 1537 yılında yaptırılan, Balkanlar'daki en eski kütüphane olarak bilinen Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesinde Doğu ve Batı dillerinde yazılmış beş bini aşkın eser bulunmaktadır[2]. Gazi Hüsrev Bey tarafından kütüphaneye bağışlanan kitapların çoğu Avusturyalı General Savoy Eugene'in Bosna'ya girişi ve burayı tahribi sırasında yanmış, yağma edilmiş, bir kısmı da daha sonraki yangınlarda yok olmuştur. Bu sebeple kütüphanenin esasını teşkil eden ilk kitaplardan sadece birkaçı günümüze ulaşabilmiştir. Fakat çeşitli zamanlarda yapılan kitap bağışlarıyla Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi koleksiyonları zenginleştirilmiştir. 1863 yılında Bosna Valisi Topal Osman Paşa'nın talimatıyla inşa

[1] İlhan Polat, Saray-Bosna'da Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi,s-245

[2] Nerma Zaimoviç, Bosna'daki Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesinde Bulunan Osmanlı Türkçesi ile Yazılmış Tıp Eserleri Üzerine Değerlendirme, Türküm Dergisi 1 Şubat 2020, s-246

ettirilen yeni binaya taşınmış, 1935 yılında da müftülük binasına taşınarak 1991 savaşına kadar faaliyetini burada sürdürmüştür. Savaş esnasında Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi de hedef olmuş ve binası büyük ölçüde tahrip edilmişse de kitaplar bilinmeyen bir yere taşınarak koruma altına alınmıştır[3]. Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi 15 Ocak 2014 yılında açılan yeni binasında faaliyetlerini sürdürmektedir(Resim-1).

1.2. 16 ilâ 19. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Türk Tezhip Sanatı Karakteristik Özellikleri

Sözlükte altınlamak anlamına gelen tezhip geleneksel kitap sanatlarının, uzun ve köklü geçmişine sahip bir dalıdır[4]. Genel ifadeyle altınla yapılan tezyinata tezhip, tezhiple bezenmiş olan eserlere müzehheb, bu işi yapan kişilere, erkekse müzehhib, kadın ise müzehhibe adı verilir[5].

Tezhibin kullanıldığı alanlar, yazma kitapların zahriye, serlevha, unvan sayfası, sûrebaşı, bahirbaşı, hatime ve ketebe kısımları ile hüsn-i hat levhalarının, murakkaa'ların durak, koltuk, satır arası, iç ve dış pervaz bezeme sahaları, gülleri yazının içinde veya dışında kalan zemin boşlukları; kitap kabı bezemeleri ve minyatürlerin kenar boşlukları ile ayrıntılarındaki zeminlerdir[6].

Tezhip sanatı Orta Asya'da Uygur Türkleriyle ortaya çıkmış ve gelişim göstermiştir. Selçuklularla İran üzerinden Anadolu'ya ulaşan ve burada daha önce yaşamış medeniyetlerin kalıntılarını bulan tezhip sanatı, onu uygulayan sanatkârların bu etkileri kendi milli zevklerine dönüştürmesiyle gelişmesini sürdürmüştür. Bu gelişme ve üslupların doğuşunda Uzakdoğu ve İran'dan çeşitli aralıklarla gelen tesirler, Memlük sanatı izleri, Anadolu Beyliklerinden kalan miras, fethedilen topraklardan gelen yeni zevklerin birleşimiyle 16. yüzyılda en üst seviyeye ulaşmıştır[7]. 16.yüzyıl Osmanlılar'da tezhip sanatının en olgun ve mükemmel devrinin başlangıcıdır. 15.yüzyıl sonlarında son şeklini alan Mushaf tezhibi ve sayfa düzeni bu yüzılda da aynı şekilde devam etmiştir. Tezhiplerde, mat ve parlak olarak uygulanan altın, hayli geniş yer kaplamakta ve

[3] Fikret Karçıç, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, TDV İA, İst-1996, C-13, s-458
[4] İnci Ayan Birol, "Tezhip", TDV İA, İst-2012, C-41, s-61-62
[5] Ayşe Üstün, Hilye-i Saadet Levhalarının Geleneksel Türk El Sanatları(Tezhip) Açısından İncelenmesi, Dokuz Eylül Ünv Sos Bil Enst, Yüksek Lisans Tezi, İzmir-1990, s-26
[6] Gülnur Duran, "Tezhip", TDV İA, İst-2012, C-41, s-63-65
[7] Fatma Çiçek Derman, "Tezhip", TDV İA, İst-2012, C-41, s-65-68

kullanılmasına henüz başlanan bedâhşi laciverdi ile eşsiz bir uyum sağlamaktadır. Mükemmel bir işçilik ve dengeli seçilen renklerin yanı sıra, desenlerin daha zengin ve çeşitli olduğu, yeni motiflerin katıldığı, zevk ve sanat gücünün doruk noktasına varıldığı görülmektedir[8]. Osmanlı'nın çevresine yaptığı fetihler sonucu bir kısmı İran'dan gelen ve tezhip sanatına büyük etkileri olduğu bilinen Hasan bin Mehmed, Melek Ahmet Tebrizi, Hasan bin Abdülcelil, Turmuş bin Hayreddin, Üveys in Ahmed, Bayram bin Derviş, İbrahim bin Ahmed, Mehmed bin Bayram bu devrin ustalarından bazılarıdır[9]. 16. yüzyılın ikinci yarısı Kanuni Sultan Süleyman çağıdır. Kanuni döneminin ekol yaratan ünlü nakkaşların başında Şah Kulu ve Karamemi gelmektedir[10]. Yavuz Sultan Selim zamanında Tebriz'den sürgün olarak gelip Amasya'da kalan, daha sonra İstanbul'a getirilerek vefatına kadar nakışhanede ser nakkaş olarak görev yapan Şahkulu Tebriz-Türkmen sanatında 14. ve 15. yüzyıllara kadar uzanan bir resim geleneği olan saz üslubunu Osmanlı sarayında uygulayıp yaptığı eserleriyle büyük beğeni kazanmıştır(Resim-2).

Resim 2: Şahkulu'na ait bir eser

Kaynak : Klasik Devir Türk Tezyini Sanatlarında Desen Tasarımı ve Çizim Tekniği ve Çeşitleri, s-88

[8] Fatma Çiçek Derman, Osmanlıda Klasik Dönem Kanuni Sultan Süleyman(1520-1566) Türk Tezhip Sanatının Muhteşem Çağı: 16. Yüzyıl, Hat ve Tezhip Sanatı, Ank-2012, s-343

[9] Fatma Çiçek Derman, Osmanlı Asırlarında Üslup ve Sanatkarlarıyla Tezhip Sanatı, Osmanlı Kültür Sanatı,Ank-1999, C-2, s-110

[10] Elmas Özekkaya, Akşehir'den Bölge Yazma Eserler Kütüphanesine Getirilen Tezhipli Yazma Eserler, Selçuk Ünv Sos Bil Enst, Yüksek Lisans Tezi, s-14

Şahkulu'nun yanında yetiştirdiği öğrencisi Mehmed Çelebi yani nakkaş Karamemi Ustasının vefatından sonra saray nakışhanesinde sernakkaş olarak görev yapmıştır. Üstün sanat kabiliyeti ile Saray Nakkaşhanesi'ndeki meslektaşları arasından sıyrılıp zirveye çıkmıştır. Karamemi çeşit yönünden çok zengin bahçe çiçekleri ile bitki türlerini tabi şekilleriyle üsluplaştırarak, bunlardan tek veya gruplar hâlinde desenler işlemiştir[11](Resim-3). 16. yüzyılın ikinci yarısında eser veren ünlü müzehhiplerden bazıları Şahkulu, Karamemi, Üstad-ı Rum Şaban, Selanikli Abdullah bin Mehmed bin İlyas ve Velican'dır[12].

Resim 3: Karamemi Üslubuna Örnek

Kaynak: Türk Tezhip Sanatında Desen, Hat ve Tezhip Sanatı, s-492

17. yüzyılda tezhip sanatı bir duraklama dönemine girmiş olup, bu dönem geleneğin devamı veya gerileme döneminin başlangıcı olarak adlandırılmaktadır[13]. Eserler klasik üslubun kuralları, renk ve kompozisyon anlayışı içinde tezhiplenmiştir. Klasik tezhip ve halkar ile tezhipli sayfa kenarı süslemeleri bu yüzyılda da görülmektedir. Kompozisyonlar sade, işçilik ise kabalaşmaya başlamıştır. Yüzyılın ilk yarısında altın

[11] Gülbün Mesara, Kanuni Sultan Süleyman'ın Sernakkaşı Karamemi, Hat ve Tezhip Sanatı, Ank-2012,s-361-362
[12] Elmas Özekkaya, a.g.t, s-15
[13] Ayşenur Kadakçı, Türk Tezhip Sanatında Bitkisel Kökenli Motiflerin Analizi, MSÜ Sos Bil Enst, İst-1992, s-14

ve lal renginin ağırlığı hissedilir bir durumdadır[14]. Yüzyılın ortalarına doğru müzehhipler hala serlevha, unvan sayfası tezhibinin tasarımında ve bezeme elemanlarının seçiminde geleneği korur. Zahriyelerde tezhip tasarımı görülmez olmuştur. Tezhiplerde bir önceki döneme göre en önemli ayrılık özellikle 17. yüzyılın sonlarına doğru renklerde ve dar, sık dendanlı dış pervazlarda görülür[15]. Özellikle lacivert renk parlaklığını ve geniş kullanım alanını kaybeder, soluk bir maviye dönüşür. Soluklaşan altın yaldız geniş yüzeylere uygulanır. Kalın sarmal dallar üzerinde sıralanan rozet çiçekler altta, bulutlar üstte olmak üzere tasarlanan bezeme zarifliğini yitirmiş, bezeme elemanı seyrekleşmiş, ayrı ayrı seçilir duruma gelmiştir. Bu yüzyıl boyunca tezhiplerin ustalıklı olanları genellikle dua kitaplarında ve Kur'an nüshalarında yer alır[16]. Bu devirde yetişen ünlü müzehhipler arasında Süraki Mustafa Efendi, Baruthaneli Abdullah Çelebi, Beyazi Mustafa Efendi, Antalyalı Ali, Hafız Mehmed Çelebi, Kanbur Hasan Çelebi bulunmaktadır[17](Resim-4).

Resim 4: 17. Yüzyıl Tezhip Örneği

Kaynak: Kitap ve Tezhibi, Osmanlı Uygarlığı-2, s-886

[14] Faruk Taşkale, Tezhip Sanatının Kullanım Alanları, MSÜ Sos Bil Enst, Geleneksel Türk El Sanatları Ana Sanat Dalı Tezhip Programı, Sanatta Yeterlilik Tezi, İst-1994, s-17
[15] Zeren Tanındı, "Başlangıcından Osmanlı'ya Tezhip Sanatı", Hat ve Tezhip Sanatı, Ank-2012, s-273
[16] Zeren Tanındı, Kitap ve Tezhibi, Osmanlı Uygarlığı-2, Ank-2004, s-887, 890
[17] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C-3, Ank-1982, s-574

18.yüzyılda yaşanan önemli değişmeler Osmanlı toplumunu öncelikle askeri, siyasi, ekonomik alanlar olmak üzere her yönden etkilemiştir. Batı'ya dönük bir anlayışın başladığı bu süreçte başta padişahlar olmak üzere üst düzey yöneticilerin çabalarıyla Osmanlı'nın tüm kurum ve sistemlerinin Batı sistemlerine göre yeniden düzenlenmesine gayret edilmiştir[18].

18.yüzyılın başlarında Avrupa Devletleri ile kurulan yakın ilişkiler, Osmanlı toplum hayatında Batı resim sanatının benimsenmesine zemin hazırlamıştır. Bu devirde İstanbul'a birçok yabancı ressamlar gelmiş ve İstanbul manzaralarını, yaşayış tarzını tablolarında aksettirmişlerdir[19]. Bu durum Osmanlı nakış ve tezhip sanatı üzerinde de etkili olmuştur. Bu dönemde özellikle İtalyan motifleri taklit edilerek duvar ve tavan süslemeleri, frenks usulü ile dekoratif resimler yapılmıştır. Büyük boy olan bu süslemelerin, daha küçük boyutlarda tezhip sanatı desenlerinde uygulandığı dikkati çeker[20]. 18.yüzyıl tezhip sanatında klasik tarz devam ederken Avrupa ile olan etkileşim üslup zenginleşmesine neden olur ve geleneğe bağlı elemanlara yeni biçimler katılır. Bunların başında gölgeli boyanarak hacim kazanmış, tabii üslupta çiçek demetleri ile uzamış ucu kıvrılmış ve irileşmiş yaprak motifleri gelir[21]. Müzehhiplerin Avrupa'nın Barok ve Rokoko kıvrımlarını tanımalarıyla tezhipte de bir zenginleşme olmuştur. Bu çizgileri taşıyan vazolar, sepet ve saksılar içinde gölgeli boyanarak hacim kazanmış çiçekler, buketler, kurdeleler, perdeler, fiyonklar tezhiplerin bezeme öğeleridir[22]. Çiçek demetlerinin bağlandığı kurdelenin kıvrımları, çiçeklerin gövde ve yapraklarının C veya S biçimlerine uygun olarak işlenmesi, Barok ve Rokoko özelliği gösterir. Tek çiçek goncası, kurdeleyle bağlanmış çiçek demetleri, vazo içinde çiçekler, kıvrık dal şeklinde birbirine bağlanmış çiçekler, bir arma içinde yer alan çiçekler, tabak içinde meyveler en çok rastlanan motifler arasındadır[23].

18. yüzyıl kitap bezemelerinde farklı iki yol uygulandığı görülür. Müzehhiplerin bir kısmı klasik Osmanlı tezhibini devam ettirmeye çalışmış fakat klasik üslubun kabalaşmış ve irileşmiş kompozisyonlarını uygulamışlardır. Diğer kısmı ise Batı tarzı

[18]İlhan, Şule Bilge Özkeçeci, Barok ve Rokoko Dönemi, Türk Sanatında Tezhip, İst-2014, s-52
[19] Sezer Tansuğ, Çağdaş Türk Sanatı, İst-1986, s-40
[20] Ayşe Üstün, a.g.t, s-19
[21]Gülnur Duran, Ali Üsküdari Tezhip ve Rugani Üstadı, Çiçek Ressamı, İst-2008, s-21
[22] Zeren Tanındı, 2004, a.g.m, s-891
[23] Gülnur Duran, 18.Yüzyıl Tezzhip Sanatı, Hat ve Tezhip Sanatı, Ank-2012, s-406

süsleme sanatı etkisi altında tezhip örnekleri vermişlerdir[24]. Bu yüzyılda müzehhipler arasında Ali Üsküdari, Abdullah Buhari, Ahmed Hazine ve Ali Çakeri önde gelir. Ali Üsküdari müzehhip ve rugani üstadıdır. Bu dönemde bezeme sanatına giren Avrupa bezeme unsurlarının Üsküdari'nin eserlerindeki yorum inceliğinde, sanatçının klasikler ile yeninin karakteristik yapılarını bozmadan ve birbirine karıştırmadan birlikte kullanarak kendi üslubunu oluşturduğu görülür[25] (Resim-5).

Resim 5: 18. Yüzyıl Tezhibine Örnek

Kaynak: 18. Yüzyıl Tezhip Sanatı, Hat ve Tezhip Sanatı, s-402

19. yüzyıl tüm dünyada değişimin yaşandığı bir dönem olmuştur. Avrupa, Asya, Uzakdoğu ve Amerika kıtası kendi yapısına ve durumuna göre bir değişim sürecinden geçmiştir. Ortak payda, bunun çok çetin ve sancılı yaşanmasıdır. Bu yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu, batı ile ilişkisini Batılılaşmaya dönüştürmüş ve güç kaybının etkilerini en ağır şekilde yaşamıştır. Osmanlı sanatı da değişimin içinde yer almış, hatta bu değişimin en çarpıcı ifadelerinin gerçekleştiği bir alan olmuştur. Batılılaşmada kurumsallaşmasının adımı Sultan III. Selim döneminde atılmıştır[26]. Barok ve Rokoko

[24] Ayşe Üstün, a.g.t, s-19
[25] Gülnur Duran, "Osmanlı Tezhip Sanatında Naturalist Üslupta Çiçekler", Süleyman Demirel Ünv Sos Bil Enst. Dergisi, Isparta-2018, S-31,s-187
[26] Özgür Çetintaş, Milli Kütüphane'deki Yazmaların Kitap Sanatları Açısından İncelenmesi, Doktora Semineri, Süleyman Demirel Ünv Sos Bil Enst, Isparta-2014, s-11

tarzı kitap süslemeleri ve levhaların en güzel örnekleri 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyılda ortaya konmuştur. 19. yüzyılda bir yandan da tasarımda ve bezeme elemanlarında klasik döneme bir dönüş çabası görülür. Ancak tezhip ustalarının süslemelerde yoğun altın kullanılarak yaptığı çalışmalar klasik dönemin asaletli ve zerafetli havasından uzaktır. Klasik üslupta uygulanan motifler bu dönemde daha iri ve kaba olarak çalışılmış, zeminde lacivert yerine siyah renk daha çok tercih edilmiştir. Rumiler daha iri ya da uzun olarak orantısız bir formda çizilmiş, zengin renk çeşidi olmasına rağmen renkler arasında uyum pek sağlanamamış, zeminlerde altın fazlaca kullanılmış, bazen varak halinde yüzeye yapıştırılmıştır[27]. 19. yüzyılın başlarında üstat Ahmed ve kardeşi çiçek ressamı Ata Efendi çok meşhurdurlar. Ata Efendi Hezargradlı lakabı ile tanınmış olup, bu müzehhibin tarzının devrine göre çok ince olduğu görülür. Yine bu yüzyılın öne çıkan müzehhipleri arasında Hasan Karamani, Razgradlı Ahmed, Lalelili Şakir, Hacı Hasan Salih sayılabilir[28](Resim-6).

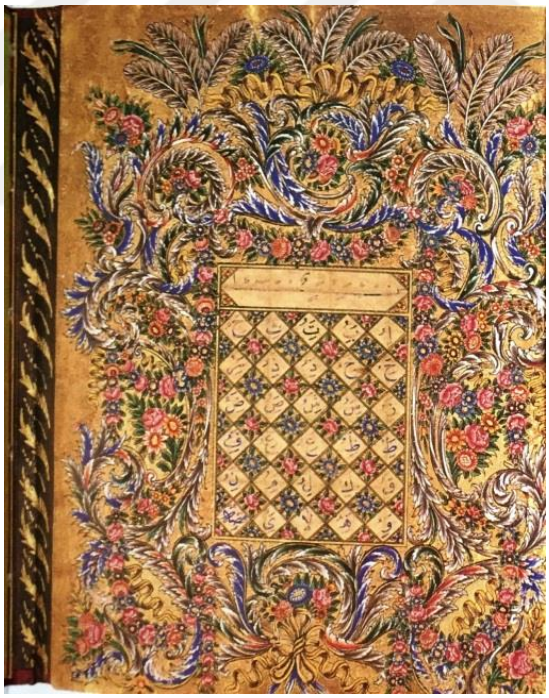

Resim 6: 19. Yüzyıl Tezhibine Örnek

Kaynak: Kitap ve Tezhibi, Osmanlı Uygarlığı-2, s-891

[27] İlhan Şule Bilge Özkeçeci, a.g.e, s-53
[28] Süheyl Ünver, Ustası ve Çırağıyla Hezargradlızade Ahmet Ataullah Hayatları ve Eserleri, İst-1985, s-18

1.3. Türklerde Nakışhane Geleneği

Nakkaşhane (Nakışhane): (Karhâne-i nakkaşân) Saray bünyesinde yer alan, müzehhip, musavvir, nakkaş, mücellit ve yardımcılarıyla şakirtlerin çalıştığı alana verilen isimdir[29]. Türk süsleme sanatında kitap bezenmesinden çiniye, halıdan mimariye kadar yüzyıl boyunca devam eden üslup birliğinin sağlanmasındaki en önemli faktörlerden biri nakışhane geleneğidir. Türk tarihinde başarıyla uygulanan merkeziyetçi devlet düzeni ve idare şekli, sanat alanında da hakim olmuş, hemen hemen her devirde devlet merkezi, aynı zamanda kültür merkezi sıfatını da korumuştur[30]. Nakışhane geleneğinin çıkış noktası Uygur Türklerine bağlanır. Orta Asya Türk Devletlerinin hükümdarları, nakkaş ve müzehhipleri himaye etmişlerdir. Sanatçıları bir arada toplayan akademiler kurmuşlardır[31]. Önemli el yazmalarının bezendiği, saray köşklerine, binalara yapılacak kalem işlerinin desenlerinin hazırlandığı nakkaşhaneler, aynı zamanda genç sanatkarların usta çırak usulüne göre yetiştiği eğitim merkezi görevini de üstlenmiştir. Hükümdar tarafından tayin edilen devrin en yetenekli sanat erbabı, başnakkaş (nakkaşbaşı, sernakkaş) olarak anılır ve birçok sorumlulukları yanında eğitici sıfatını da taşırdı[32]. Anadolu'nun Türkler tarafından yurt edinilmesinden sonra Konya'yı devlet merkezi yapan Anadolu Selçuklu Devleti zamanında da nakkaşhane geleneği saraya bağlı olarak sürdürülmüş, bir taraftan hattatlar, nakkaşlar, müzehhibler yetişirken, diğer taraftan da birçok Kur'an-ı Kerim ve Mesnevi-i Şerif gösterişli şekilde tezyin edilmiştir[33]. Uygur Türklerinden bu yana gelen nakışhane geleneği Osmanlı İmparatorluğu zamanında da devam ettirilmiş ve bilinen ilk nakışhane başkent Bursa'da kurulmuştur. Ancak Bursa'daki nakışhane ile ilgili bilgiler yetersizdir. Daha sonra başkent Edirne'ye taşınınca, Edirne Sarayında da Nakışhane kurulduğu görülmektedir. Fatih'in 1453'de İstanbul'u fethetmesi ile birlikte 15. yüzyılın ikinci yarısında yaptırılan Saray-ı Cedid (Yeni Saray) yani Topkapı Sarayı, sanat faaliyetlerinin merkezi

[29] Fatma Çiçek Derman, Tezhip Sanatında Kullanılan Terimler, Tabirler ve Malzeme, Hat ve Tezhip Sanatı, Ank-2012, s-530
[30] Fatma İnci Ayan Birol, Türk Tezyini Sanatlarında Desen Tasarımı, Çizim Tekniği ve Çeşitleri, İst-2012, s-33
[31] Celal Esad Arseven, Türk Sanatı, Sanat Ansiklopedisi, İst-1958, s-2067
[32] Ümran Uyanık, Kütahya Vahidpaşa İl Halk Kütüphanesindeki 1153 No'lu Mesnev-i Şerif'in Tezhip ve Cilt Sanatı Bakımından İncelenmesi, Dokuz Eylül Ünv Sos Bil Enst, Yüksek Lisans Tezi, İzmir-2010, s-20
[33] Atanur Meriç, Nakkaşhane Geleneği, Antik&Dekor, S-9 Aralık-Ocak, 1990-1991, s-109

olmuştur[34]. Tezyini sanatlarda önemli bir yeri ve hizmetleri bulunan nakışhane kurumu, Osmanlılar'da Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanat yıllarında güçlenerek tek ve merkezi bir otorite haline gelmiştir[35]. Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim devrinde sarayda toplanan sanatçılar, Kanuni Sultan Süleyman Devrinde, Cemaat-ı Rum ve Cemaat-ı Acem olarak iki gruba ayrılmıştır. Kanuni Döneminde bu iki örgütte yaklaşık kırk bölük mevcut olup III. Murad döneminde, Nakkaşlar ve Zergerler tek bölük haline getirilerek, ayrım ortadan kaldırılmıştır[36]. Osmanlı saray nakkaşhanesindeki sanatkarlar ehl-i hiref adı verilen teşkilata mensuptu. Arapça ehl ve hıref kelimelerinden oluşan ehl-i hiref kavramı sanat sahibi, sanatta muktedir olan kişiler şeklinde ifade edilmekteydi[37]. Hem güzel sanat, hem tezyini sanat hem de hırfet (zanaat) kesiminden gelenlerle oluşturulan bu teşkilat, bir vasıtayla padişah ve devletin ileri gelenleri için birbirinden değerli sanat eserleri üretilirken diğer yandan mimari, cam, deri, ahşap, dokuma, çini, kitap, kumaş, silah, mücevher, halı, maden gibi farklı sanat dallarındaki üretimler için kompozisyonlar meydana getirilmiştir. Bütün sanat kollarında görülen klasik süsleme motifleri ve kompozisyonlar, hep bu sanatçıların hayal gücünün ürünü olmuştur. Sanatta zaman içinde görülen ekolleri, akımları, üslup değişikliklerini, yenileşmeleri bu sanatçılar biçimlendirmiştir. Nakışhanedeki bazı sanatçılar sadece bir alanda uzmanlaşırken motiflerin geliştirilmesinden desenin tasarımına, renklendirilip çizilmesine kadar eserin her aşamasını kendisi tamamlayan ustalar da vardır. Dolayısıyla bazı tezhip sanatçıları aynı zamanda, birer ressam olup nakkaş terimi ile nitelendirilmekteydi[38]. Saray nakışhanesinde bir Mushaf veya kıymetli bir yazma hazırlanırken şu işlemlerden geçmekteydi: Önce nakkaşhaneye gelen ham kağıt boyanarak aharlanır(cilalanır), mühre ile mührelenir ve metnin yazılması için hattata gönderilir. Daha sonra bezenecek alanlar belirlenerek desenler hazırlanır ve iğnelenerek zemin rengine göre söğüd kömürü tozu veya tebeşir tozu ile silkelenerek işlenecek kağıda geçirilir. Zemin temizlendikten sonra evvela altınlar sürülüp mührelenir ve tahrirleri tahrirkeşler tarafından, cedvelleri ise cedvelkeşler tarafından çekilir en son olarak da motifler ve zemin renklendirilirdi. Bu aşamalardan sonra eser mücellide giderek ciltlenir, şayet

[34] Ayşe Üstün, a.g.t, s-23
[35] Fatma İnci Ayan Birol, a.g.e, s-42
[36] Ayşe Üstün, a.g.t, s-24
[37] Önder Küçükerman, Ehl-i Hiref'ler, Tombak Dergisi Kasım-Aralık1994, s-36
[38]İlhan, Şule Bilge Özkeçeci, a.g.e, s-26

kitaba minyatür yapılacak ise bu işi nakkaş veya musavvir denilen sanat erbabı üstlenir.[39]Yazma eserin ortaya çıkma sürecinde her usta kendi payına düşen çalışmayı yaptığı için meydana gelen eser bir ekip çalışmasının ürünü olarak tamamlanmış olur. Bu nedenden dolayı pek çok eserde sanatkar imzası görülmez. Gerek ekip çalışmasının sonucu, gerekse hürmetten dolayı meydana gelen bu uygulama, bugün sanat tarihi araştırmalarını oldukça güçleştirmekte ve sanatkarların kim olduğu tespitini zorlaştırmaktadır[40].

1.4. Teze Konu Olan El Yazması Eserlerde Görülen Kitap Sanatı Unsurları

1.4.1. Hat Sanatı

Arapça kökenli bir kelime olan Hat; güzel yazı, doğru yol, çizgi gibi anlamlara gelmektedir[41]. Yazmak, çizmek, kazmak anlamlarındaki Arapça hat mastarından türeyen ve yazı, çizi, çığır, yol gibi manalara da gelen hat kelimesinin çoğulu hutut ve ahtattır. Terim olarak Arap yazısını estetik ölçülere bağlı kalıp güzel bir şekilde yazma sanatı (hüsn-i hat) anlamında kullanılmıştır. Kaynaklarda genellikle cismani aletlerle meydana getirilen ruhani bir hendese olarak tarif edilen hat sanatı bu tarife uygun olarak yüzyıllar boyunca gelişerek günümüze gelmiştir[42]. Güzel yazı yazmayı meslek edinen sanatkara eskiden "Kettab" denilirmiş. Yakut'tan itibaren "Hattat" denilmeye başlanmış ve bu değişim bu güne kadar devam edip gelmiştir[43]. Bugün çok geniş bir coğrafyada kullanılan İslam yazısı 18. yüzyılın ilk yarısından itibaren yapılan kazılarda elde edilmiş olan verilere göre Nabat yazısından inkişaf etmiştir. İslamiyetten önceki ve İslam'ın ilk yıllarına ait kitabelerin analizi, Arap yazısının bitişik Nabat alfabesinden doğduğunu ve bu yazının gelişmiş bir devamı olduğunu göstermektedir[44]. Hz Ali zamanında, başkent Kufe'ye nisbetle Kufi adını alan yazı, Emeviler'in son döneminden itibaren değişmeye başlayarak, harflerin bünyesindeki köşelilik kaybolmuştur. Abbasiler devrinde aynı zamanda vezir ve hattat olan İbn Mukle, Arap yazısını kurallar altına almaya çalışmış ve bunun sonucunda aklam-ı sitte denilen altı çeşit yazı ortaya çıkmıştır. Bunlar muhakkak,

[39] Fatma İnci Ayan Birol, a.g.e, s-47
[40] Ümran Uyanık, a.g.t, s-24
[41] Şemseddin Sami, Kamus-ı Türki, İst-1996, s-583
[42] M.Uğur Derman, Hat, TDV İA, İst-1997 s- 427
[43] İsmet Binark, Eski Kitapçılık Sanatlarımız, Kazan Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği, Ank-1975, s-13
[44] Ali Alparslan, Hat Sanatında Osmanlılar, Osmanlı Uygarlığı-2, Ank-2004 s-825

reyhani, sülüs, nesih, tevki ve rika'dır.[45] Şeş Kalem adı da verilen bu altı çeşit yazıdan zaman içinde değişik yeni yazı türleri meydana getirilmiş, bazı kaynaklarda bu sayının elli dörde kadar çıktığı yazılmaktadır[46]. Hat sanatında yaptığı yeniliklerle en büyük sanatçılardan biriside İbnü'l Bevvab olarak tanınan İbn Hilal Aklam-ı Sitteyi daha da geliştirmiştir[47]. İbn Hilal, İbn Mukle'nin yazmış olduğu yazılara daha ince geometrik düzenlemelerle onun üslubunu kendince düzenlemiştir. Hat sanatının gelişiminde önemli rol sahibi olan hattatlardan biri de Yakut-i Musta'sımı dir. Kalem ağzını meyilli keserek Aklam-ı Sitte'ye yeni bir katkı sağlamıştır. Üslubuyla Muhakkak ve Reyhani yazıları klasik bir şekle oturtmuştur. İslam dünyasında onun üslubunun takdir görüp kabul edilmesiyle ona kıbletü'l küttab (Hattatların kıblesi) lakabı kullanılmıştır[48]. Aklam-ı sitte bir yazı terimi olup, altı kalem manasına gelmektedir. Birbirinden çok küçük farklarla ayrılan bu yazılardan birini yazan hattat diğerlerini de zorlanmadan yazabilir. Başka bir deyişle bu altı çeşit yazı, paralel çizgilerde ilerlemiştir. Bu yazıyı geliştirenler Türkler ve İranlar olurken diğer İslam ülkelerinde önemli gelişmeler görülmemiştir[49]. Yakut'un ölümünden sonra onun aklam-ı sitte anlayışı, yetiştirdiği üstatlar aracılığıyla Bağdat'tan, Mısır, Suriye, İran ve Maveraünnehir'e kadar yayıldı.

1.4.2. Tezhip Sanatı

Yüzyılları aşan bir geçmişten gelen tezhip sanatı bir estetik değer taşımaktadır. Türk İslam devletleri arasında bir itibar ve zenginlik göstergesi olmuştur. Güzel yazıyı ile cilt sanatını tamamlayan, onlara ahenk ve güzellik kazandıran tezhip, önemli kişilerin veya kitap severlerin kütüphaneleri için yazılan başta dini kitaplar olmak üzere divanları, mesnevileri, tarihi, ilmi, edebi el yazması kitapları, levhaları, tuğraları, fermanları, hilye ve murakkaat denilen güzel yazı albümlerini süslediğini daha önce belirtilmişti[50]. Kitap sanatlarında en yoğun tezhipler; Kur'an-ı Kerim, mesnevî ve dua kitapları gibi dini yazmalarda bulunur. Bunun yanında edebî eser olan dîvanlarda, ilmî yazmalarda, Hilye-i Şeriflerde, murakkalarda, kıt'alarda, levhalardaki celî yazı kenarlarında da tezhip sanatı ile karşılaşılır. Bilhassa Kur'an-ı Kerimlerin yazılmış şekli olarak bilinen

[45] Ali Alparslan, Osmanlı Hat Sanatı Tarihi, Yapı Kredi Yayınları, İst-1999, s-19-20
[46] Muammer Ülker, Türk Hat Sanatında 16. Yüzyıl Ünlü Hattatlar, Türkiyemiz Dergisi, S-54, Şubat-1988, s-18
[47] Ali Alparslan, 1999, a.g.e, s- 20
[48] Muhiddin Serin, Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar, İst-2003, s-77,79
[49] Ali Alparslan, İslam Yazıları, Hat ve Tezhip Sanatı, Ank-2012, s-33-34
[50] İlhan, Şule Bilge Özkeçeci, a.g.e, s-25

Mushafların, zahriye (sırt) sayfaları, ser levhaları, unvan sayfaları, sûre başları, güller, ketebe veya hatime sayfası en yoğun, en özenilerek yapılan tezhiplerin bulunduğu sayfalardır. Tezhip sanatında uygulanan işleme ve teknikleri, zemini boyalı klâsik tezhip (düz tezhip), zer-ender-zer tekniği, çift tahrir tekniği, halkârî tekniği olmak üzere dört ana grupta toplamak mümkündür[51].

1.4.3. Cilt Sanatı

Cilt, kitap yapraklarının yıpranmasını önleyen bir koruyucudur[52] ve bir eserin yazımı ile tezhibi bittikten sonra sıra ciltlenmesine gelir. Arapça kökenli bir kelime olan "cilt", deri anlamına gelmektedir. Kitabın yapraklarının yıpranmasını ve dağılmasını önlemek ve sırasıyla bir arada tutmak için ince tahtadan, deriden ya da üzerine deri, kağıt, bez gibi şeylerle kaplı mukavvadan yapılan bir koruyucudur. Usta-çırak ilişkisi içinde babadan oğula geçen bir sanat dalı olarak süren cilt sanatı, yazma eserlerin muhafazasında önemli yeri olan kitapçılık sanatlarındandır[53]. El yazması bir eserin sanat değeri taşıması, onun hattının iyi bir hattat elinden çıkmasına, cilt, tezhip ve tasvirlerinin ustalıkla yapılmasına bağlıdır. Fakat bir yazma eserin hattı ustalıkla yazılmasa da, tezhip ve tasvirlerle bezenmese de kitabın cildine ayrı bir özen gösterilen örnekler çoğunluktadır. Orta çağın ilk dönemlerinden itibaren kitaba olan talebin artması, kapların ana malzemesi olan deriye ve kapları yapan mücellit zümresine duyulan ihtiyacı arttırmıştır[54]. Bir el yazması eserin yazımı, tezhibi ve tasviri bittikten sonra sıra ciltlenmesine gelir. Çoğu müzehhip aynı zamanda mücellittir. Ciltler el yapımı mukavvadan yapılır ve üstleri genellikle sahtiyan ya da meşin denilen deriyle kaplanır. Genel olarak deri ciltlerde kahverenginin bütün tonlarıyla vişneçürüğü, siyah, nefti ve kırmızı renkler kullanılmıştır[55]. Ciltler kullanılan malzemeye, taşıdığı sanat değerine ve süslemelerine göre adlandırılır. Kapak, sertap ve mıklep üstündeki cilt bezemeleri, genel olarak deri üstüne kabartma olarak hazırlanır ve kimi yerleri sıvama altınla süslenir. Yapım tekniklerine göre isimler alır. Motifleri kalıpla basılanlara

[51] Mustafa Yıldırım, Esra Öz, Millet Kütüphanesinde Bulunan "Şerh-i Kitâb-ı Sibeveyh" İsimli Yazma Eserin Tezhip Açısından İncelenmesi, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, C-2, S-4, 2013, s-47
[52] Kemal Çığ, Türk Kitap Kapları, İst-1971, s-8
[53] İlhan, Şule Bilge Özkeçeci, a.g.e, s-218
[54] Zeren Tanındı, Kitap ve Cildi, Osmanlı Uygarlığı-2, Ank-2004, s-841
[55] M. Şinasi Acar, Cilt, Osmanlılarda Günlük Yaşam Nesneleri, Yem Yayınları, İst-2011, s-164

gömme cilt, elle işlenerek yapılanlara yazma cilt denir[56]. Motifler yekşah denilen aletle şekillendirilirse yekşah cilt; kadife ile kaplananlara zerduva cilt; altın ile işlenenlere zerduz cilt; gümüş ile işlenmiş olanlara simduz cilt; cildin kenarları deri, ortası ebru ya da kumaş ile kaplanırsa carköşe cilt; bezemesi altın yaldız parmaklık tarzında geometrik çizgilerle yapılmış olanlara zilbahar cilt; farklı renklerde altının bir arada kullanılması veya altının yüzeyin tamamını kapatacak şekilde sürülmesine mülemma şemse cilt; kalıplı veya kalıpsız uygulamalarda çift renk deri veya boya kullanımına mülevven şemse cilt adı verilir[57] (Resim-7).

Resim 7: Yazma Cilt Örneği.

Kaynak: GHBK Demirbaş Numarası-7734

[56]M. Şinasi Acar, a.g.e, s-164

[57]Selman Küçükkömürler, İstanbul Müze ve Kütüphanelerindeki Ahmed Karahisari Hatlı Yazma Eser Ciltlerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İst.-2019, s-11

1.5. Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesindeki Bazı Yazmalarda Görülen Tezhip Sanatı

Teze konu olan müzehhep yazmalarda tezhipli alanlar olarak serlevhalar ve bir adet de ünvan sayfası tespit edilmiştir. Ancak daha çok tezin ana konusu olan serlevhalar üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte bir yazma eserde görülen tezhipli alanlar hakkında bilgi verilmesi uygun görülmüştür.

Dönemlere göre, Kur'an'lar, divanlar, mesneviler, dini, edebi, tarihi, bilimsel eserleri genellikle bezediği dikkati çeker. Bu yazmalarda zahriyeler, serlevhalar (dîbâce), unvan sayfası, bölüm başlıkları, hâtime bölümleri, divanlarda kaside başlıkları, satır araları, Kur'an'larda ilk iki sayfa, sûre başları, sayfa kenarlarındaki Mushaf gülleri ile ayet aralarındaki noktalar tezhiplenmiştir[58].

Resim 8: Zahriye Sayfasına Örnek

Kaynak: Klasik Devir Türk Tezyini Sanatlarında Desen Tasarımı, Çizim Tekniği ve Çeşitleri, s-79

Zahriye, yazma kitaplarda esas metnin başladığı sayfanın arkasındaki sayfa veya sayfalar için kullanılan bir terimdir. Bu sayfalar boş bırakıldığı gibi tezhip de

[58] İlhan, Şule Bilge Özkeçeci, a.g.e, s-154

işlenebilir[59]. Dönemlere göre farklılıklar arz eden zahriye sayfaları, Fatih devri kitaplarında çift sayfa iken 16. yüzyıl da tek sayfa olarak fakat daha ihtişamlı çalışılmıştır[60]. Büyük emek ve masraf gerektiren zahriye tezhibi 10. yüzyıldan itibaren Mushaflarda görülmeye başlanmış; 17. yüzyıldan itibaren kaybolmuş, nadiren de olsa yapılan örneklerinde eski ince işçilik görülmez olmuştur[61](Resim-8).

Yazma bir eserde zahriyeden sonra gelen serlevha, unvan sayfası ayrı bir başlık altında anlatıldığı için burada değinilmemiştir (bkz : 2.2 Serlevha (Dîbâce), Unvan Sayfası Tezhibi).

Bölüm başı tezhibi (ara başlık, bahir başı, fasıl başı, sûre başı). El yazması kitaplarda fasıl veya bahir adı verilen her bölümün başında bulunan, Mushaflarda ise her sûrenin başladığı yeri gösteren tezhipli sahalardır[62] (Resim-9).

Resim 9: Ara Başlık Örneği.

Kaynak: GHBK Demirbaş Numarası-2540

Hatime, ferağ ya da ketebe kaydı, yazma eserlerde bitiş bölümüdür[63]. Bu sayfa müelifin eserini bitirirken yazdığı dualarını, hattatın adını, nüshanın yazıldığı tarihi, varsa müzehhibini belirten yazıları kapsayan son sayfadır. Hattatın kendi adını koyduğu için

[59] Gülnur Duran, "Tezhip", TDV İA, C-41, İst-2012, s-63-65
[60]Hatice Aksu, Türk Tezhib Sanatında Süsleme Unsurları, Yeni Türkiye Dergisi, S:34, Ank-2000, s-133
[61] Fatma Çiçek Derman, Tarihimizde Mushafların Bezenmesi, Diyanet İlmi Dergisi, C-46, S-4, Ank-2010, s-138-139
[62] Gülnur Duran, a.g.m, s-63
[63] Fatma Çiçek Derman, Ank-2012, a.g.m, s-528

ketebe sayfası da denir. Ketebe kaydına (istinsah kaydı, ferağ kaydı) eserin müstensihi, istinsah yeri ve istinsah tarihi de yazılır[64] (Resim-10, 11).

Resim 10: Hatime Sayfasına Örnek

Kaynak: GHBK Demirbaş Numarası-7579

Resim 11: Hatime Sayfası Örneği

Kaynak: GHBK Demirbaş Numarası-8679

[64] İlhan, Şule Bilge Özkeçeci, a.g.e, s-175

1.5.1. Serlevha (Dîbâce), Ünvan Sayfası Tezhibi

Farsça "ser" ile Arapça "levha" kelimelerinden oluşan serlevha, bir yazının başlığı demektir. El yazması kitapların zahriye sayfasından sonra karşılıklı iki sayfasına yapılan bezemeli başlığı ifade eder. Dibace adı da verilen bu sayfaların tezhibine serlevha tezhibi denir. Genellikle Kur'an-ı Kerim'de Fatiha ile Bakara suresinin ilk ayetlerinin yer aldığı karşılıklı sayfalarda uygulanan serlevha tezhibi el yazması eserlerde, mesnevi tarzında yazılmış eserlerin baş ve bölüm başlıklarında görülür. Eğer tezhipli kısım, metnin başladığı ilk sayfada ve sadece yazı sahasının üzerinde yer alıyorsa bu sayfaya ünvan sayfası adı verilmektedir (Resim-12, 14).

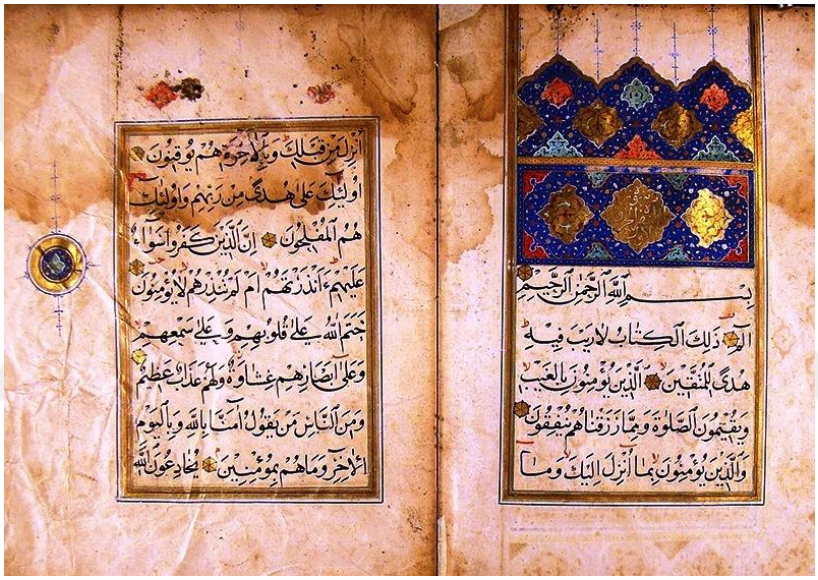

Resim 12: Demirbaş Numarası-63, Ünvan Sayfası Örneği

Serlevha tezhibi renk, desen ve motif bakımından zahriye tezhibiyle uyum içinde olur[65]. Serlevhalar genel olarak, taç (iklil), tepelikli mihrabiye biçiminde tezhiplenmiştir. Selçuklularda dikdörtgen başlığın yanında, yuvarlak veya ucu dışa doğru sivrilmiş gül formu olabilir. Bu form 15. yüzyılda yer yer görülmüştür. Fatih dönemindeki dikdörtgen başlıklara zamanla tepelik ya da taç dilimleri eklenmiş; giderek sayfanın ortalarına kadar inebilen başlıklarda 18. yüzyılda doğal çiçekler ve çiçek buketleri yer almıştır[66]. Serlevha düzenlemelerinde kompozisyon tasarımları ve motifler devrin beğeni ve yeniliklerine göre değişiklikler gösterir. Fatih döneminde serlevha tezhibi

[65] Gülnur Duran, Serlevha, TDV İA, s-567-568
[66] Mine Esiner Özen, a.g.e, s-35

sade bir biçimde sayfanın enince uzanan uzun dik dörtgen formda yer alırken klasik dönem Mushaf örneklerinde metni çepeçevre dolaşarak bir çerçeve oluşturur. Kimi zaman metnin iki yanına koltuklar eklenir (Resim-13). Özellikle konusu tarih olan resimli el yazması eserlerde serlevhalar tüm sayfayı kaplayacak biçimde tezhiplenmiştir. Çerçeve tezhibi dendanlarla zenginleştirilen bezemelerin sayfa kenarlarını sıvama halkarlar süsler. 18. yüzyılda motif ve desen Avrupa sanat anlayışının etkileri, rokoko sanatının motifleri ve renkleri serlevhalarda kendini gösterir. Gölgeli boyanarak hacim kazanmış, vazo içinde çiçekler, bükülüp kıvrılmış yapraklar, örgülü şeritler ve kurdeleler desenlerde dikkat çeker. Tabii üsluptaki çiçekler bu dönemin en önemli özelliklerindendir. Tığların işlenişin de bir kabalık ve yoğunlaşma vardır[67].

İncelenen serlevha sayfalarının on beş adedi çift tam sayfa ve dikeydir. Bir tanesi de unvan sayfası şeklindedir. Bu eserlerde kullanılan kompozisyon planları ½, ¼ simetri, ters simetri ve ulama(raport) kompozisyonlardır. İncelenen eserlerin hepsi tam sayfa dikeydir. Serlevha çeşitlerinde daha çok iklil, mihraplı serlevha tarzı tercih edilmiştir.

Resim 13: Serlevha Sayfası Örneği

1.5.2. Satır Arası Tezhibi

Yazma eserlerde tezhiplenen alanlardan biride satır aralarında kalan boşluklara yapılan bezemelerdir ki "beyne's-sütûr" tabiriyle anılırlar[68]. Kıymetli yazmalarda esere değer katmasının yanı sıra yazı sahası zemininde kirlenme yırtılma gibi bir hasarın söz konusu

[67] Gülnur Duran, Serlevha, TDV İA, s-569
[68] İlhan, Şule Bilge Özkeçeci, a.g.e, s-160

olduğu durumlarda bu kısımları gizlemek ve satır aralarında haddinden fazla kalan boş alanları gidermek için de yapılmaktadır. Genellikle dendanla sınırlandırılan yazının etrafındaki sahalar, kağıt rengi ya da sadece altın sürülerek bezemesiz bırakıldığı gibi üç nokta ile doldurulan veya ağırlıklı olarak pembe rengin kullanıldığı, ince çizgilerde taranarak yapılan örnekleri de bulunmaktadır. Bu bezemeler tezhip sanatının farklı teknik, üslup ve desenleriyle işlenmiştir[69] (Resim-14)

Resim 14: Unvan Sayfası ve Satır Arası Tezhibine Örnek

Kaynak: GHBK Demirbaş Numarası-2455

1.5.3. Koltuk

Müzehhep alanlarda koltuklar metinlerin iki tarafında yer alan küçük dikdörtgen alanlardır. Bu bölümlerin süslemeleri genelde simetrik olarak tasarlanır. Ancak birbirlerinden farklı deseni olan koltuklar da vardır. Koltuklar en çok serlevhalarda, kıt'alarda veya levha olarak yazılan bazı yazıların iki yanında görülür. Koltuk tezhipleri

[69] Gülnur Duran, "Tezhip", TDV İA, s-65

kompozisyonun bütünüyle uyumlu olarak tasarlanıp renklendirilir.[70] Kıt'aların sülüs, muhakkak veya tevki hatla uzun tutulan ilk satırın altına nesih, reyhani ya da rika hatla kısa olarak yazılan satırların iki tarafındaki dikdörtgen veya kare şekilli kısımlara yapılan bezemeye verilen isimdir.[71] Eğer Kur'an-ı Kerim birden fazla yazı cinsi kullanılarak yazılmış ise o zaman bezenirken satır aralarında kalan kısımlara da koltuk tezhibi işlenir. Bu şekilde yazılmış Mushaflara en güzel örnek Ahmed Karahisari Kur'an-ı Kerim'i adıyla tanınan 300 varak hacmindeki eserdir. Mushaf'ın her sayfasında karşılıklı ikişerden dört koltuk bezemesi yer almaktadır ve toplamda 2360 adet farklı koltuk tezhibi bulunmaktadır.[72]

İncelenen eserlerin on tanesinde (4, 9, 10, 2615, 4375, 4510, 6306, 6713, 6805, 6953) koltuk tezhibi vardır.

Resim 15: GHBK Demirbaş Numarası-10, Koltuk Örneği

[70] İlhan, Şule Bilge Özkeçeci, a.g.e, s-176
[71] Fatma Çiçek Derman, Ank-2012, a.g.m, s-529
[72] Fatma Çiçek Derman, Ank-2010, a.g.m, s-142

Çizim 1: GHBK Demirbaş Numarası-10, Koltuk Deseni Çizimi

Resim 16: GHBK Demirbaş Numarası-4375, Koltuk Örneği

Çizim 2: GHBK Demirbaş Numarası-4375, Koltuk Deseni Çizimi

Resim 17: GHBK Demirbaş Numarası-2615, Koltuk Örneği

Çizim 3: GHBK Demirbaş Numarası-2615, Koltuk Deseni Çizimi

Resim 18: GHBK Demirbaş Numarası-9, Koltuk Örneği

Çizim 4: GHBK Demirbaş Numarası-9, Koltuk Deseni Çizimi

Resim 19: GHBK Demirbaş Numarası-6713, Koltuk Örneği

Çizim 5: GHBK Demirbaş Numarası-6713, Koltuk Deseni Çizimi

Resim 20: GHBK Demirbaş Numarası-6306, Koltuk Örneği

Çizim 6: GHBK Demirbaş Numarası-6306, Koltuk Deseni Çizimi

Resim 21: GHBK Demirbaş Numarası-6306, Koltuk Örneği

Çizim 7: GHBK Demirbaş Numarası-6306, Koltuk Deseni Çizimi

Resim 22: GHBK Demirbaş Numarası-6953, Koltuk Örneği

Çizim 8: GHBK Demirbaş Numarası-6953, Koltuk Deseni Çizimi

Resim 23: GHBK Demirbaş Numarası-4, Koltuk Örneği

Çizim 9: GHBK Demirbaş Numarası-4, Koltuk Deseni Çizimi

Resim 24: GHBK Demirbaş Numarası-6805, Koltuk Örneği

Çizim 10: GHBK Demirbaş Numarası-6805, Koltuk Deseninin Çizimi

1.5.4. Güller (Mushaf gülü) ve Duraklar

El yazmalarında metnin önemli yerlerini belirtmek için veya Kur'an'da surelerin başları ve Kur'an için özel anlamı olan işaretleri belirtmek için sayfa kenarlarına yapılan dairevi formda süslemelere gül adı verilir. Yazı sahasının dışındaki sayfa boşluğuna okuyan yahut yazan kişiye kolaylık sağlaması için surelerin bölünmesinde hamse, aşere; cüzlerin bölünmesinde hizip, nısıf, cüz; secde edilmesi gereken yerleri işaretlemede secde gülleri kullanılmaktadır[73]. Mushaflarda secde yerlerinin belirten on dört adet secde gülü, her on ayette bir aşere gülü, her beş ayette bir hamse gülü, her yirmi sayfada bir cüz gülü, her beş sayfada bir hizip gülü, otuz cüzden her birinin yarısında ise nısıf gülü kullanılmaktadır. Sayfanın dışa bakan kenarında ve çerçeve dışında kalan alana yapılan ve genel olarak gül olarak isimlendirilen bu tezyini şekiller, eğer bir sayfada birden fazla ise, yukarıdan aşağıya doğru çizilen bir eksen üzerinde yer alır. Gülün tığları sadece iki yönde olup gülün iki üç katı uzun tutulur. Bezeme işi sona erince hattat, üstübeç mürekkebiyle gerekli yerlere sure isimlerini yazar[74] (Resim-25)

Yazmalarda her cümlenin sonunda noktalar bulunur. Kur'an ayetlerini ve bazı yazmalarda cümleleri ayırmak üzere nokta işareti olarak küçük yıldızlar, çiçekler, oval ya da geometrik motifler kullanılır ki bunlara durak adı verilir. Dönemlere göre farklı şekiller alan duraklar biçimlerine göre isimlendirilir. Geometrik formdaki duraklara mücevher, altı köşeliler şeş hane, beş yapraklıları pençberk, üç yapraklılar seberk olarak

[73] Gülnur Duran,"Tezhip", TDV İA, C-41, s-64
[74] Fatma Çiçek Derman, Ank-2010, a.g.m, s-140

isimlendirilir. Bazı örneklerde tezyini duraklar yerine altın noktalar ya da helezonî şekillerde kullanılmıştır.[75]

İncelenen eserlerde gül tezhibinin sadece altmış üç demirbaş numaralı eserin Bakara suresinin yer aldığı sayfada kullanıldığı görülmektedir (Resim-25, Çizim-11).

Resim 25: GHBK Demirbaş Numarası-63, Mushaf Gülü Örneği

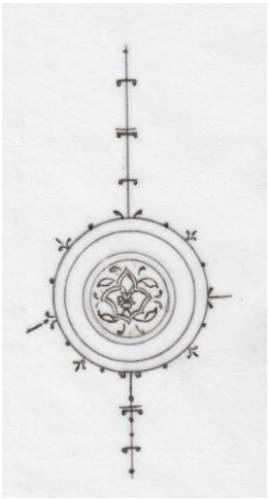

Çizim 11: GHBK Demirbaş Numarası-63, Mushaf Gülü Çizimi

İncelenen eserlerin satır aralarında görülen durakları ise genelde küçük ebatlı ve sadedir. Helezonî, pençhane, çark-ı felek duraklar kullanılan durak çeşitleridir.

[75] İlhan, Şule Bilge Özkeçeci, a.g.e, s-181

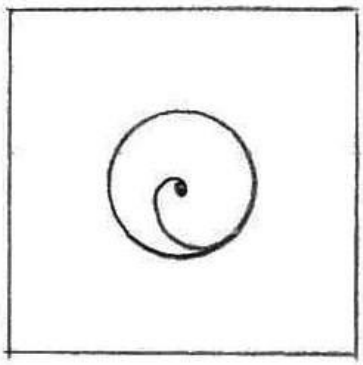

Çizim 12: GHBK 6310 ve 6947 Demirbaş Numaralı Eserlerde Görülen Durak Çizimi

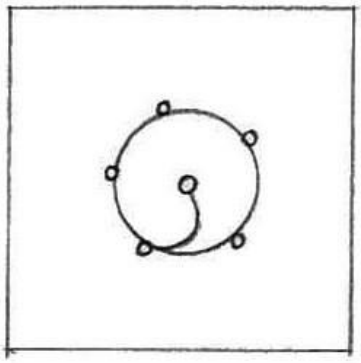

Çizim 13: GHBK 4, 9 ve 6805 Demirbaş Numaralı Eserlerde Görülen Durak Çizimi

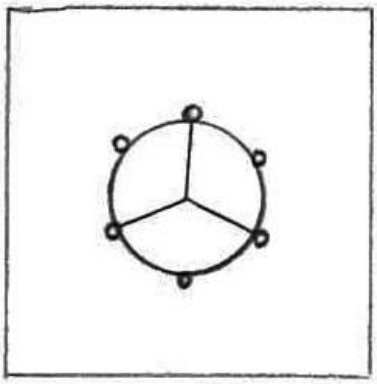

Çizim 14: GHBK 4510 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Durak Çizimi

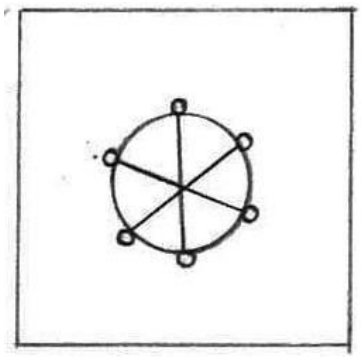

Çizim 15: GHBK 63 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Durak Çizimi

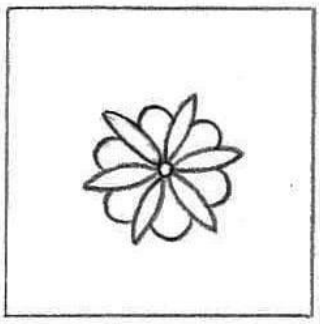

Çizim 16: GHBK 6306 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Durak Çizimi

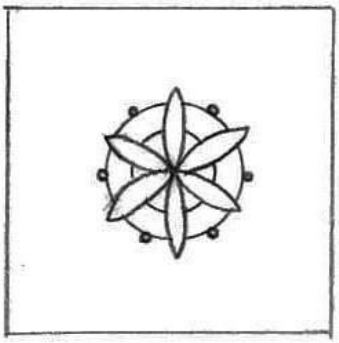

Çizim 17: GHBK 6953 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Durak Çizimi

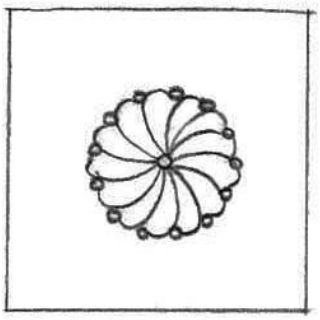

Çizim 18: GHBK 7053 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Durak Çizimi

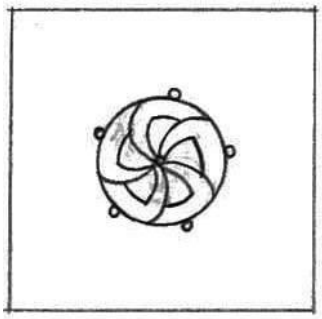

Çizim 19: GHBK 6713 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Durak Çizimi

1.6. Teze Konu Olan Yazmalardaki Müzehhep Sayfalarda Motif, Renk, Desen ve Kompozisyon

1.6.1. Motifler

Tezhip sanatının özünü motif oluşturur. Çeşitli çizgi oyunlarından oluşan motifler kullanıldığı döneme göre farklı özellik gösterir; binlerce yıllık bilgi, görgü, deneyim, inanç, kültür ve estetiğin çizgilerini yansıtır[76]. Tezhipte kullanılan her bir motifin ifade ve sembolize ettiği bir anlam, taşıdığı değer ve önem vardır. Bu motifler, derin inanç ve gönül âlemine, engin ve geniş ufka, ilâhî ve lâhutî desteğe mazhar olmuş sanatkârların kalem ve fırçalarından ortaya çıkar[77]. Her ne kadar pek çok farklı sınıflandırma yapılmış olsa da; tezyîni sanatlarda motifleri çıkış kaynaklarına göre iki grupta incelemek mümkündür. Bu grupları kaynaklarına göre hayvansal kökenli bulut, rumi, münhaniler ve bitkisel kökenli yaprak, penç, hatayi ve yarı üsluplaştırılmış çiçekler olarak gruplandırılabilir[78]. Teze konu olan serlevhaların desenlerinde münhani ve hayvansal kökenli motifler olmadığı için bu bölüme dahil edilmemiştir.

-Rumi-

Tarihi Orta Asya'ya kadar dayanan rumiler, ismini Anadolu anlamına gelen rumi kelimesinden almıştır[79]. Rumiler kendi başlarına çizilebildiği gibi, bitkisel kökenli motiflerle birlikte de kullanılabilir. Bu motifin hayvansal kökenli olup kuş kanadının üsluplaştırılmasıyla ortaya çıktığı söylenir ve çok çeşitli desen üretme imkanına sahiptir.

[76] Ayşe Üstün, a.g.t s-27
[77] Hasan Özönder, "Motif", (Ansiklopedik) Hat ve Tezhip Sanatları (Deyimleri, Terimleri) Sözlüğü, Konya-2003, s-135
[78] Ümran Uyanık, a.g.t, s-91
[79] Edip Yılmaz, Rumeysa Şimşek, Tezhip'te Kullanılan Motifler ve Teknikler, BEÜ SBE Dergisi, 2019, s-621-630

Çizilişlerine göre sade rumi, dendanlı rumi, işlemeli rumi, sencide rumi, sarılma rumi, hurdelenmiş rumi gibi isimler alır[80].

İncelenen eserlerden 9, 63, 2615, 6306, 6713, 6953, 7053 demirbaş numaralı eserlerde rumi motifi kullanılmıştır.

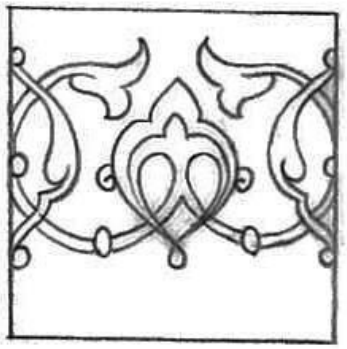

Çizim 20: GHBK 2615 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Rumi Çizimi

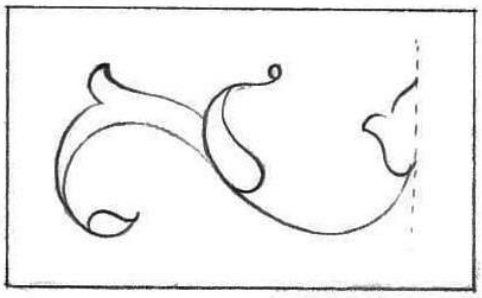

Çizim 21: GHBK 9 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Rumi Çizimi

Çizim 22: GHBK 9 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Rumi Çizimi

[80] Ayşe Üstün, a.g.t s-27

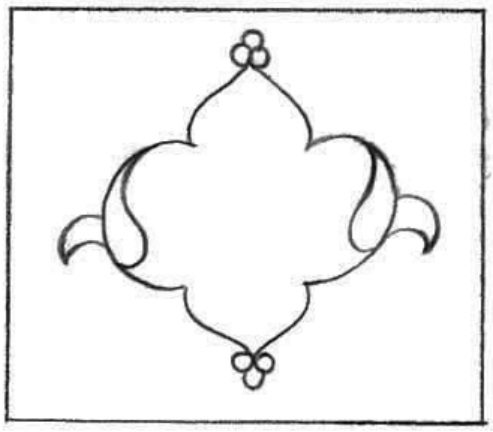

Çizim 23: GHBK 63 ve 7053 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Rumi Çizimi

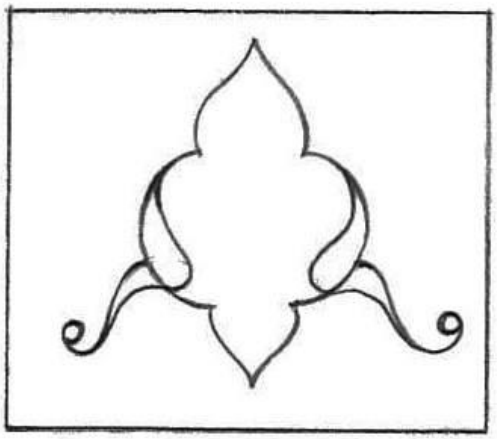

Çizim 24: GHBK 6713 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Rumi Çizimi

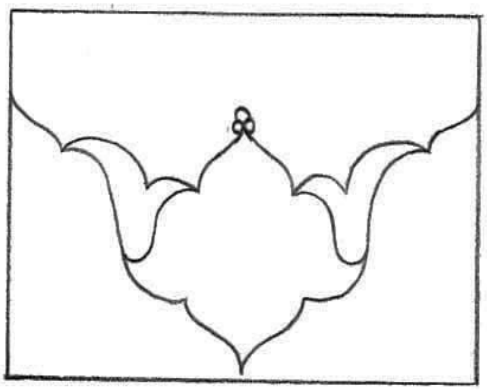

Çizim 25: GHBK 6306 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Rumi Çizimi

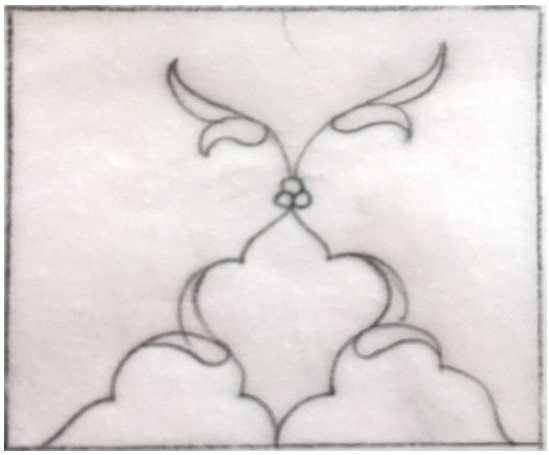

Çizim 26: GHBK 6953 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Rumi Çizimi

-Bulut-

Türk tezyini sanatlarda önemli bir yeri olan bulut motifinin çıkış yeri olarak Çin gösterilmektedir. Bulut motifi; Çin eserlerinde çok sık rastlanan bir motif olup mitolojik varlıklardan sayılan simurg ve ejderhanın boğuşmaları sırasında hırs ve gazap hali olarak burunlarından çıkan buharın veya ateşin ifadesi olarak tarif edilir[81]. Bulut motifi, tezyîni sanatlarda ilk defa II. Bayezıd döneminde, 1494 tarihli bir Kur'an-ı Kerim tezhibinde görülmüştür. Özellikle 16. yüzyıl ve 17.yüzyıllarda, Osmanlı nakkaşhânelerinde çok kullanılan bir motiftir. Bulutların renklendirilmesinde en çok tercih edilen renkler, altın, mavi, pembe ve beyazdır. Bulut motifi çiziliş şekline ve kullanım yerine göre yığma bulut, dolantı bulut, serbest bulut, ayırma bulut, ortabağ bulut, tepelik bulut, hurde bulut gibi isimler alır. İncelenen eserlerden üçünde bulut motifine rastlanmıştır. Bu eserler 63, 6953, 7053 demirbaş numaralı eserlerdir.

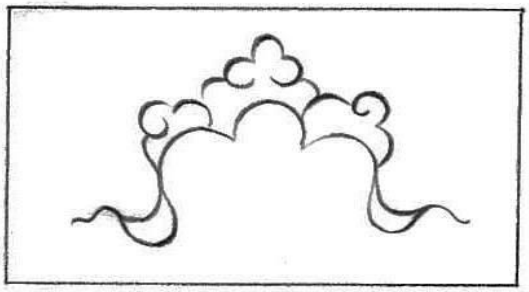

Çizim 27: GHBK 63 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Bulut Motifi Çizimi

[81] İnci Ayan Birol-Fatma Çiçek Derman, Türk Tezyini Sanatlarında Motifler, Kubbealtı Neşriyatı, İst-2005, s-153

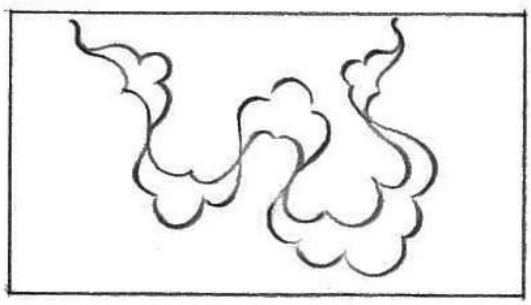

Çizim 28: GHBK 6953 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Bulut Motifi Çizimi

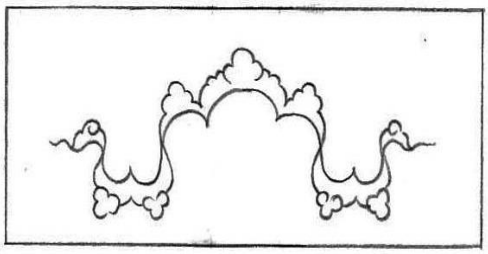

Çizim 29: GHBK 7053 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Bulut Motifi Çizimi

-Hatayi Grubu, Bitkisel, Yarı Stilize Motifler-

Bitkisel Kökenli Motifler; hatâyi grubu adı altında toplanan bu motifler; penç, yaprak, hatayî ve 16. yüzyılın ilk yarısından sonra ortaya çıkan lale, gül, karanfil, sümbül, menekşe, nergis, selvi ve bahar dalları gibi yarı üslûplaştırılmış çiçeklerdir[82]. 18. ve 19. yüzyıllarda ise çok rastlanan Avrupa tesiriyle resmedilerek tabiattaki şekliyle süsleme sanatımıza giren çiçekler de vardır. Eski tabirle şükûfe denilen bu çiçekler, üslûplaştırılmadığı için klasik tarzın dışında kalarak, teknik bakımdan resim sanatının ürünleri sayılabilir[83].

-Yaprak-

Hatayi grubundaki motifleri meydana getiren ve desen içinde önemli bir yeri olan temel motiflerden yaprak motifi çizim şekillerine göre sade ve küçük boy yapraklar, iri dişli yapraklar, parçalı ve dilimli yapraklar, ortadan katlı yapraklar, kıvrımlı yapraklar olarak adlandırılır.[84] İncelenen eserlerde kullanılan yaprak motifleri genel olarak küçük ve sadedir. 6310 demirbaş numaralı eserde barok tarzında yapraklarla oluşturulmuş paftalar

[82] Ümran Uyanık, a.g.t, s-91
[83] İnci Ayan Birol, Çiçek Derman, Türk Tezyînî San'atlarında Motifler, İst-2005, s-13
[84] İnci Ayan Birol, Çiçek Derman, a.g.e, s-17

bulunmaktadır. 6805 demirbaş numaralı eserin dış pervaz deseninde oldukça iri dişli yapraklarla oluşturulmuş desen yer almaktadır.

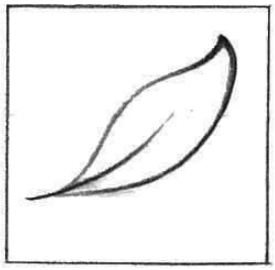

Çizim 30: GHBK 4, 9 ve 12 Demirbaş Numaralı Eserlerde Görülen Yaprak Örneği

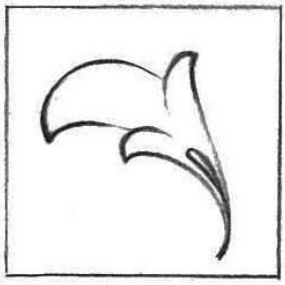

Çizim 31: GHBK 9 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Yaprak Örneği

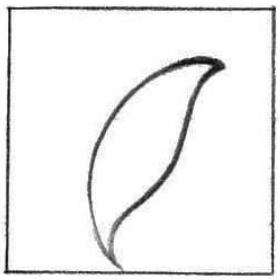

Çizim 32: GHBK 4, 9, 2615, 4510, 6306, 6713, 7053 Demirbaş Numaralı Eserlerde Görülen Yaprak Örneği

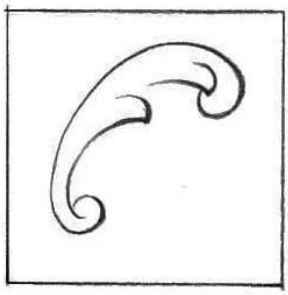

Çizim 33: GHBK 6310 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Yaprak Örneği

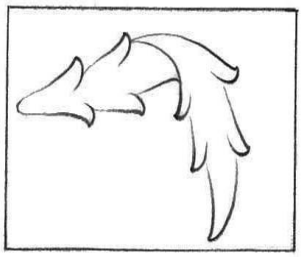

Çizim 34: GHBK 6805 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Yaprak Örneği

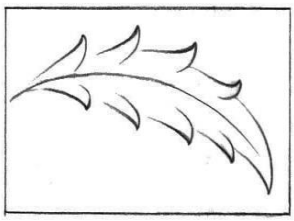

Çizim 35: GHBK 6805 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Yaprak Örneği

-Penç-

Bir çiçeğin kuşbakışı görüntüsünün üsluplaştırılarak çizilmesiyle oluşturulan penç motifi çizim şekline göre tek yapraklı ise -yek berk-, iki yaprak ise -dü berk-, üç yapraklı ise – se berk-, dört yapraklı ise- cihar berk-, beş yapraklı ise -penç berk-, altı yapraklı ise –şeş berk- isimlendirilmiştir. Fakat zaman içinde, en çok kullanılan beş yapraklısı olacak ki, penç berk deyimi haline gelmiştir. Daha sonraları bu isimde kısaltmaya uğramış ve bu motiflere sadece penç denilmiştir[85]. Bu bağlamda incelenen eserlerde kullanılan penç motifleri genelde küçük ebatlı ve yalın haldedir. Bu eserlerden bazılarında çok fazla kullanılan penç motifi (bkz-6953), bazında ise az sayıda kullanıldığı dikkati çeker (bkz-2615).

[85] İnci Ayan Birol-Fatma Çiçek Derman, a.g.e, s-47

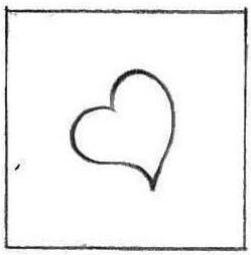

Çizim 36: GHBK 9, Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Penç Örneği

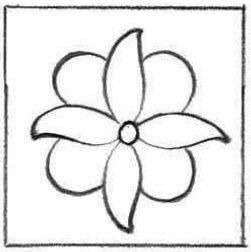

Çizim 37: GHBK 9 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Penç Örneği

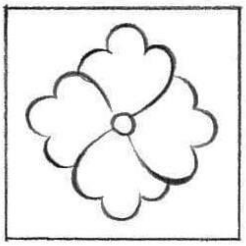

Çizim 38: GHBK 9 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Penç Örneği

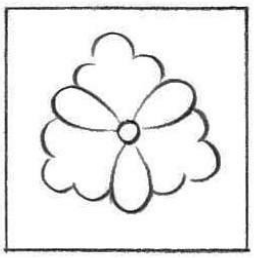

Çizim 39: GHBK 9 ve 2615 Demirbaş Numaralı Eserlerde Görülen Penç Örneği

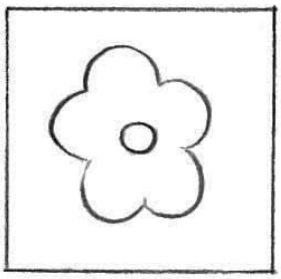

Çizim 40: GHBK 4, 9,10, 12, 2615, 6306, 6310, 6713, 6805, 6953, 7053 Demirbaş Numaralı Eserlerde Görülen Penç Örneği

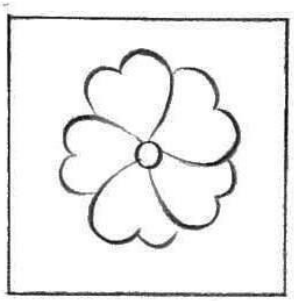

Çizim 41: GHBK 6306 ve 6947 Demirbaş Numaralı Eserlerde Görülen Penç Örneği

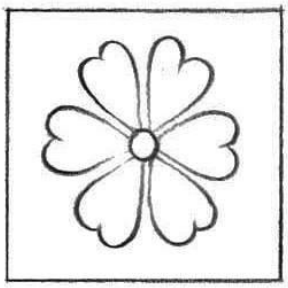

Çizim 42: GHBK 6805 Demirbaş Numaralı Eserde Görülen Penç Örneği

-Hatayi ve Goncagül-

Hatayi ve goncagül motifleri, muhtelif çiçeklerin dikine kesitinin anatomik çizgilerinin üsluplaştırılmasıyla ortaya çıkan motiflerdir. Hatayîler çoğu kez simetrik olarak küçük, büyük, sade ve katmerli olarak çizilir. Sayılamayacak kadar değişik şekle sahip bu çiçekler simetrik olarak çizilseler de, zaman zaman orta göbek noktalarında simetriyi bozan örnekleri de vardır. Gonca gül ise bir çiçeğin boyuna kesitinin tezhip üslubuna çekilmiş halidir. Bir goncagül motifinde meşime ve tohumlar ya hiç görülmez ya da kısmen görülür. Meşime ve tohumları belirgin çizilirse; o artık goncagül değil hatayi

olur[86]. Tezhip sanatında kalem işi, çini gibi diğer sanat dallarına nazaran motifler ve yapraklar daha küçük ve sade çizilir. İncelenen eserlerde kullanılan hatayi ve gonca motifleri küçük ebatta çizilmişlerdir. Tezde kullanılan hatayi ve goncagül çeşitleri çizim kırk iki ilâ elli iki arasında gösterilmiştir.

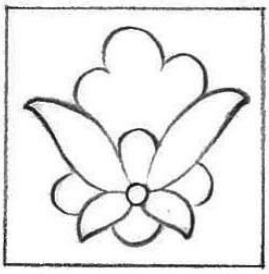

Çizim 43: GHBK Demirbaş no-9 ve 12, Hatayi Örneği

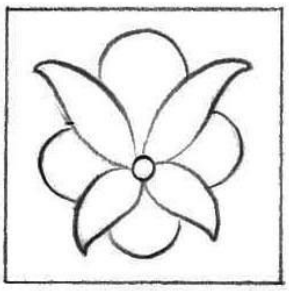

Çizim 44: GHBK Demirbaş no-6713, Hatayi Örneği

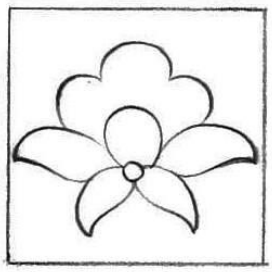

Çizim 45: GHBK Demirbaş no-7053, Hatayi Örneği

[86] İnci Ayan Birol-Fatma Çiçek Derman, a.g.e, s-47

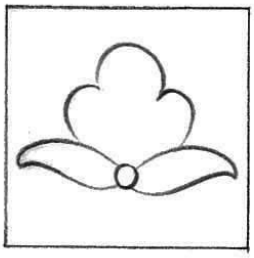

Çizim 46: GHBK Demirbaş no-4, 7053, Goncagül Örneği

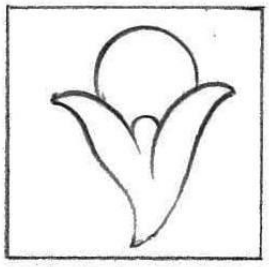

Çizim 47: GHBK Demirbaş no-9 ve 12, Goncagül Örneği

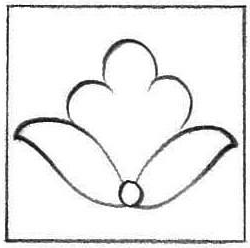

Çizim 48: GHBK Demirbaş no-9, 12, Goncagül Örneği

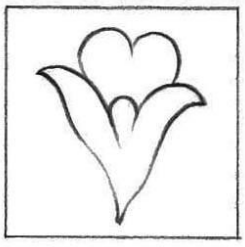

Çizim 49: GHBK Demirbaş no-9, 6306, Goncagül Örneği

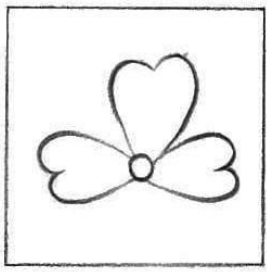

Çizim 50: GHBK Demirbaş no-12, 6713, Goncagül Örneği

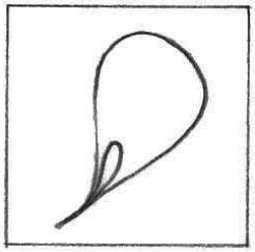

Çizim 50: GHBK Demirbaş no-6310, 6947, Goncagül Örneği

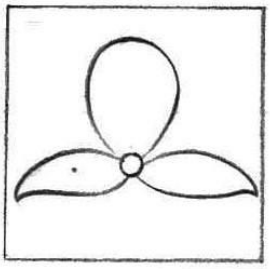

Çizim 51: GHBK Demirbaş no-2615, Goncagül Örneği

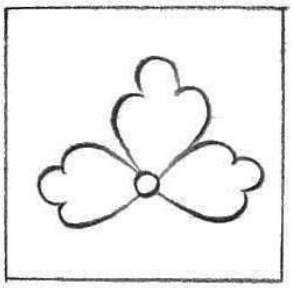

Çizim 52: GHBK Demirbaş no-7053, Goncagül Örneği

1.6.2. Renk

Başarılı bir kompozisyonda kullanılan motifler ve motiflerin dengeli bir şekilde yerleştirilmesinin yanı sıra renklendirilmesi de büyük önem taşımaktadır. Tek renk ya da az renk kullanılarak yapılmış tezhip olabilir, fakat hiç renk kullanılmadan yapılmış tezhip olamaz. Önemli olan nokta renk kullanımında renklerin rastgele kullanılmayıp göze hitap edecek şekilde kullanılmasıdır[87]. Tezhip sanatında kullanılan boyaların başında altın gelmektedir. Çeşitli renklerde kullanılan altından sonra en fazla kullanılan renk ise laciverttir. Yüz yıllara göre farklılık gösteren altın ve lacivert kullanımının yanı sıra kiremit rengi, açık ve koyu yeşil, sarı, turuncu, pembe, kahverengi, beyaz vb. renklerde tezhiplerin renklendirilmesinde kullanılmıştır (Resim-26).

İncelenen eserler arasında sadece altın kullanılarak zer-ender-zer tekniği ile yapılmış eserlere örnek için (bkz Demirbaş no-6805), altın ve lacivertin dengeli kullanıldığı eserlere örnek için (bkz Demirbaş no-63, 6713), barok tarzı boyama ile renklendirilmiş eserlere örnek için (bkz Demirbaş no-6310) .

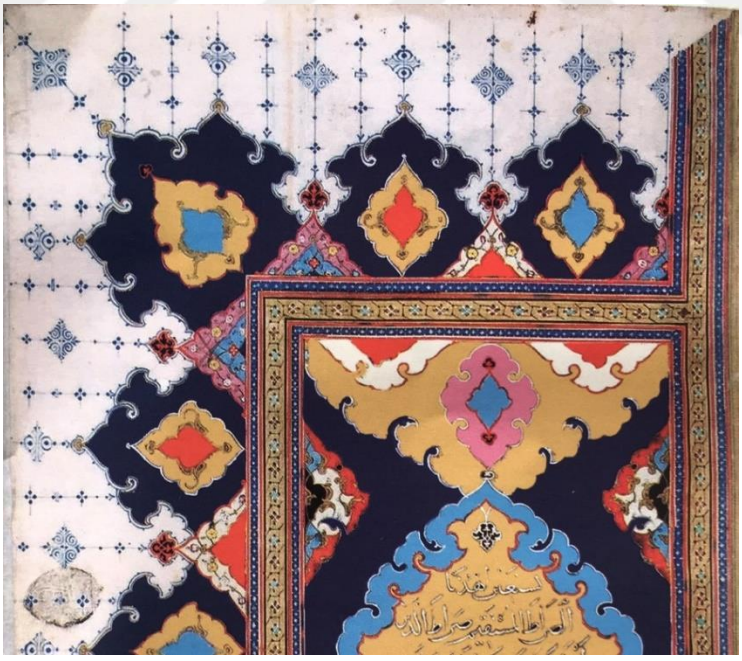

Resim 26: Renkli paftaları gösteren serlevha tezhibi

Kaynak : Tezhip Sanatında Tasarım Kurgusu, Hat ve Tezhip Sanatı, s-486

[87] Ümran Uyanık, a.g.t, s-108

1.6.3. Desen ve Kompozisyon

Kompozisyon, bir yüzey üzerine arzu edilen şekillerin dengeli ve göze hoş gelecek tarzda yerleştirilmesidir[88]. Türk tezyînatında desen ve deseni oluşturan kompozisyon tasarlanırken desenin çeşidi; işlenecek yüzeyin biçimi ve ebadı, kullanılacak olan motiflerin ebatları ve işlenirken kullanılmayı düşünülen teknik göz önünde bulundurularak hazırlanır. Bu nedenle tezyîni sanatlarda, bezenecek hemen hemen her yüzeye uygun yeni bir desen çizilmiştir. Bazen de iğneleme kalıplarını birleştirerek farklı desenler elde edilmeye çalışılmış tek bir kalıp kullanılmamıştır. Desen ve kompozisyon oluşturulurken, kullanılacak motiflerin dengeli bir şekilde yerleştirilmesi son derece önemlidir. Genel olarak kompozisyon çeşitleri, kuruluş biçimleri bakımından pano özelliği taşıyan desenler, ulama (raport) desenler, geometrik desenler olarak üç grupta toplanmaktadır[89].

Türk süslemelerinde kompozisyonlar serbest olabildiği gibi, simetrili olarak da tasarlanmıştır. Pano özelliği taşıyan desenler sınırı belirlenmiş olan bir alan içerisinde başlar ve biter. Bu desenlerin planlarına göre serbest, simetrili, ters simetrili desenler gibi çeşitleri bulunmaktadır[90].

-Serbest Kompozisyon-

Serbest kompozisyon çeşidinde simetri veya tekrar bulunmaz. Belirli bir noktadan başlayarak çeşitli büyüklükteki helezonlar üzerine motifler yerleştirilir. Başlangıç ve bitiş noktası bellidir. Bu tip tasarımlar şekli düzgün olmayan alanlar için en uygun desenlerdir. 15. ve 16. yüzyıl cilt bezemelerinin köşebent ve yuvarlak pafta içi desenlerinde, hatime sayfalarının üçgen pafta içi desenlerinde, satır aralarında yer alan desenlerde, levha tezhiplerinde keşide üstüne işlenen desenlerde simetrisiz desenler kullanılmıştır[91]. İncelenen serlevha sayfaları arasındaki tezhipli alanlarda 4 ve 2615 demirbaş numaralı eserlerin şemse köşebentlerinde ve 6953 demirbaş numaralı eserin iç kap bezemesinde serbest kompozisyon kullanıldığı görülür.

[88] Azade Akar, Cahide Keskiner, "Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif", İst-1978, s-15
[89] Fatma İnci Ayan Birol, "Türk Tezhip Sanatında Desen", Hat ve Tezhip Sanatı, Ank-2012, s-499
[90] Fatma İnci Ayan Birol, a.g.e, s-308
[91] Fatma İnci Ayan Birol, a.g.e, s-308

Resim 27: GHBK Demirbaş Numarası-4, serbest kompozisyon

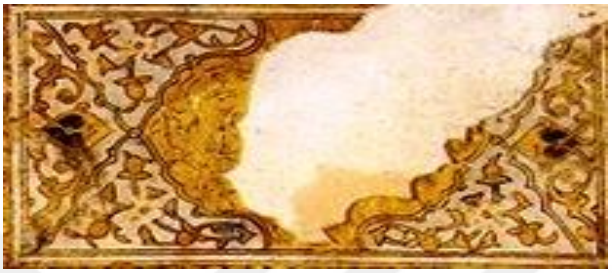

Resim 28: GHBK Demirbaş Numarası-2615, serbest kompozisyon

-Simetrili Kompozisyon-

Simetrili desenler, daha çok geometrik formda çizilmiş düzgün alanlarda tercih edilir. Simetrili kompozisyon tek eksen üzerinde gelişirse desen sağlı sollu iki yönde birbirini karşılayarak oluşur. Birden fazla simetri eksenine dayanan kompozisyonlarda ise dikey ve yatay eksenler veya bunların arasında oluşan eksenlerde kompozisyonlar merkezden dışa doğru bir düzende kurgulanır[92]. Bulundukları alanın şekline, beyzi vb. gibi istenilen şekildeki zeminlere 1/2, 1/4, 1/8, 1/16 vb. gibi çeşitli oranlarda simetrili taşıdıkları motiflere ve simetri eksenlerinin sayısına göre pek çok çeşitleri bulunur. Kare, dikdörtgen daire desenler çizilebilir. Simetrili bir kompozisyonda en önemli nokta simetri ekseninin çizgi şeklinde görülmemesidir. Simetri ekseni üzerinde yer alan motifler birbiriyle kaynaştırılarak simetri ekseni kaybedilmeye çalışılır.[93]

[92] Yıldız Demiriz, "Osmanlı Mimarisinde Süsleme I, Erken Devir(1300-1453)", Kültür Bakanlığı Yayınları, İst-1979, s-37
[93] Fatma İnci Ayan Birol, a.g.e, s-308

Resim 29: GHBK Demirbaş Numarası-6310, ½ simetrili kompozisyon

Resim 30: GHBK Demirbaş Numarası-63, ¼ simetrili kompozisyon

-Geometrik Kompozisyonlar-

Geometrinin biliminin konusuna giren kırık, eğri ve düz çizgilerin belirli bir sistem içerisinde birleştirilmesinden geometrik kompozisyonlar doğar[94]. Geometrik kompozisyon türünde bezenecek alan geometrik paftalara bölünür ve her bir pafta için ayrı ayrı desenler hazırlanabileceği gibi, tümünde aynı desen de kullanılabilir (Resim-31). Geometrik kompozisyonlar, sınırlı bir alanda başlayıp bittiği gibi ulama tarzında da tasarlanarak geniş alanları süslemiştir. Bu kompozisyonların çizimi sırasında yapılan milimetrik bir hata, katlanarak büyür ve çizeni yarı yolda bırakabilir. Bu nedenden dolayı geometrik tasarımlarda çizim kurallarına göre hareket edip, çizilen desende ne bir eksiğin ne bir fazlasının bulunmaması gerekmektedir[95].

İncelenen eserlerdeki geometri unsuru serlevha sayfa düzeninde dikkati çeker, buna 6713 demirbaş numaralı eserin başlık kısmı örnek gösterilebilir (Resim-30). Geometrik motiflerden oluşan bir desen olmamakla birlikte anahtarlı ve anahtarsız zencerekleri geometrik kompozisyon olarak değerlendirilebilir. Bu konuyla alakalı olarak Fatma İnci Ayan Hoca, Klasik Devir Türk Tezyini Sanatlarında Desen Tasarımı Çizim Tekniği ve Çeşitleri, isimli kitabında zencerekli desenlerle ilgili "Biçimi bakımından geometrik

[94] Selçuk Mülayim, "Değişimin Tanıkları-Ortaçağ Türk Sanatında Süsleme ve İkonografi", İst-1999, s-70
[95] Fatma İnci Ayan Birol, a.g.e, s-312

tasarımlara benzetilen zencerekli desenler, çizim usûlü ve deseni meydana getiren elemanlar bakımından geometrik desenlerden farklı bir yapıya sahiptir.” demektedir.

Resim 31: GHBK Demirbaş Numarası-6713, geometrik kompozisyon

-Ulama Kompozisyon-

Ulama (Raport) Kompozisyon, sayfa kenarında, yazıların etrafında, çinilerde ve yerlerde kullanılan birbirine bağlanarak dört yöne devam eden motiflerden meydana gelen ve başlangıcı ile bitişi belli olmayan desen çeşitidir[96]. Ulama kelimesi birbirine bağlı devam eden manasına gelmektedir. Raport desenlerin en belirleyici özelliği her yönde istenildiği kadar genişleyebilmesidir. Bu tür kompozisyonlarda, hazırlanmış olan kare ya da dikdörtgen planlı desenin, dört yönde katlanarak çoğaltılması mümkündür. Genellikle geniş alanlı yüzeyleri bezemek için tercih edilen ulama kompozisyonlarda başlama ve bitiş noktası belli değildir. Ulama desenler tam simetrili, kısmen(yarı) simetrili, simetrisiz ve çark-ı felek tarzında ulama desenler olarak gruplandırılmaktadır[97](Resim-32,33).

Resim 32: GHBK Demirbaş Numarası-6947, ulama(raport) kompozisyon

[96] Fatma Çiçek Derman, Tezhip Sanatında Kullanılan Terimler, Tabirler ve Malzeme, Hat ve Tezhip Sanatı, Ank-2012, s-533
[97] Fatma İnci Ayan Birol, a.g.e, s-310

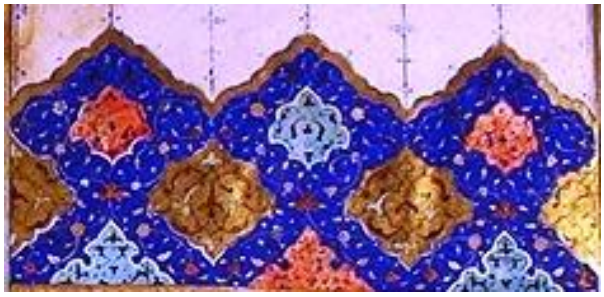

Resim 33: GHBK Demirbaş Numarası-63, yarı ulama(raport) kompozisyon

-Bordür-

Bordür, iki yanından sınırlı, iki yanından ise sonsuz devam edebilecek tipte, kullanıldığı yere göre en boy farklılıkları olan kompozisyon çeşitlerini ifade eder[98].Bir eserde ara suyu yazı ile kenar suyu arasındaki geçişi sağladığı gibi yazıyı rahatlatıp nefes aldırır. Ara suyunun iki yanında genellikle altın cedveller bulunur. İstenirse altın cetvellerin iki yanına renkli kuzular çekilir Bu alanlara işlenen motifler ya simetrik katlama ya da ulama şeklindedir. Ara suyundaki desenler çift tahrir, klasik tezhip veya halkâr teknikleri ile uygulanırlar. Ayrıca zencerek veya kitabeli zencerek tarzındaki ara suları da çok kullanılır[99].

Resim 34: GHBK Demirbaş Numarası-9, Bordür Örneği

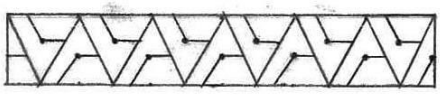

Çizim 53: GHBK Demirbaş Numarası-9, Bordür Çizimi

Resim 35: GHBK Demirbaş Numarası-12, Bordür Örneği

[98] Yıldız Demiriz, a.g.e, s-33
[99] Osman Öztürk, Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan Yazma Kur'an-ı Kerim'lerdeki Tezhip Örnekleri, Yüksek Lisans Tezi, Konya-2007, s-74

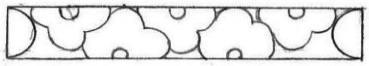

Çizim 54: GHBK Demirbaş Numarası-12, Bordür Çizimi

Resim 36: GHBK Demirbaş Numarası, 12, Bordür Örneği

Çizim 55: GHBK Demirbaş Numarası-12, Bordür Çizimi

Resim 37: GHBK Demirbaş Numarası-12, Bordür Örneği

Çizim 56: GHBK Demirbaş Numarası-12, Bordür Çizimi

Resim 38: GHBK Demirbaş Numarası-2615, Bordür Örneği

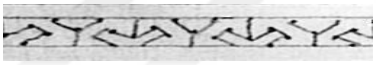

Çizim 57: GHBK Demirbaş Numarası-2615, Bordür Çizimi

Resim 39: GHBK Demirbaş Numarası-4375, Bordür Örneği

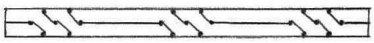

Çizim 58: GHBK Demirbaş Numarası-4375, Bordür Çizimi

Resim 40: GHBK Demirbaş Numarası-6306, Bordür Örneği

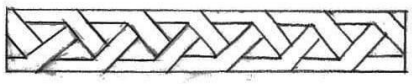

Çizim 59: GHBK Demirbaş Numarası- 6306, Bordür Çizimi

Resim 41: GHBK Demirbaş Numarası-6306, Bordür Örneği

Çizim 60: GHBK Demirbaş Numarası- 6306, Bordür Çizimi

Resim 42: GHBK Demirbaş Numarası-6713, Bordür Örneği

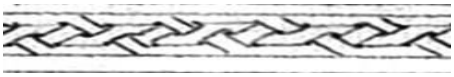

Çizim 61: GHBK Demirbaş-Numarası-6713, Bordür Çizimi

Resim 43: GHBK Demirbaş Numarası-6805, Bordür Örneği

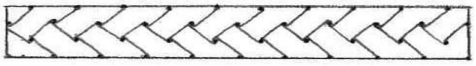

Çizim 62: GHBK Demirbaş Numarası-6805, Bordür Çizimi

Resim 44: GHBK Demirbaş Numarası- 6805, Bordür Örneği

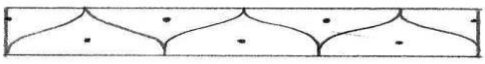

Çizim 63: GHBK Demirbaş Numarası- 6805, Bordür Çizimi

Resim 45: GHBK Demirbaş Numarası-6953, Bordür Örneği

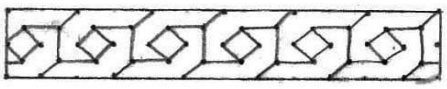

Çizim 64: GHBK Demirbaş Numarası-6953, Bordür Çizimi

Resim 46: GHBK Demirbaş Numarası-6953, Bordür Örneği

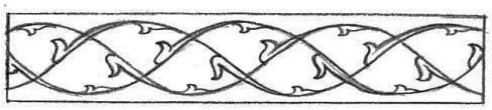

Çizim 65: GHBK Demirbaş Numarası-6953, Bordür Örneği

Resim 47: GHBK Demirbaş Numarası- 7053, Bordür Örneği

Çizim 66: GHBK Demirbaş Numarası-7053, Bordür Örneği

Ana süslemeden sayfanın haşiyekısmına geçiş tığlarla yapılarak kompozisyon yoğunluğu ile zemin boşluğu arasında denge sağlanır. Son derece zarif şekillerde işlenen tığlar süslemeyi tamamlayan kenar dantelası görüntüsü verirler. Tığlar bir motif türü olmayıp, motiflerden istifade ile meydana getirilen bir süsleme unsurudur. Tezhip sanatında eseri tamamlayan yardımcı eleman olarak kullanılır. Cedvelin veya dendan bitiminden sonra dışarıya doğru belli aralıklarla çekilen ve oku andıran çizgilerdir. Tığlarda çizgi, nokta ve küçük kıvrımların yanı sıra rûmî, hatâyî ve bulut gibi diğer motifler de kullanılmıştır[100] İncelenen eserlerde kullanılan tığlar çizgi, nokta ve küçük kıvrımlarla yapılmış tığ örnekleridir.

Resim 48: GHBK Demirbaş Numarası-4, Tığ Örneği

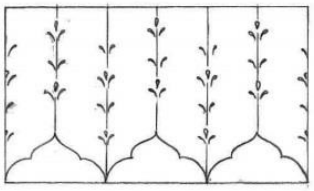

Çizim 67: GHBK Demirbaş Numarası-4, Tığ Çizimi

[100] Osman Öztürk, a.g.m, s-72

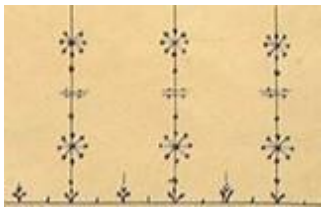

Resim 49: GHBK Demirbaş Numarası-9, Tığ Örneği

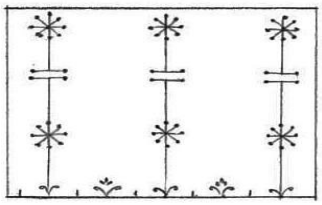

Çizim 68: GHBK Demirbaş Numarası-9, Tığ Çizimi

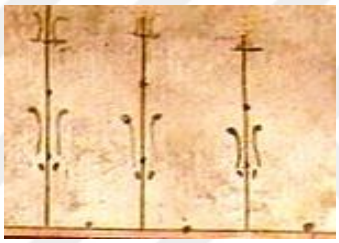

Resim 50: GHBK Demirbaş Numarası-10, Tığ Örneği

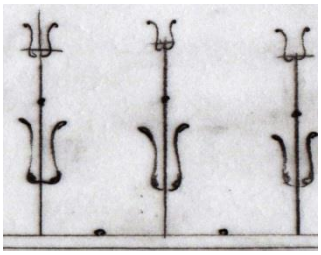

Çizim 69: GHBK Demirbaş Numarası-10, Tığ Çizimi

Resim 51: GHBK Demirbaş Numarası-12, Tığ Örneği

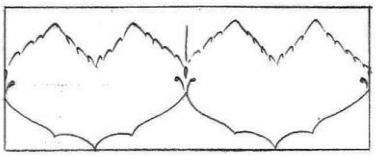

Çizim70: GHBK Demirbaş Numarası-12, Tığ Örneği

Resim 52: GHBK Demirbaş Numarası-63, Tığ Örneği

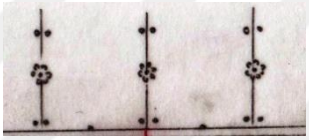

Çizim 71: GHBK Demirbaş Numarası-63, Tığ Çizimi

Resim 53: GHBK Demirbaş Numarası-4510, Tığ Örneği

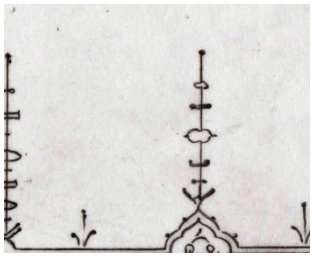

Çizim 72: GHBK Demirbaş Numarası-4510, Tığ Çizimi

Resim 54: GHBK Demirbaş Numarası-6306, Tığ Örneği

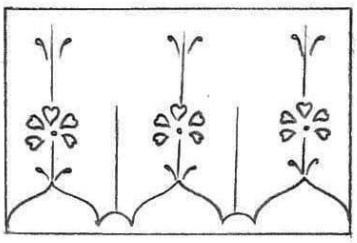

Çizim 73: GHBK Demirbaş Numarası-6306, Tığ Çizimi

Resim 55: GHBK Demirbaş Numarası-6310, Tığ Örneği

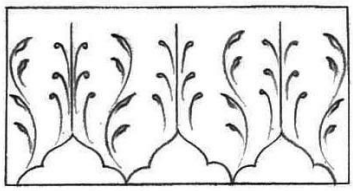

Çizim 74: GHBK Demirbaş Numarası-6310, Tığ Çizimi

Resim 56: GHBK Demirbaş Numarası-6947, Tığ Örneği

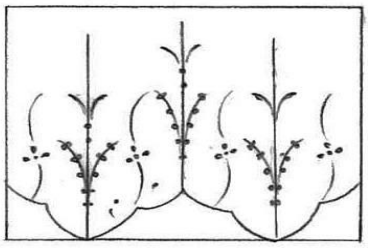

Çizim 75: GHBK Demirbaş Numarası-6947, Tığ Çizimi

Resim 57: GHBK Demirbaş Numarası-6953, Tığ Örneği

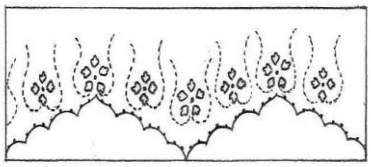

Çizim 76: GHBK Demirbaş Numarası-6953, Tığ Çizimi

1.7. Tipoloji

Tezin tipoloji kısmında tespit edilen sayfa düzeni, bordür, duraklar ve Mushaf gülü, hatayi grubu motifler, rumi motifi, bulut motifi, tığ motifi olmak üzere yedi bölümde gruplandırılmıştır. Her çizimin altında benzerleri ve ait oldukları demirbaş numaraları yazmaktadır. Tipoloji bölümünün sonunda kıyas listesi yer almaktadır. Kıyas listesi, incelenen eserlerin ait oldukları yüzyıl, cildinin olup olmaması, hat türü, tezhipli alanları, kullanılan tezhip tekniği, motifleri, renkleri, bordür türünü, kompozisyon çeşidi, tığlarına göre düzenlenmiştir.

1.Bölüm : Sayfa Düzeni

İncelenen serlevhalar sayfa düzeni açısından değerlendirildiğinde iklil, mihrabiyeli, mürekkep ve unvan sayfası olarak dört grupta toplamak mümkündür. Birinci grup iklil tarzda olan serlevhalardır Teze konu olan 4, 9, 12, 2615, 4375, 4510, 6306, 6310, 6805,

6947, 6953 demirbaş numaralı eserler iklil tarzda düzenlenmiş olup, sayfa düzeni açısından benzerdir. İkinci grup 10 ve 7053 demirbaş numaralı eserler mihrabiyeli serlevha formundadır. Üçüncü grup 63 ve 6713 demirbaş numaralı eserler mürekkep serlevha formunda düzenlenmiştir. Dördüncü grup 63 demirbaş numaralı eserin bakara suresinin yer aldığı sayfa unvan sayfası şeklindedir.

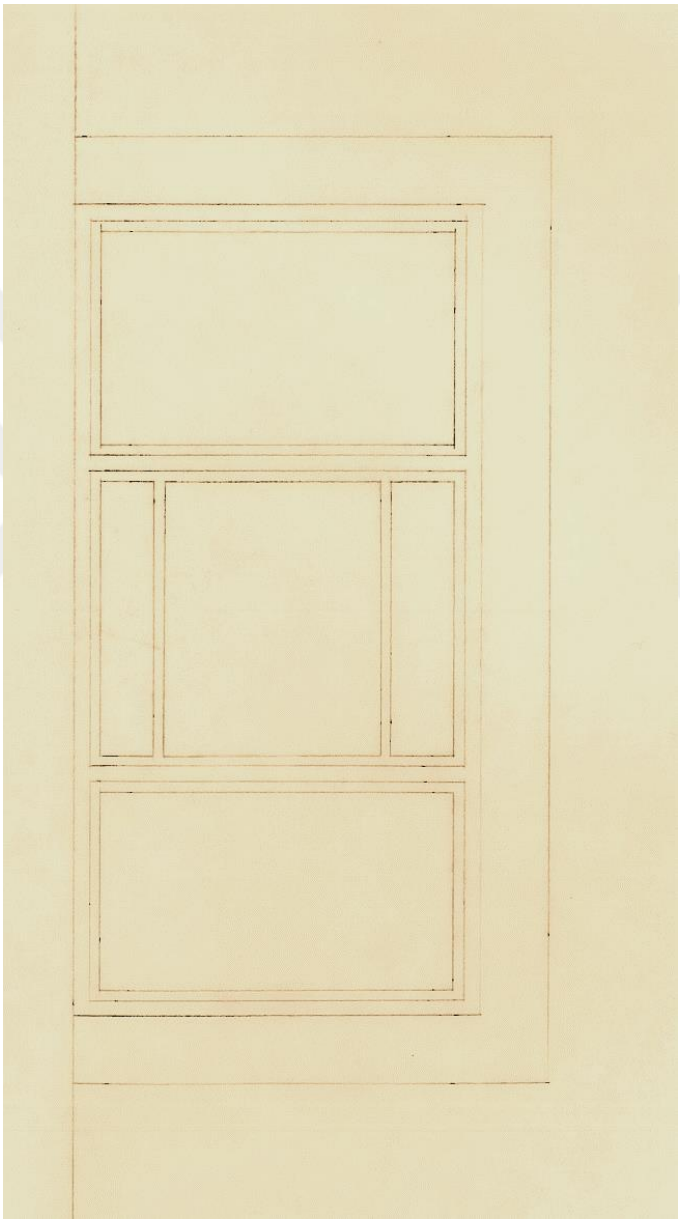

Çizim 77: İklil formda düzenlenmiş olan 4, 9, 12, 2615, 4375, 4510, 6306, 6310, 6805, 6947, 6953 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfa düzeni.

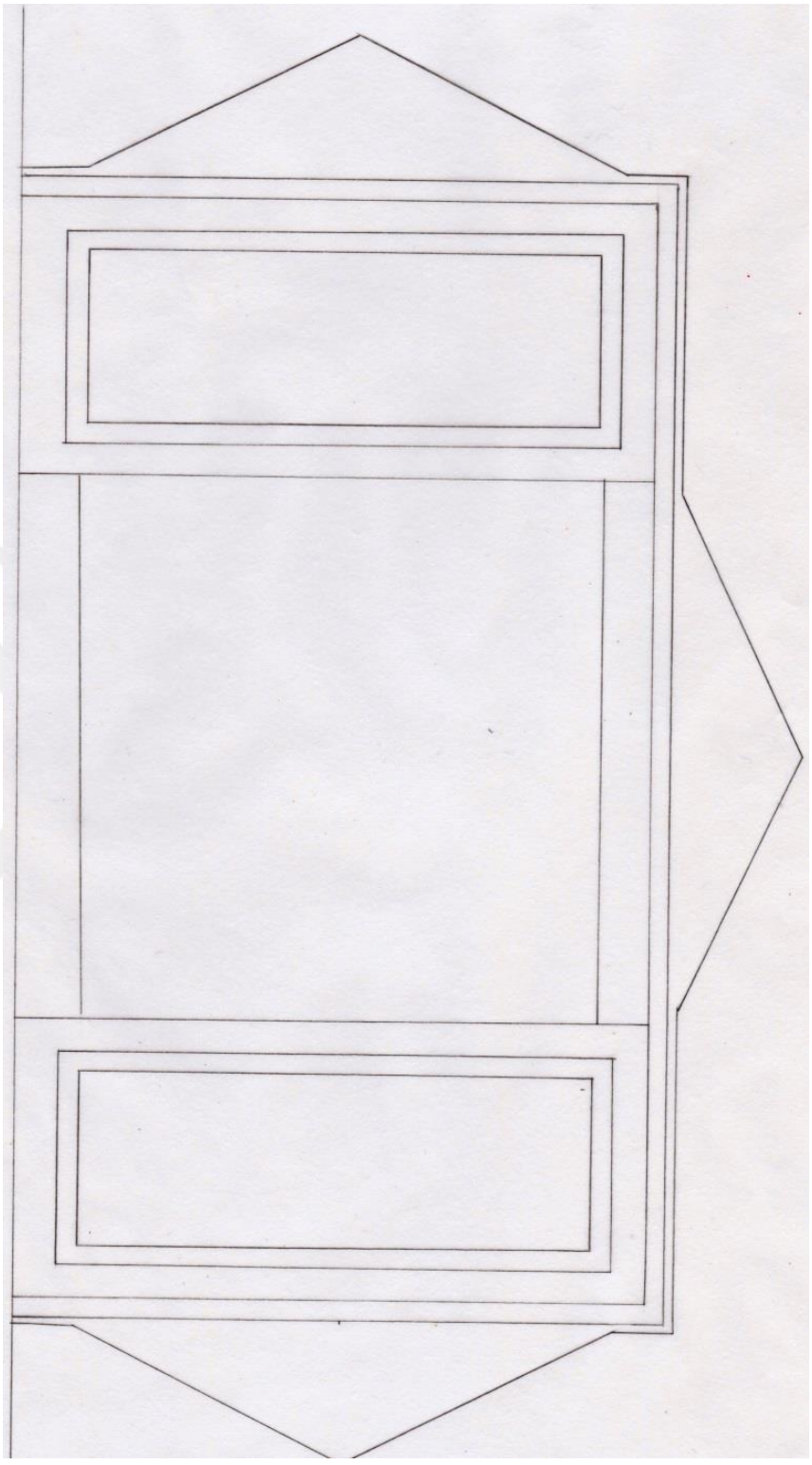

Çizim 78: Mihrabiyeli formda düzenlenmiş olan 10 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfa düzeni.

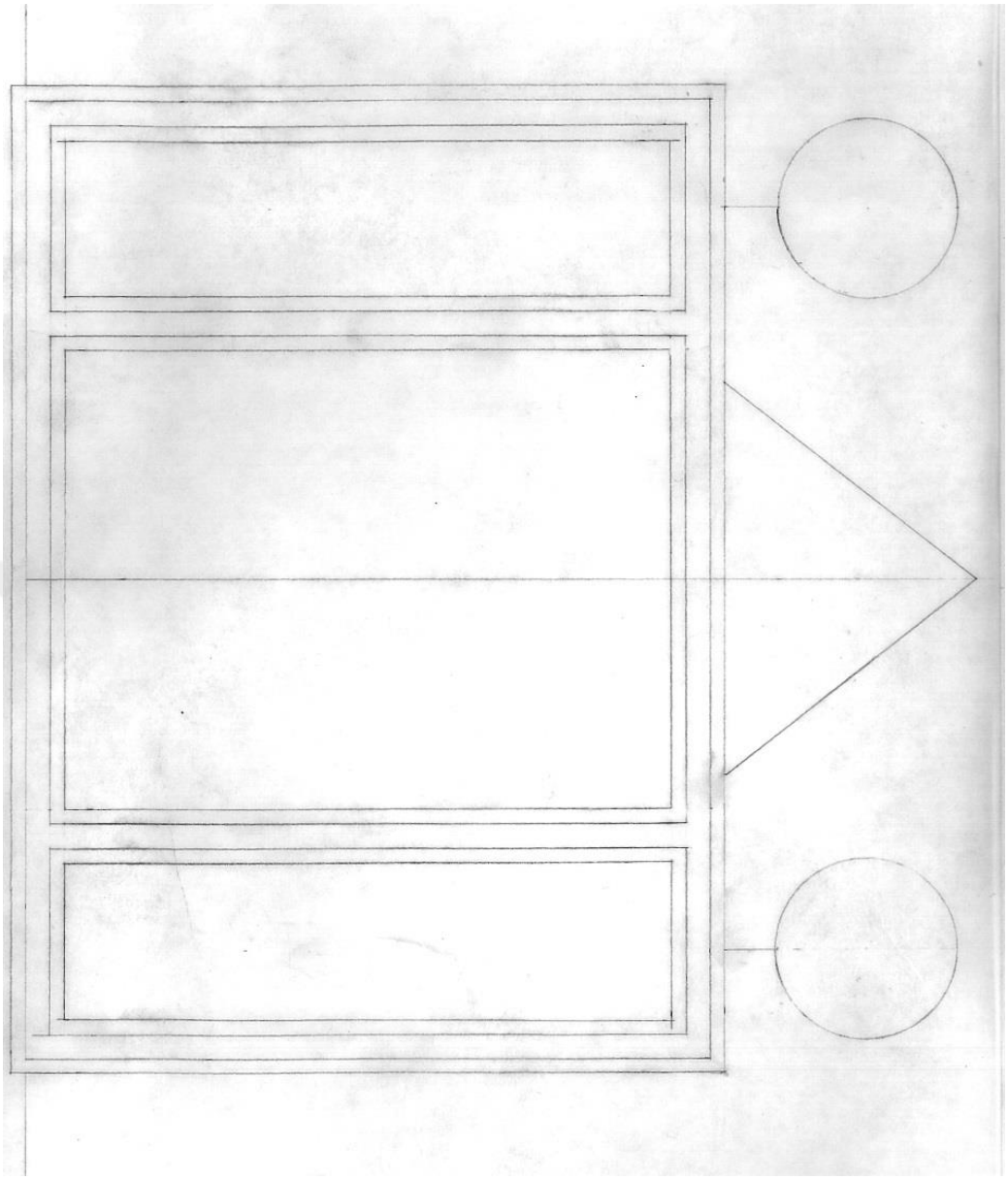

Çizim 79: Mihrabiyeli formda düzenlenmiş olan 7053 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfa düzeni.

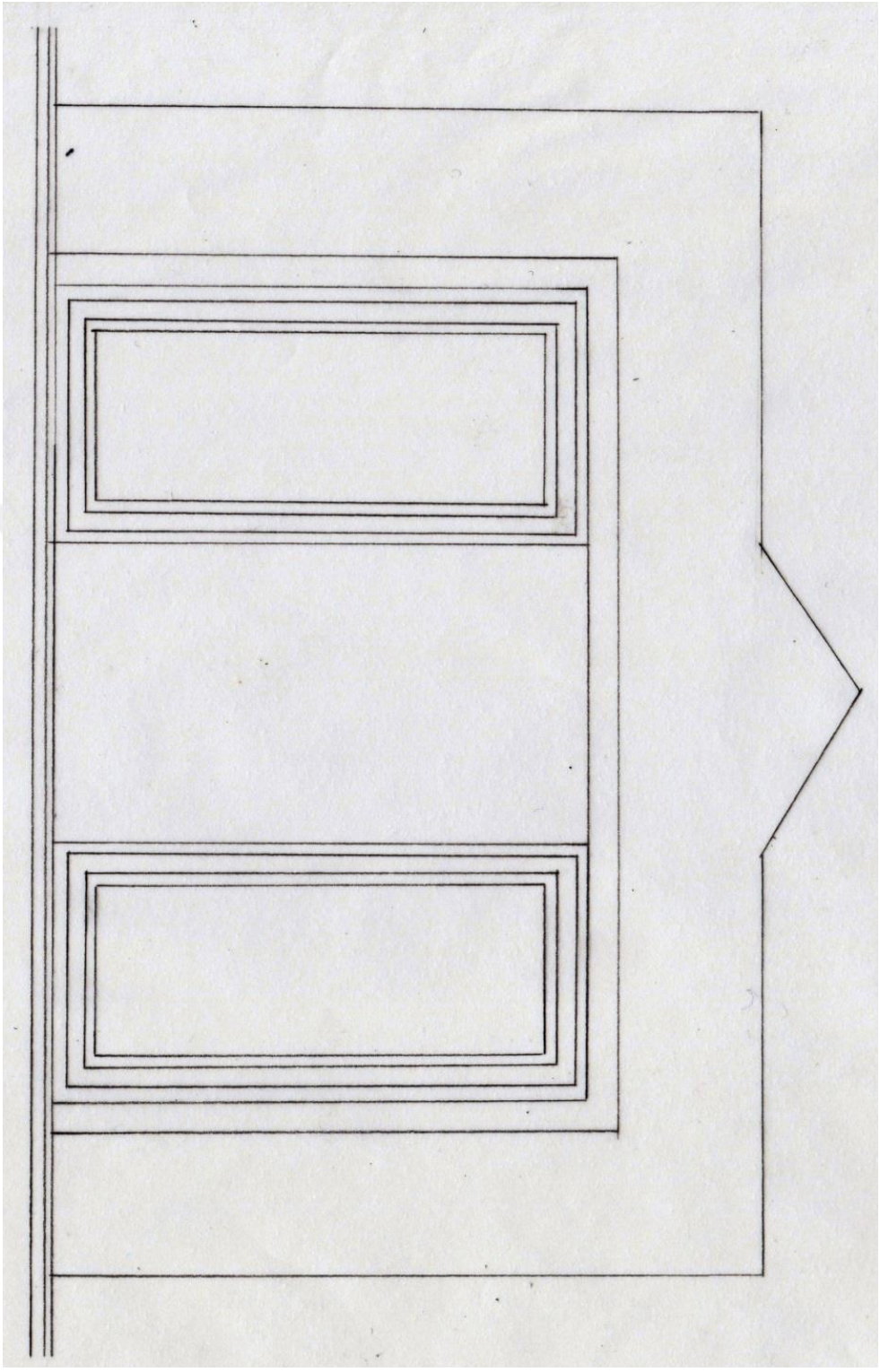

Çizim 80: Mürekkep formda düzenlenmiş olan 63 ve 6713 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfa düzeni.

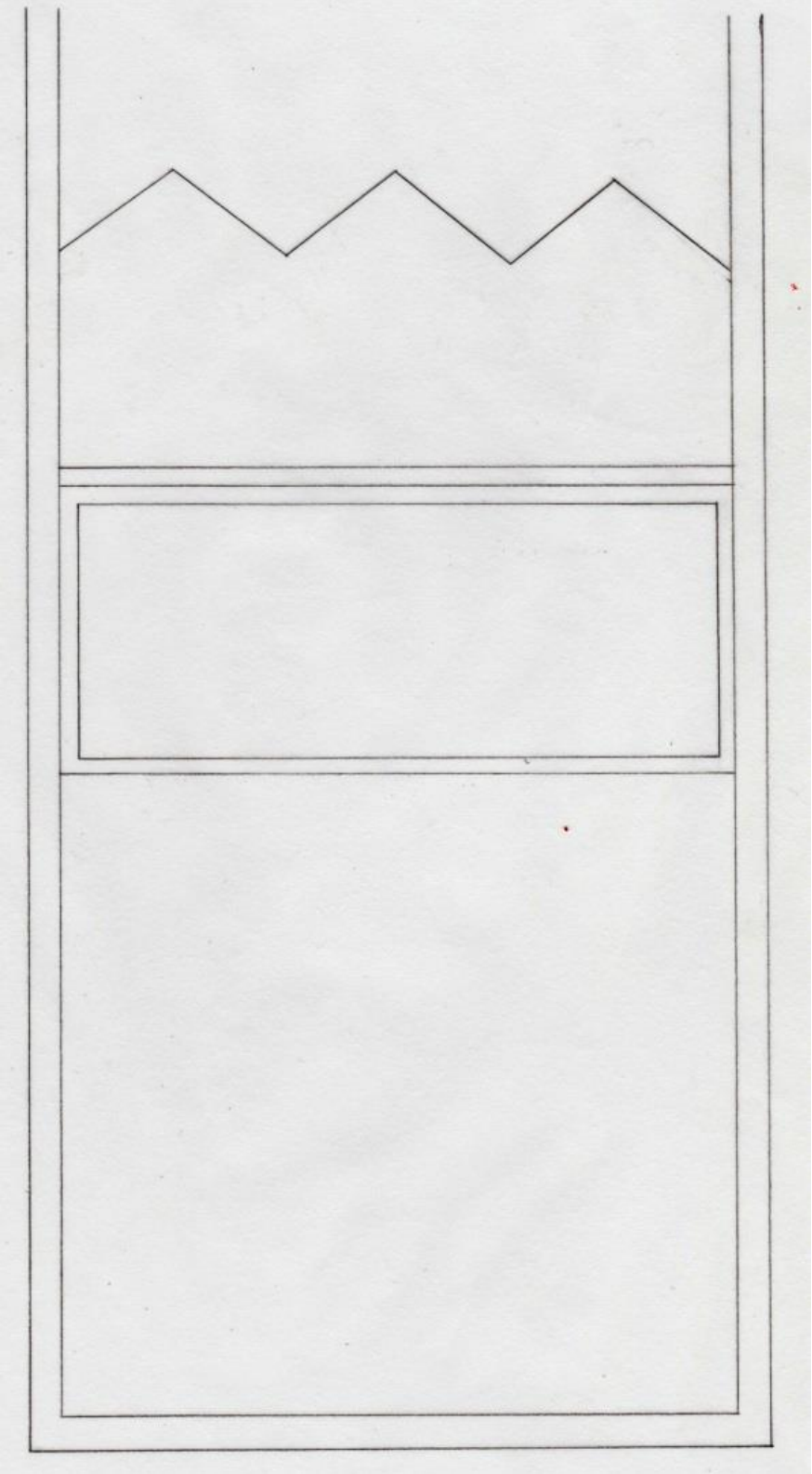

Çizim 81: 63 demirbaş numaralı eserin ünvan sayfası örneği.

2. Bölüm: Bordür

İncelenen eserlerdeki bordür örneklerini değerlendirildiğinde üç grupta toplanabilir. Ağırlıklı olarak zencerekli bordürler ön plana çıkmaktadır. Bunların bir kısmı anahtarsız bir kısmı anahtarlı zencerek desenleridir ve birinci grup bordür örneklerini oluşturmaktadır. 12 ve 6805 demirbaş numaralı eserlerde anahtarsız zencerek deseni, 9, 2615, 4375, 6306, 6713, 6953, 7053 demirbaş numaralı eserlerde, farklı şekillerde tasarlanmış, anahtarlı zencerek desenleri kullanılmıştır. İkinci grup bordür çeşidi üç iplik rumi desenli bordür 6953 demirbaş numaralı eserde görülmektedir. Üçüncü grup bordür çeşidi 12, 6306, 6805 demirbaş numaralı eserlerin bordürleri nokta ve çizgiler kullanılarak oluşturulmuştur.

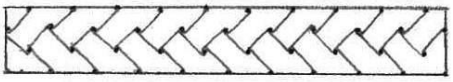

Çizim 82: 12 ve 6805 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfalarında görülen bordür örneği.

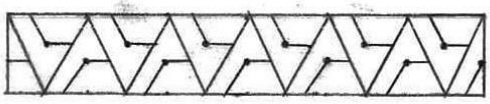

Çizim 83: 9 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfası bordür örneği.

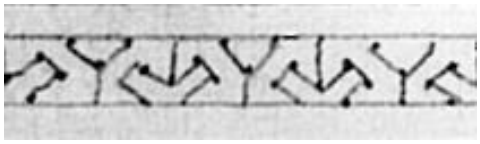

Çizim 84: 2615 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfası bordür örneği.

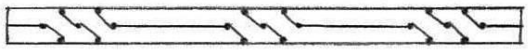

Çizim 85: 4375 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfası bordür örneği

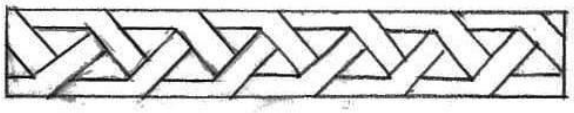

Çizim 86: 6306 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfası bordür örneği

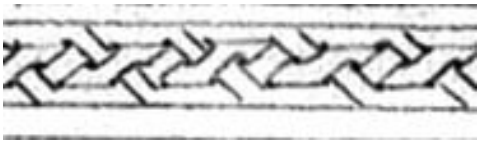

Çizim 87: 6713 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfası bordür örneği.

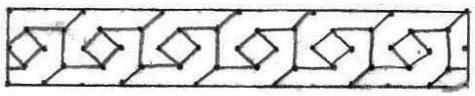

Çizim 88: 6953 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfası bordür örneği

Çizim 89: 7053 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfası bordür örneği.

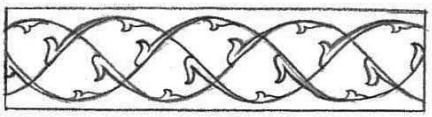

Çizim 90: 6953 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfası bordür örneği.

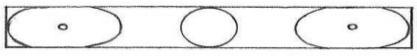

Çizim 91: 12 demirbaş numaralı eserin bordürü

Çizim 92: 6306 demirbaş numaralı eserin bordürü

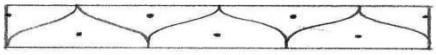

Çizim 93: 6805 demirbaş numaralı eserin bordürü

3. Bölüm: Durak ve Gül (Mushaf Gülü)

İncelenen eserlerde görülen durak çeşitleri küçük ebatlı olup helezoni ve penç hane durak olmak üzere iki grupta toplanmaktadır. Birinci grup 4, 9, 63, 4510, 6310, 6805, 6947 demirbaş numaralı eserlerde görünen helezoni durak. İkinci grup 6306, 6713, 6953, 7053 demirbaş numaralı eserlerde görünen penç hane duraktır. İncelenen eserler arasında sadece 63 demirbaş numaralı eserin ünvan sayfasında Mushaf gülü örneği görülmektedir.

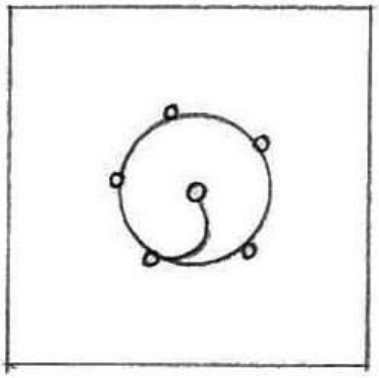

Çizim 94: 4, 9, 6805 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfalarında görülen durak

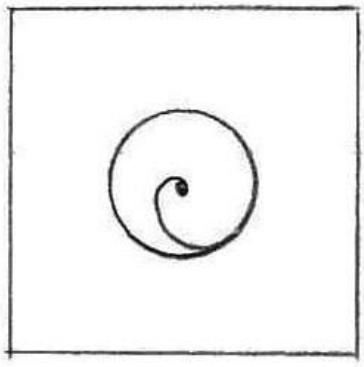

Çizim 95: 6310 ve 6947 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfalarında görülen durak

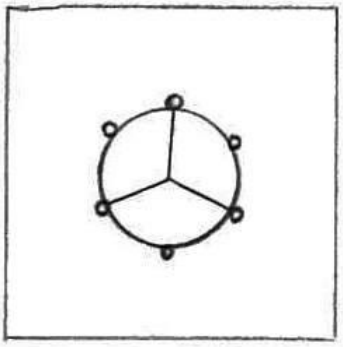

Çizim 96: 4510 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen durak

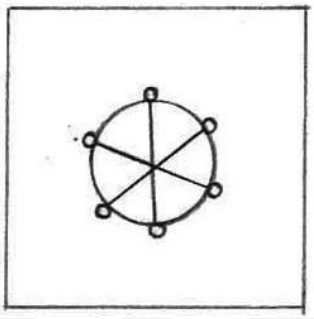

Çizim 97: 63 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen durak

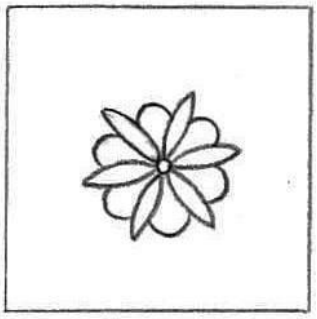

Çizim 98: 6306 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen durak

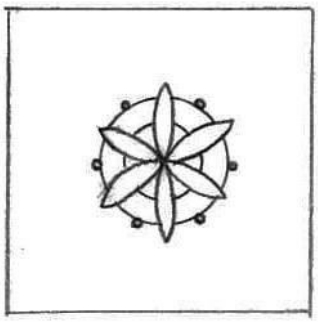

Çizim 99: 6953 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen durak.

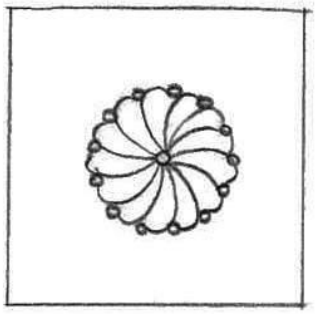

Çizim 100: 7053 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen durak

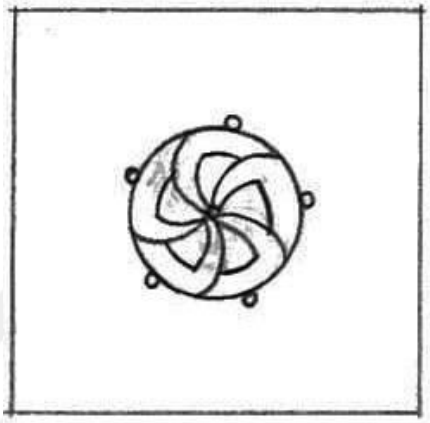

Çizim 101: 6713 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen durak

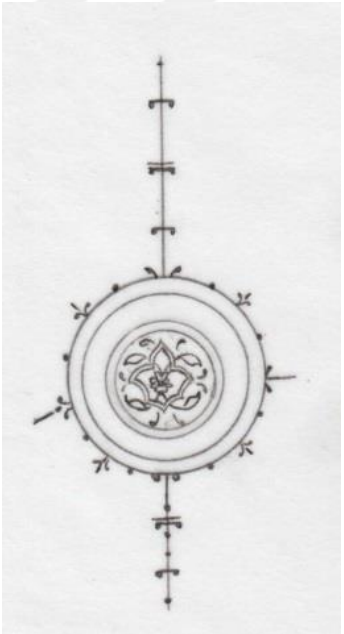

Çizim 102: 63 demirbaş numaralı eserin unvan sayfasındaki Mushaf gülü.

4. Bölüm : Hatayi grubu motifler

Hatayi grubu motifler yaprak, penç, hatayi ve goncagül olmak üzere üç grupta incelendi.

Yaprak Motifi

İncelenen eserlerde görülen yaprak motifleri sade, dişli ve barok tarzı yapraklar olarak görülmektedir. 4, 9, 12, 2615, 4510, 6306, 6713, 7053 demirbaş numaralı eserlerde sade yaprak, 9 ve 6805 demirbaş numaralı eserlerde dişli yaprak, 6310 ve demirbaş numaralı eserde barok tarzı yaprak şeklindedir.

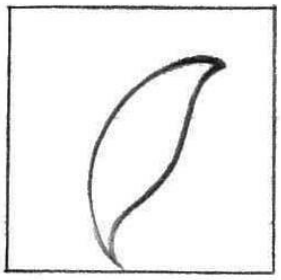

Çizim 103: 4, 9, 12, 2615, 4510, 6306, 6713, 7053 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfasında görülen yaprak

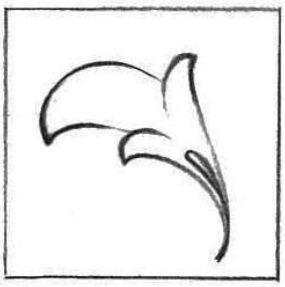

Çizim 104: 9 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen yaprak

Çizim 105: 6805 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen yaprak

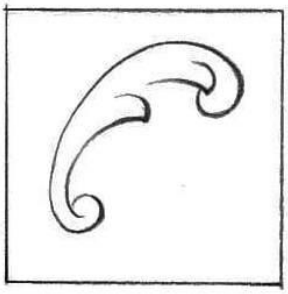

Çizim 106: 6310 demirbaş numaralı eserde görülen yaprak

Penç Motifi

İncelenen eserlerde görülen penç motifleri sade ve küçük ebatlı olup, yek berk, cihar berk, penç berk, şeş berk şeklinde 4, 9,10, 12, 2615, 6306, 6310, 6713, 6805, 6947, 6953, 7053 demirbaş numaralı eserlerde görülmektedir.

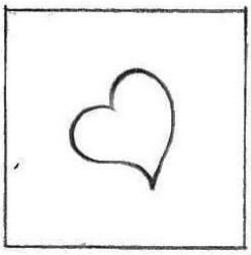

Çizim 107: 9 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen penç motifi

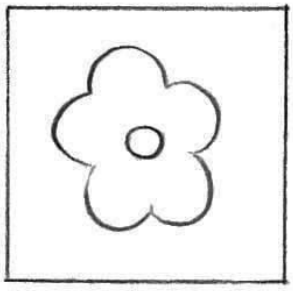

Çizim 108: 4, 9,10, 12, 2615, 6306, 6310, 6713, 6805, 6953, 7053 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfalarında görülen penç motifi

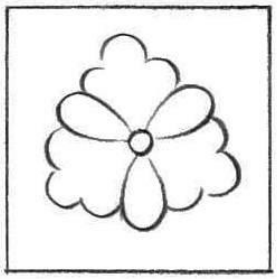

Çizim 109: 9 ve 2615 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfalarında görülen penç motifi

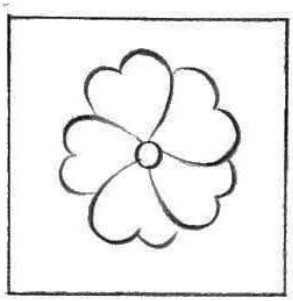

Çizim 110: 6306 ve 6947 demirbaş numaralı eserlerın serlevha sayfalarında görülen penç motifi

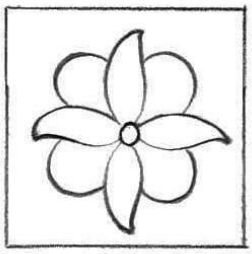

Çizim 111: 9 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen penç motifi

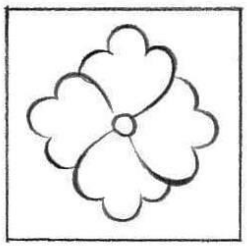

Çizim 112: 9 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen penç motifi

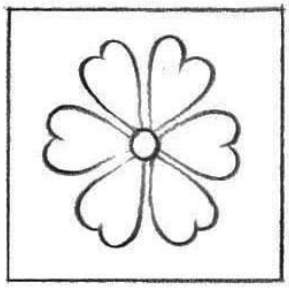

Çizim 113: 6805 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen penç motifi Hatayi ve Goncagül Motifi

Muhtelif çiçeklerin dikine kesitinin, anatomik çizgilerinin üsluplaştırılmasıyla ortaya çıkan şekle hatayi, tam açmamış bir çiçeğin boyuna kesitinin tezhip üslubuna çekilmiş haline ise goncagül adı verilir. 9, 12, 6713, 7053 demirbaş numaralı eserlerde hatayi motifi, 4, 9, 12, 2615, 6306, 6310, 6713, 6947, 7053 demirbaş numaralı eserlerde goncagül motifi görülmektedir.

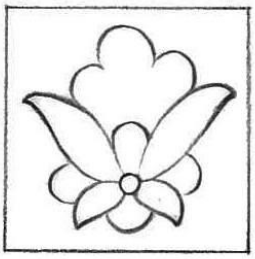

Çizim 114: 9 ve 12 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfasında görülen hatayi motifi

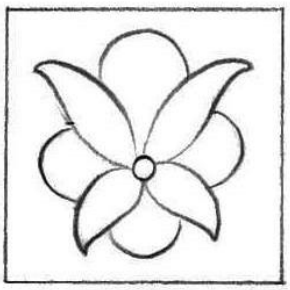

Çizim 115: 6713 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen hatayi motifi

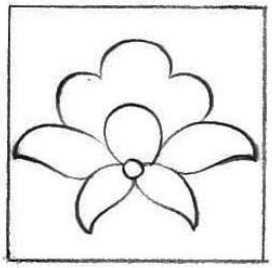

Çizim 116: 7053 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen hatayi motifi

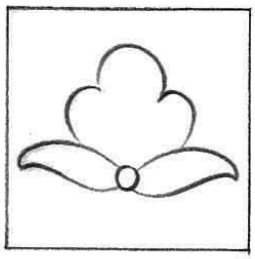

Çizim 117: 4 ve 7053 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfasında görülen goncagül örneği

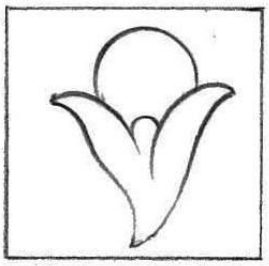

Çizim 118: 9 ve 12 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfasında görülen goncagül motifi

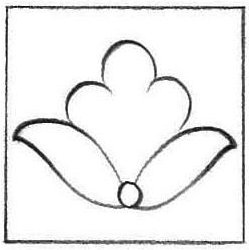

Çizim 119: 9 ve 12 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfasında görülen goncagül motifi

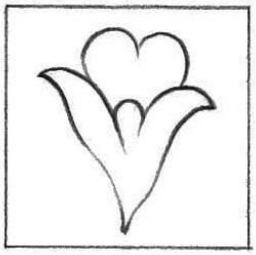

Çizim 120: 9 ve 6306 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfalarında görülen goncagül motifi

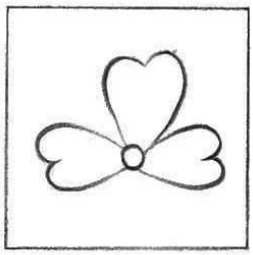

Çizim 121: 12 ve 6713 demirbaş numaralı eserlerın serlevha sayfalarında görülen goncagül motifi

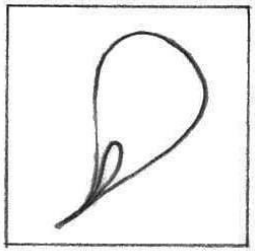

Çizim 122: 6310 ve 6947 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfalarında görülen goncagül motifi

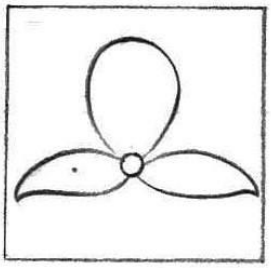

Çizim 123: 2615 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen goncagül motifi

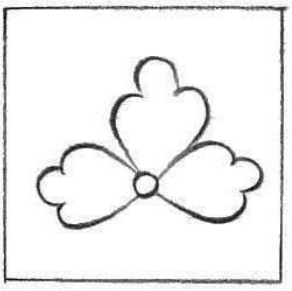

Çizim 124: 7053 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen goncagül örneği

5. Bölüm : Rumi Motifi

İncelenen eserlerde 9, 63, 2615, 6306, 6713, 6953, 7053 demirbaş numaralı eserlerde rumi motifine rastlanmaktadır.

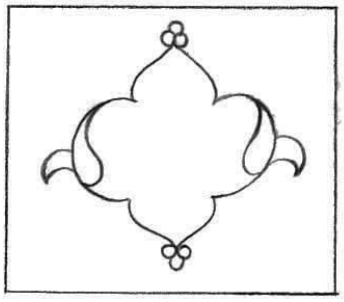

Çizim 125: 63 ve 7053 demirbaş numaralı eserlerin serlevha sayfalarında görülen rumi motifi

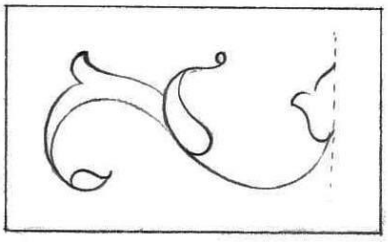

Çizim 126: 9 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen rumi motifi

Çizim 127: 9 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen rumi motifi

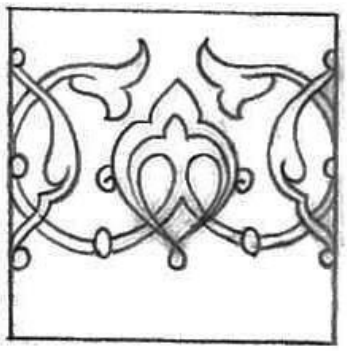

Çizim 128: 2615 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen rumi motifi

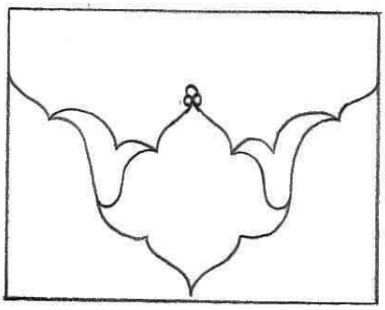

Çizim 129: 6306 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen rumi motifi

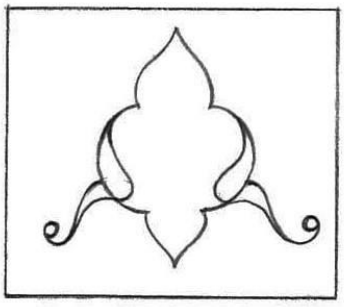

Çizim 130: 6713 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen rumi motifi

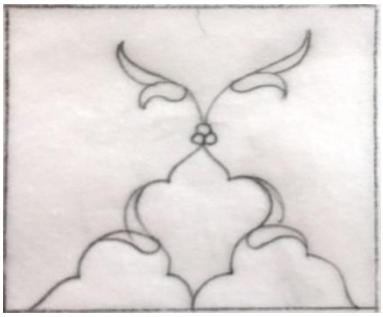

Çizim 131: 6953 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen rumi motifi

6. Bölüm : Bulut Motifi

İncelenen eserler arasında 63, 6953, 7053 demirbaş numaralı eserlerde görülen bulut motifi dolantı bulut şeklindedir.

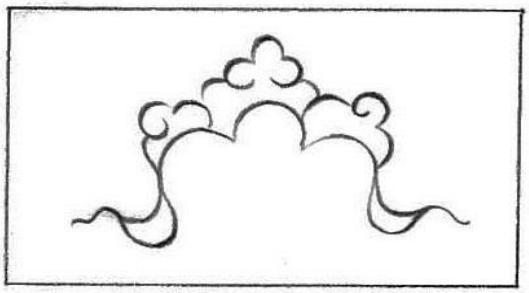

Çizim 132: 63 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen bulut motifi

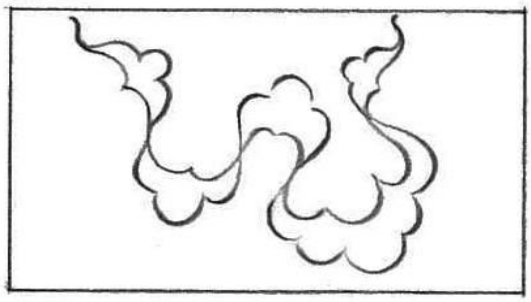

Çizim 133: 6953 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen bulut motifi

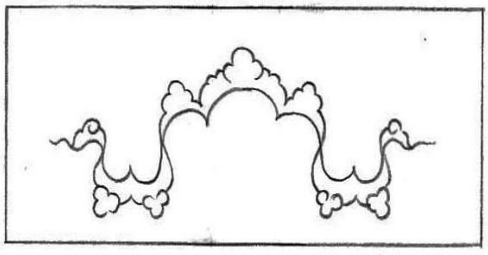

Çizim 134: 7053 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen bulut motifi

7 Bölüm : Tığ

İncelenen eserlerde görülen tığlar basit şekilde tasarlanmış olup motifli ve motifsiz tığlar olarak iki grupta toplanmaktadır. Birinci grupta 4, 10, 12, 4510 demirbaş

numaralı eserlerde yer alan tığlar motifsiz olarak basit şekillerle tasarlanıştır. İkinci grupta 9, 63, 6306, 6310, 6947, 6953 demirbaş numaralı eserlerde hatayi grubu motifler negatif tarzda kullanılarak tığlar tasarlanmıştır.

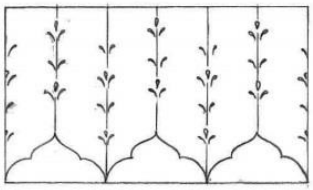

Çizim 135: 4 numaralı eserin serlevha sayfasında görülen tığ

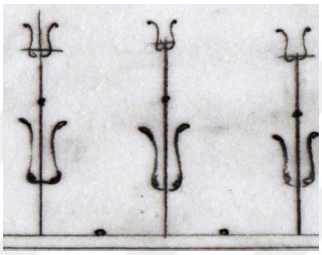

Çizim 136: 10 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen tığ

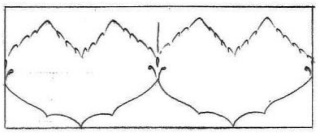

Çizim 137: 12 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen tığ

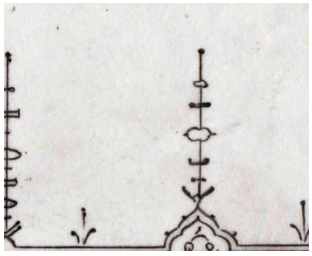

Çizim 138: 4510 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen tığ

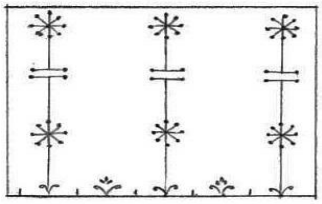

Çizim 139: 9 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen tığ

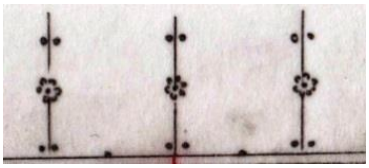

Çizim 140: 63 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen tığ

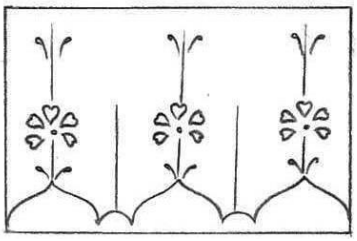

Çizim 141: 6306 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen tığ

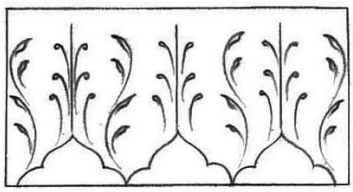

Çizim 142: 6310 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen tığ

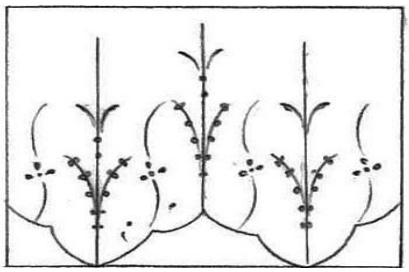

Çizim 143: 6947 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen tığ

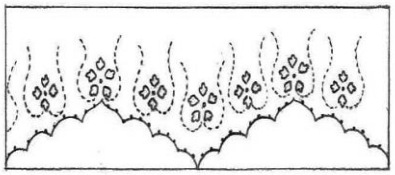

Çizim 144: 6953 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasında görülen tığ

İncelenen eserlerin, yüzyıl, cilt, hat, tezhipli alanları, teknikleri, motif, renk, bordür, kompozisyon ve tığları "Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesinde bulunan yazma eserlerin benzerlik listesi" tablosu üzerinde benzerlik ve farklılıkları gösterilmiştir.

Gazi Hüsrev Bey kütüphanesinde bulunan yazma eserlerin benzerlik listesi

		ÖRNEK NO	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
		DEMİRBAŞ NO	GHBK - 4	GHBK - 9	GHBK - 10	GHBK - 12	GHBK - 63	GHBK - 2623	GHBK - 4375	GHBK - 4510	GHBK - 6306	GHBK - 6310	GHBK - 6713	GHBK - 6805	GHBK - 6947	GHBK - 6953	GHBK - 7053
1	YÜZYIL	15								x							
2		16		x	x		x	x	x				x				x
3		17														x	
4		18									x	x				x	
5		19	x			x								x	x		
6	CİLT	VAR		x			x				x	x	x	x	x	x	
7		YOK	x		x	x		x	x	x							x
8	HAT	NESİH	x		x	x	x			x	x	x	x	x	x	x	x
9		REYHAN İ-MUHAKKAK							x								
10		REYHANİ							x								
11		TALİK						x									
12		MUHAKKAK		x		x											
13	TEZHİPLİ ALANLAR	SERLEVHA	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
14		ÜNVAN					x										
15		GÜL (MUSAF GÜLÜ)					x										
16		BEYNE'S SÜTUR		x		x	x		x	x	x	x	x	x	x	x	
17	TEKNİKLER	ZERENDERZER	x			x	x				x	x	x	x		x	
18		ZEMİNİ BOYALI - KLASİK TEZHİP		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x		
19		HALKAR											x	x			
20	MOTİF	HATAYİ GRUBU	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
21		BAROK TARZI MOTİFLER										x					
22		RUMİ		x		x	x	x	x		x		x	x		x	x
23		BULUT					x									x	x
24	RENKLER	ALTIN	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
25		LACİVERT		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	x	
26		KIRMIZI	x			x					x					x	
27		BEYAZ		x						x		x			x		
28		SİYAH	x	x				x	x				x	x		x	x
29		TURUNCU	x				x					x	x				
30		PEMBE	x			x					x	x					
31		YEŞİL		x		x	x		x	x		x				x	
32		TURKUAZ													x		
34	BORDÜR	ANAHTARSIZ ZENCEREK				x							x	x			
35		ANAHTARLI ZENCEREK		x				x	x		x		x			x	x
36		ÜÇ İPLİK RUMİ														x	
37		NOKTA VE ÇİZGİ				x								x			
38		ARTI VE EKSİ	x				x				x			x		x	
39	KOMPOZİSYON	SERBEST	x					x				x					
40		SİMETRİK	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
41		GEOMETRİK											x				
42		ULAMA (RAPORT)					x								x		P
43	TİĞ	MOTİFLİ		x			x				x	x			x	x	
44		MOTİFSİZ	x		x	x				x							

BÖLÜM 2: TEZE KONU OLAN YAZMALARIN KATALOGLANMASI

Tezin ikinci bölümünde hazırlanan çalışma içinde incelenen eserlerin katalog çalışması ile sonuç ve değerlendirme yer almaktadır. Bu bölümde teze konu olan eserlerin demirbaş kayıtlarındaki bilgilerden sonra mevcut fotoğrafları, ilgili alanların çizimleri, hangi yüzyıla ait oldukları, dönem özelliklerini yansıtıp yansıtmadıklarını ve çağdaşı eserlerle benzerliklerinin açıklaması bulunmaktadır.

Seçilen tez konusu ile ilgili olarak Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesine müracat edildiği zaman kütüphane yetkilileri, kütüphanede yer alan yazma eserlerin tahrip olduğu için koruma altına alındığını, dolayısıyla orijinalleri üzerinde çalışılamayacağını beyan edip, bazı müzehhep yazmaların düşük çözünürlüklü fotoğrafların yer aldığı CD vermişlerdir. Bu nedenden dolayı eserler dijital ortama aktarılmış orijinal örnekler üzerinden çalışılmış, istenilen fotoğrafların bir kısmı da kütüphane yönetimince tekrar gönderilmiştir. Eldeki fotoğraflar üzerinde büyüteç ile yapılan incelemelerden sonra eserlerin şablon, kanaviçe ve desenleri aslına uygun olacak şekilde çizilmeye çalışılmıştır. Eserlerin desen analizleri yaparken desenin merkez noktasından hareket ederek anlatılmaya başlanmıştır.

2.1. Katalog No : 1

Demirbaş No : 4510

Eser Adı : Kur'an-ı Kerim

Ebadı : 22x16 cm

İstinsah Tarihi : 1493

Hat Türü : Nesih

Tezhibi : Sarı altın, lacivert, yeşil renklerin kullanıldığı, hatayi grubu ve rumi motiflerle yapılmış naif üslup

4510 Demirbaş Numaralı Eserin Serlevha Bezemesi :

Serlevha sayfası çift sayfa olarak düzenlenmiş olup, naif üslup tarzında bezenmiştir(Resim-61).

Nesih hatla yazılan Fatiha ve Bakara sûrelerinin etrafı altın cetvellerle sınırlandırılmıştır. Sure sonlarında yer alan helezoni duraklar sıvama altındır. Yazının beyne's-süturu altınla sınır çekilmiş olup aralardaki boşluklara lacivert renk üç noktalar, altın ve is mürekkebiyle yapılmış yaprak ile goncalar işlenmiştir(Resim-58).

Yazı alanının sağında ve solunda yer alan paftalı koltuklar altın cetvellerle çevrelenmiştir. Koltuk alanında dendanlı altın iplikler kullanılarak yapılmış iki paftanın içinde zemin rengi olarak lacivert olup ½ simetrik hatayi grubu motiflerden oluşan tasarım sarı altın ile çift tahrir tarzda işlenmiştir(Resim-58)

Resim 58: GHBK Demirbaş No-4510, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Yazı Alanı ve Koltuk Detayı

Yazı alanının altında ve üstünde yer alan yatay dikdörtgen tezhipli alanlar, yeşil zemin rengi üzerine eksi(-) işaretleri işlenmiş cetvelle çerçevelenmiştir. Üstübeç kullanılarak sülüs hatla yazılan sure ismi dendanlı altın ipliklerle yatay şemse formu içine alınmıştır. Kenarlarda devam eden dendanlı altın iplikler yarım şemse formunu oluşturmaktadır. Bu formların içine hatayi grubu motiflerden oluşturulan tasarım lacivert zemin rengi üzerine sarı altın ile çift tahrir tarzda işlenmiştir. Altın ipliklerin ayırdığı alanlara ¼ simetrik tasarım uygulanmıştır. Zemininde sıvama sarı altın kullanılıp üzerine hatayi

grubu motiflerle (penç, hatayi, gonca) yapılan tasarımda motifler boyanıp is mürekkebi ile tahrirlenmiştir(Resim-59).

Resim 59: GHBK Demirbaş No-4510, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Sûrebaşı Detayı

İç kısmı dış pervazdan altın bir cetvel ayırmaktadır. Dış pervaz alanı dendanlı iplik ve cetvelden sonra çekilmiş olan siyah renk kuzu üzerine yerleştirilmiş tığlarla sonlandırılmıştır. Bu alanın zemin renginde ağırlıklı olarak lacivert kullanılıp üzerine hatayi grubu motifler sarı altınla çift tahrir tarzda işlenmiştir. Köşelerde ve dış pervazın aralarında ipliklerle oluşturulmuş zemini sıvama sarı altın paftalar yer almaktadır. Bu paftaların içine hatayi grubu motiflerden serbest bir tasarım oluşturulup motifler başlık alanındaki gibi renklendirilmiştir. Altın zeminli paftaların aralarına da hurde rumiler paftalar oluşturup beyaz mürekkep ile tahrirlenmiştir. Ancak yüzey çok yıprandığı ve zemin rengi lacivert olduğu için net olarak seçilememektedir. Sayfa kenarlarına yazılan yazılar net olarak okunamamaktadır(Resim-60).

İs mürekkebi ile çekilmiş kuzu üzerinde yer alan tığlarda sarı altın, yeşil ve is mürekkebi kullanılmıştır(Resim-60).

Resim 60: GHBK Demirbaş No-4510, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Dış Pervaz ve Tığ Detayı

4510 demirbaş numaralı eser kütüphane kayıtlarına göre, yazma eserler arasında en eski yazma olarak bahsedilmektedir. İstinsah tarihi bağlamında 15.yüzyılın sonlarına tarihlenen eser o dönem tezhiplerinde sıkça kullanılan naif üslup tekniğinde bezenmiş olup dönemsel özelliğini yansıtmaktadır.

Resim 61: GHBK Demirbaş No-4510, Kur'an-ı Kerim'in Çift Tam Sayfa Serlevha Örneği

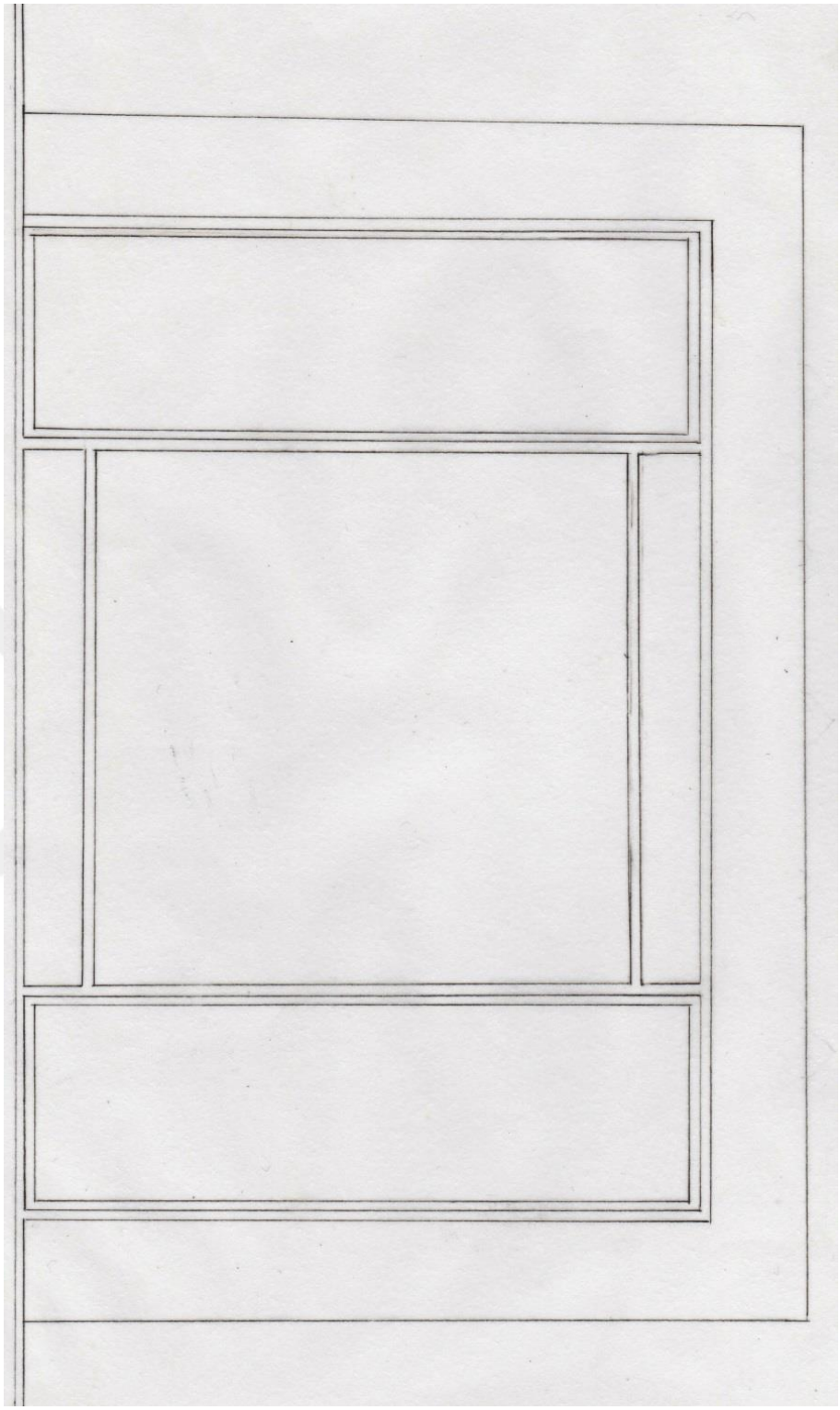

Çizim 145: GHBK Demirbaş No-4510, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfa Düzeni

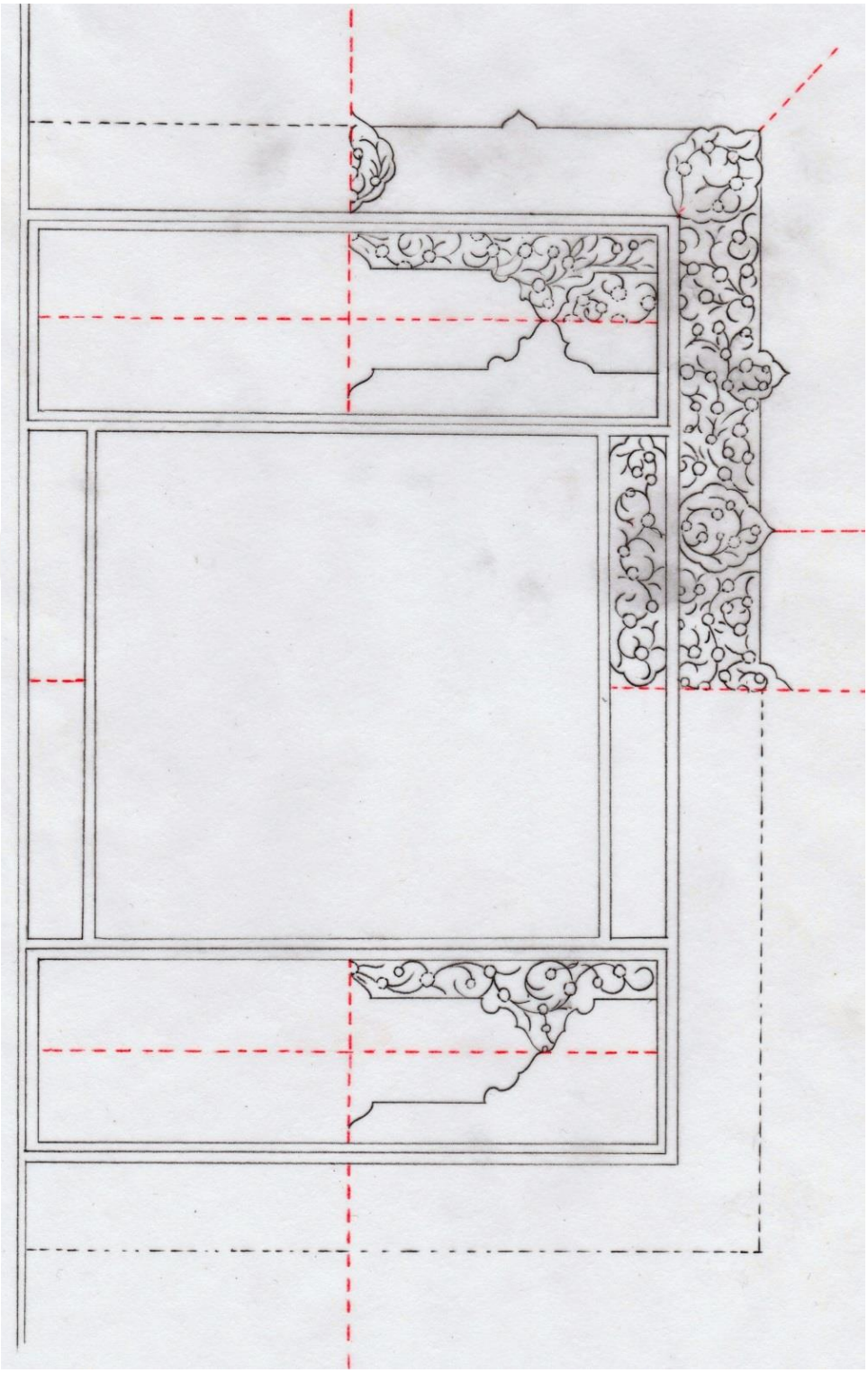

Çizim 146: GHBK Demirbaş No-4510, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Deseni Kanaviçesi

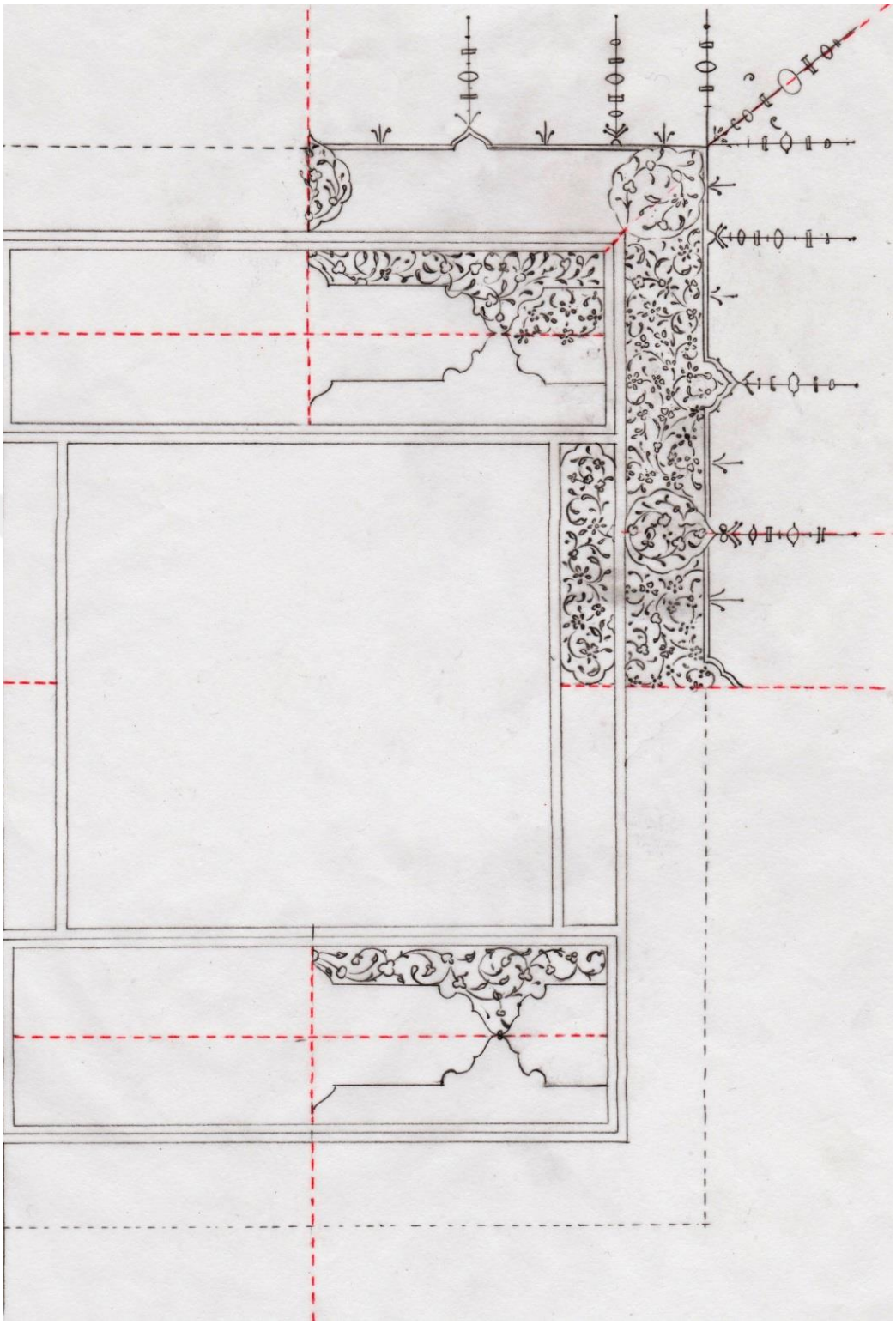

Çizim 147: GHBK Demirbaş No-4510, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfa Çizimi

2.2. Katalog No **: 2**

Demirbaş No **:** 10

Eser Adı **:** Kur'an-ı Kerim

Ebadı **:** 42x27

İstinsah Tarihi **:** 15.yüzyıl sonu 16.yüzyıl başları

Hat Türü **:** Nesih

Tezhibi **:** Sarı altın, lacivert, siyah renklerin kullanıldığı, hatayi grubu motiflerle yapılmış naif üslup

10 Demirbaş Numaralı Eserin Serlevha Bezemesi:

Mihrabiyeli serlevha sayfası çift tam sayfa tezhipli olarak düzenlenmiş olup, naif üslup tarzında bezenmiştir(Resim-65).

Nesih hatla yazılan Fatiha ve Bakara sûrelerinin yan kısımlarında lacivert zeminli kitabeli koltuklar vardır. Sûre sonlarında yer alan duraklar sıvama altın noktalar şeklinde olup tahrirlenmeden bırakılmıştır(Resim-62).

Yazı kenarlarında yer alan koltuklarda altın iplikler kullanılarak oluşturulan paftalı alanların zeminlerinde lacivert kullanılırken pafta dışında kalan küçük alanlar sıvama sarı altınla renklendirilmiştir. Lacivert zemin üzerinde hatayi grubu motiflerden ½ ters simetrik bir tasarım yapılmıştır. Sarı altın kullanılarak çift tahrir tarzda işlenmiştir(Resim-62)

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين الرحمن الرحيم
مالك يوم الدين اياك نعبد واياك نستعين
اهدنا الصراط المستقيم صراط الذين
انعمت عليهم غير المغضوب عليهم ولا الضالين

Resim 62: GHBK Demirbaş No-10, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Yazı Alanı ve Koltuk Detayı

Yazı alanının altında ve üstünde yer alan yatay dikdörtgen tezhipli kısımların ortasında yer alan sıvama sarı altın yatay şemse ince sarı altın ipliklerle çevrelenerek üzerlerine "+" ve "–" işaretleri uygulanmıştır. Ortadaki sarı altın zeminli ¼ simetrik yatay şemse ile bu alanın sağında ve solunda yer alan yarım şemselerin zeminleri boş bırakılmıştır. Paftaların dışında kalan alanlara koltuklardaki gibi zemin rengi olarak lacivert kullanılıp üzerine çift tahrir tarzda hatayi grubu motiflerden oluşan bir desen sarı altınla uygulanmıştır(Resim-63). Kitabeli bordüre hatayi grubundan oluşan bir desen işlenmiştir. Bu alanda da kullanılan zemin rengi, motifler ve desen özellikleri koltuk ve başlık kısımları ile aynıdır(Resim-63).

Resim 63: GHBK Demirbaş No-10, Kur'an-ı Kerim'in Serlevhasının Sûrebaşı Detayı

Kenar suyunun üç kenarında yer alan lacivert zeminli mihraplı paftaların deseni ½ simetrik olarak tasarlanmıştır. Kubbelerin ortasındaki dendanlı sıvama sarı altın zeminli paftanın üzerinde her hangi bir bezeme unsuru yoktur. Lacivert zeminli alan üzerine hatayi grubu motiflerden oluşturulmuş tasarım sarı altınla çift tahrir tarzda işlenmiştir.(Resim-64)

Nokta ile çizgiler kullanılarak tasarlanmış tığlar dış pervaza 1mm uzaklıkta çekilmiş ve lacivert renk kuzunun üzerine işlenmiştir. Her iki sayfanın da kenarında siyah is mürekkebi ile yazılmış "vakıf-ı der cami-i âtik" ibaresi yer almaktadır.(Resim-64)

Resim 64 : GHBK Demirbaş No-10, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Dış Pervaz ve Tığ Detayı

Serlevhada kompozisyon planı, desen açısından ve işçilik bakımından tığların basit, sade oluşu 15.yüzyıl sonları 16.yüzyıl başları tezhip özelliklerine uygundur.

Resim 65: GHBK Demirbaş No-10, Kur'an-ı Kerim'in Çift Tam Sayfa Serlevha Örneği

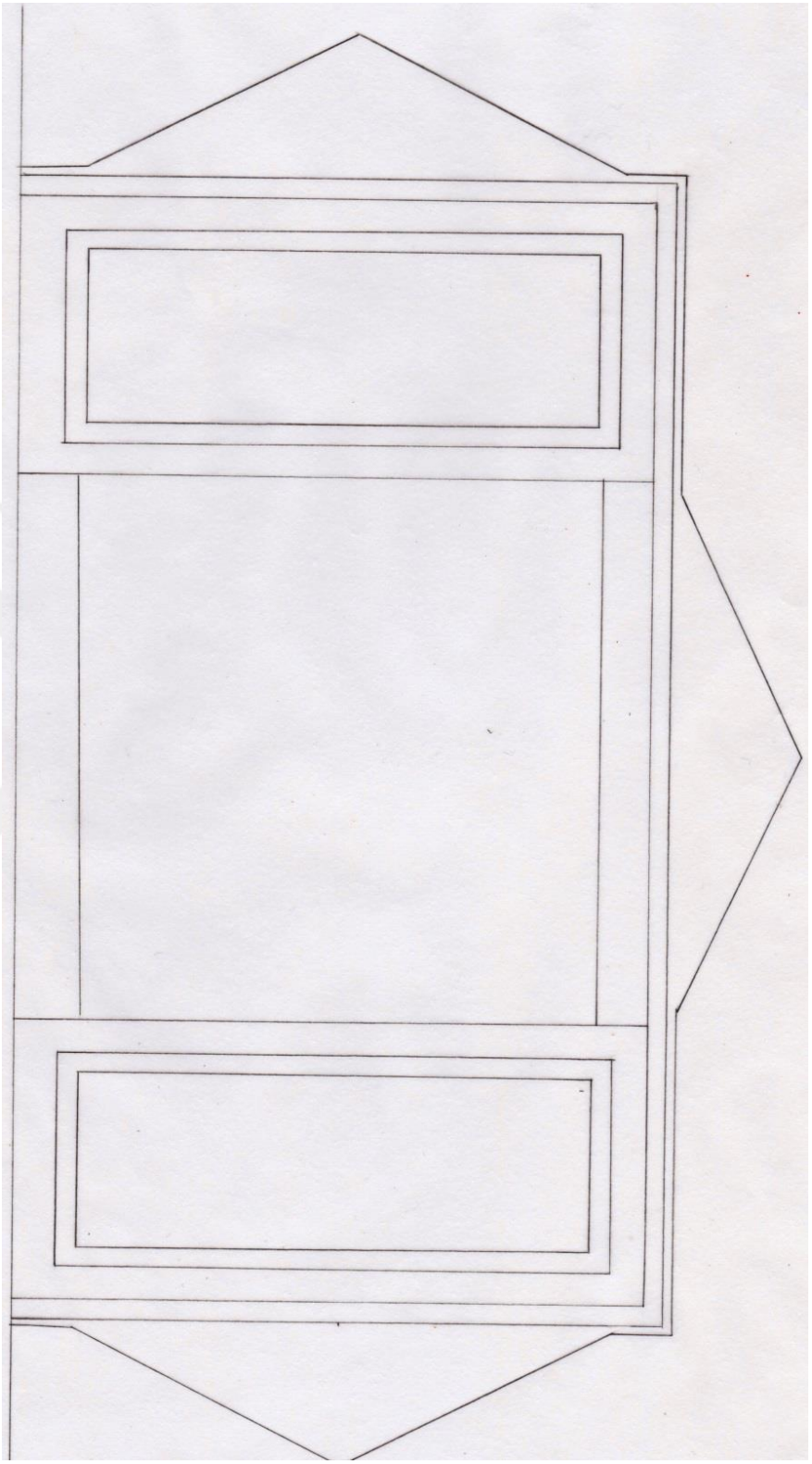

Çizim 148: GHBK Demirbaş No-10, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfa Düzeni

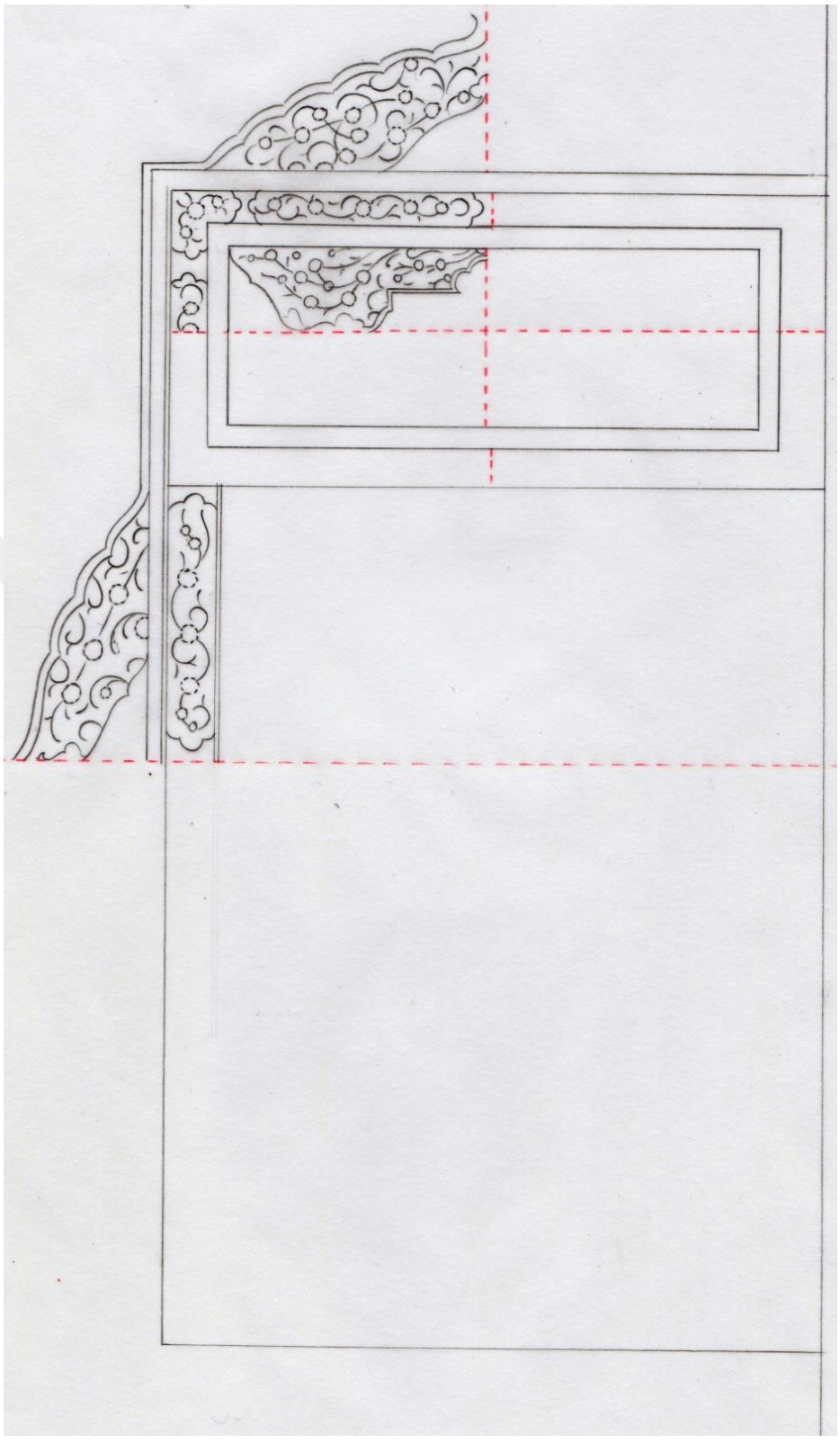

Çizim 149: GHBK Demirbaş No-10, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Deseni Kanaviçesi

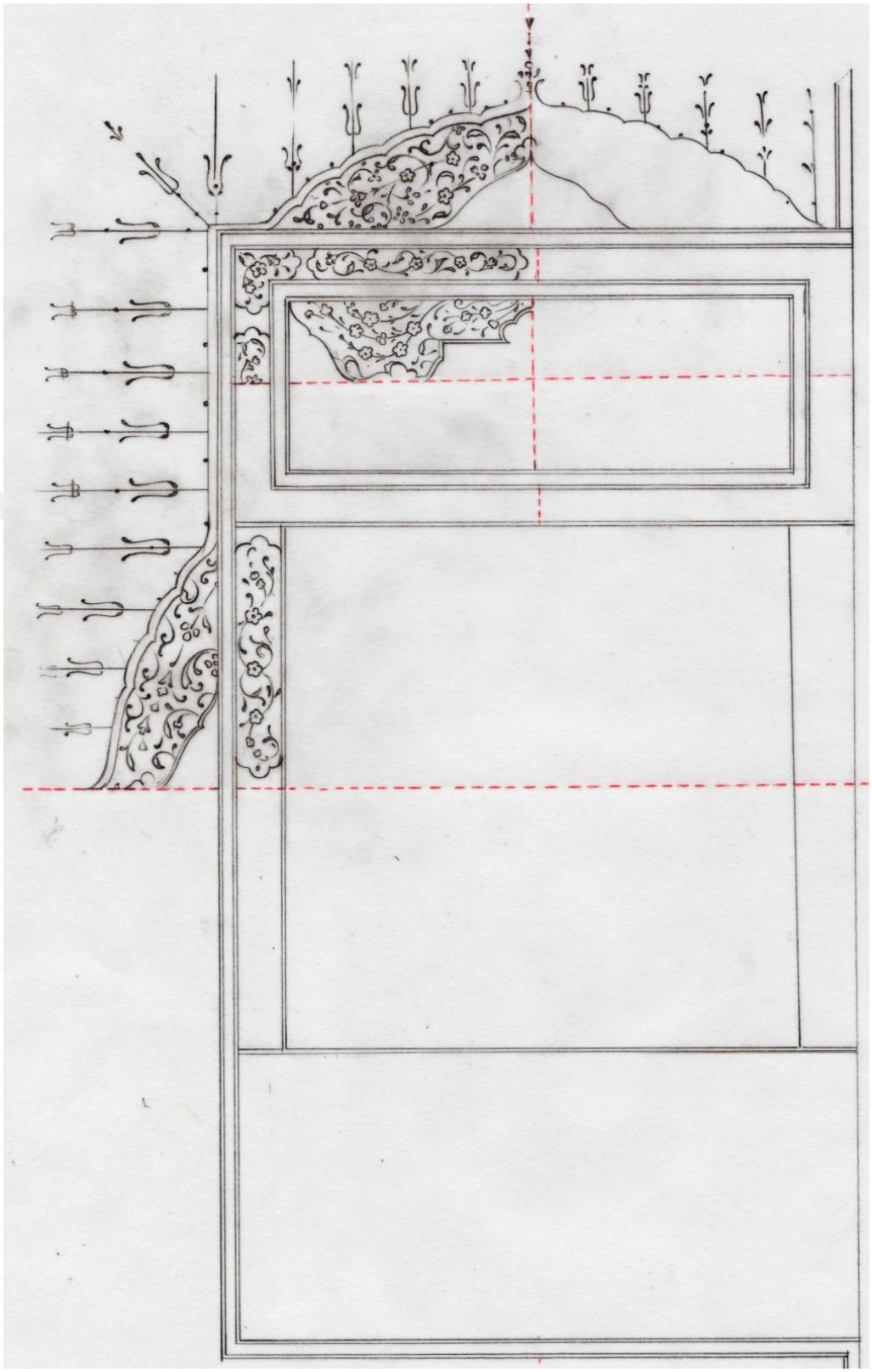

Çizim 150: GHBK Demirbaş No-4510, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Çizimi

2.3. Katalog No **: 3**

Demirbaş No **:** 4375

Eser Adı **:** Kur’an-ı Kerim

Ebadı **:** 24x17

İstinsah Tarihi **:** 16.yüzyıl başları

Hat Türü **:** Reyhani-Muhakkak ve Reyhani

Tezhibi **:** Sarı altın, lacivert, siyah renklerin kullanıldığı, rumi ve hatayi grubu motiflerle yapılmış naif üslup

4375 Demirbaş Numaralı Eserin Serlevha Bezemesi:

Serlevha sayfası çift tam sayfa olarak düzenlenmiş naif üslup tekniğiyle bezenmiştir(Resim-69).

Reyhani ve Muhakkak yazıyla yazılan Fatiha ve Bakara Sûrelerinin etrafı altın cetvellerle sınırlandırılmıştır. Duraklar helezoni noktalar şeklinde sıvama sarı altındır. Yazının beyne’s-suturunda uçuk renkle çizilmiş yaprak motifleri kullanılmıştır.(Resim-66)

Yazı alanının sağında ve solunda yer alan koltuklar altın ipliklerin çevrelediği altın cetvellerle çerçevelenmiştir. Zemin rengi lacivert olan koltuk alanlarında hatayi grubu motiflerden oluşan ½ ters simetrik bir desen sarı altın kullanılarak, naif üslup tarzında işlenmiştir.(Resim-66)

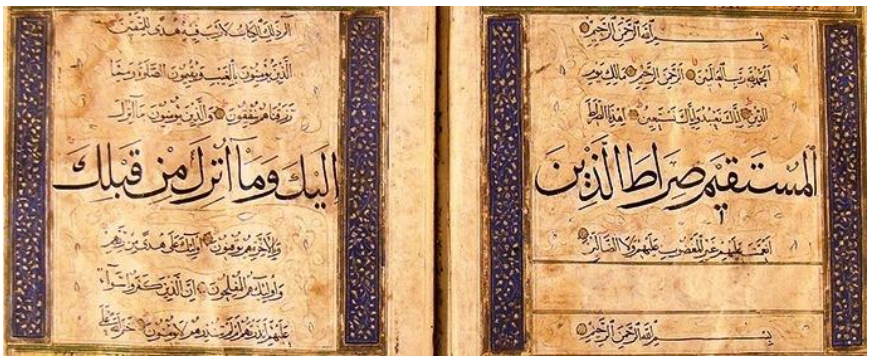

Resim 66: GHBK Demirbaş No-4375, Kur’an-ı Kerim’in Serlevha Sayfasının Yazı Alanı ve Koltuk Detayı

Yazı alanının altında ve üstünde yer alan yatay dikdörtgen tezhipli alanları çevreleyen altın zeminli arasuyu üzerine anahtarlı zencerek deseni uygulanmıştır. Yatay alan için ¼ simetrik bir tasarım hazırlanmıştır. Zerendût nesihle yazılan sûre isimleri dendanlı altın ipliklerle yatay şemse formu içine alınmış, içerisine serbest helezonlar üzerine rumi motifleri işlenmiştir. Kenarlarda devam eden dendanlı altın iplikler, yarım şemse formunu oluşturmaktadır. Siyah zeminli yarım şemse formları üzerine ½ simetrik tasarlanan rumi motifleri sarı altındır. Altın ipliklerin ayırdığı alanların zeminleri lacivert boyanarak üzerine hatayi grubu motiflerle tasarlanmış desen çift tahrir tarzındadır(Resim-67)

Resim 67: GHBK Demirbaş No-4375, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Sûrebaşı Detayı

Bu eserde dış pervaz uygulanmamış, iç pervazdan hemen sonra tığlar uygulanıp sonlandırılmıştır. Lacivert renkle işlenen tığlar basit ve sade özelliktedir. Fatiha suresinin yer aldığı sayfa kenarında is mürekkebi ile yazılmış "vakıf" ibaresi yer almaktadır(Resim-68)

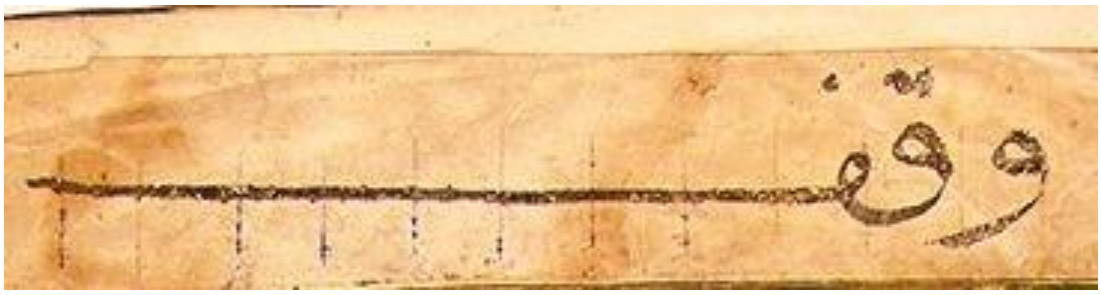

Resim 68: GHBK Demirbaş No-4375, Kur'an-ı Kerim'in Tığ Örneği

Resim 69: GHBK Demirbaş No-4375, Kur'an-ı Kerim'in Çift Tam Sayfa Serlevha Örneği

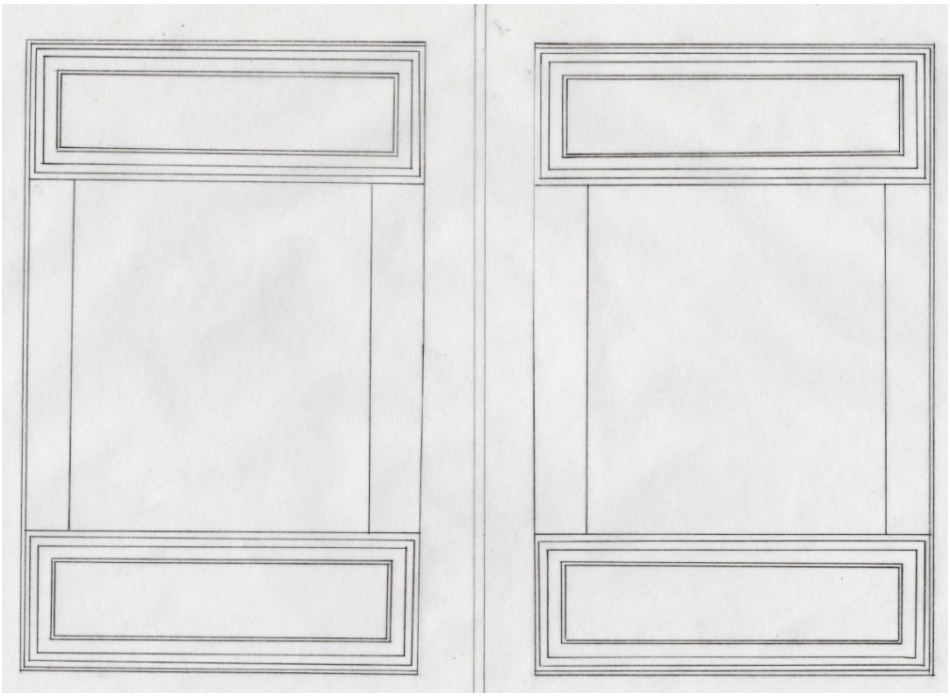

Çizim 151: GHBK Demirbaş No-4375, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfa Düzeni

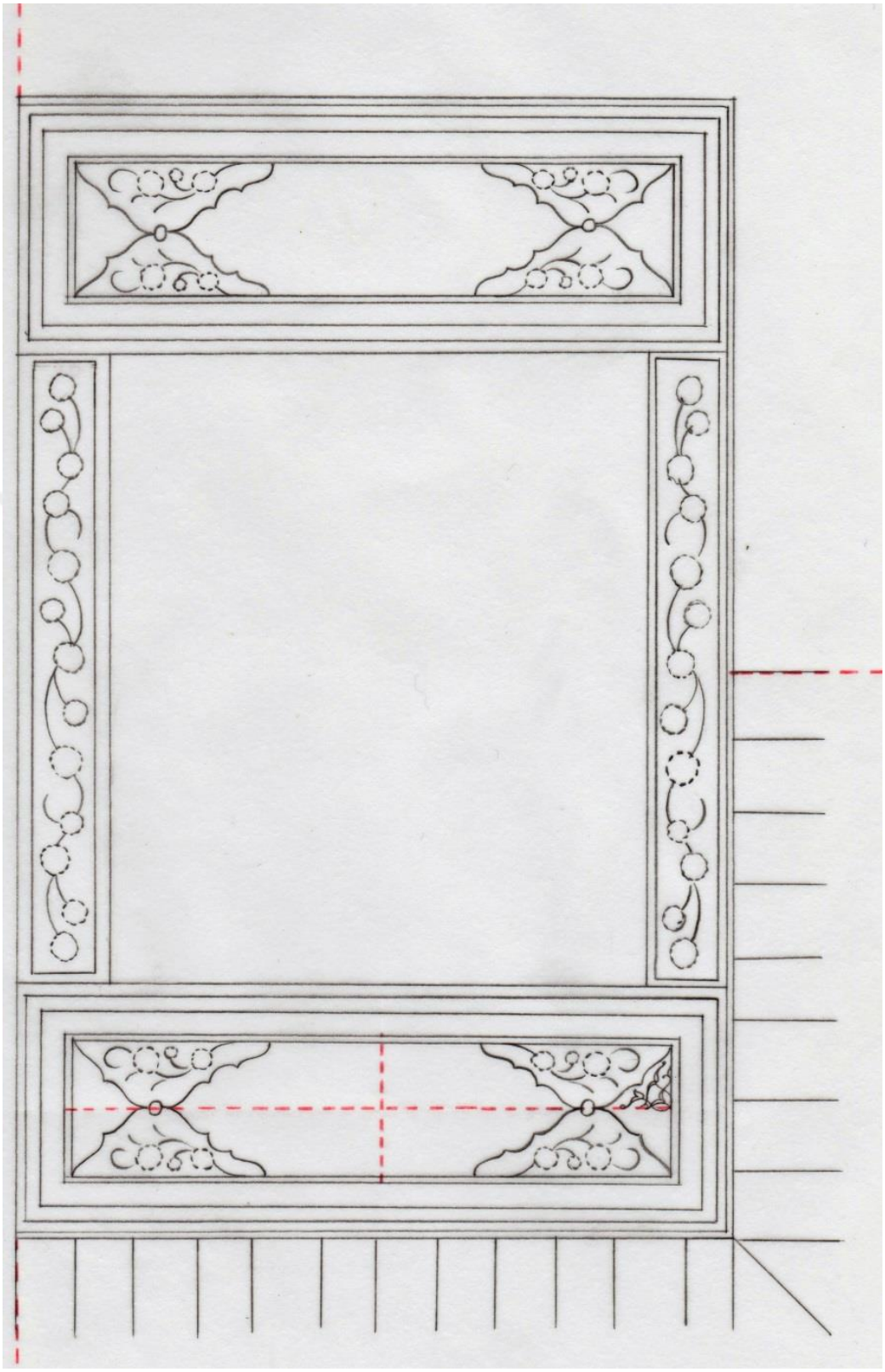

Çizim 152: GHBK Demirbaş No-4375, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Kanaviçesi

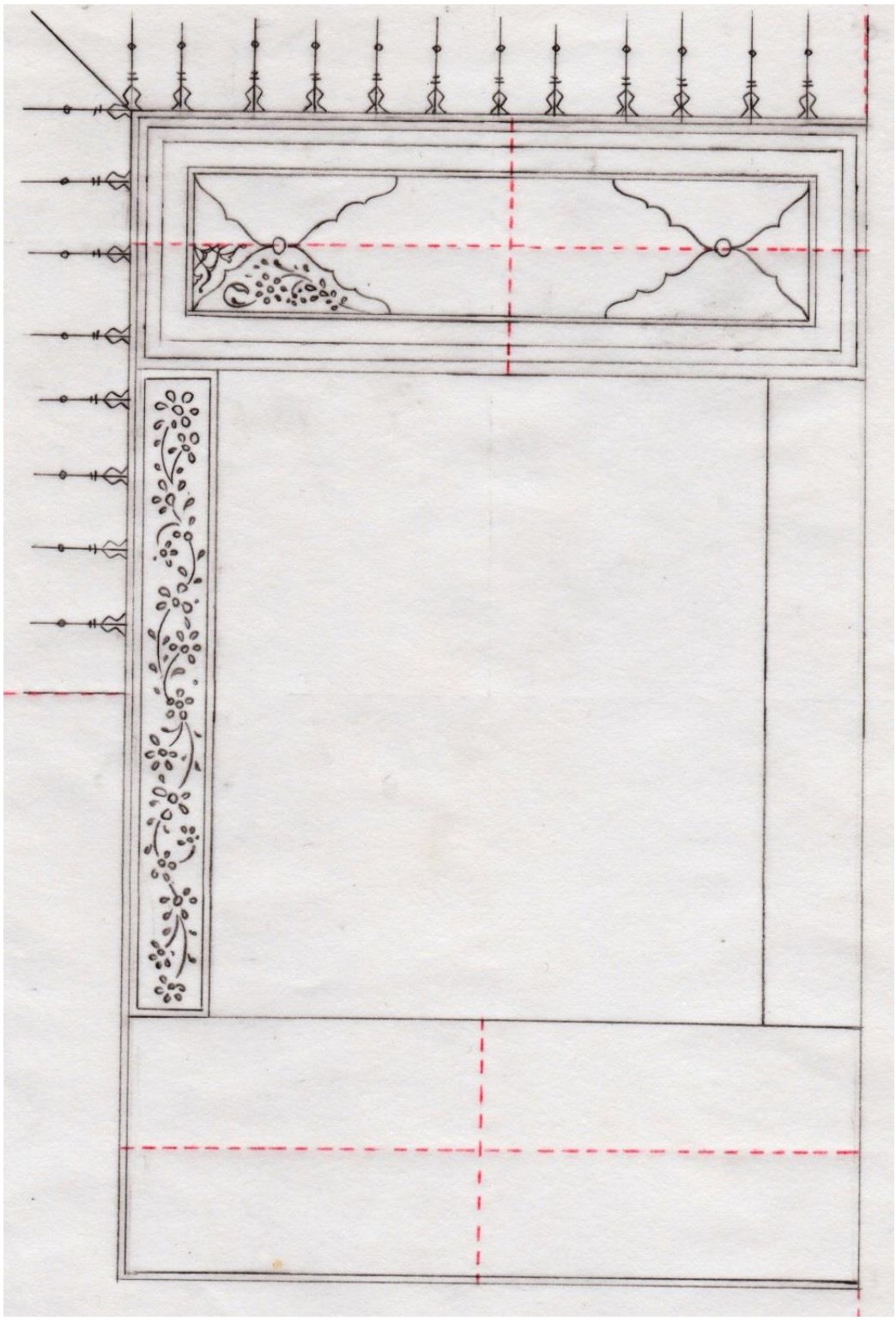

Çizim 153: GHBK Demirbaş No-4375, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfa Düzeni

2.4. Katalog No **: 4**

Demir Baş No **:** 2615

Eser Adı **:** Divan-ı Hafız

Ebadı **:** 11.5x19.5

İstinsah Tarihi **:** 16.yüzyıl

Hat Türü **:** Talik

Tezhibi **:** Sarı altın, lacivert, siyah renklerin kullanıldığı, rumi ve hatayi grubu motiflerle yapılmış klasik tezhip

2615 Demirbaş Numaralı Eserin Serlevha Bezemesi:

Serlevha sayfası çift tam sayfa olarak düzenlenmiş olup klasik üslupta bezenmiştir. Eserin serlevha sayfasında yırtıklar olduğu ve nemden zemin renginin silindiği gözlemlenmektedir. (Resim-72)

Talik yazı alanının sağında ve solunda yer alan koltuklar altın cetvellerle çevrelenmiştir. Yaklaşık olarak 1cm genişliğindeki koltuklarda hatayi grubu motifler kullanılarak ½ ters simetrik desen uygulanmıştır. Motifler, dallar ve yapraklar sarı altın ile boyanıp is mürekkebi ile tahrirlenmekte olup, koltuk alanlarının zemin rengi, çok hafifte olsa, kalan izlerden zemin renginin lacivert olduğu anlaşılmaktadır. (Resim-70)

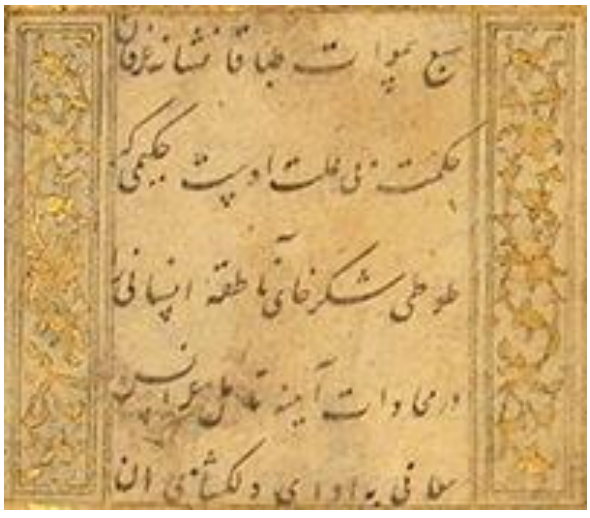

Resim 70: GHBK Demirbaş No-2615, Divan'ın Serlevha Sayfasının Koltuk Detayı

Yazı alanının altında ve üstünde yer alan başlık kısımları altın ipliklerle çevrelenmiştir. Hatayi ve rumi grubu motiflerden ¼ simetrik tasarım oluşturulmuştur. a yüzünün üst kısmındaki ve b yüzünün alt kısmındaki başlık alanları tahrip olmuş durumdadır. Ortadaki sıvama sarı altın zeminli yatay formlu şemse ve bu alanın sağında ve solunda yer alan yarım şemseler dendanlı sarı altın ipliklerle oluşturulmuştur. Orta alandaki yatay şemse formu üzerine zerendût hatla yazılmış, yazının etrafı is mürekkebiyle tahrirlenmiştir. Fakat bu alanlar çok fazla yıprandığı için yazılan ibare okunamayacak durumdadır. Bu alanın sağ ve solunda yer alan yarım şemselere rumi motifinden tasarım uygulanmıştır. Bu tasarım sarı altın ile boyanıp is mürekkebi ile tahrirlenirken zemin rengi silindiği için renk tespiti yapılamamıştır. Bu alanların dışında kalan kısımlarda da hatayi grubu motiflerden desen oluşturulmuştur. Bu alanın zemin rengi silinmiş olsa da çok küçük bir yerinde hafif bir lacivertlik görüldüğünden bu alanın zemin renginde lacivert kullanıldığı anlaşılmaktadır. (Resim-71)

Resim 71: GHBK Demirbaş No-2615, Divan'ın Çift Tam Sayfa Serlevha Sayfasının Başlık Örneği

Yazı alanını, koltukları ve başlık kısmını çevreleyen arasuyunda sıvama sarı altın zemin üzerine anahtarlı zencerek deseni uygulanmıştır. Sırt kısmı hariç üç kenarı dış pervaz deseniyle çevrelenmiştir. Bu alanda rumi motiflerinden enine düz simetrik bir dış pervaz deseni tasarlanmıştır. Rumiler sarı altın olup orta bağ rumi motiflerinin içleri siyahtır. Desenin birkaç noktasında görülen lacivert zemin renginden yola çıkarak kalan kısımlarında lacivert zemin rengine boyandığı anlaşılmaktadır. Dış pervaz alanı ince altın iplikle sınırlandırılmış eserde kullanılan tığlar seçilemeyecek derecede silinmiştir. Eserin b yüzünün sol üst kısmında kütüphanenin mührü yer almaktadır.

Kütüphane kataloğunda 16.yüyıla ait olduğu yazmakta olup net bir tarih verilmemiştir. Eser ağır tahribata uğramasına rağmen tezhibi kütüphane kataloğunda verilmiş olan tarih ile örtüşmektedir.

Resim 72: GHBK Demirbaş No-2615, Divan'ın Çift Tam Sayfa Serlevha Örneği

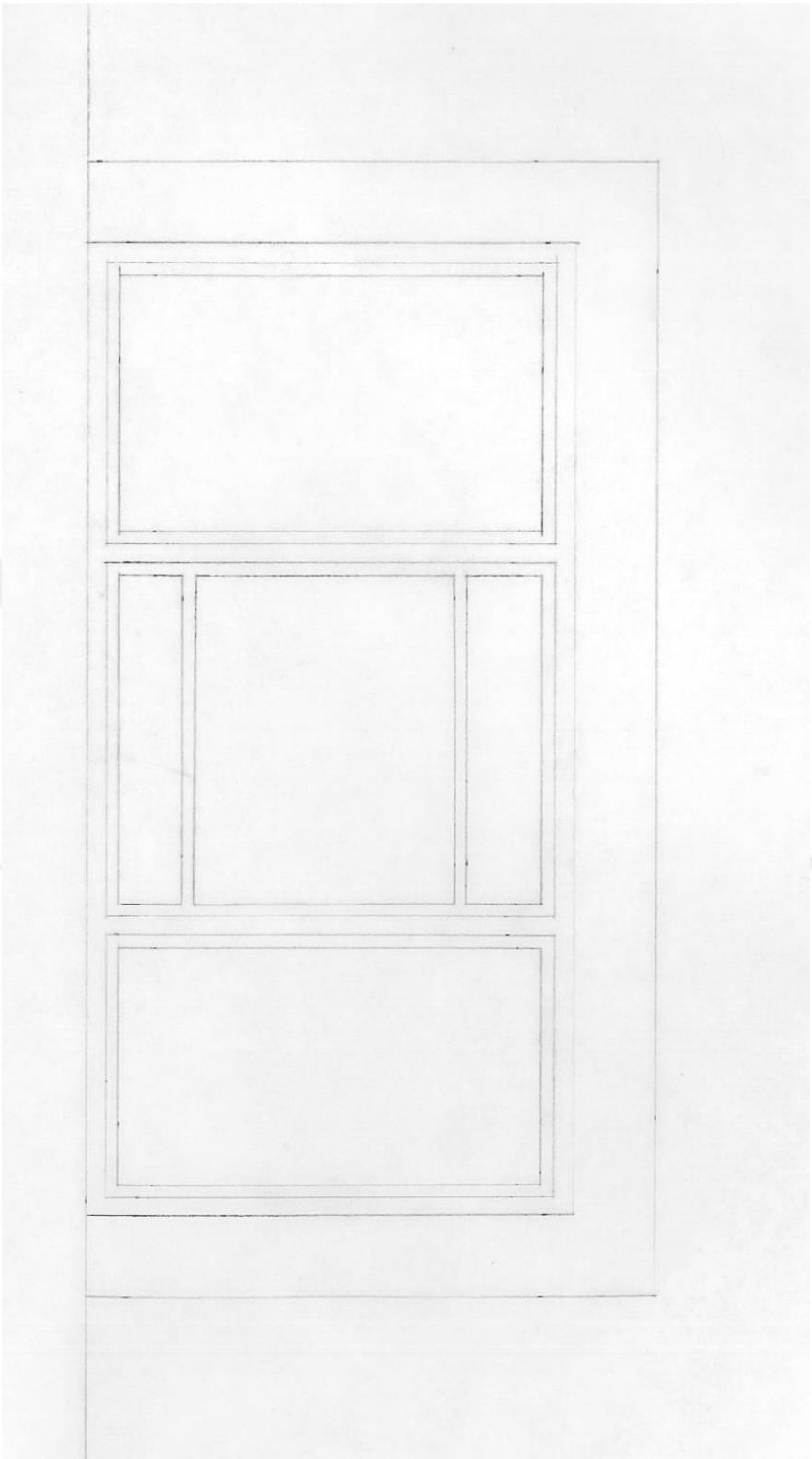

Çizim 154: GHBK Demirbaş No-2615, Divan'ın Serlevha Sayfa Düzeni

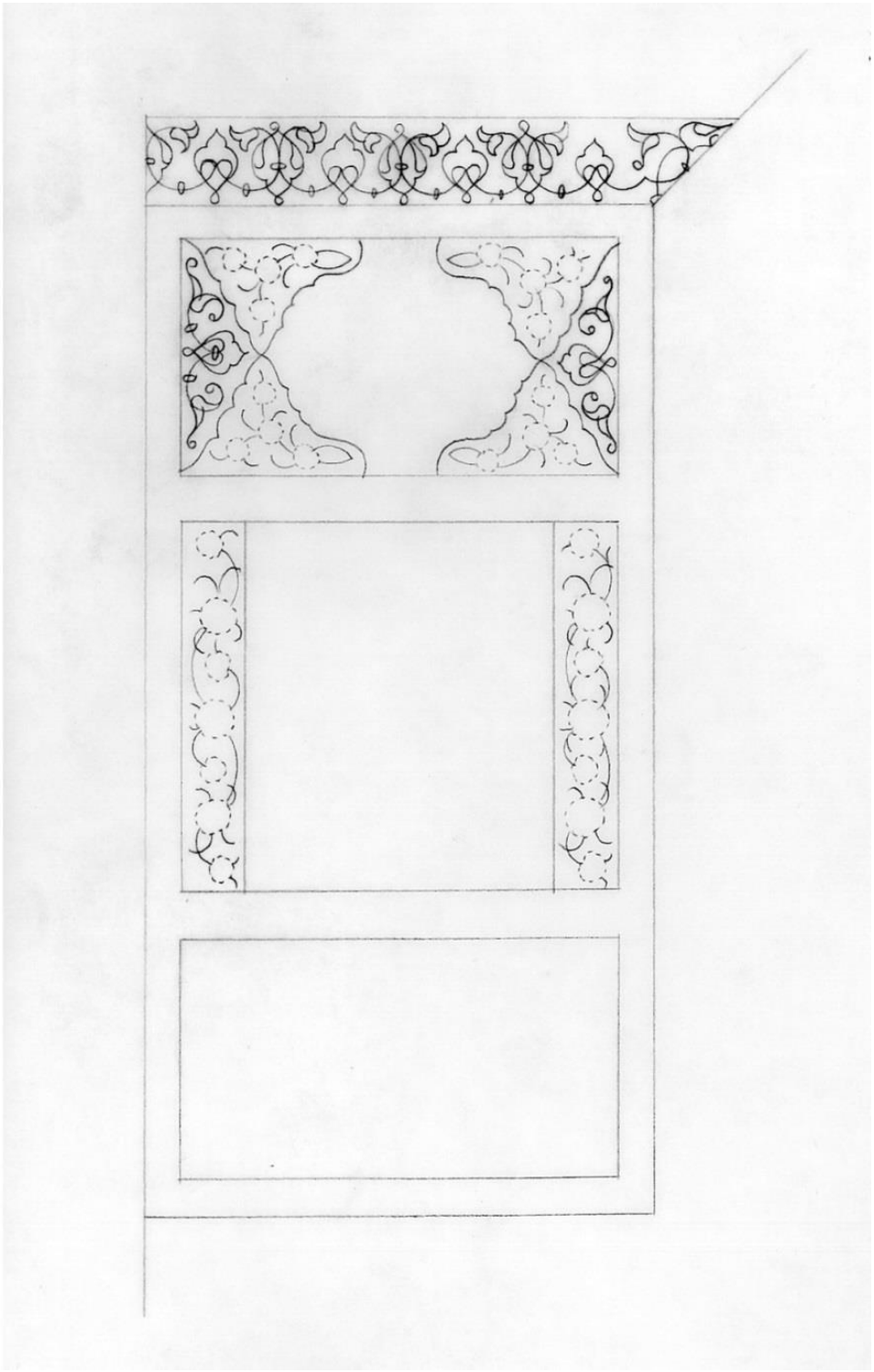

Çizim 155: GHBK Demirbaş No 2615, Divan'ın Serlevha Sayfasının Kanaviçesi

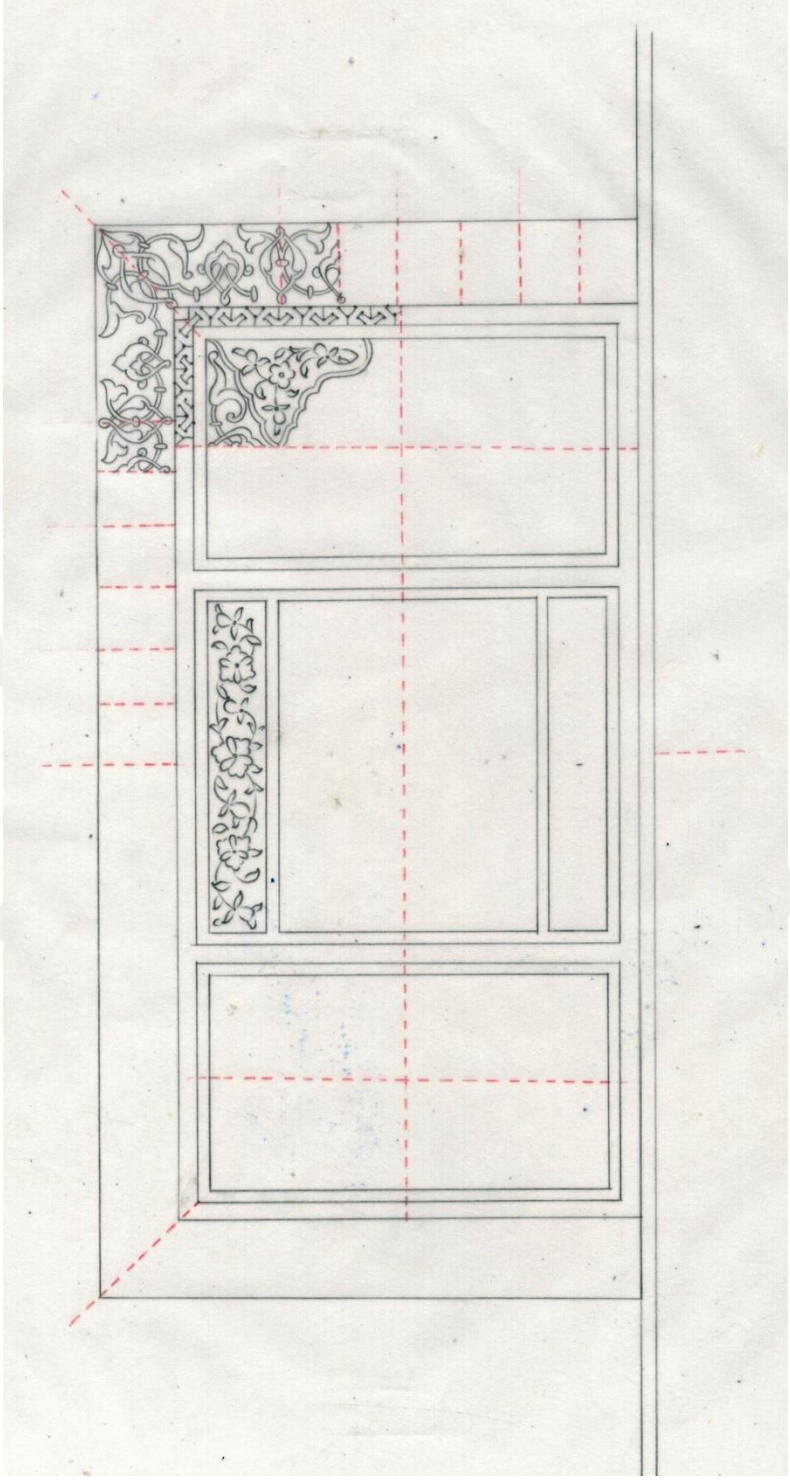

Çizim 156: GHBK Demirbaş No-2615, Divan'ın Serlevha Sayfasının Çizimi

2.5. Katalog No : 5

Demir Baş No : 9

Eser Adı : Kur'an-ı Kerim

Ebadı : 40x26.5

İstinsah Tarihi : 16.yüzyıl

Hat Türü : Muhakkak

Cildi : Dış kab kahverengi, iç kab vişne çürüğü renk deri

Tezhibi : Sarı altın, lacivert, turuncu, limonküfü, beyaz, sarı,siyah renklerin kullanıldığı, rumi ve hatayi grubu motiflerle yapılmış klasik tezhip

9 Demirbaş Numaralı Eserin Serlevha Bezemesi:

Cildin dışı kahverengi, içi vişne çürüğü renk deri cilde sahip olup, mülemma şemse cilt tekniğiyle yapılmıştır (Resim-76, 77). Cilt üzerindeki tasarım 16.yüzyıl Safavi Dönemi, Herat üslubu özelliği göstermektedir. Serlevha sayfası çift tam sayfa iklil tarzda düzenlenmiş olup klasik tezhip tekniğiyle bezenmiştir (Resim78).

Muhakkak hatla yazılan Fatiha ve Bakara sûreleri beyne's-sutur içine alındıktan sonra yazı alanının etrafı altın ve renkli cetvellerle sınırlandırılmıştır. Besmele keşidesi üzerine hatayi grubu motifler ve hurdelenmiş rumi motifi kullanılarak bir tasarım oluşturulmuştur. Rumiler turuncu renk ile boyanıp sarı altın ile tahrirlenmiştir. Hatayi gurubu motiflerde turuncu rengin yanında sadece penç motifinde az miktarda lacivert kullanılmış ve sarı altın ile tahrirlenmiş, dallar ve yapraklar tahrirlenmeden sadece sarı altınla boyanıp bırakılmıştır. Sûre sonlarında yer alan helezoni duraklar sıvama sarı altındır. Bakara suresinin yer aldığı sayfanın alt kısmında tek sap üzerine hatayi grubu motiflerden desen oluşturulmuş; bu desen sarı altın ve yazı alanını dengelemek için turuncu renk ile boyanıp tahrir çekilmeden bırakılmıştır(Resim-73).

Resim 73: GHBK Demirbaş No-9, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Yazı Alanı ve Koltuk Detayı

Yazı alanının sağında ve solunda yer alan koltuklarda altın ipliklerle kitabeli paftalar oluşturulmuştur. Paftaların içine hatayi grubu motiflerden oluşan ters simetrik bir desen tasarlanmıştır. Yek berk, cihar berk, penç berk, gonca ve yapraklardan meydana gelen tasarımda zemin rengi lacivert olup dallara altın, motifler beyaz, turuncu, sarı renk ile renklendirilmiş, is mürekkebiyle tahrirlenmiştir. Zemini turuncu olan paftaların içindeki rumiler baklava dilimi şeklinde olup, zeminleri siyah ile boyanmıştır. Turuncu zemin ve lacivert zemin arasında kalan boşlukların zeminlerine sarı altın sürülerek üzerine çift tahrir tarzda ½ simetrik bitkisel bir tasarım uygulanmıştır.

Yazı alanının altında ve üstünde yer alan yatay dikdörtgen kısımlar ¼ simetrik plan olarak tasarlanmıştır. Turuncu renk ayırma rumi ve iplikler kullanılarak paftalanmış alanda, zemin rengi lacivert, sarı altın; küçük alanlarda da siyah ve turuncu renktir. Lacivert zemin üzerinde yer alan hatayi grubu motiflerden oluşan tasarımda dallar ve yapraklar sarı altın, motifler beyaz, sarı, limon küfü renkle boyalıdır. Ortadaki sarı altın zeminli şemse üzerine üstübeç mürekkeple sülüs hatla sure adı yazılıdır. Bu alanın sağında ve solunda yer alan dendanlı yarım paftalara rumi motifinden oluşturulan tasarım sıvama sarı altın zemin rengi üzerine is mürekkebiyle işlenmiştir(Resim-74)

Resim 74: GHBK Demirbaş No-9, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Sûrebaşı Detayı

Sûrebaşı kısımlarını çevreleyen arasuyuna altın zemin üzerine köşe dönüşleri birbirinden farklı anahtarlı zencerek yapılmıştır. Sûrebaşı ve koltuk alanlarını renkli cetvel dışında ayrıca kalın sıvama altın cetvel çevrelemektedir(Resim-78).

Cetvellerde sarı altın, turuncu, lacivert, limon küfü renkleri kullanılıp is mürekkebi ile tahrirlenmiştir. Lacivert kuzu üzerinde tığlar uzanmaktadır. Tığlar çift tahrir tarzda işlenmiş penç, yaprak, çizgi ve noktalardan tasarlanmıştır. Sayfa kenarlarında her iki sayfada da yer alan siyah is mürekkebiyle yazılmış "vakıf" kelimesi görülmektedir(Resim-78)

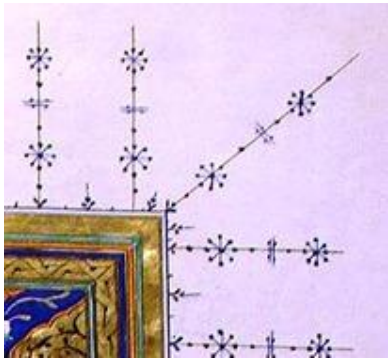

Resim 75: GHBK Demirbaş No-9, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Tığ Detayı

Eserin yazım tarihi kütüphane demirbaş kayıtlarında 1870 olarak gösterilmektedir. Ancak yazma eserin cildi, Fatiha ve Bakara surelerinin hattı ve tezhibi 16.yüzyılın ilk yarısına ait karakteristik özelliklere sahiptir. Muhtemelen Kur'an-ı Kerim'in çok yıprandığı, son sayfasının eksik kalan kısımlarının sonradan tamamlandığı ve bu tarihin bir restorasyon sonrası atıldığı söylenebilir.

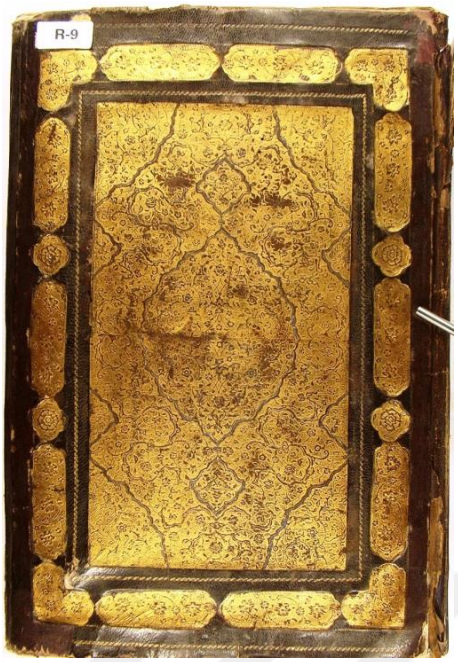

Resim 76: GHBK Demirbaş No-9, Kur'an-ı Kerim'in Dış Cilt Örneği

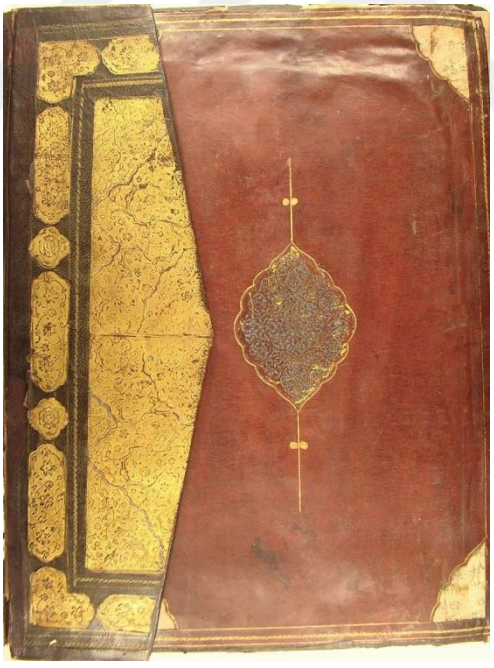

Resim 77: GHBK Demirbaş No-9, Kur'an-ı Kerim'in İç Kab ve Mıklep Örneği

.

Resim 78: GHBK Demirbaş No-9, Kur’an-ı Kerim’in Çift Tam Sayfa Serlevha Örneği

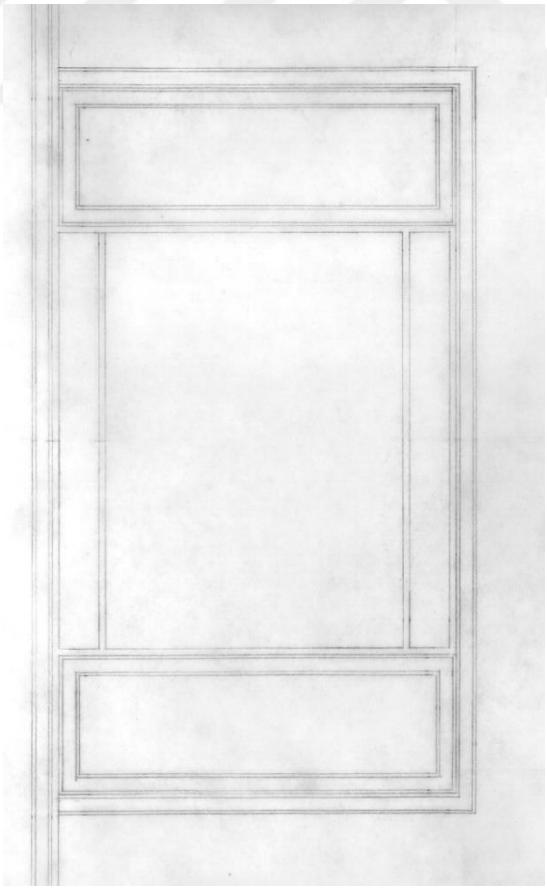

Çizim 157: GHBK Demirbaş No-9, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfa Düzeni

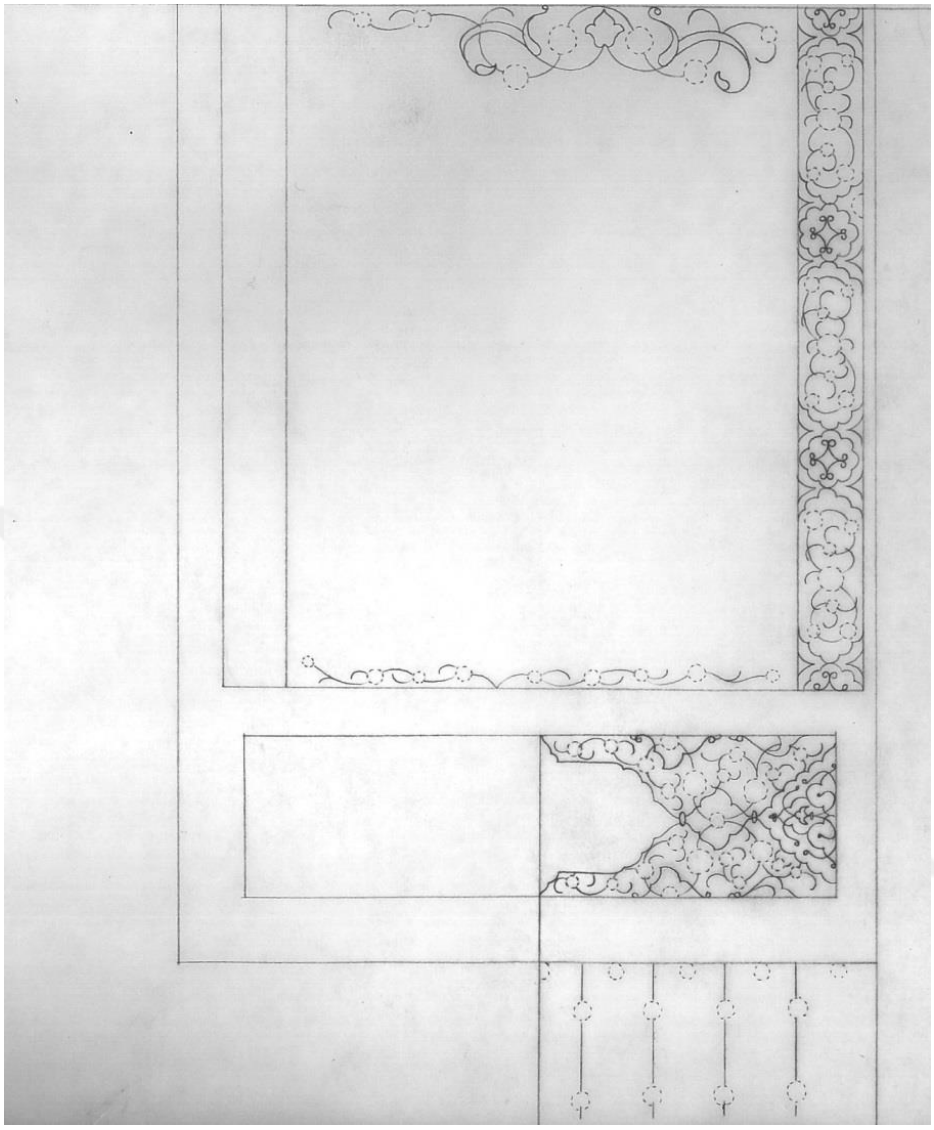

Çizim 158: GHBK Demirbaş No-9, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Kanaviçesi

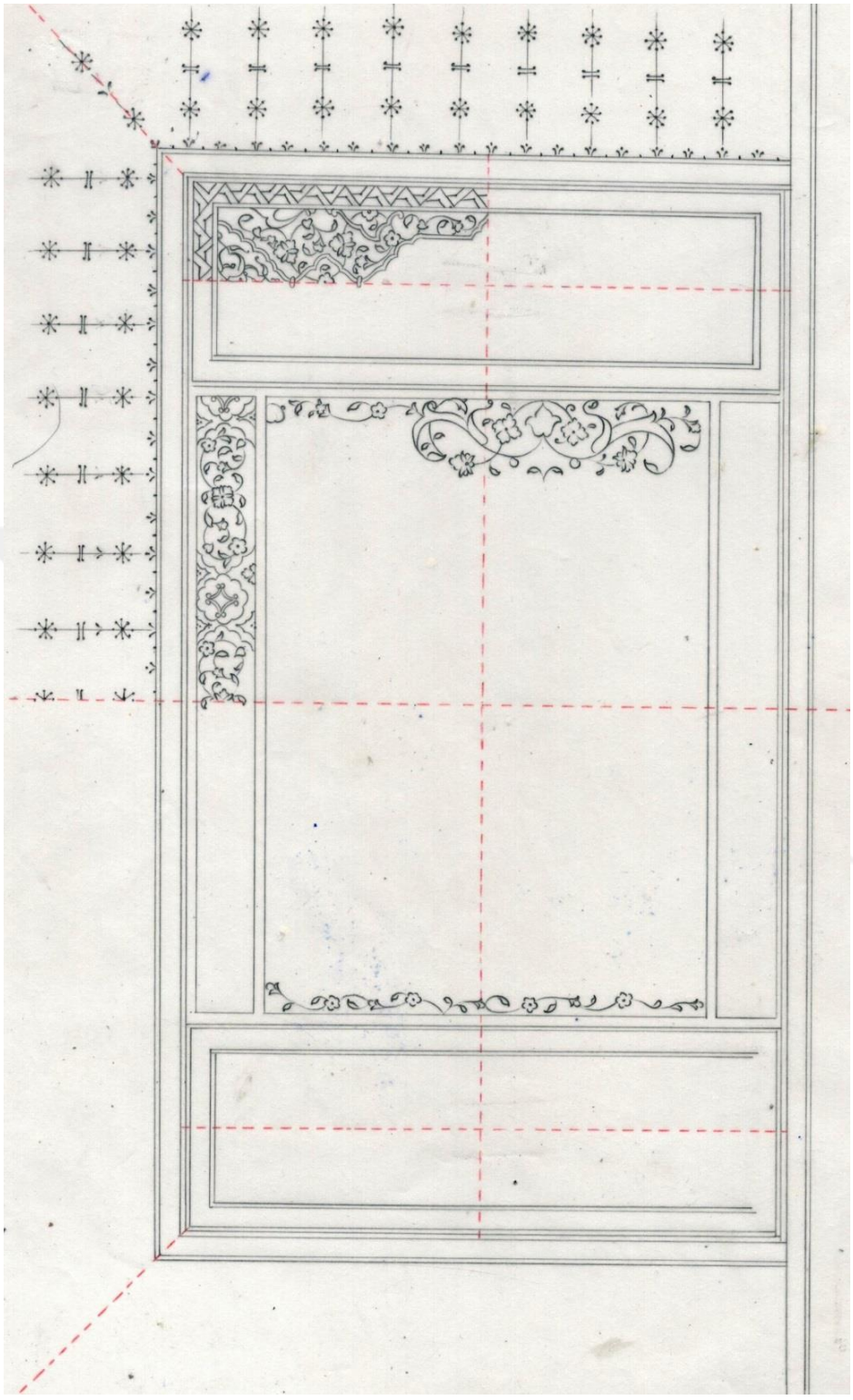

Çizim 159: GHBK Demirbaş No-9, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Çizimi

2.6. Katalog No **: 6**

Demir Baş No **:** 7053

Eser Adı **:** Kur'an-ı Kerim

Ebadı **:** 33x25

İstinsah Tarihi **:** 1509

Hat Türü **:** Nesih

Tezhibi **:** Sarı altın, lacivert, turuncu, renklerin kullanıldığı, hatayi grubu, rumi ve bulut motifleriyle yapılmış klasik tezhip

7053 Demirbaş Numaralı Eserin Serlevha Bezemesi :

İklil tarzı serlevha sayfası çift tam sayfa olarak düzenlenmiş olup klasik üslupta bezenmiştir(Resim-81)

İstinsah tarihi 16.yüzyılın başlarına ait olan Kur'an-ı Kerim'in nesih hatla yazılan Fatiha ve Bakara sûrelerinin etrafı altın cetvellerle sınırlandırılmış olup anahtarlı zencerekle çevrilidir. Sûre sonlarında yer alan duraklar sıvama sarı altın çark-ı felek durak şeklindedir.

Yazı alanının altında ve üstünde yer alan dik dörtgen alanların zemini kağıt renginde bırakılmıştır. Zerendûd nesihle yazılan sûre ismi dendanlı altın iplikler kullanılarak yatay şemse formu içine alınmıştır. Yazı zemininde ters simetrik siyah helezonlar üzerine rumi motifleri görülür. Bu alanın sağında ve solunda yer alan yarım şemselerin içerisine bulut motifini ile hatayi grubu motiflerin kullanıldığı ½ ölçekli desende motifler lacivert, turuncu ve sarı altınla renklendirilerek işlenmiştir(Resim-79).

Resim 79: GHBK Demirbaş No:7053, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Başlık Detayı

Yazı alanını dış pervazdan ayıran arasuyunda altın zemin üzerine anahtarlı zencerek kullanılmıştır. Dikdörtgen paftaların yanlarındaki dairesel gül motiflerinin içi ½ simetrik rumi ve hatayi grubu motiflerden oluşan desen işlenmiştir. Haşiye alanının orta kısmında yer alan dendanlı kubbe formu ince sarı altın ipliklerle paftalanmıştır. Paftaların içindeki ½ simetrik desen rumi, bulut ve hatayi grubu motiflerle tasarlanmıştır. Her iki sayfanın da uzun kenarında is mürekkebiyle yazılmış vakıf ibaresi yer almaktadır(Resim-80).

Resim 80 : GHBK Demirbaş No:7053, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Dış Pervaz Detayı

Resim-81 : GHBK Demirbaş No:7053, Kur'an-ı Kerim'in Çift Tam Sayfa Serlevha Örneği

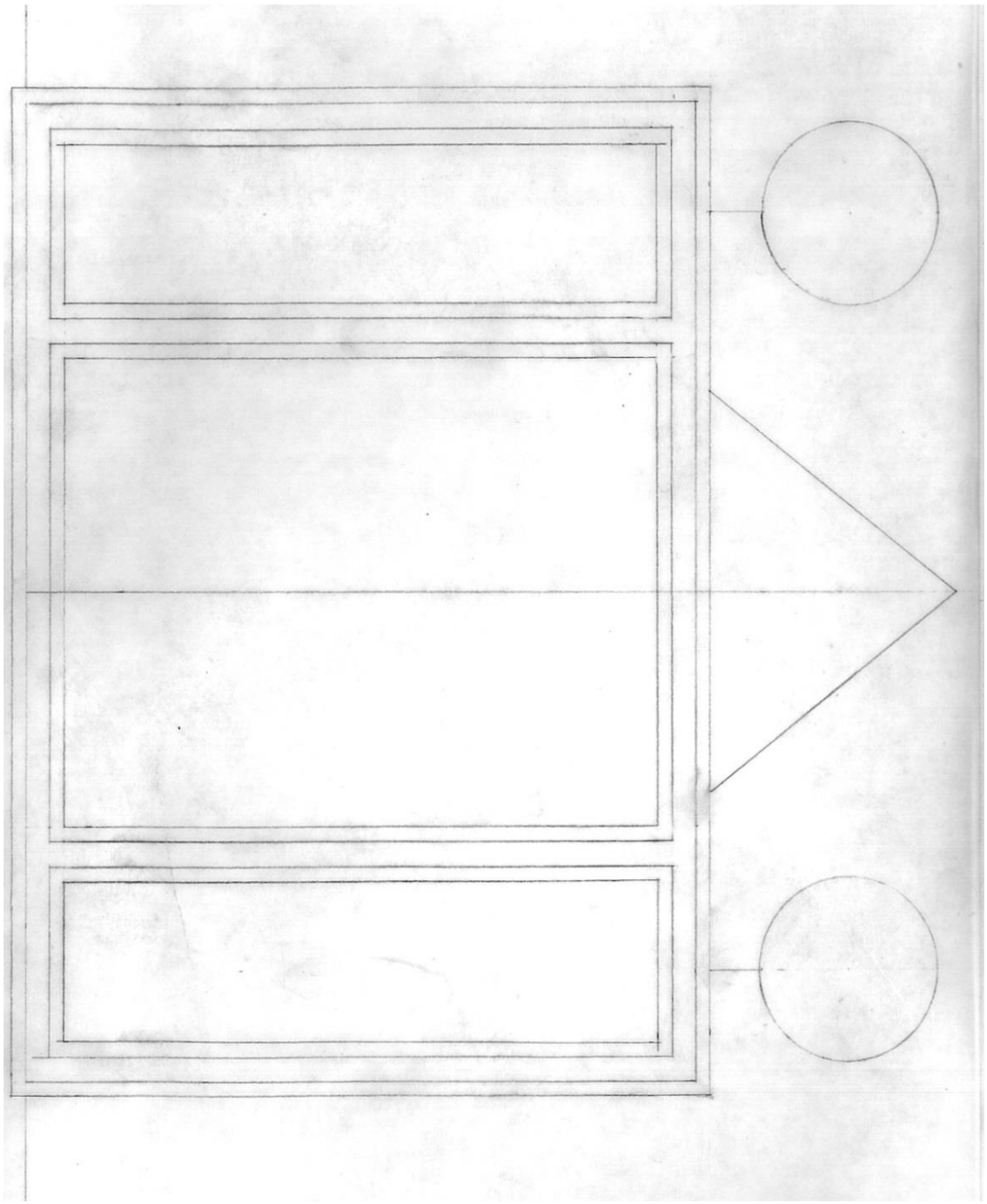

Çizim 160: GHBK Demirbaş No-7053, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfa Düzeni

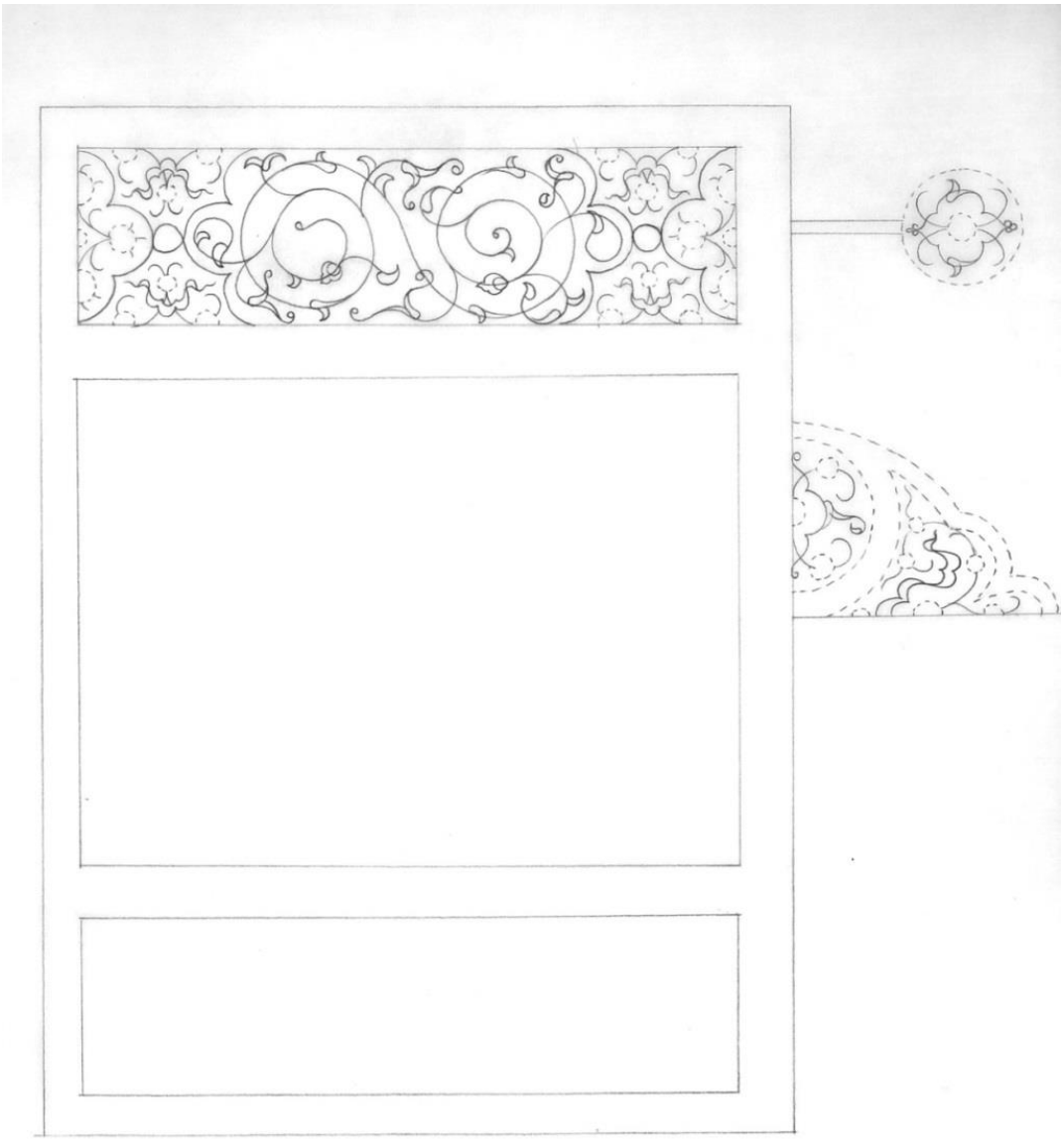

Çizim 161: GHBK Demirbaş No-7053, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Kanaviçesi

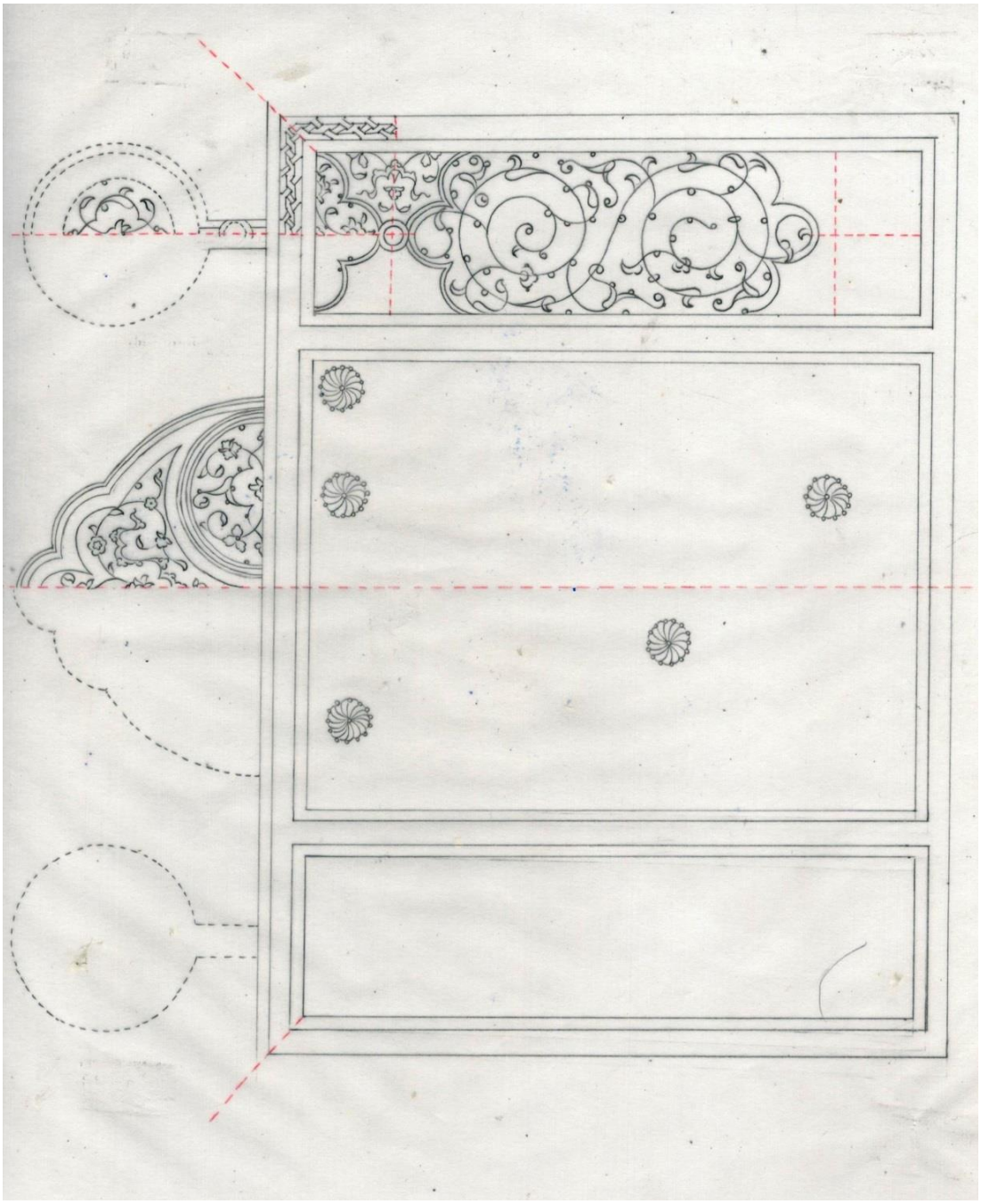

Çizim 162: GHBK Demirbaş No-6953, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Çizimi.

2.7. Katalog No **: 7**

Demir Baş No **:** 63

Eser Adı **:** Ecza-yı Kur'an (Kur'ân-ı Kerîm)

Ebadı **:** 24.5x17.5

İstinsah Tarihi **:** 16.yüzyıl

Hat Türü **:** Nesih

Cildi **:** Kahve rengi deri cild

Tezhibi **:** Sarı altın, lacivert, turuncu, limon küfü, sarı, siyah renklerin kullanıldığı, hatayi grubu, rumi ve bulut motifleriyle yapılmış klasik tezhip

63 Demirbaş Numaralı Eserin Serlevha ve Unvan Sayfası Bezemesi :

Eserin cildinin dışı kahve rengi deri, içi ise vişne çürüğü renk deri cilde sahiptir. Dış kab ve mıklep mülemma şemse cilt tekniğiyle bezenirken, içi mülevven şemse cilt tekniğiyle yapılmıştır(Resim 86, 87). Fatiha suresinin yer aldığı sayfa iklil (taç) serlevha formunda çift tam sayfa olarak düzenlenmiş olup klasik üslupta bezenmiştir(Resim-88). Bakara suresinin yer aldığı sayfa da çift sayfa düzenlenmiş fakat bu sayfalar unvan sayfası şeklinde tezhiplenmiştir(Resim-89)

Nesih hatla yazılan Fatiha sûresi ilk iki sayfaya yazılmıştır. Bakara sûresi ise Fatiha sûresinden sonraki iki sayfaya yazılmıştır. Bu tür eserlerin nadiren de olsa örnekleri vardır. Yazı alanları altın ipliklerle çevrelenmiş renkli cetvellerle sınırlandırılmıştır. Fatiha suresinin yer aldığı sayfaların beyne's-suturlarının zemini sıvama sarı altın olup üzerine yer yer yaprak ve rumi motifleri görülmektedir. Besmele keşidesi üstünde ve satır aralarına zer-ender-zer tekniğiyle rumi motifinden desenler işlenmiştir. Sûre sonlarında yer alan duraklar sıvama sarı altınla boyanıp is mürekkebi ile tahrirlenmiş şeşhane durak şeklindedir(Resim-82).

Resim 82: GHBK Demirbaş No-63, Kur'an-ı Kerim Serlevhasının Yazı Alanı Detayı

Yazı alanının altında ve üstünde yer alan yatay dikdörtgen kısımda yer alan bordürde sıvama sarı altın zemin üzerine tek iplik desen uygulanmıştır. Turuncu zeminli cetvel

üzerine anahtarlı zencerek işlenmiştir. Lacivert, kırık beyaz ve 2mm'lik sıvama sarı altın zeminli cetvellerin üzeri "+" ve "–" işaretleriyle hareketlendirilmiştir. Sûrebaşı tezhibi ¼ simetrik olarak tasarlanmıştır. Bu alanların orta kısmında yer alan sıvama sarı altın zeminli yatay şemse formu içine üstübeç mürekkebi kullanılarak sülüs hatla ilgili ibareler yazılıdır. Beyaz dendanlı ipliklerle bu alanın sağında ve solunda altın zeminli yatay yarım şemse formları oluşturulmuştur ve üzerine rumi motifleriyle yapılan ½ simetrik tasarım zer-ender-zer tekniğiyle işlenmiştir. Bu alanların dışında kalan kısımda ayırma rumi ile limonküfü renk boyanarak bir pafta oluşturulmuş ve zemini turuncuyla renklendirilmiştir. Arada kalan lacivert zemin üzerine hatayi grubu motiflerden klasik bir tasarım oluşturulup motiflerde turuncu, sarı, beyaz dallar ve yapraklarda sarı altın kullanılıp is mürekkebiyle tahrirlenmiştir (Resim-83).

Resim 83: GHBK Demirbaş No-63, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Başlık "Fatiha Suresi" Detayı

Bakara sûresine ait ayetlerin yazıldığı sayfadaki yazı alanının üstünde yer alan başlık kısmı ¼ simetrik olarak tasarlanmıştır. Bu alanların orta kısmında yer alan sıvama sarı altın zeminli yatay şemse formu içine üstübeç mürekkebi kullanılarak sülüs hatla ilgili ibareler yazılıdır. Beyaz dendanlı ipliklerle bu alanın sağında ve solunda altın zeminli salbekler oluşturulmuştur ve üzerine rumi motifleriyle yapılan ½ simetrik tasarım zer-ender-zer tekniğiyle işlenmiştir. Bu alanın dört köşesine köşebentler yerleştirilmiş ve köşebentler turuncu zemin renginde boyanmıştır. Arada kalan lacivert zemin üzerine hatayi grubu motiflerden klasik bir tasarım oluşturulup motiflerde turuncu, sarı, beyaz dallar ve yapraklarda sarı altın kullanılıp is mürekkebiyle tahrirlenmiştir (Resim-84).

Kapalı form plana sahip serlevha sayfasının dış pervazı, rumi ve ipliklerle oluşturulan üçgen ve eş kenar dörtgen formlarla paftalara ayrılmıştır. Paftaların içine rumi motifli ½ simetrik desen işlenmiştir. Sayfanın sağında ve solunda ½ simetrik olarak tasarlanmış kubbeli alanların içerisinde ipliklerle ve ayırma rumiler kullanılarak oluşturulmuş iç içe üçgen paftalar yer almaktadır(Resim-85).

Resim 84: GHBK Demirbaş No-63, Kur'an-ı Kerim'in Ünvan Sayfası "Bakara Suresi" Detayı

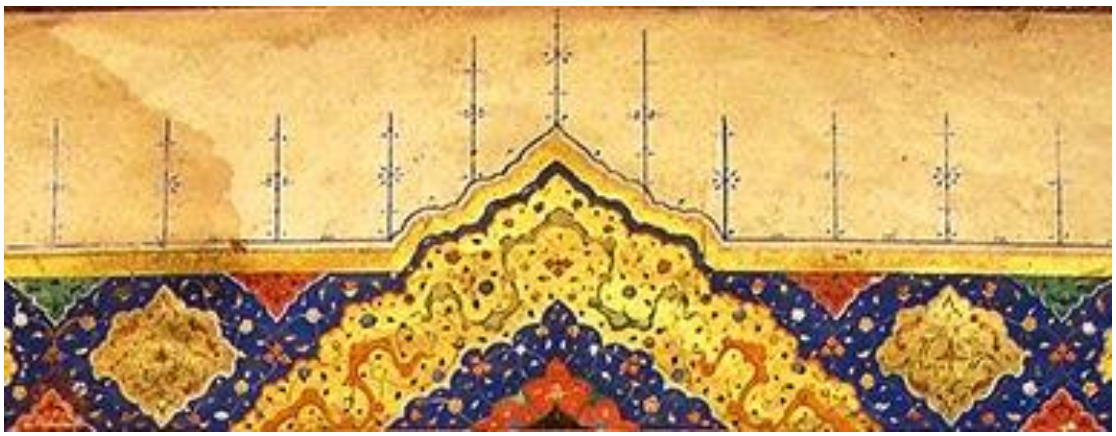

Resim 85: GHBK Demirbaş No-63, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Dış Pervaz ve Tığ Detayı

Her iki surenin yer aldığı sayfada da kalın altın cetvellerden sonra çekilen lacivert renk kuzu üzerine nokta ve dikey çizgiler kullanılarak sade bir tığ deseni tasarlanıp ince bir şekilde işlenmiştir(Resim 84, 85)

Motiflerin inceliği, düzeni ve simetriye dikkat edilişi açısından çok iyi bir işçiliğe sahiptir. Rûmî formları oldukça güzeldir. Renk dengesi ve uyumu açısından çok başarılıdır. Bahsedilen özellikleri göz önünde bulundurarak tarihi belli olmayan eserin 16.yüzyıl tezhip tarzı ile uygun olduğu görülmektedir.

Resim 86: Demirbaş No-63, Kur'an-ı Kerim'in Cildi

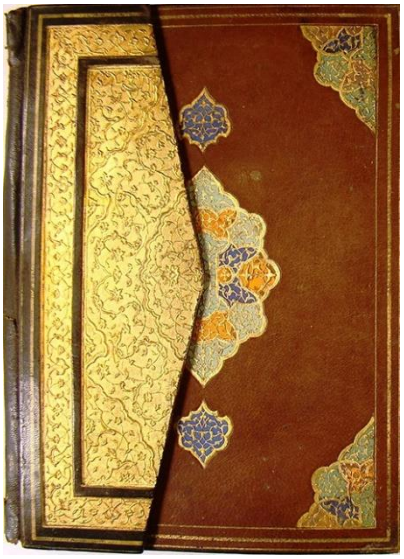

Resim 87: GHBK Demirbaş No-63, Kur'an-ı Kerim'in İç Kabı ve Mıklep Örneği

Resim 88: GHBK Demirbaş No-63, Kur'an-ı Kerim'in Çift Tam Sayfa Serlevha "Fatiha Suresi" Örneği

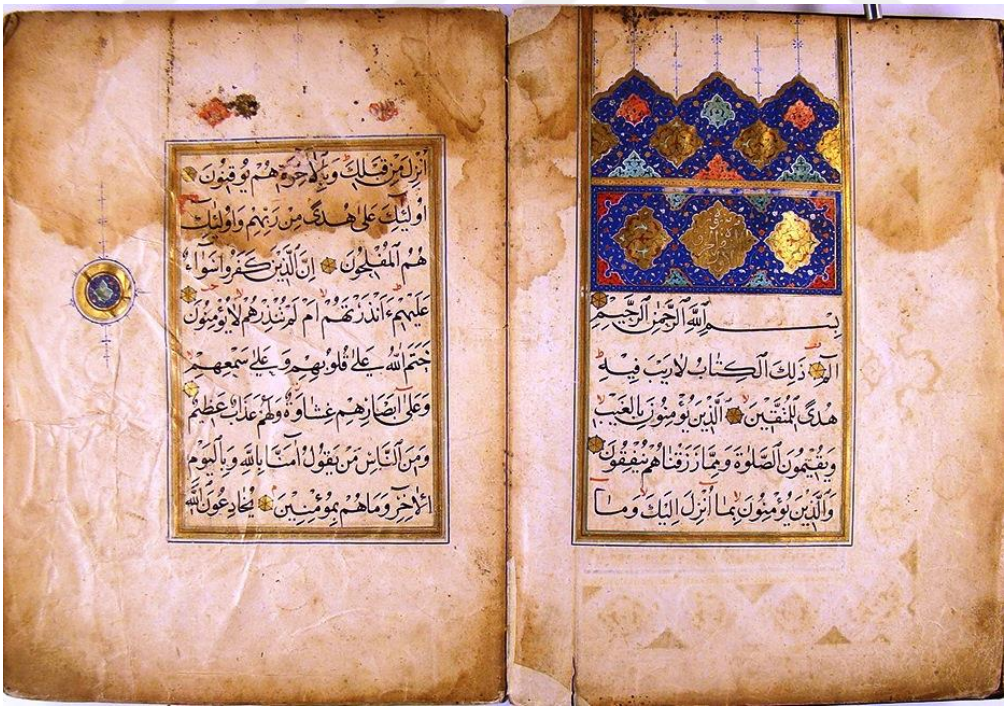

Resim 89 : GHBK Demirbaş No-63, Kur'an-ı Kerim'in Ünvan Sayfası "Bakara Suresi" Örneği

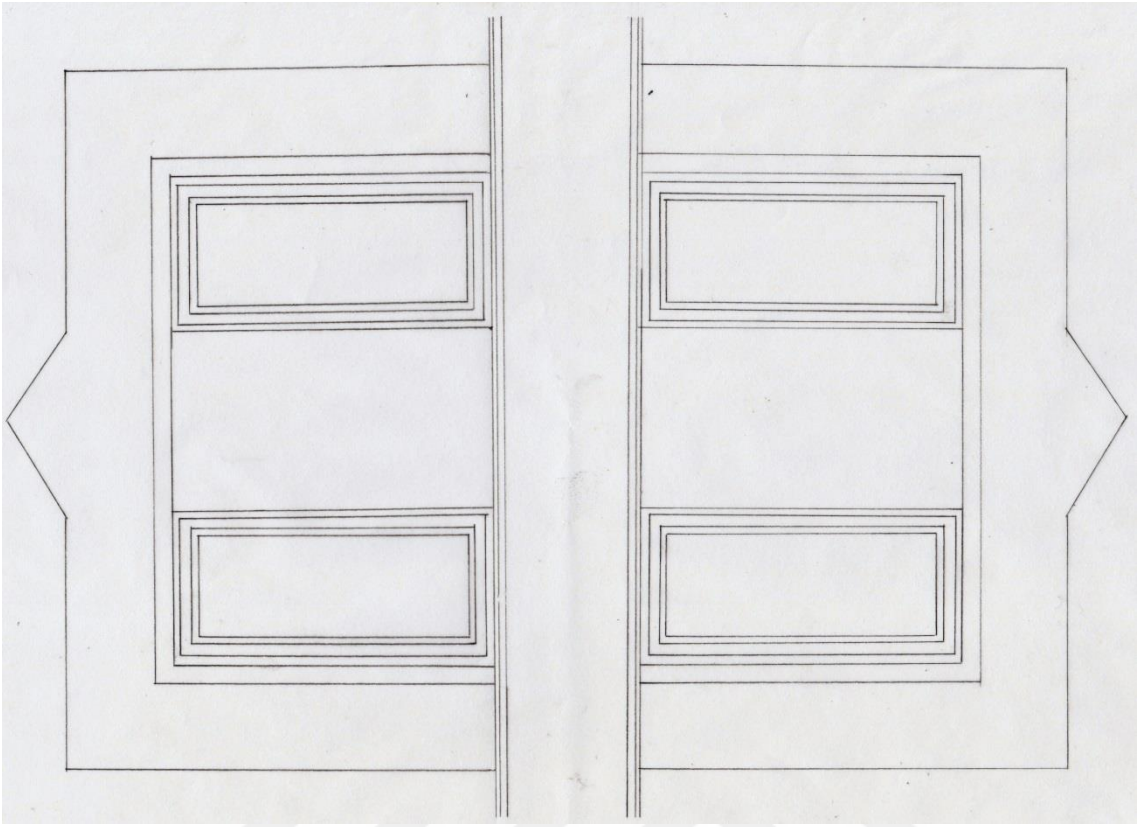

Çizim 163: GHBK Demirbaş No-63, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfa Düzeni

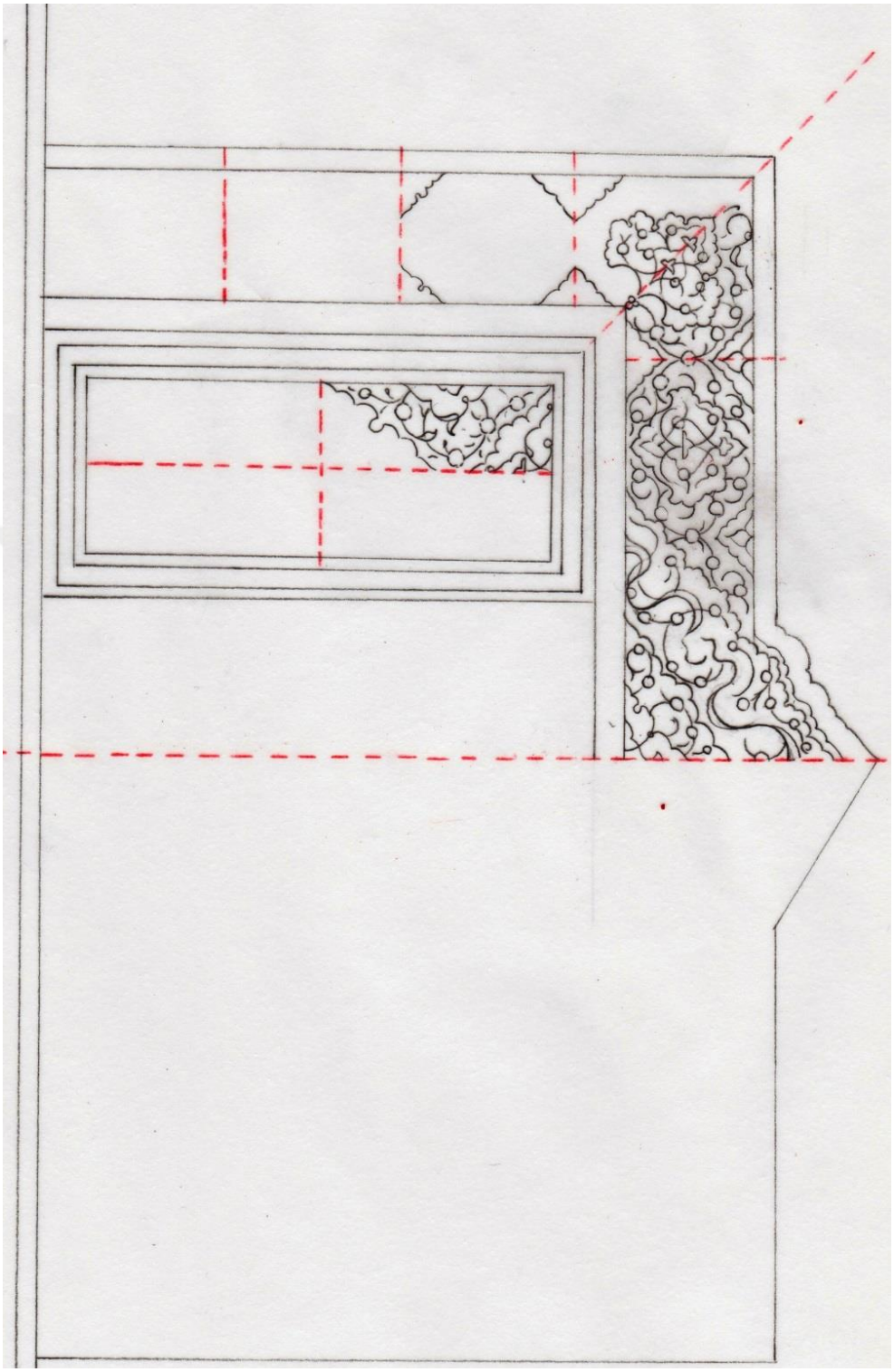

Çizim 164: GHBK Demirbaş No-63, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Desen Kanaviçesi

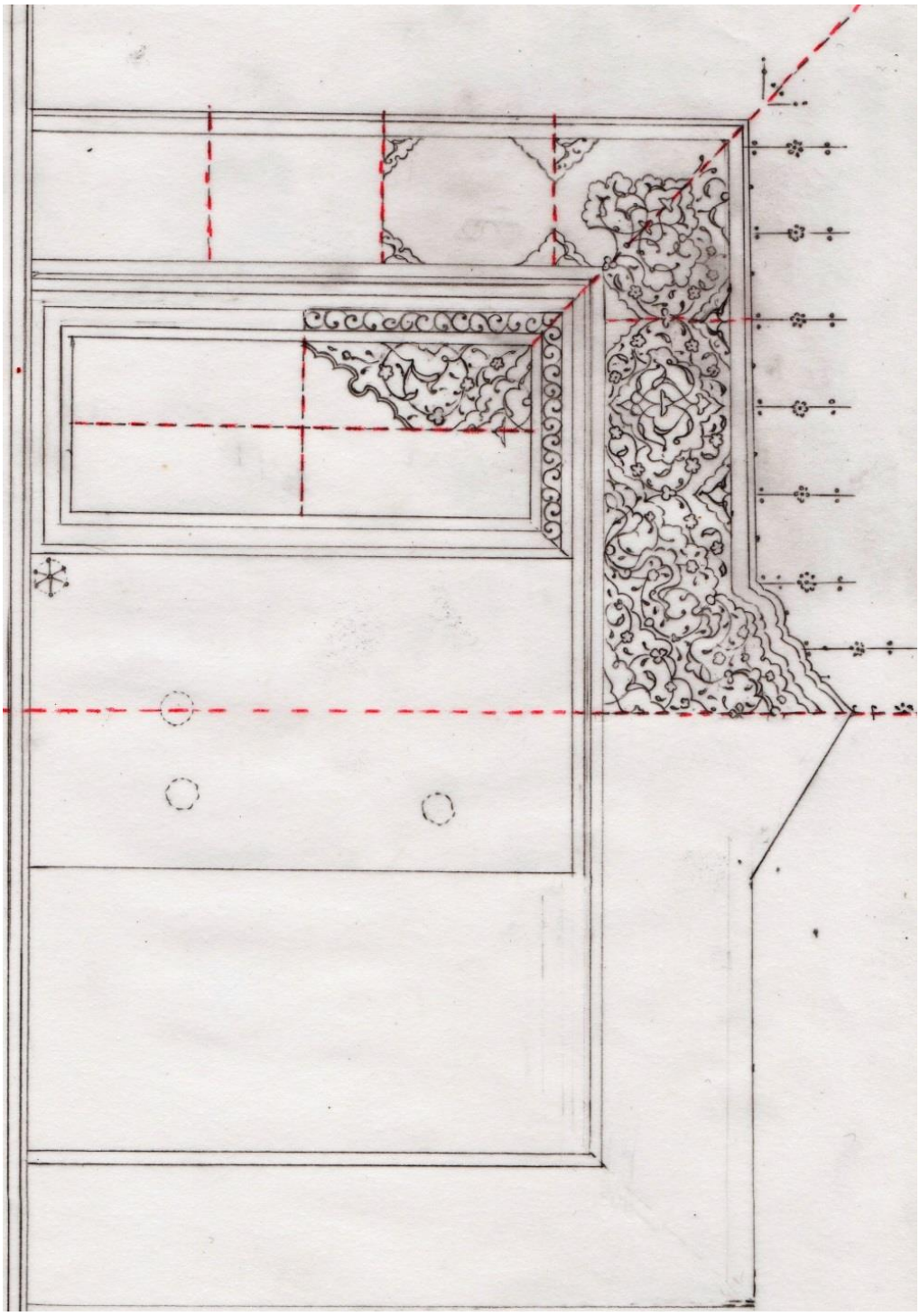

Çizim 165: GHBK Demirbaş No-63, Kur’an-ı Kerim’in Serlevha Sayfası Çizimi

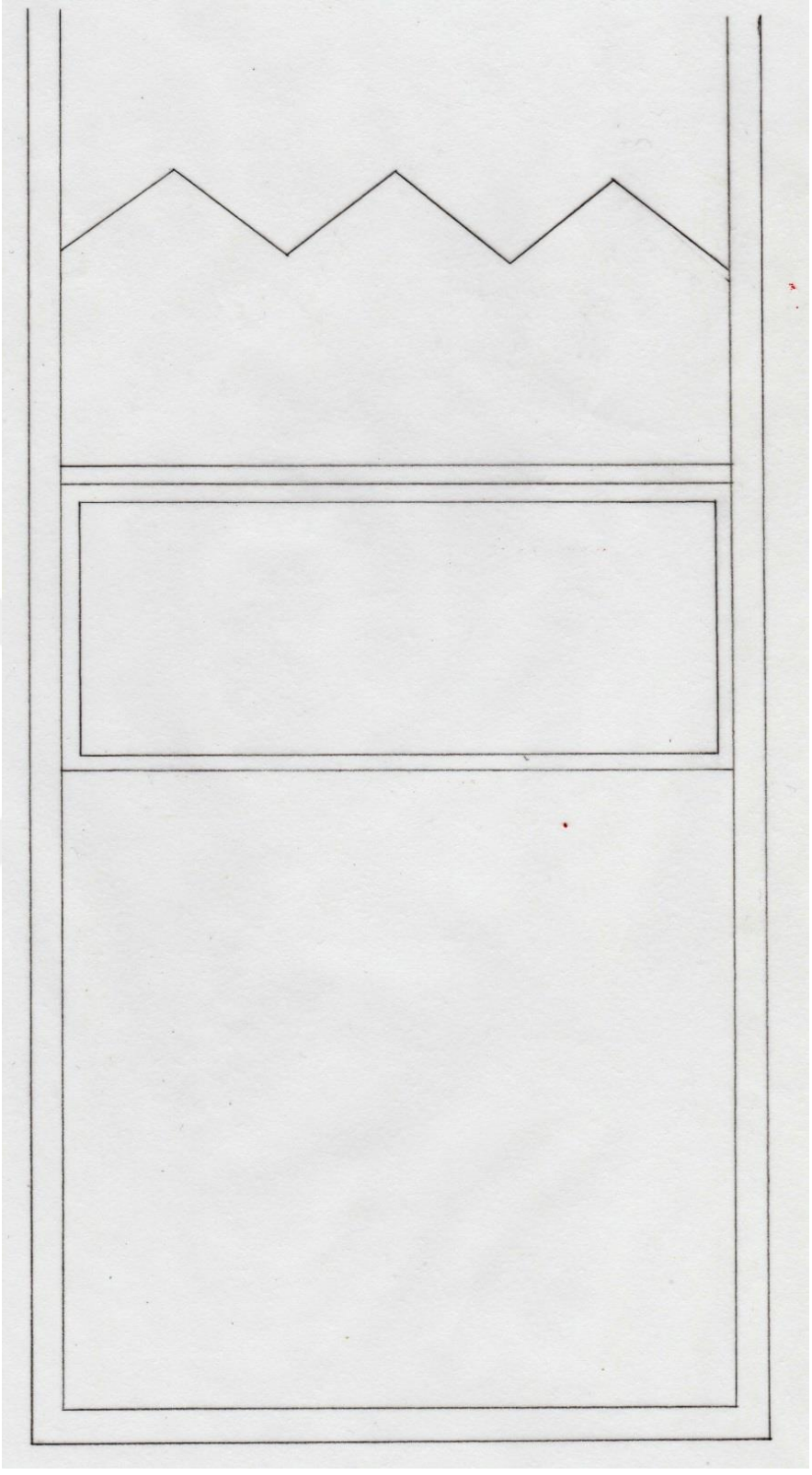

Çizim 166: GHBK Demirbaş No-63, Kur'an-ı Kerim'in Ünvan Sayfası Sayfa Düzeni

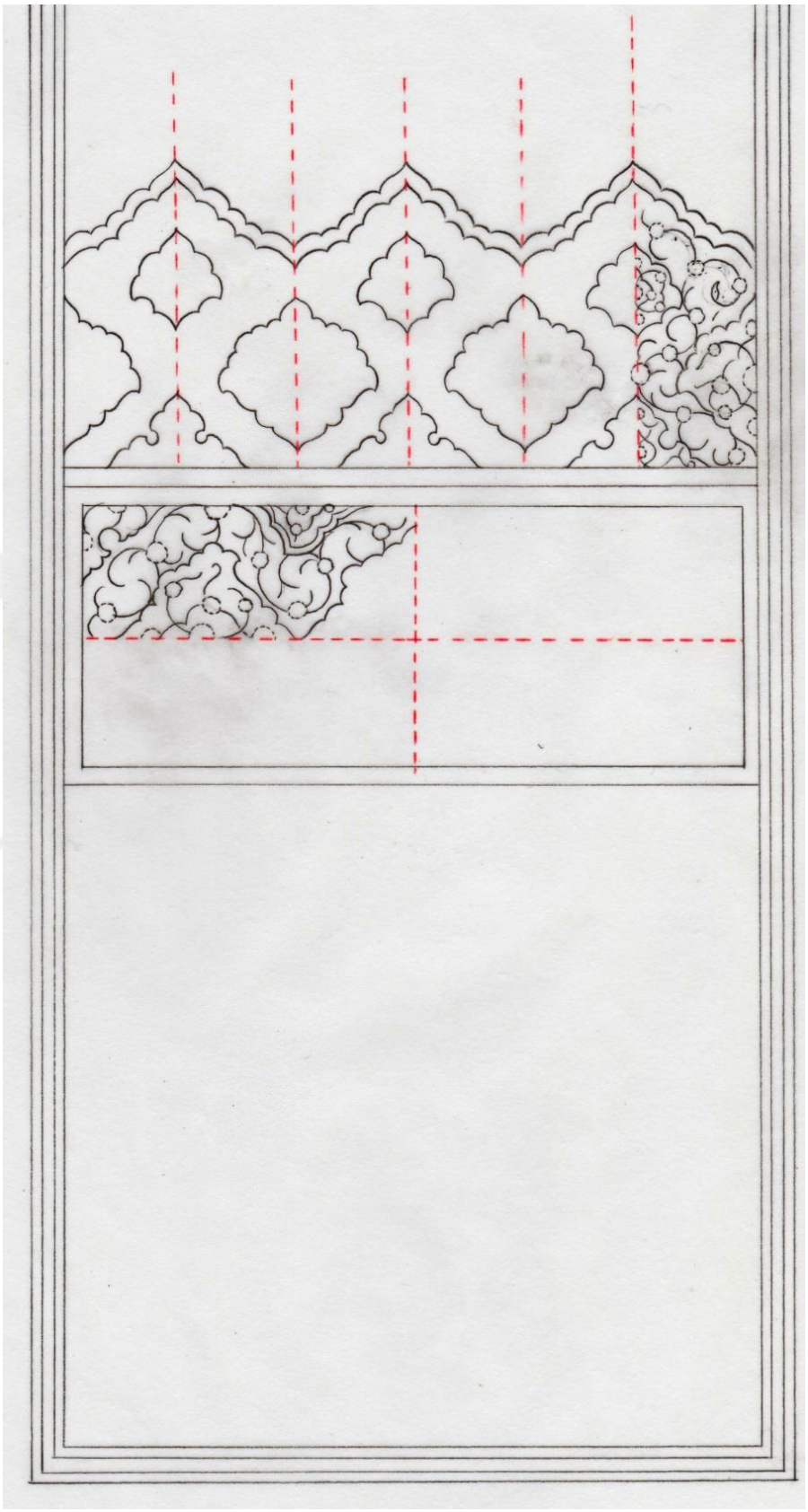

Çizim 167: GHBK Demirbaş No-63, Kur'an-ı Kerim'in Ünvan Sayfası Kanaviçesi

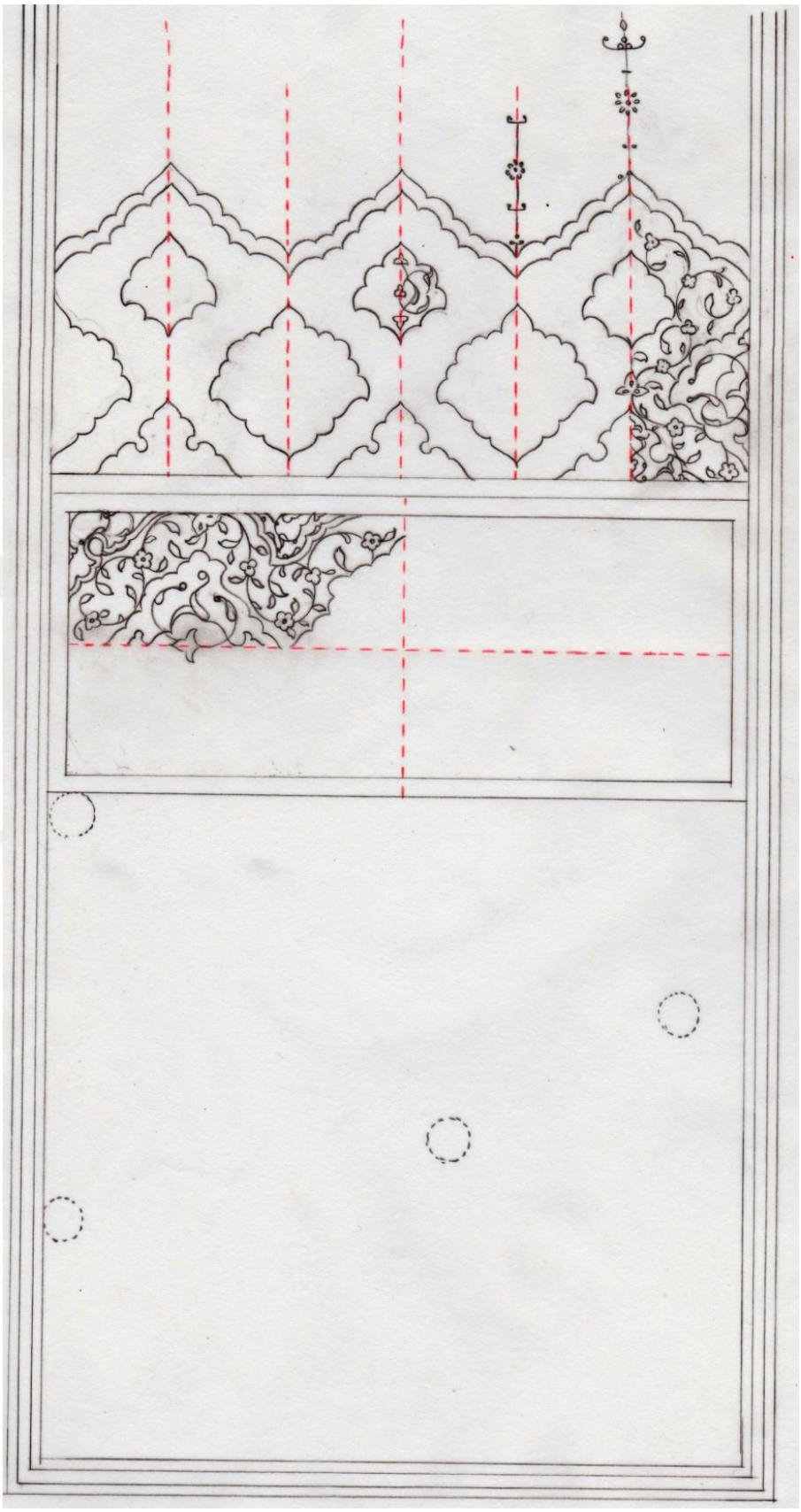

Çizim 168: GHBK Demirbaş No-63, Kur’an-ı Kerim’in Ünvan Sayfası Çizimi

2.8. Katalog No **: 8**

Demir Baş No **:** 6713

Eser Adı **:** Kur'an-ı Kerim

Ebadı **:** 18.5x13.5

İstinsah Tarihi **:** 16.yüzyıl

Hat Türü **:** Nesih

Cildi **:** Kahverengi deri cild.

Tezhibi **:** Sarı altın, lacivert, turuncu, siyah renklerin kullanıldığı, rumi ve hatayi grubu, motifleriyle yapılmış klasik tezhip

6713 Demirbaş Numaralı Eserin Serlevha Sayfası Bezemesi :

Kahve rengi deri cilde sahip olup cilt kabı yazma cild tekniğiyle yapılmıştır(Resim-96). Serlevha sayfası mürekkep formda çift tam sayfa olarak düzenlenmiş olup klasik üslupta bezenmiştir(Resim-97).

Nesih hatla yazılan Fatiha ve Bakara sûreleri altın cetvellerle sınırlandırılmıştır. Fatiha suresinin yazılı olduğu sayfada yer alan Besmele alanının zeminine altın sürülüp boş bırakılmıştır. Sûre sonlarında ki duraklar fatiha sûresinde altın noktalar şeklinde iken Bakara sûresinde çark-ı felek durak şeklinde yapılmıştır. (Resim-90, 91) Bununla beraber her iki sayfanın da beyne's-suturuna altın ve lacivert renkte yaprak ve rumiler işlenmiştir(Resim-90, 91).

Resim 90: GHBK Demirbaş No-6713, Mushaf'ın Serlevhasının Fatiha Sûresi Yazı Alanı ve Koltuk Detayı.

Resim 91: GHBK Demir Baş No-6713, Mushaf'ın Serlevha Sayfasının Bakara Sûresi Yazı Alanı ve Koltuk Detayı.

Yazı alanının kenarlarında bulunan koltuk alanları ince altın ipliklerle çevrelenmiş, üzeri eksi (-) işaretleriyle hareketlendirilmiş, cetvellerle çerçevelenmiştir. Koltuk alanı için boyuna ters simetrik bir desen tasarlanmıştır. Bu alanın paftalama işleminde ayırma rumiler kullanılarak paftaların içindeki desen zer-ender-zer tekniğiyle uygulanmıştır. Pafta dışında kalan kısımlara hatayi gubu motiflerden oluşturulan tasarımda zemin rengi olarak lacivert, motiflerde beyaz, dallar ve yapraklarda ise sarı altın kullanılmıştır (Resim-90, 91).

Yazı alanının altında ve üstünde yer alan yatay dikdörtgen sûrebaşlıkları zencerek desenli sıvama sarı altın pervazla çevrelenmiştir. Sûrebaşlıkları ¼ simetrik olarak tasarlanmıştır; fakat her iki sayfanın başlık alanları birbirinden farklı tasarım gösterir.

Fatiha sûresinin yazıldığı sayfada bulunan başlık alanı iplik ve ayırma rumilerle paftalanmıştır. 2 milim genişliğindeki iplik dendanlı olup üzeri eksi(-) işaretleriyle hareketlendirilmiştir. Başlık alanının orta kısmında yatay formda bir şemse, sağında ve solunda yer alan yarım şemseler bir düğümle birbirine bağlıdır. Orta kısımda yer alan şemse formunda zemin rengi sıvama sarı altındır. Üzerine yazı yazılmamış fakat paftanın kenarlarına tek iplik negatif tarzda bir desen işlenerek bırakılmıştır. Sağ ve solda yer alan yarım şemseler ayırma rumilerle paftalanmıştır. Rumiler zer-ender-zer tekniği ile işlenirken lacivert zemin üzerine gelen hatayi grubu motifler turuncu ve beyaz, helezonlar ve yapraklar sarı altın sürülüp is mürekkebiyle tahrirlenmiştir(Resim-92).

Bakara sûresinin yer aldığı sayfadaki başlık kısmının zemininde 2 milimlik ipliklerle geometrik paftalar oluşturulmuştur. Orta kısmındaki alanın zemini yapıştırma sarı altın olup üzerinde üstübeçle yazılan yazı okunamayacak derecede tahrip olmuş durumdadır. Bu yazının çevresine is mürekkebi ile tek iplik negatif tarzda desen işlenmiştir. Diğer alanların zemin rengi lacivert ağırlıklı olmakla beraber köşelerde yer alan paftalarda sarı altın kullanılmıştır. Başlık alanındaki paftalar birbirinden farklı tasarımlarla bezenmiştir. Altın zeminli alanlar üzerine rumi motifinden yapılan tasarımlar zer-ender-zer tekniği ile işlenmiştir. Diğer paftaların bazılarında rumi ve hatayi grubu motifleri, bazılarında ise sadece hatayi grubu motiflerinden oluşan desenler kullanılmıştır(Resim-93).

Resim 92: GHBK Demirbaş No-6713, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Fatiha Sûresi, Sûrebaşı Detayı

Resim 93: GHBK Demirbaş No-6713, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Bakara Sûresi, Sûrebaşı Detayı

Dış pervaz deseni iki sayfada da farklı tasarım halinde uygulanmıştır. Her iki sayfada da enine simetrik bir tasarım görülür uzun kenardan haşiye kısmına üçgen şeklinde çıkmalar yapılmıştır. İki sayfanın da dış pervazında zemin renkleri lacivert, sarı altın, turuncu ve siyah renktir. Her iki sayfada da rumi ve hatayi grubu motifler bir arada kullanıldığı desen görülür. Fatiha sûresinin yer aldığı sayfada dış pervaz deseninde paftalamada ayırma rumi ve iplikler kullanılmıştır. Ayırma rumilerin üstündeki orta bağ

rumilerle küçük bir pafta daha oluşturulmuştur. Ayırma rumiler sarı altın ile renklendirilip içleri turuncu renk, orta bağ motifi turkuaz renk boyanıp içleri siyah renk boyanmıştır. İplikler ile oluşturulan paftaların zemini sarı altın olup bu alan üzerine gelen desenler zer-ender-zer tekniği ile işlenmiştir. Paftaların dışında kalan kısımlarda lacivert zemin rengi üzerinde rumi ve hatayi grubu motifler yer almaktadır. Uzun kenarında yer alan üçgen çıkma alan dendanlı iplikler kullanılarak oluşturulmuştur. Bu alanın içerisine yine iplik kullanılarak küçük bir pafta daha yapılıp zemini lacivert renk boyanmıştır. Küçük pafta dışında kalan kubbe alanının zemini sarı altın ile boyanırken üzerinde yer alan motifler zer-ender-zer tekniği ile işlenmiştir(Resim-94). Bakara sûreninin yer aldığı sayfadaki dış pervaz alanı ayırma rumilerle küçük paftalara ayrılmış bu paftaların zemin rengi lacivert, siyah ve sarı altındır. Sarı altın zeminli paftalar üzerinde yer alan motifler zer-ender-zer tekniği ile işlenmiştir. Uzun olan kenarda yer alan üçgen çıkma alan dendanlı ipliklerle oluşturulmuştur. Zemin rengi olarak sarı altın kullanılıp üzerinde yer alan motifler zer-ender-zer tekniğiyle işlenmiştir. Kubbe alanı içerisinde ayırma Rumilerle bir pafta oluşturulup bu alanın zemin rengi lacivert boyanıp üzerine gelen motifler sarı altınla işlenip is mürekkebiyle tahrirlenmiştir(Resim-95).

Resim 94: GHBK Demirbaş No-6713 Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Fatiha Sûresi Dış Pervaz Detayı

Resim 95: GHBK Demirbaş No-6713 Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Bakara Sûresi Dış Pervaz Detayı

Dış pervazı sınırlandıran 2 milimlik cetvel üzerinde yer alan tığlar lacivert renklidir. Fatiha sûresinin yer aldığı sayfadaki tığ deseni neredeyse tamamen silinmiş durumdayken; Bakara sûresinin yer aldığı sayfada bulunan tığlar azda olsa görünmektedir(Resim-95).

Resim 96: GHBK Demirbaş No-6713, Kur'an-ı Kerim'in Cilt Kabı

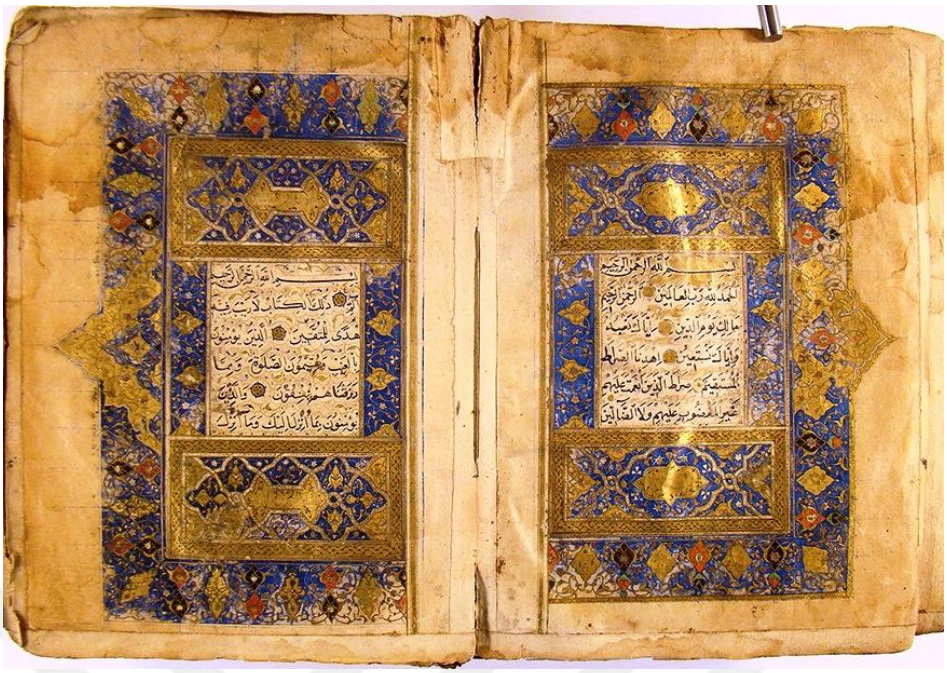

Resim 97: GHBK Demirbaş No-6713, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası

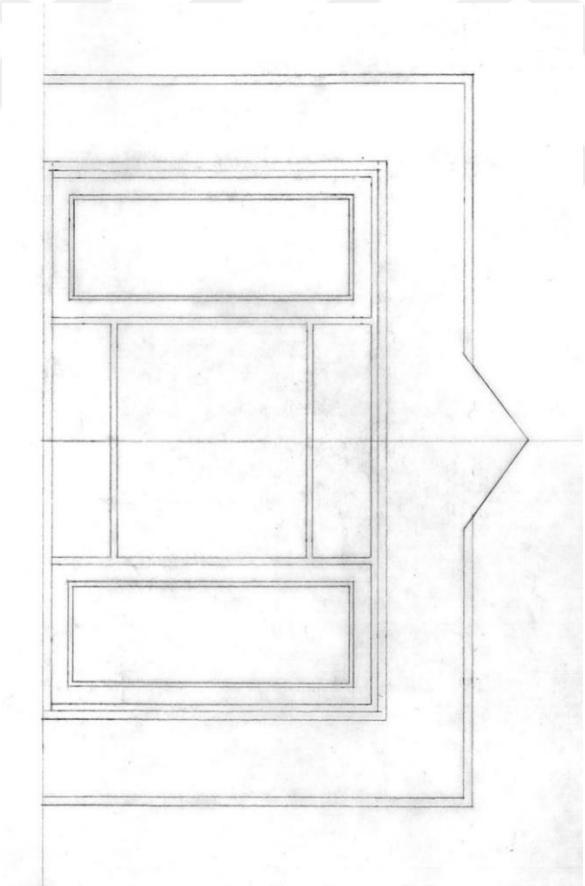

Çizim 169: GHBK Demirbaş No-6713, Kur'an-ı Kerim'in (Fatiha Sûresi) Serlevha Sayfa Düzeni

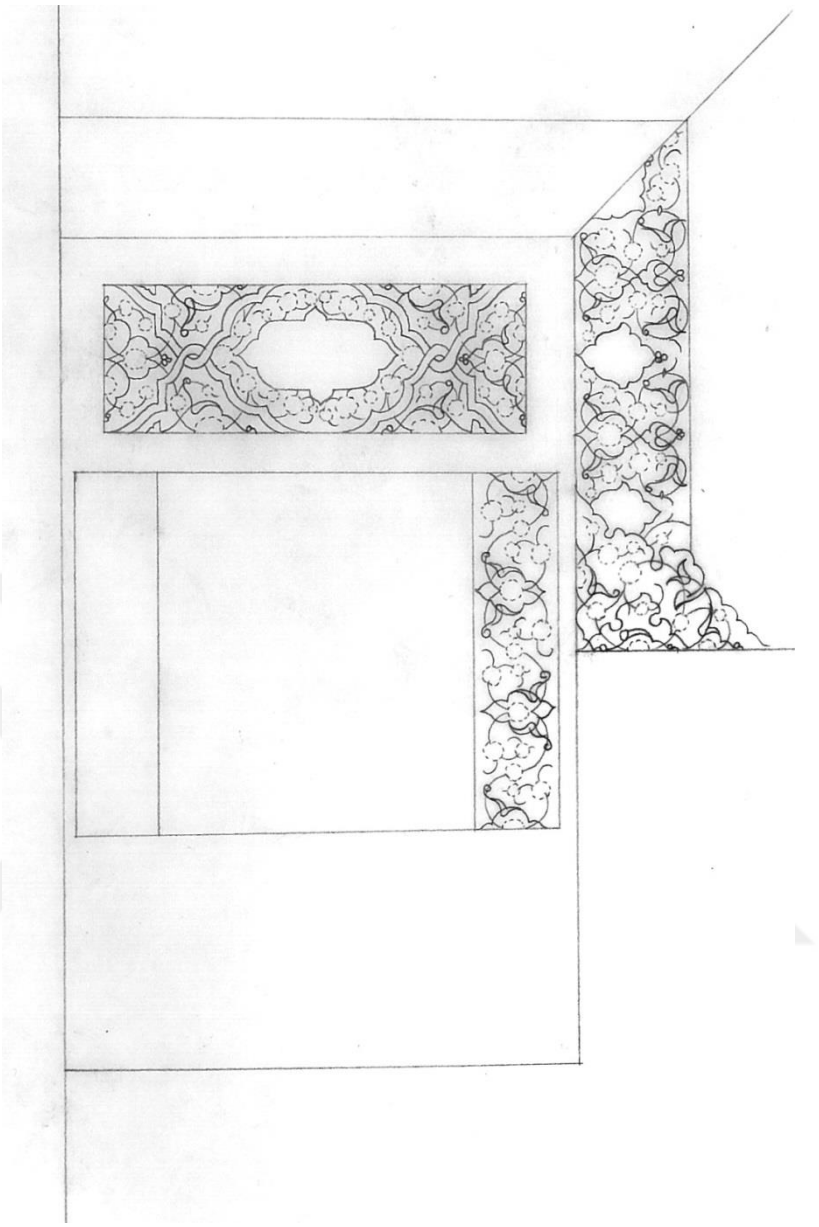

Çizim 170: GHBK Demirbaş No-6713, Kur'an-ı Kerim'in (Fatiha Sûresi) Serlevha Sayfası Kanaviçesi

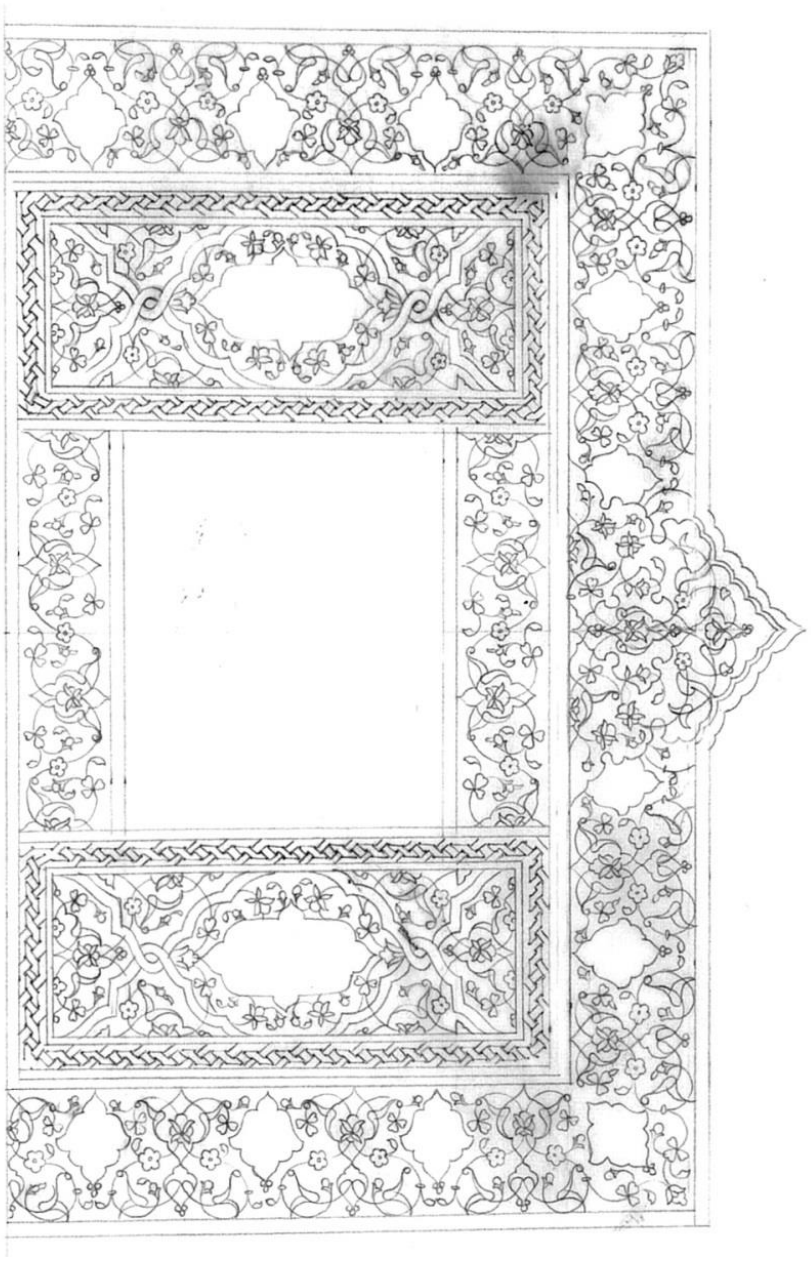

Çizim 171: GHBK Demirbaş No-6713, Kur'an-ı Kerim'in (Fatiha Sûresi) Serlevha Sayfası Çizimi

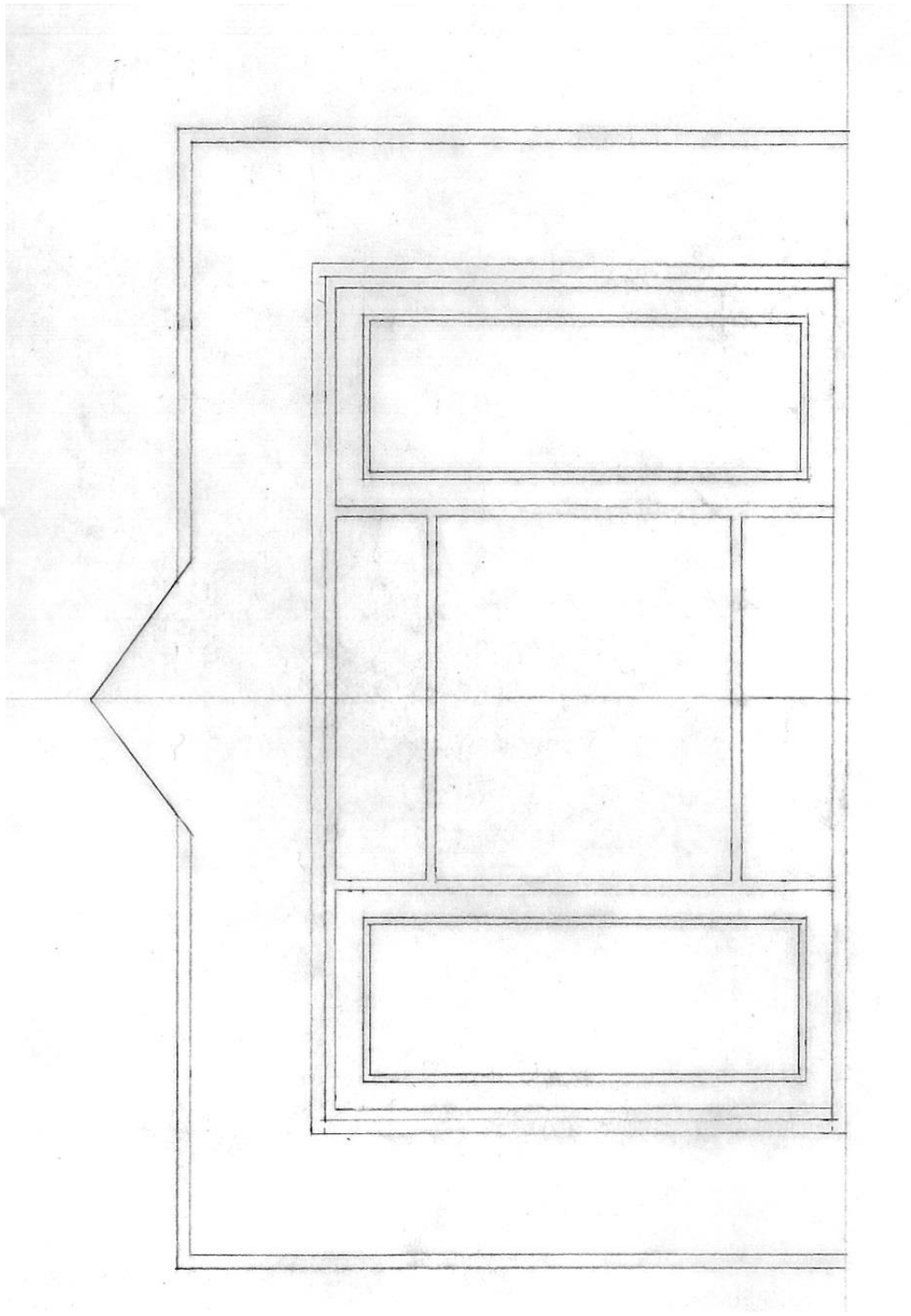

Çizim 172: GHBK Demirbaş No-6713, Kur'an-ı Kerim'in (Bakara Sûresi) Serlevha Sayfa Düzeni

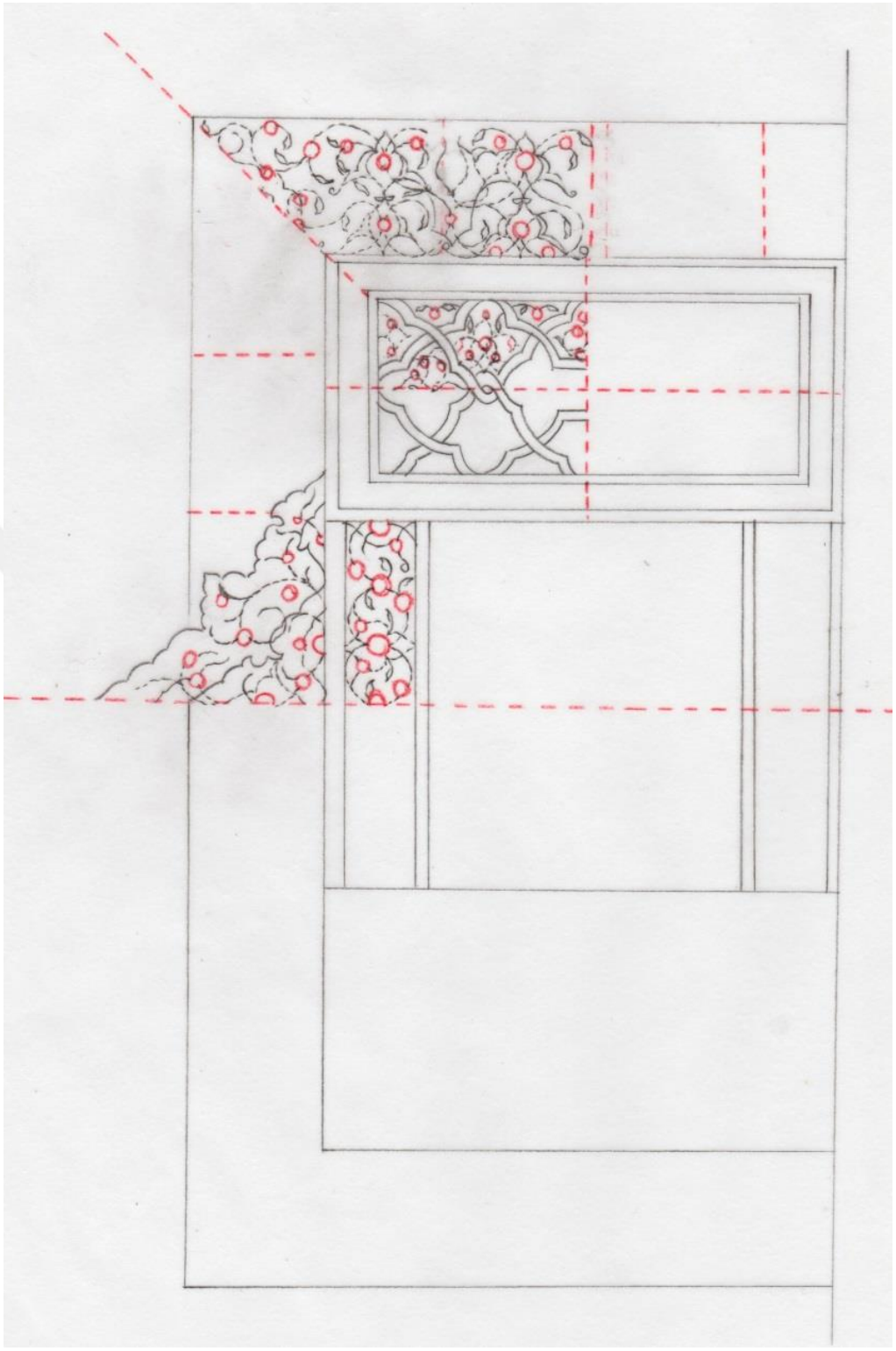

Çizim 173: GHBK Demirbaş No-6713, Kur'an-ı Kerim'in (Bakara Sûresi) Serlevha Sayfası Kanaviçesi

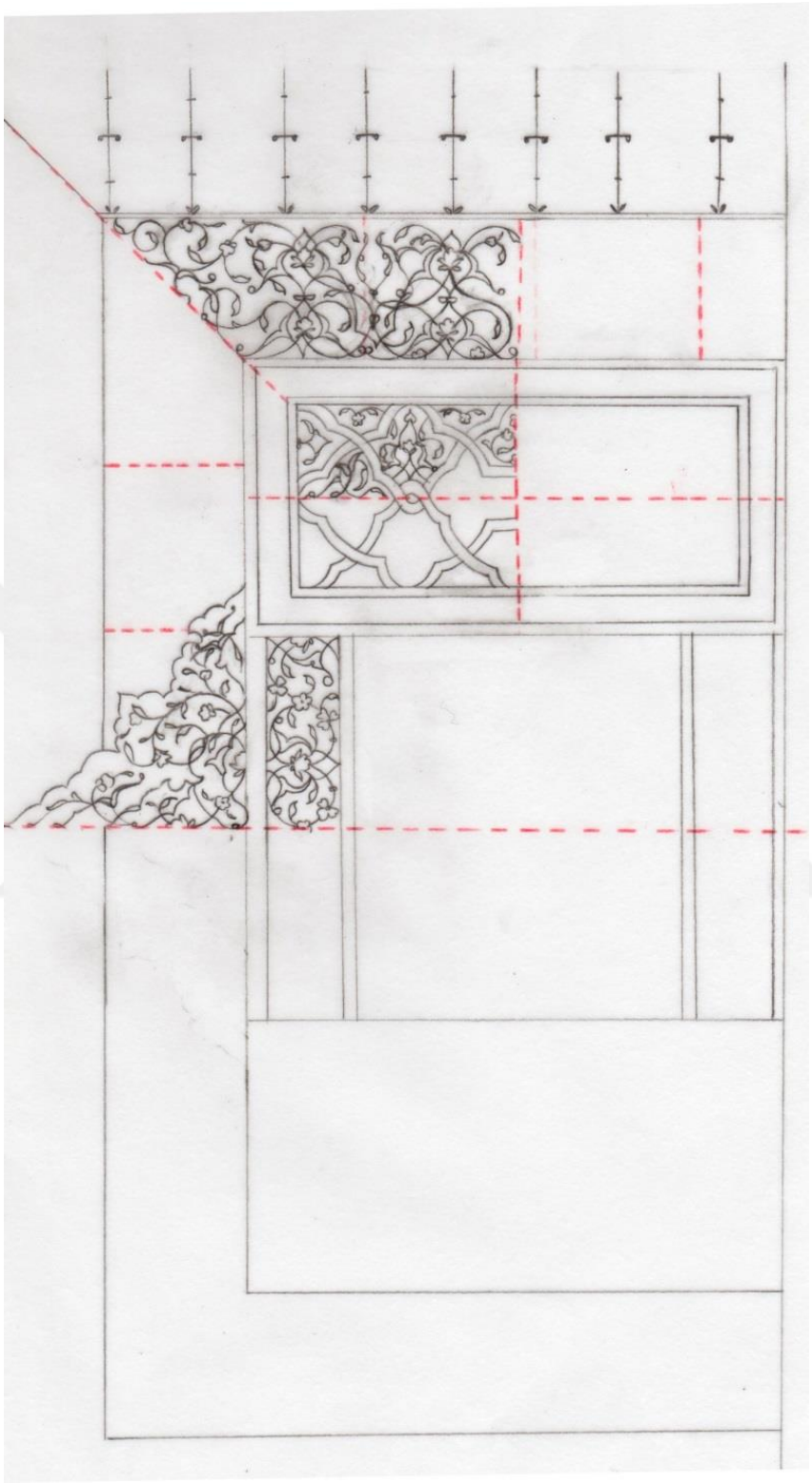

Çizim 174: GHBK Demirbaş No-6713, Kur'an-ı Kerim'in (Bakara Sûresi) Serlevha Sayfası Çizimi

2.9. Katalog No : 9

Demir Baş No : 6306

Eser Adı : Kur'ân-ı Kerîm

Ebadı : 16x11

İstinsah Tarihi : 18.yüzyıl

Hat Türü : Nesih

Cildi : Kahverengi deri cild

Tezhibi : Sarı altın, lacivert, yeşil, pembe renklerin kullanıldığı, rumi ve hatayi grubu, motifleriyle yapılmış klasik tezhip

6306 Demirbaş Numaralı Eserin Serlevha Sayfası Bezemesi :

Kahverengi deri cilde sahip olup cildi alttan ayırma şemse tekniğiyle yapılmıştır(Resim-101, 102). Serlevha sayfası çift tam sayfa olarak düzenlenmiş olup, klasik tezhip tekniğiyle bezenmiştir(Resim-103).

Nesih hatla yazılmış Fatiha ve Bakara Sûrelerinin etrafı altın ipliklerle sınırlandırılmıştır. Yazının beyne's-suturunun zemini ile sure sonlarında yer alan helezoni ve pençhane durakları altındır. Beyne's-suturlar üzerine yer yer zer-ender-zer tekniği ile gonca ve yaprak motifleri işlenmiştir(Resim-98).

Yazı alanının sağında ve solunda yer alan koltuk altın ipliklerle çevrelidir. Koltuk tezhibi olarak iki farklı tasarım uygulanmıştır. Yazı metninin cilt ortasına bakan koltuklarda iki farklı tasarım uygulanmıştır. Altın zeminli koltuk üzerine hatayi grubu motiflerden oluşturulan tek iplik desen zer-ender-zer tekniği ile işlenmiş, motiflerin içlerinde ve yaprakların uçlarında surh mürekkebi kullanılmıştır. Yazı metninin dış pervaz tarafındaki koltuklarda dendanlı altın ipliklerle lacivert zeminli paftalar yapılmış, üzerine hatayi grubu motiflerden oluşan ½ ters simetrik bir desen uygulanmıştır. Bu paftaların dışında kalan alanlarda zemin rengi sarı altın olup üzerine zer-ender-zer tekniği ile işlenmiş penç ve yapraklar görülmektedir(Resim-98).

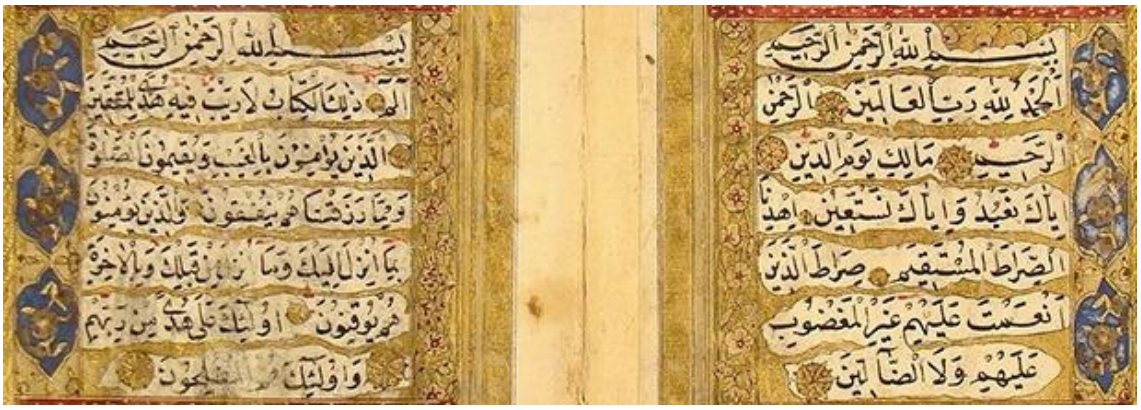

Resim 98: GHBK Demirbaş No-6306, Kuran-ı Kerim Serlevhasının Yazı Alanı ve Koltuk Detayı

Yazı sahasının altında ve üstünde yer alan yatay dikdörtgen alanlar farklı renkte ve kalınlıkta bordürlerle çevrelenmiştir. Pembe renk cetvel üzeri dendanlarla hareketlendirilmiş, atın zeminli bordür üzerine zencerek deseni, kiremit renkli zeminli cetvel üzerine artı (+) işareti işlenmiştir. Tüm serlevhada olduğu gibi başlık alanında da özensiz işçilik ve kötü tasarım göze çarpmaktadır. Kabaca işlenmiş olan alanda motifler ve helezon sistemi özensiz tasarlanmıştır. Bu alanların orta kısımlarında bırakılan sarı altın zeminli şemsevari paftalar farklılık göstermektedir ve içleri boş bırakılmıştır. Şemse alanının dışında kalan kısımların zemin rengi lacivert olup desen sarı altın ile işlenmiştir(Resim-99, 103).

Resim 99: GHBK Demirbaş No-6306, Kuran-ı Kerim Serlevha Sayfası Sûrebaşı Detayı

Yazı alanı, koltuklar ile sûrebaşı ve sûre sonu kısımlarını üç taraftan ara suyu ve cetvelle çevrelenmiştir. Ara suyu deseni olarak hazırlanan anahtarlı zencerek sıvama sarı altın zemin üzerine işlenmiştir. Ara suyuna bitişik olarak çekilen altın zeminli cetvel eksi (-) işaretleriyle hareketlendirilmiştir. Dış pervaz alanı dendanlı ipliklerden sonra gelen lacivert kuzu üzerinde uzanan tığlarla sonlandırılmıştır. Enine simetrik olarak tasarlanan dış pervaz deseninde paftalama işlemi ayırma rumiler ile yapılmıştır. Paftalamada kullanılan rumiler ve pafta içleri zer-ender-zer tekniğinde uygulanmıştır. Üzerine yeşil ve pembe renk boyanmış hatayi grubu motiflerden tasarım uygulanmıştır. Rumili paftalar arasında kalan lacivert zeminli bir alan tüm dış pervazı dönmektedir. Bu alan üzerinde yer alan hatayi grubu motiflerde pembe renk kullanılırken helezonlar altındır. (Resim-100)

Resim 100: GHBK Demirbaş No-6306, Kuran-ı Kerim Serlevha Sayfasının Dış Pervaz ve Tığ Detayı

Dış pervaza bitişik yaklaşık üç milimlik bir alan sarı altın ile boyanıp boş bırakılmıştır. Lacivert renk kuzu üzerine, hatayi grubu motiflerden oluşturulan tığ deseni, çift tahrir tarzda bir surh mürekkebi bir lacivert renk ile işlenmiştir(Resim-100).

Klasik tasarım ve kötü işçilikle yapılmış olan eser kütüphane demir baş kayıtlarında 18. Yüzyıl olarak kayıtlıdır. Formu bozuk rumiler, altın ve lacivert arasındaki uyumsuzluk tasarımda seçilen iri motifler ve kötü işçilik göz önünde bulundurulduğunda eser kütüphane kayıtlarındaki tarihle örtüşmektedir.

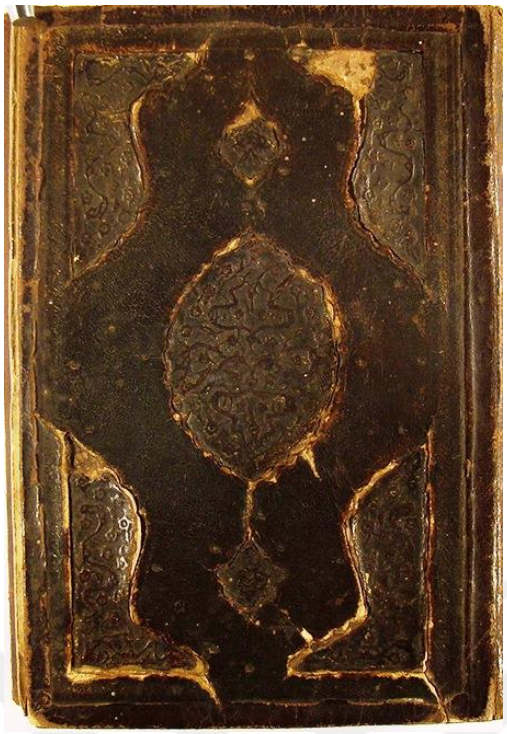

Resim 101: GHBK Demirbaş No-6306, Kuran-ı Kerim'in Cildi

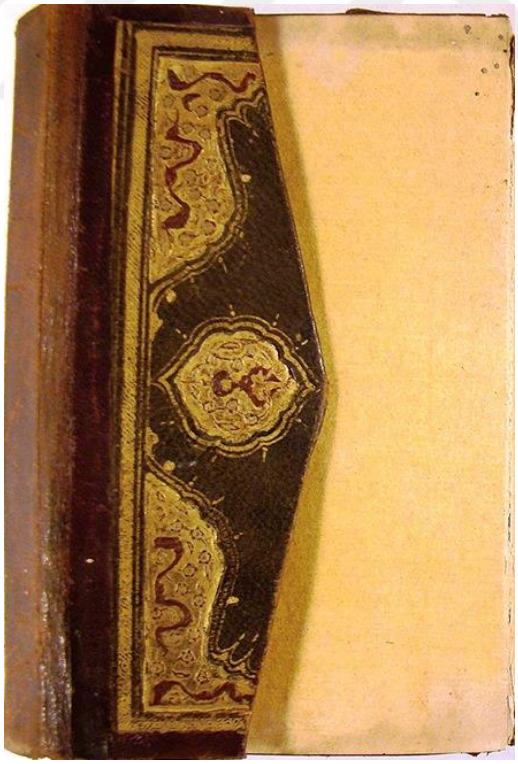

Resim 102: GHBK Demirbaş No-6306, Kuran-ı Kerim'in Mıklebi

Resim 103: GHBK Demirbaş No-6306, Kuran-ı Kerim'in Serlevha Örneği

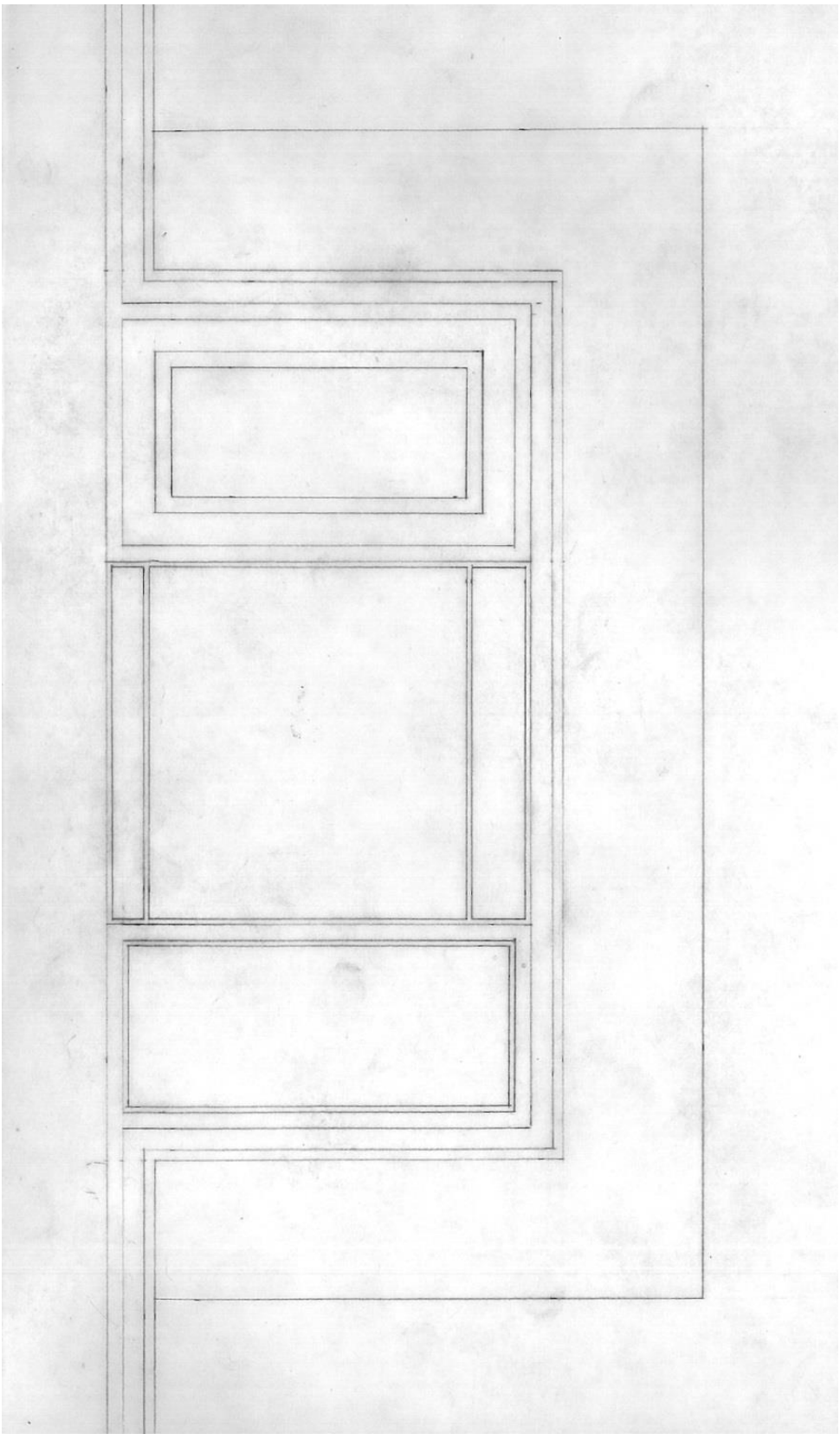

Çizim 175: GHBK Demirbaş No-6306, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfa Düzeni

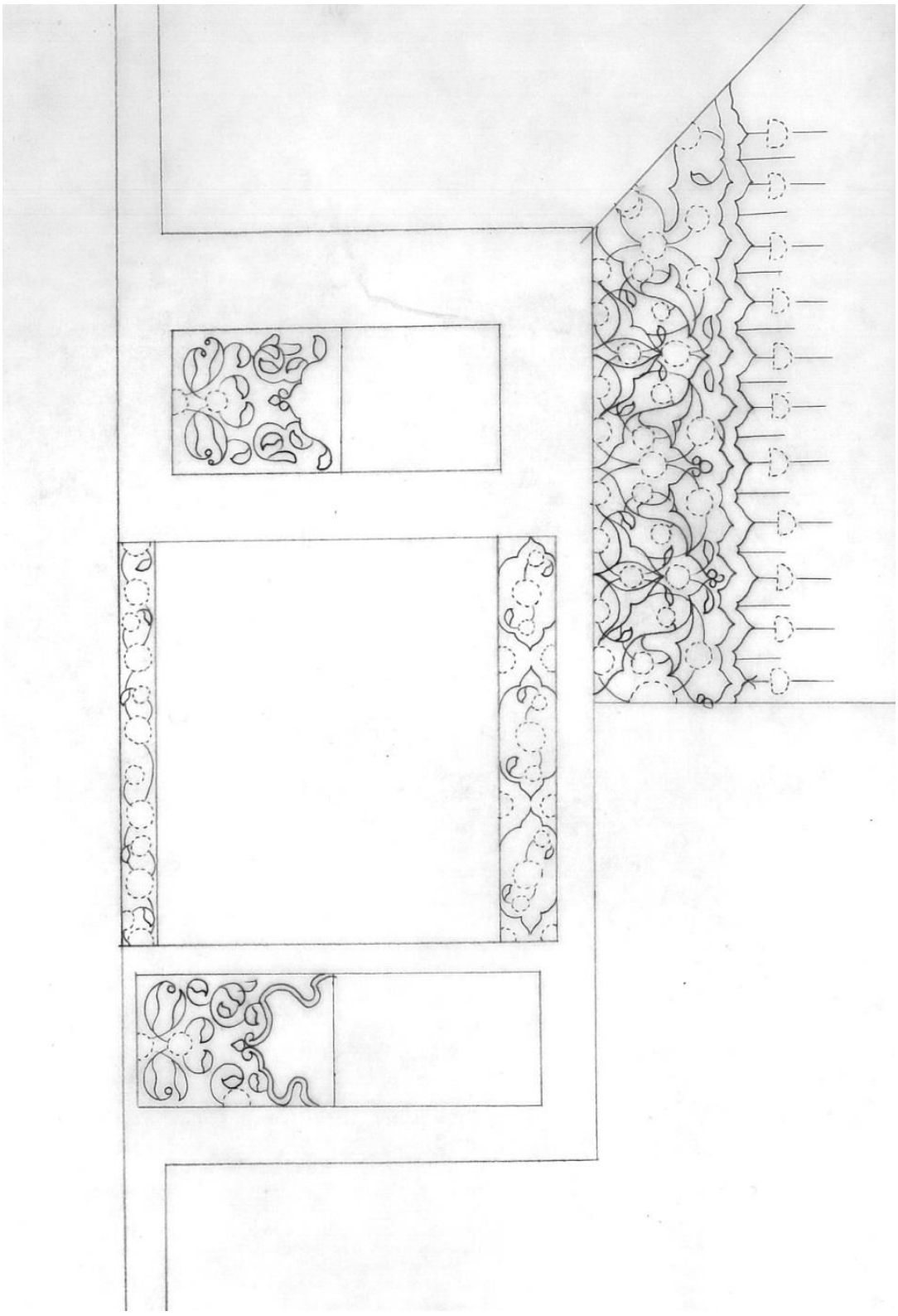

Çizim 176: GHBK Demirbaş No-6306, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Kanaviçesi

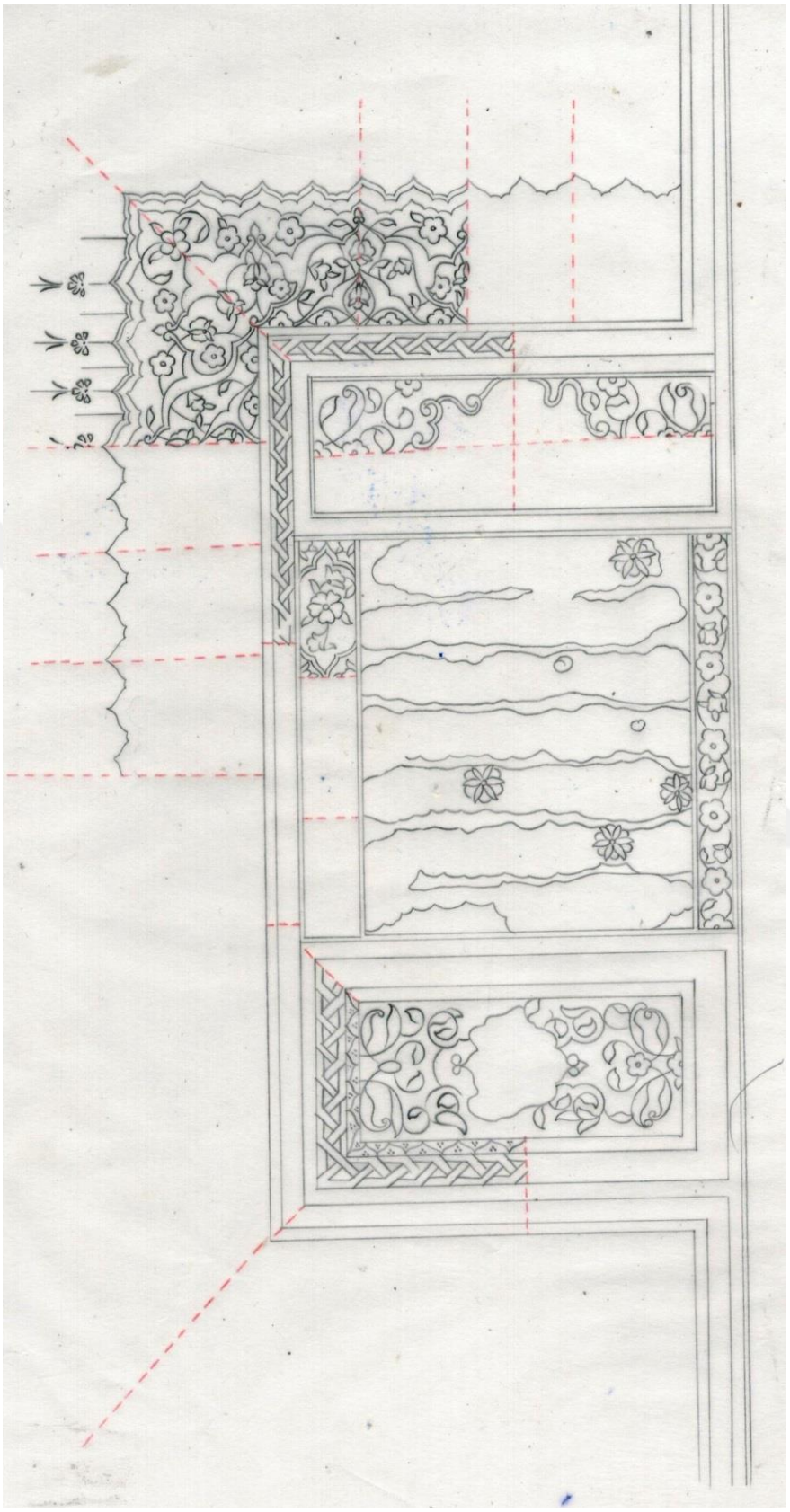

Çizim 177: GHBK Demirbaş No-6306, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Çizimi

2.10. Katalog No : 10

Demir Baş No : 6310

Eser Adı : Kur'an-ı Kerim

Ebadı : 17.5x11.5

İstinsah Tarihi : 18.yüzyıl sonu

Hat Türü : Nesih

Cildi : Kahverengi deri cild

Tezhibi : Sarı altın, lacivert, yeşil, pembe turuncu renklerin kullanıldığı, rumi ve hatayi grubu, motifleriyle yapılmış Barok ve Rokoko tarzı tezhip

6310 Demirbaş Numaralı Eserin Serlevha Sayfası Bezemesi :

Kütüphanenin demirbaş kayıtlarında 18.yüzyılda istinsah edildiği gösterilen Kur'an-ı Kerim'in kahverengi deri cilde sahip olup cildi yazma cilt özelliği gösterir (Resim-108). Serlevha sayfası çift tam sayfa olarak düzenlenmiş olup barok ve rokoko tezhip tarzda bezenmiştir(Resim-109).

Hem klasik hem de batı tarzı bezeme anlayışıyla yapılan serlevha tezhibinde nesih hatla yazılan Fatiha ve Bakara sûrelerinin etrafı barok ve rokoko tarzdaki C kıvrımlı kalın dilimli yapraklar ve dendanlı iplikle çevrilidir. Klasik tezhip serlevha sayfa düzeni devam etmekle birlikte yazıyı çevreleyen motiflerde klasik tarzdan epeyce uzaklaşıldığı görülmektedir. Cetvel niyetiyle yapılan yapraklar turuncu ve mor renk boyanmış, yaprakların aralarında oluşan boşluklarda sıvama sarı altın kullanılmıştır. Şemse formlu yazı alanının beyne's-suturu ve helezoni durakları altındır. Yazıyı çeviren renkli yapraklı alan renkli cetvelli kare bir forma oturtulmuştur. Bu kare form içerisinde penç ve yapraklardan oluşan ¼ simetrik tasarım köşelerden başlamaktadır. Her hangi bir paftalama işlemi yapmadan uygulanan serbest desende yazı çevresinin zemini lacivert renk boyanırken, kalan zeminlerde sarı altın kullanılarak renk paftalaması yapılmıştır. Motifleri beyaz, dallar ve yapraklar ise zer-ender-zer tekniği ile işlenerek bu alanın tezhibi tamamlanmıştır(Resim-104).

Resim 104: GHBK Demirbaş No-6310, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Yazı Alanı Detayı

Yazı alanının altında ve üstünde yer alan yatay dikdörtgen kısımların tezhibi ½ simetrik olarak tasarlanmıştır. Sıvama sarı altın zeminli orta kısmında pembe ve beyaz renkle boyanmış dendanlı ipliklerden yatay şemse formu oluşturulmuş ve bu şemsenin içerisine üstübeçle sülüs hatla sûre isimi yaılıdır. Bu alanın sağında ve solunda yer alan kısımlara hatayi grubu motiflerden ½ simetrik tasarım yapılıp motiflerde beyaz, mavi, turuncu, dallar ve yapraklar yeşil renk boyanıp is mürekkebiyle tahrirlenmiştir(Resim-105).

Resim 105: GHBK Demirbaş No-6310, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Sûrebaşı Detayı

Yazı, sûrebaşı ve sûresonu alanlarını üç taraftan çevreleyen mavi cetvelden sonra dış pervaz deseni gelmektedir. Dış pervaz tasarımında enine simetrik bir tasarım uygulanmıştır. Bu alanda C kıvrımlı barok tarzı iç içe geçmiş yapraklardan paftalar oluşturulmuştur. Paftalamada kullanılan yapraklar mor ve pembe renk boyanmıştır. Bu paftaların içine hatayi grubu motiflerden tasarım oluşturulup zemin rengi olarak bir paftada lacivert bir paftada sarı altın kullanılmıştır. Altın zeminli paftalarda zer-ender-zer tekniği uygulanırken lacivert zeminli paftalarda klasik tezhip uygulaması yapılmıştır. Dış pervaz alanı dendanlı iplikler ile sınırlandırılıp paftaların dışında kalan alanlara hazırlanan desen zer-ender-zer tekniği ile işlenmiş(Resim-106)

Resim 106: GHBK Demirbaş No-6310, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Dış Pervaz Detayı

Serlevha sayfasının haşiye kısmı sıvama altındır. Dış pervaz bitiminden sonra çekilen lacivert renk kuzu üzerinde yer alan tığlar sırasıyla bir lacivert renkle, bir surh mürekkebiyle işlenmiştir (Resim-107).

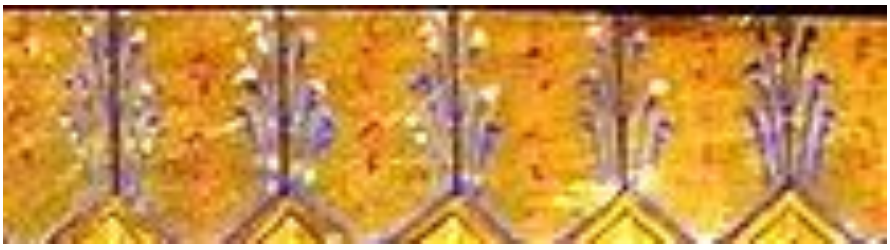

Resim 107: Demirbaş No-6310, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Tığ Detayı

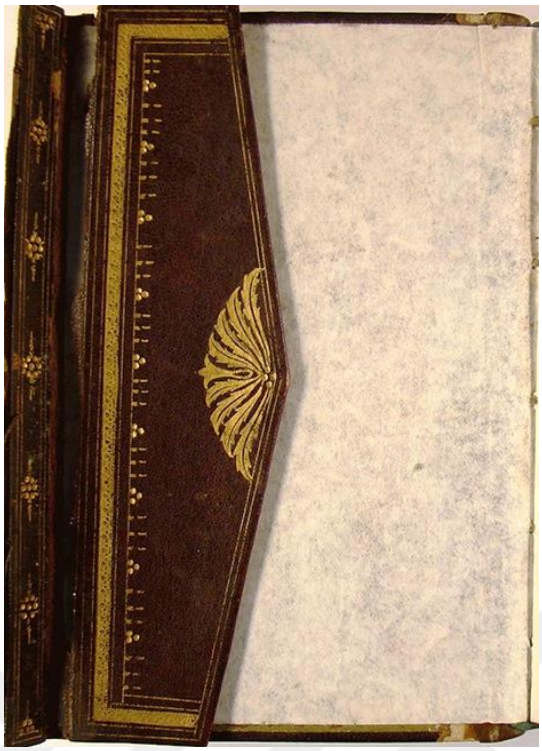

Resim 108: GHBK Demir Baş No-6310, Kur'an-ı Kerim'in Cild Kabı ile Mıklep Örneği

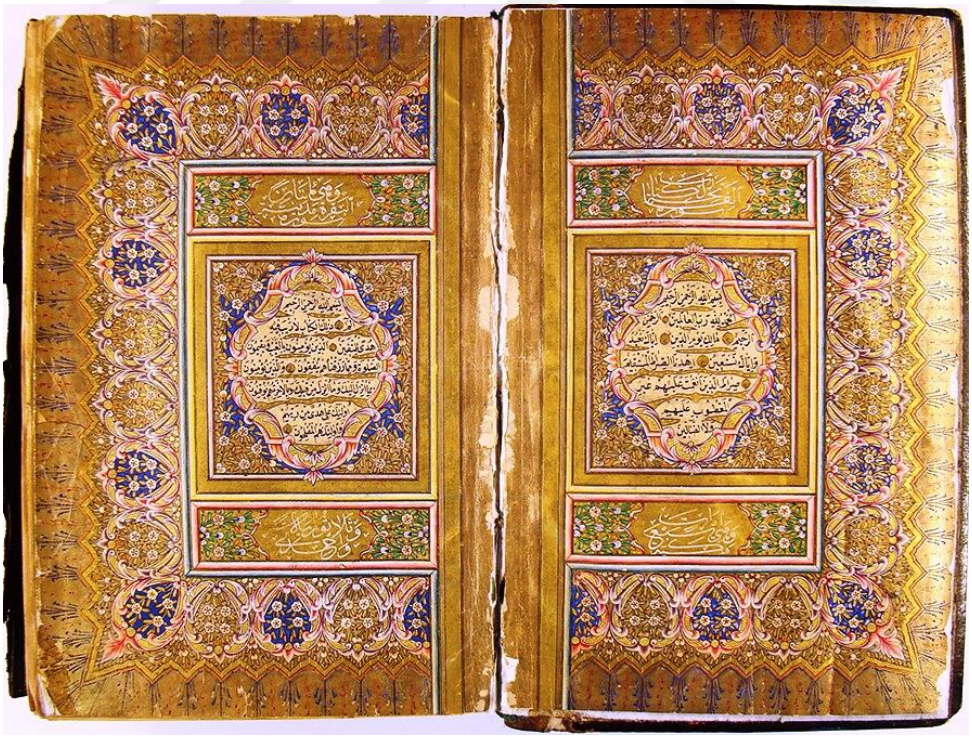

Resim 109: GHBK Demir Baş No-6310, Kur'an-ı Kerim'in Çift Tam Sayfa Serlevha Örneği

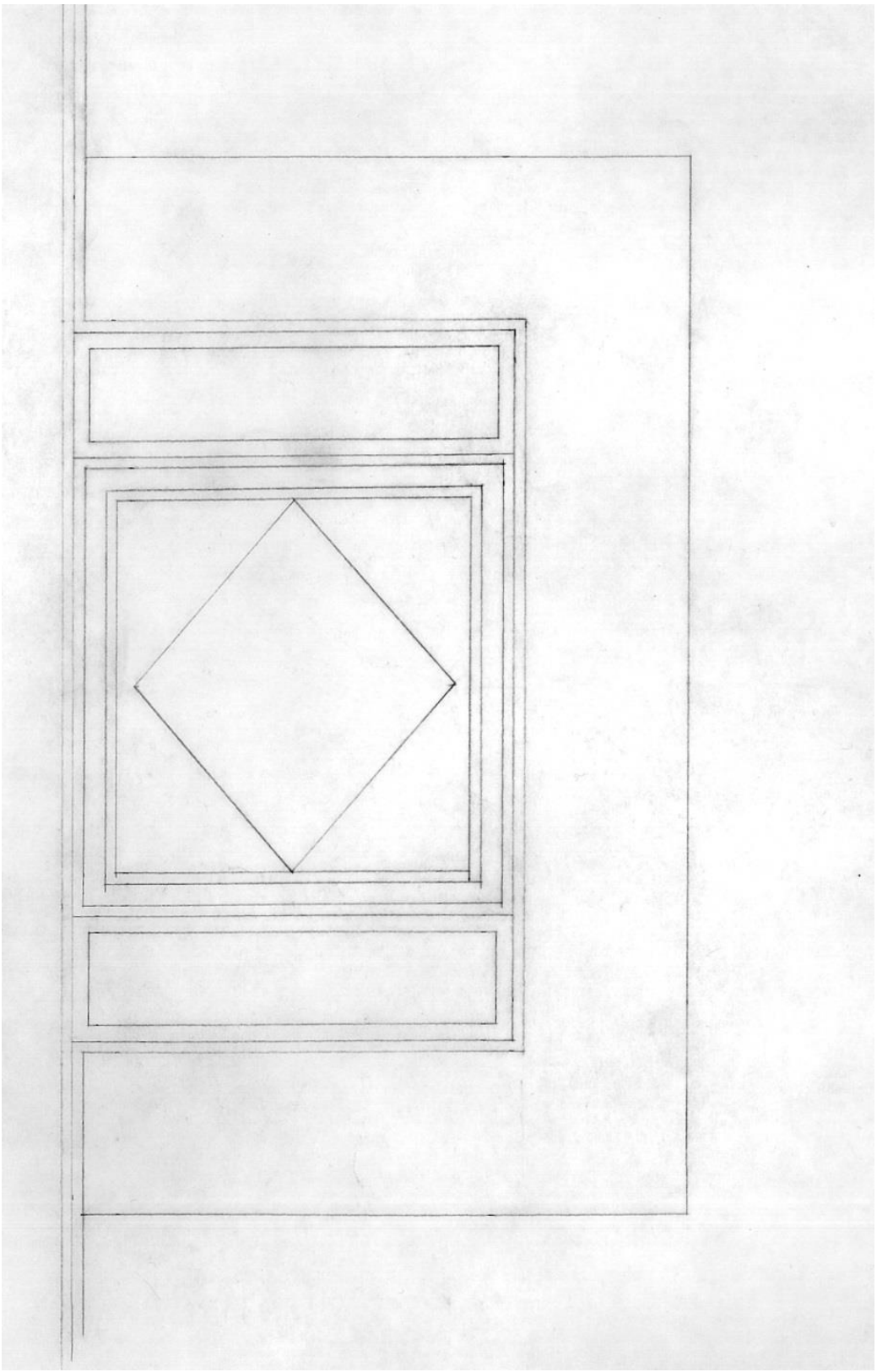

Çizim 178: GHBK Demirbaş No-6310, Kur'an-ı Kerim Serlevha Sayfa Düzeni

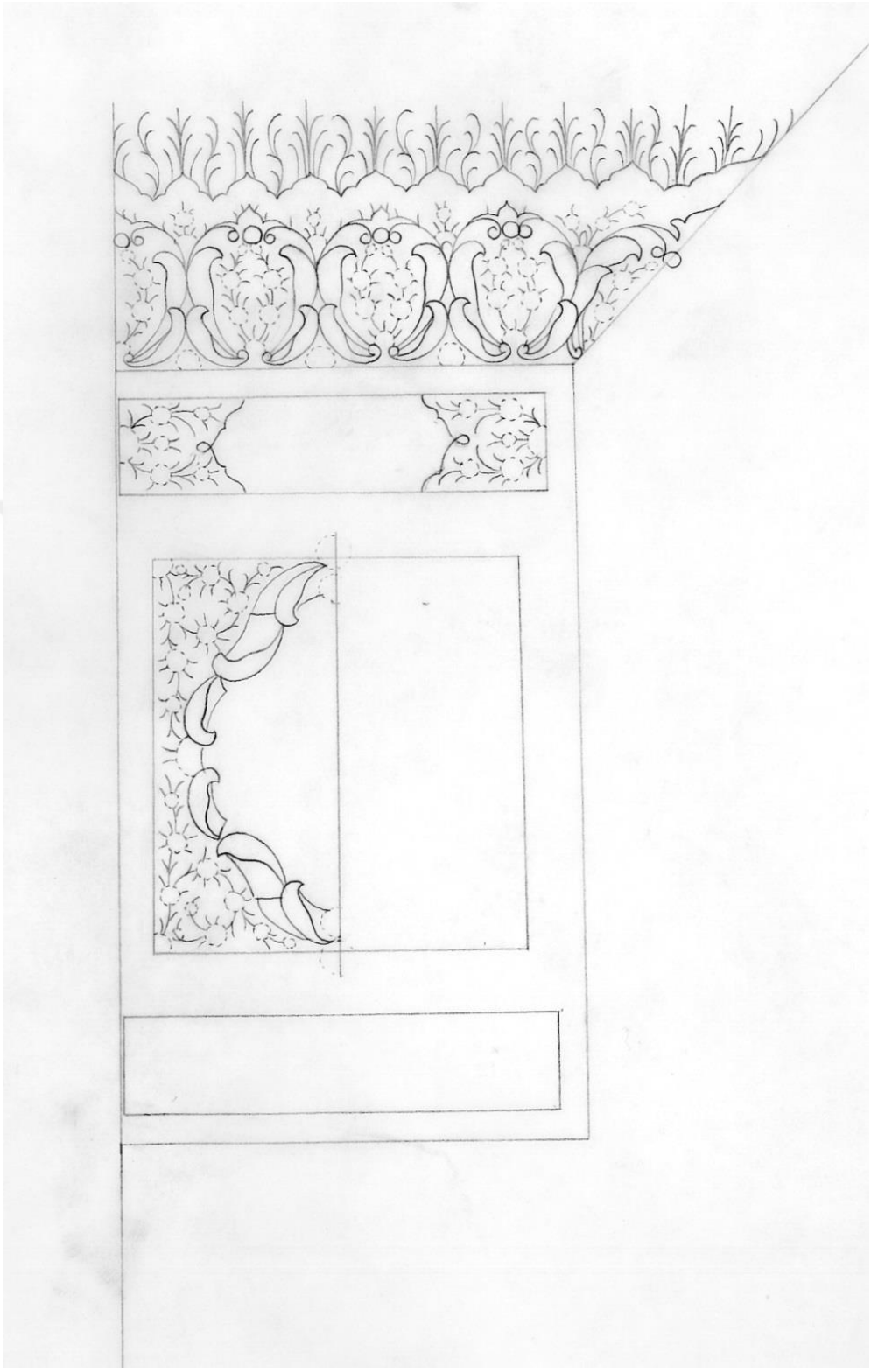

Çizim 179: GHBK Demirbaş No-6310, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Kanaviçesi.

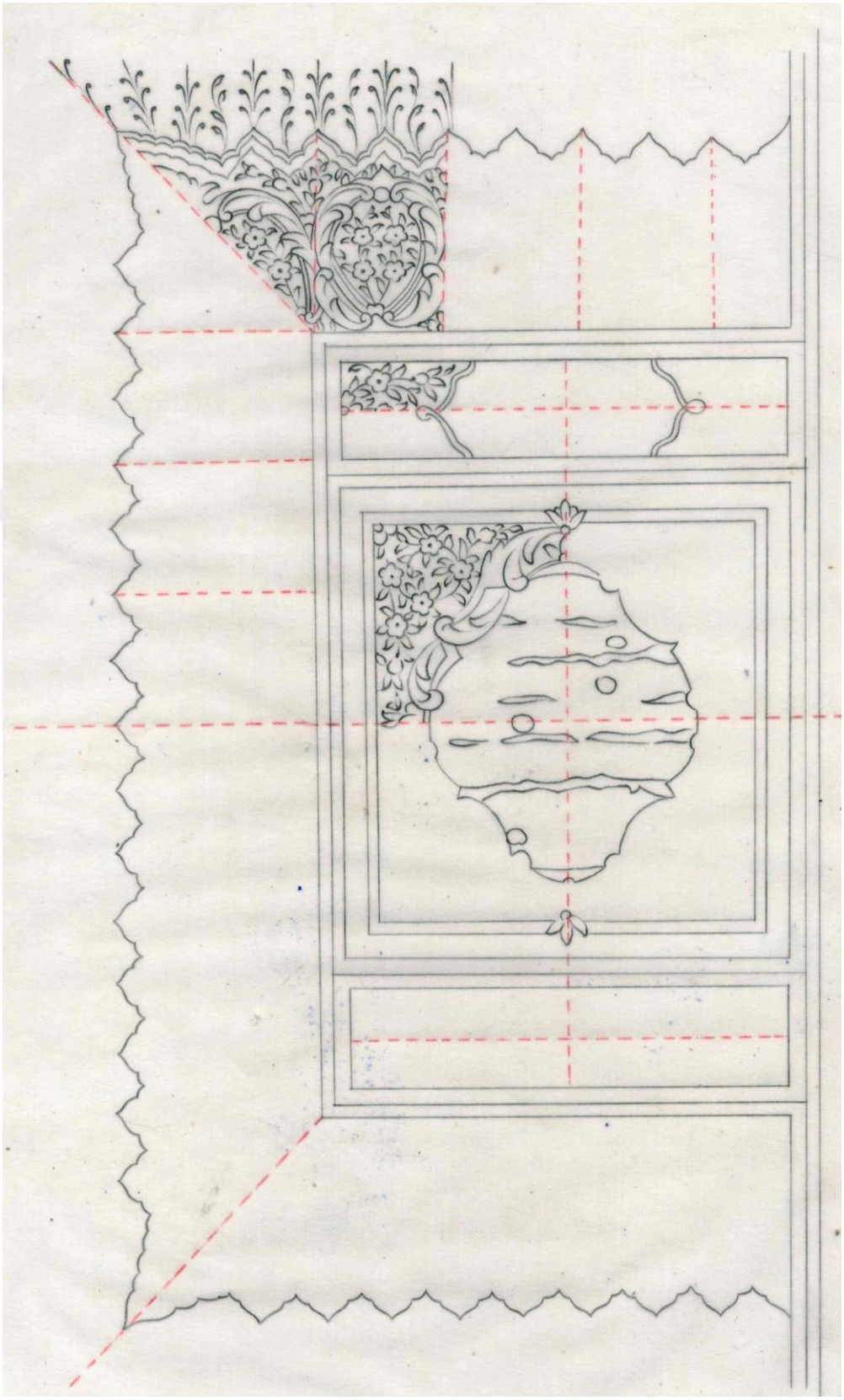

Çizim 180: GHBK Demirbaş No-6310, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Çizimi

2.11. Katalog No : 11

Demir Baş No : 6953

Eser Adı : Kur'an-ı Kerim

Ebadı : 15x9.5

Yazım Tarihi : 18.yüzyıl

Hat Türü : Nesih

Cildi : Kahverengi deri cild

Tezhibi : Sarı altın, yeşil altın, lacivert, kahverengi, yeşil, renklerin kullanıldığı, rumi, bulut ve hatayi grubu, motifleriyle yapılmış klasik tezhip

6953 Demirbaş Numaralı Eserin Serlevha Sayfası Bezemesi :

Kütüphane demirbaş kayıtlarında 18.yüzyılda istinsah edilmiş olarak gösterilen eser kahverengi deri cilde sahip olup cildin dışı mülemma şemse cilt, içi yazma cilt tekniğiyle yapılmıştır(Resim-114, 115, 116) Serlevha sayfası iklil formunda çift tam sayfa olarak düzenlemiş olup, zer-ender-zer tekniğiyle bezenmiştir(Resim-117)Nesih hatla yazılan Fatiha ve Bakara sûrelerinin etrafı altın cetvellerle sınırlandırılmıştır. Sure sonlarında yer alan sıvama sarı altın zeminli duraklar pençhane durak şeklindedir. Yazının beyne's-suturu kısmen altınlanmış, Besmele keşidesi goncagül ve yapraklarla doldurulmuştur. (Resim-110)

Resim 110: GHBK Demirbaş No-6953, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Yazı Alanı ve Koltuk Detayı

Yazı alanının sağında ve solunda yer alan koltuklar altın ipliklerin çevrelediği üzeri eksi(-) işaretleriyle hareketlendirilmiş renkli cetvellerle çevrilidir. Kağıt zeminli koltuklara dendanlı yığma bulut benzeri şekiller alt alta sıralarak zemini sıvama sarı altın bırakılmıştır. Üzerindeki desenler fotoğraf kalitesi çok düşük olduğu için belirsizdir(Resim-110).

Yazı alanının altında ve üstünde yer alan yatay dikdörtgen kısımlar ¼ simetrik olarak tasarlanmıştır. Bu alanı, içten dışa doğru, ilki mavi zemin üzerine is mürekkebi ile yapılmış eksi (-) işaretleri diğeri kahverengi zemin üzerine altınla yapılmış eksi (-) işaretleriyle hareketlendirilmiş iki cetvel çerçevelemektedir. İnce altın cetveller altındır. Başlık alanının tamamında zemin rengi sıvama sarı altındır. Üstübeçle yazılan sure isimleri dendanlı altın ipliklerlerle yatay şemse formu içine alınmıştır. Yanlarda yeralan ½ simetrik dendanlı şemse formu içinde hatayi grubu motifler kullanılarak yapılan tasarım zer-ender-zer tekniği ile işlenmiştir(Resim-111)

Resim 111: GHBK Demirbaş No-6953, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Sûrebaşı Detayı

Yazıyı, koltukları ve sûrebaşı ile sûresonu alanlarını, surh mürekkepli ve yeşil renk kare alanların olduğu sıvama sarı altın zeminli zencerek çevrelemektedir. İç tarafta yer alan cetvel kırmızı zemin üzerine sarı altınla işlenmiş eksi(-) işaretleriyle hareketlendirilmiştir. Dış tarafta yer alan cetvel kahverengi cetvel üzerine altınla işlenmiş eksi(-) işaretleriyle süslenmiştir. Tüm bu cetveller ince altın iplikler çevrelemektedir. Her iki sayfanın da sadece uzun olan kenarlarında cetvele bitişik bir pervaz daha yer almaktadır. Bu pervazın zemin rengi sıvama sarı altın olup üzerine is mürekkebiyle üç iplik rumi deseni işlenmiştir. Bu pervazların olması serlevha tasarımının yazıya göre tasarlanmadığını, müzehhibin elinde var olan daha önceden tasarlanmış bir kalıbı uyguladığını göstermektedir(Resim-112)

Resim 112: GHBK Demirbaş No-6953, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının İç Pervaz Örneği.

Zemini sıvama altın olan ve zer-ender-zer tekniğiyle işlenen dış pervaz alanı dendanlı altın ipliklerle sınırlandırılmıştır. Bu alanın paftalanmasında ayırma rumi motifleri kullanılmıştır. Hatayi grubu motiflerden oluşan tasarımın dış pervaz alanında sadece köşelerde yer alan paftaların sağ ve sollarında bulut motiflerine yer verilmiştir(Resim-13)

Tığlar dış pervaza 1 mm uzaklıkta çekilen dendanlı lacivert renk kuzu üzerine hatayi grubu motifler ve noktalar kullanılarak tasarlanmıştır. 18.yüzyıl tezhip özelliklerine uygun olarak yapılan tığlar negatif tarzda lacivert ve sarı altındır(Resim-113)

Resim 113: GHBK Demirbaş No-6953, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Dış Pervaz ve Tığ Detayı

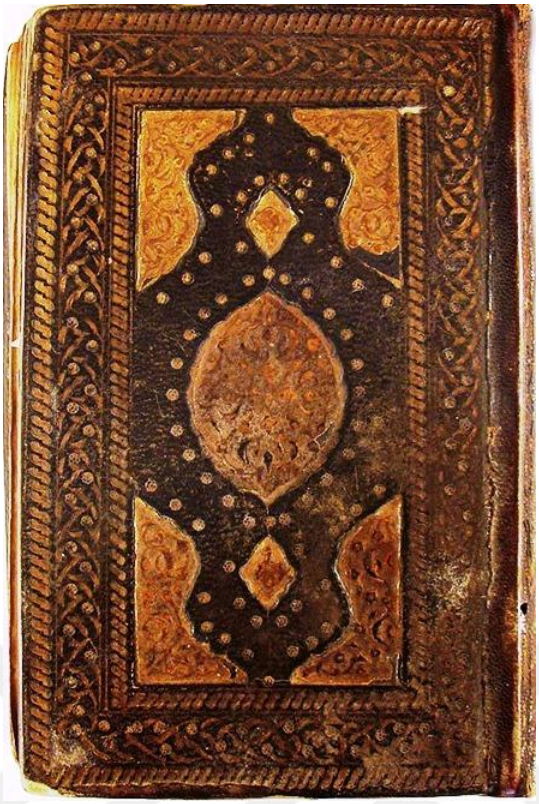

Resim 114: GHBK Demirbaş No-6953, Kuran-ı Kerim'in Cilt Örneği

Resim 115: GHBK Demirbaş No-6953, Kuran-ı Kerim'in İç Kapak Örneği

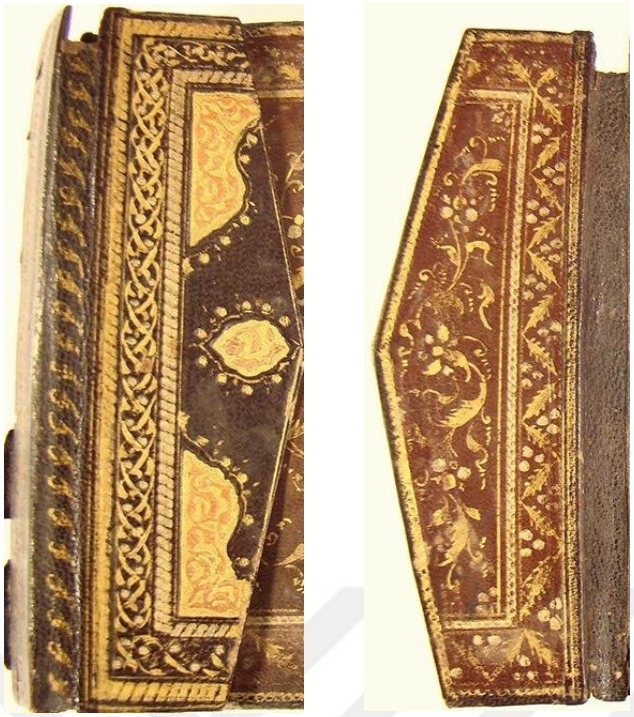

Resim 116 : GHBK Demirbaş No-6953, Kuran-ı Kerim'in Mıklep Örnekleri

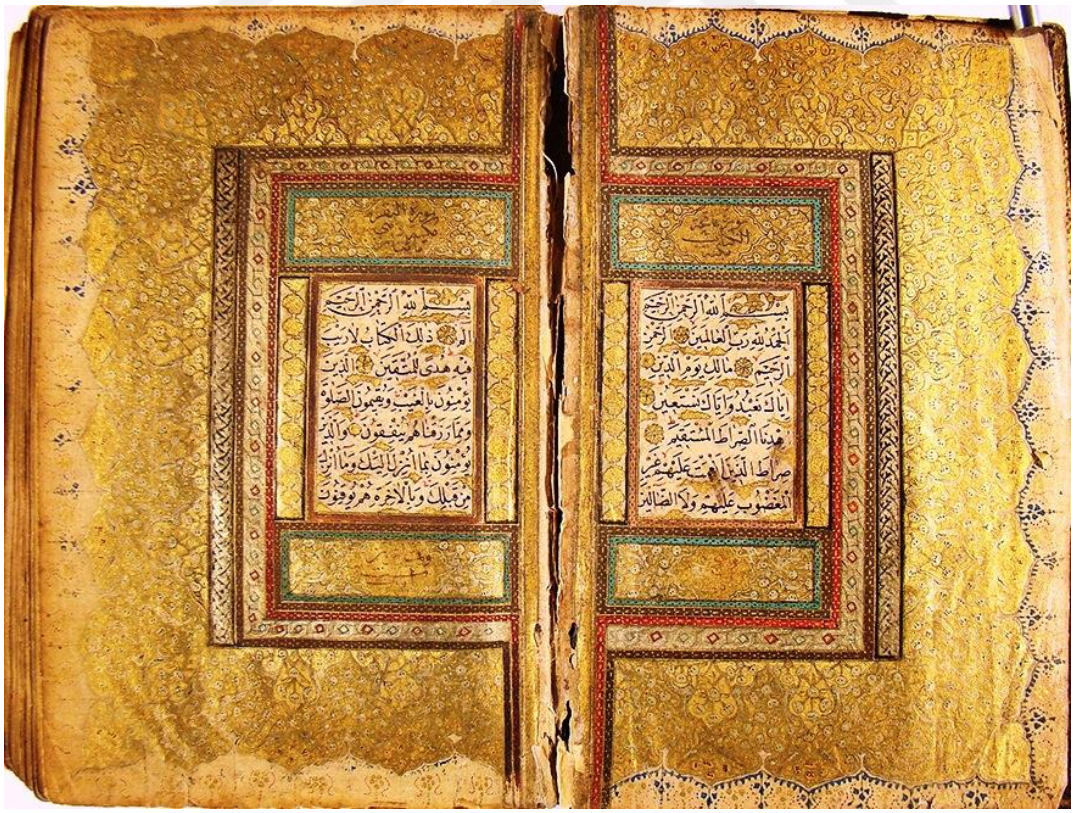

Resim 117: GHBK Demirbaş No-6953, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Örneği

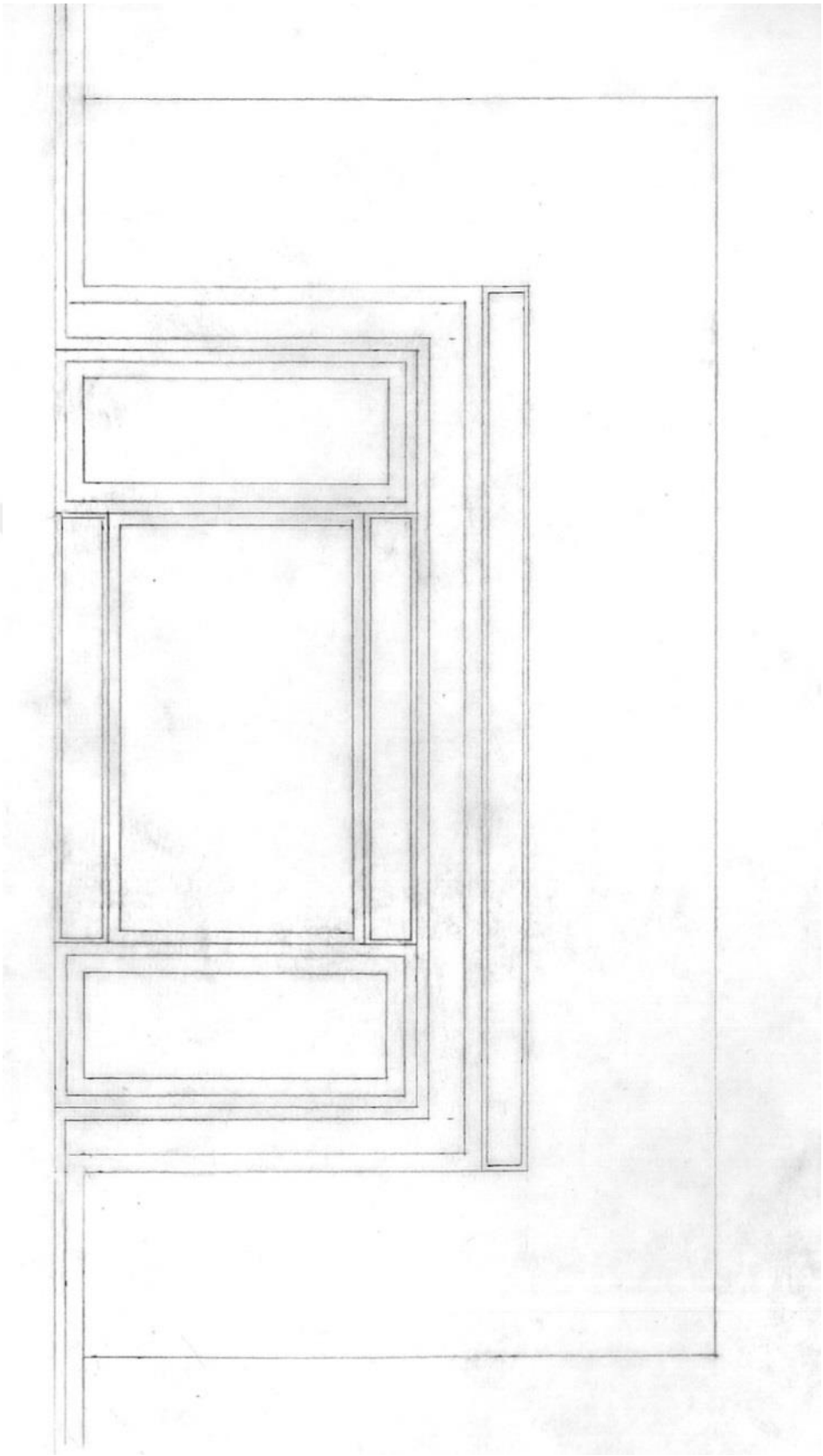

Çizim 181: GHBK Demirbaş No-6953, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfa Düzeni

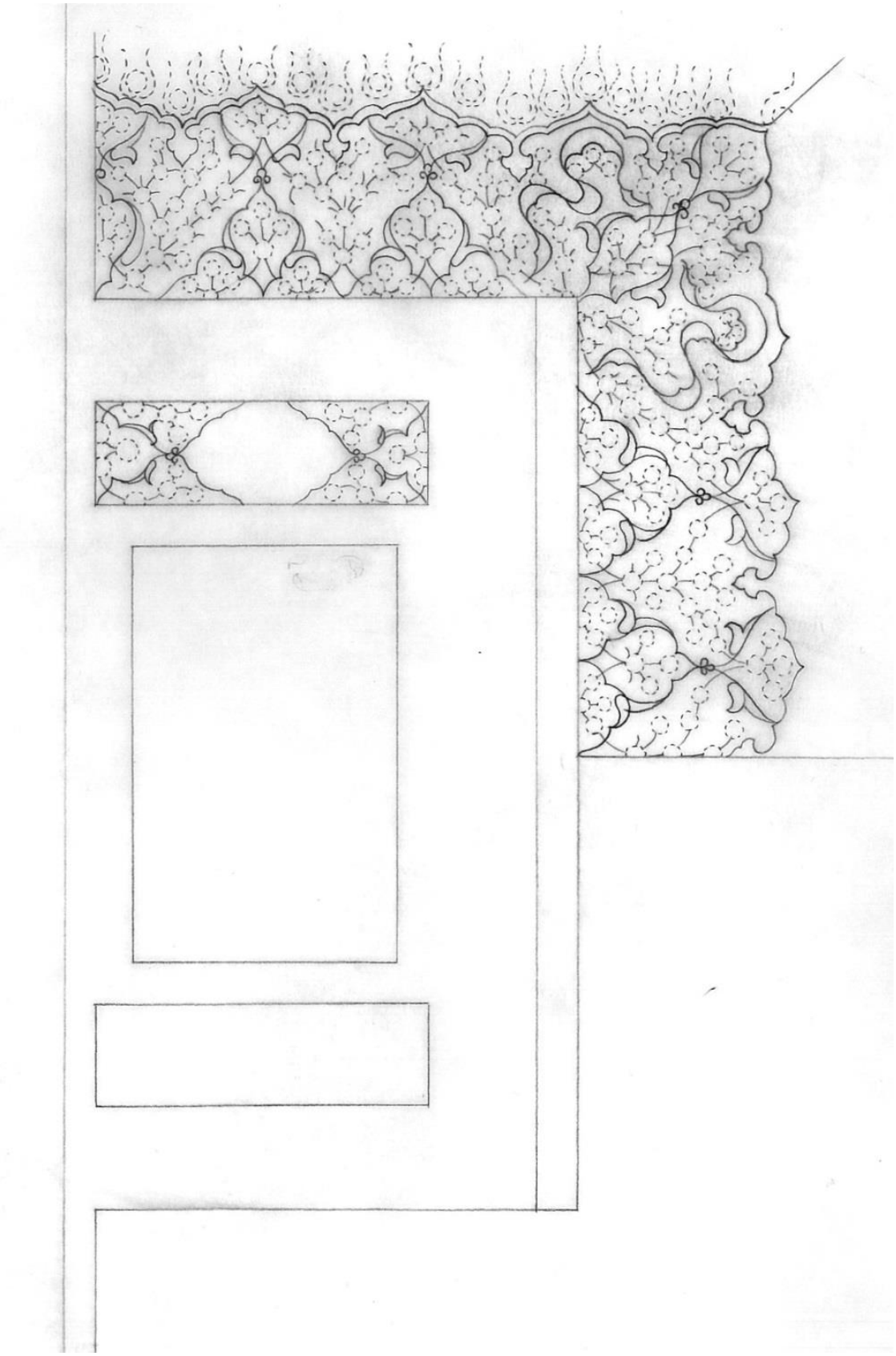

Çizim 182: GHBK Demirbaş No-6953, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Kanaviçesi

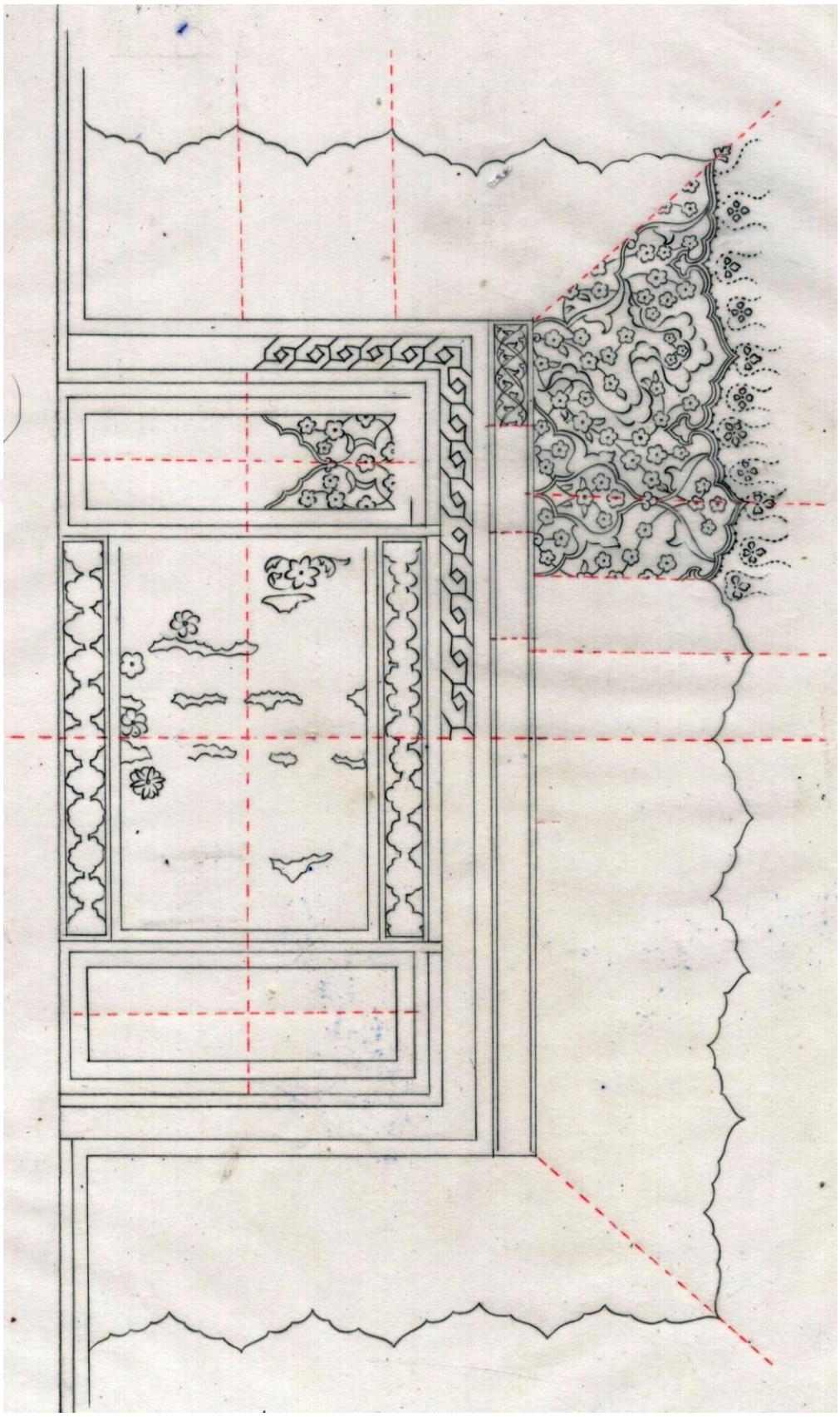

Çizim 183: GHBK Demirbaş No-6953, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Çizimi

2.12. Katalog No : 12

Demir Baş No : 4

Eser Adı : Kur'an-ı Kerim

Ebadı : 32x22

İstinsah Tarihi : 19.yüzyıl

Hat Türü : Nesih

Tezhibi : Sarı altın, siyah, pembe, turuncu renklerin kullanıldığı, rumi ve hatayi grubu, motifleriyle yapılmış klasik tezhip

4 Demirbaş Numaralı Eserin Serlevha Sayfası Bezemesi :

Serlevha sayfası çift tam sayfa olarak düzenlenmiş olup zer-ender-zer tekniğiyle bezenmiştir(Resim-121).

Nesih hatla yazılan Fatiha ve Bakara Sûreleri ince altın iplikler ve renkli cetvellerle sınırlandırılmıştır. Besmele keşidesi üzerine altın yığma bulut motifi yerleştirilmiştir. Sûre sonlarında yer alan helezoni duraklar sıvama sarı altındır(Resim-118)

İnce sarı altın iplikle çevrelenen surh mürekkebi ve siyah renkli cetvellerin üzeri beyazla eksi (-) işaretiyle hareketlendirilmiştir. Aynı bezeme unsurları iç kısmı dış pervazdan ayıran 2mm sıvama sarı altın zeminli alanda da görülmektedir.

Yazı alanının sağında ve solunda yer alan koltukların tezhibinde zemin rengi olarak sıvama sarı altın kullanılmıştır. Kitabeli alanlar içine hatayi grubu motiflerden penç, gonca ve yapraklardan oluşan ¼ simetrik bir desen oluşturulmuştur. Penç motifleri pembe, gonca motifleri beyaz renk boyanıp is mürekkebiyle tahrirlenirken helezonlar ve yapraklar siyah mürekkeple belirginleştirilmişlerdir(Resim-118)

Resim 118: GHBK Demirbaş No:4, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Yazı Alanı ve Koltuk Detayı

Yazı alanının altında ve üstünde yer alan yatay dikdörtgen kısımlarının deseni hatayi grubu motiflerden oluşmuştur. Ortadaki sarı altın yapıştırma zeminli şemse boş bırakılmış, kenarı siyah renkli dendanlı ipliktir. Bu alanın sağında ve solunda kalan kısımlara bahar dallarıyla oluşturulmuş serbest desen tasarlanmıştır. Motiflerde pembe renk kullanılırken yaprakları turuncu renkte işlenmiş, tahrirler ise is mürekkebiyle çekilmiştir(Resim-119).

Resim 119: GHBK Demirbaş No:4, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Sûrebaşı Detayı

Enine pano nitelikli simetrik olarak hazırlanmış dış pervaz deseni dendanlı cetvelin üzerine siyah renkli basit çift tahrir tığlarla sonlandırılmıştır. Zemin rengi sıvama sarı

altındır. Bu alanda hatayi grubu motiflerden, penç, gonca ve yapraklarla oluşturulan bir tasarım kullanılmıştır. Pençlerde sarı altın mat ve parlak kullanılırken goncalarda beyaz ve pembe, yapraklarda ise turuncu renk görülür. Çok sade yapılmış tığlar büyük oranda silinmiş olsa da dış pervaz deseninden sonra çekilen siyah renk kuzu üzerinde yer aldığı görülmektedir(Resim-120). Ketebe kısmında yazım tarihi olmayan eserin bezemesi 19.yüzyıl tezhip sanatı özellikleri göstermektedir.

Resim 120: GHBK Demirbaş No:4, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Dış Pervaz Detayı

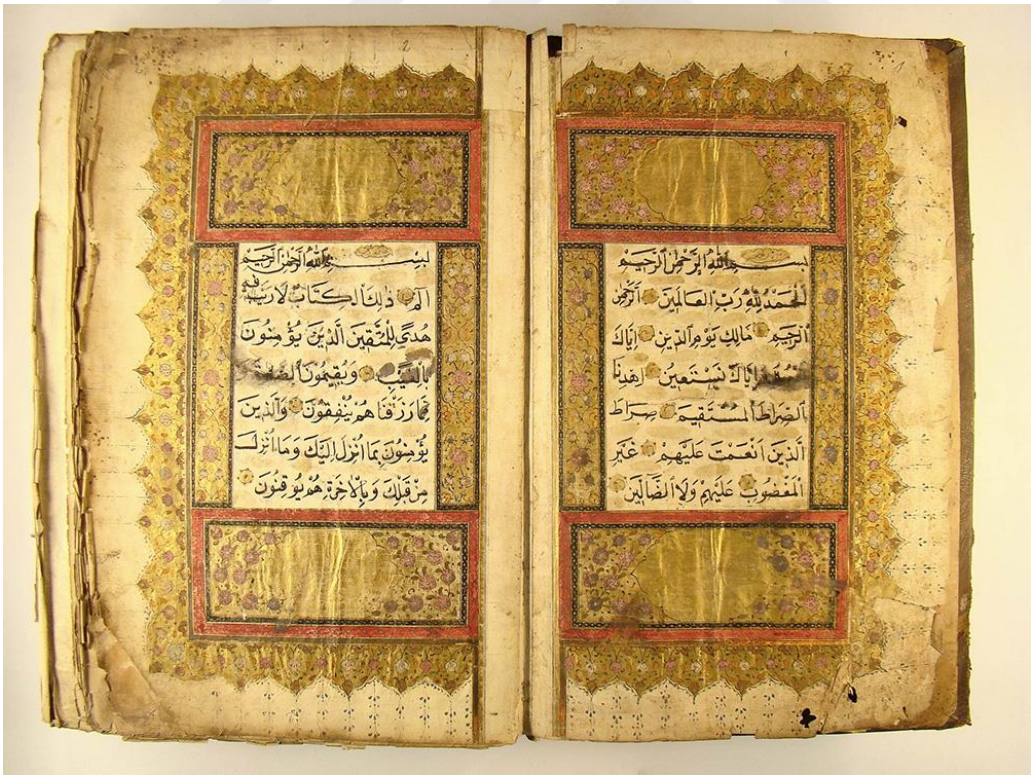

Resim 121: GHBK Demirbaş No:4, Kur'an-ı Kerim'in Çift Tam Sayfa Serlevha Örneği

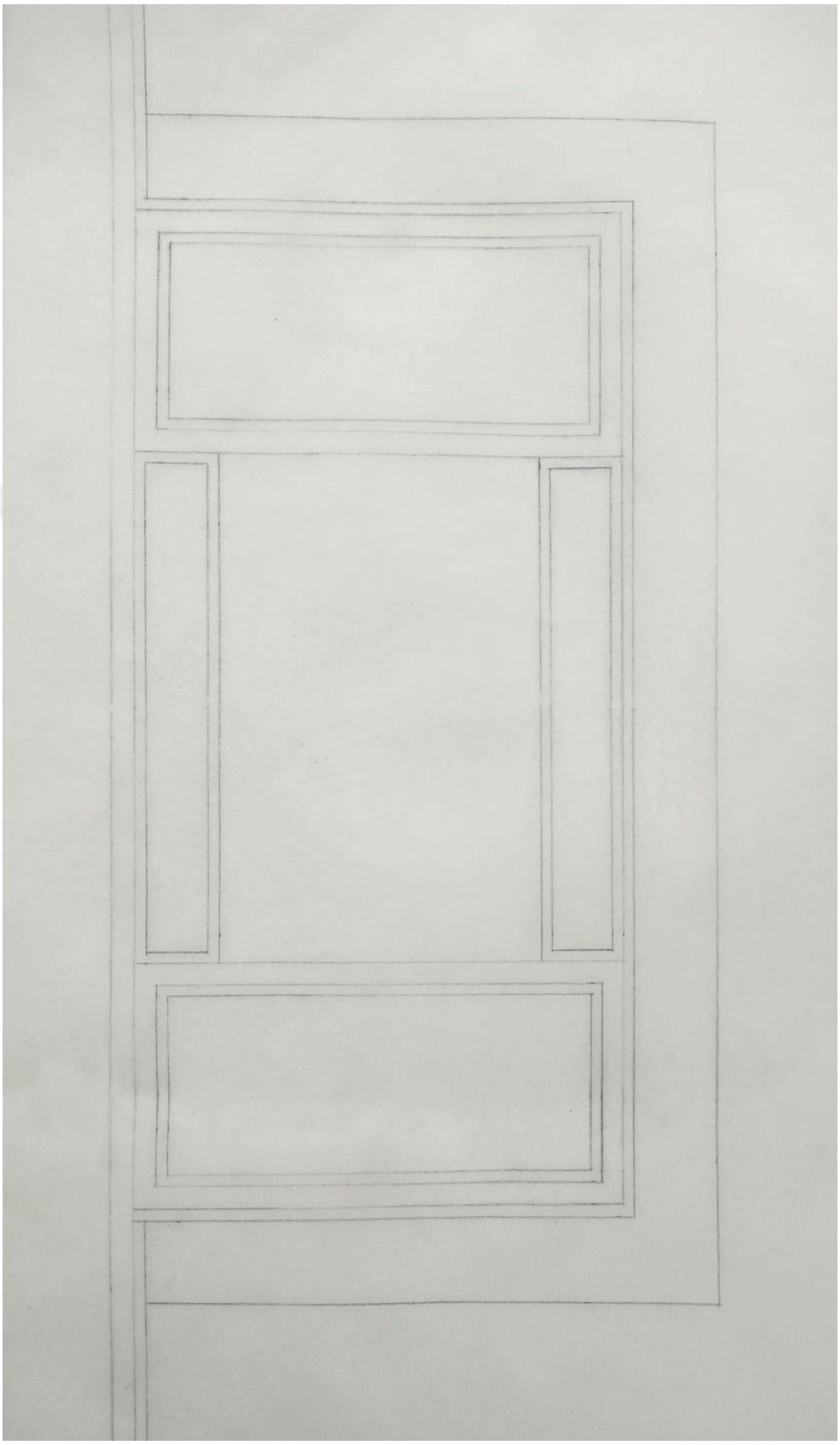

Çizim 184: GHBK Demirbaş No-4, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfa Düzeni

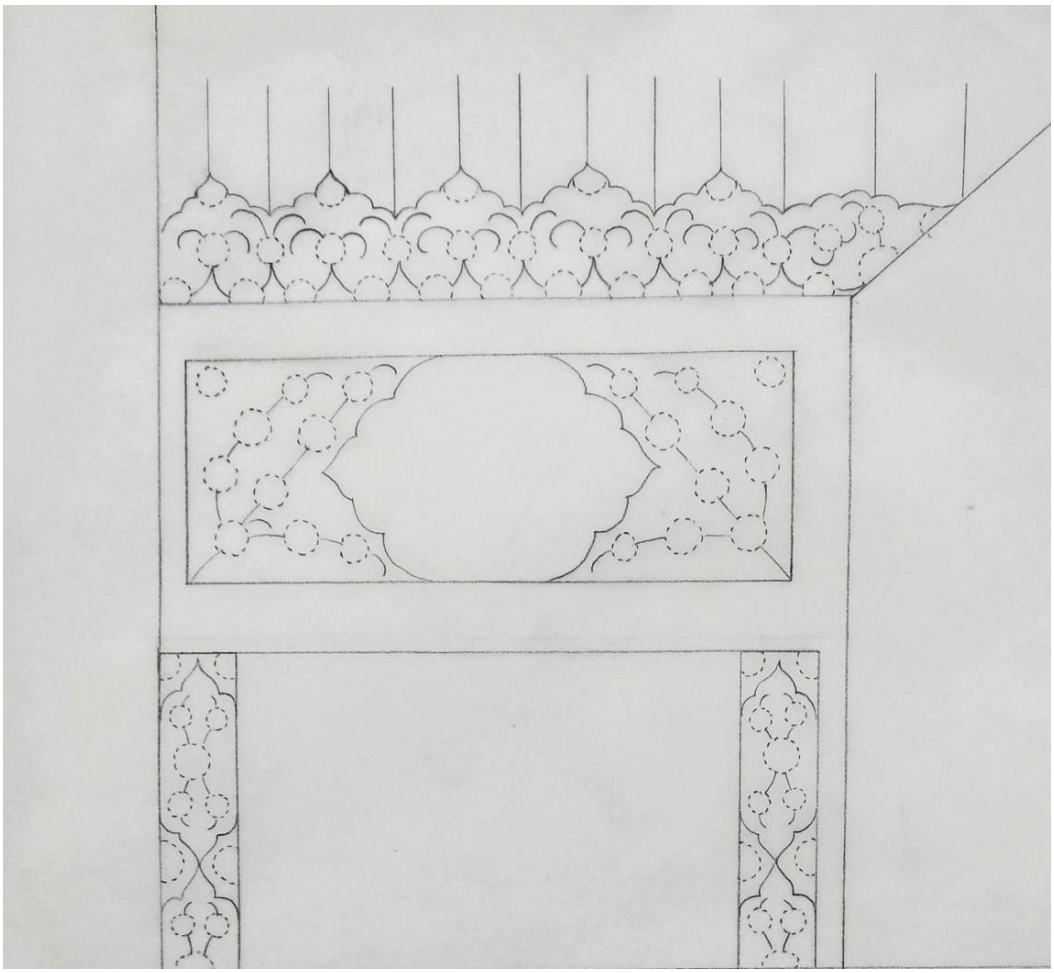

Çizim 185: GHBK Demirbaş No-4, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Kanaviçesi

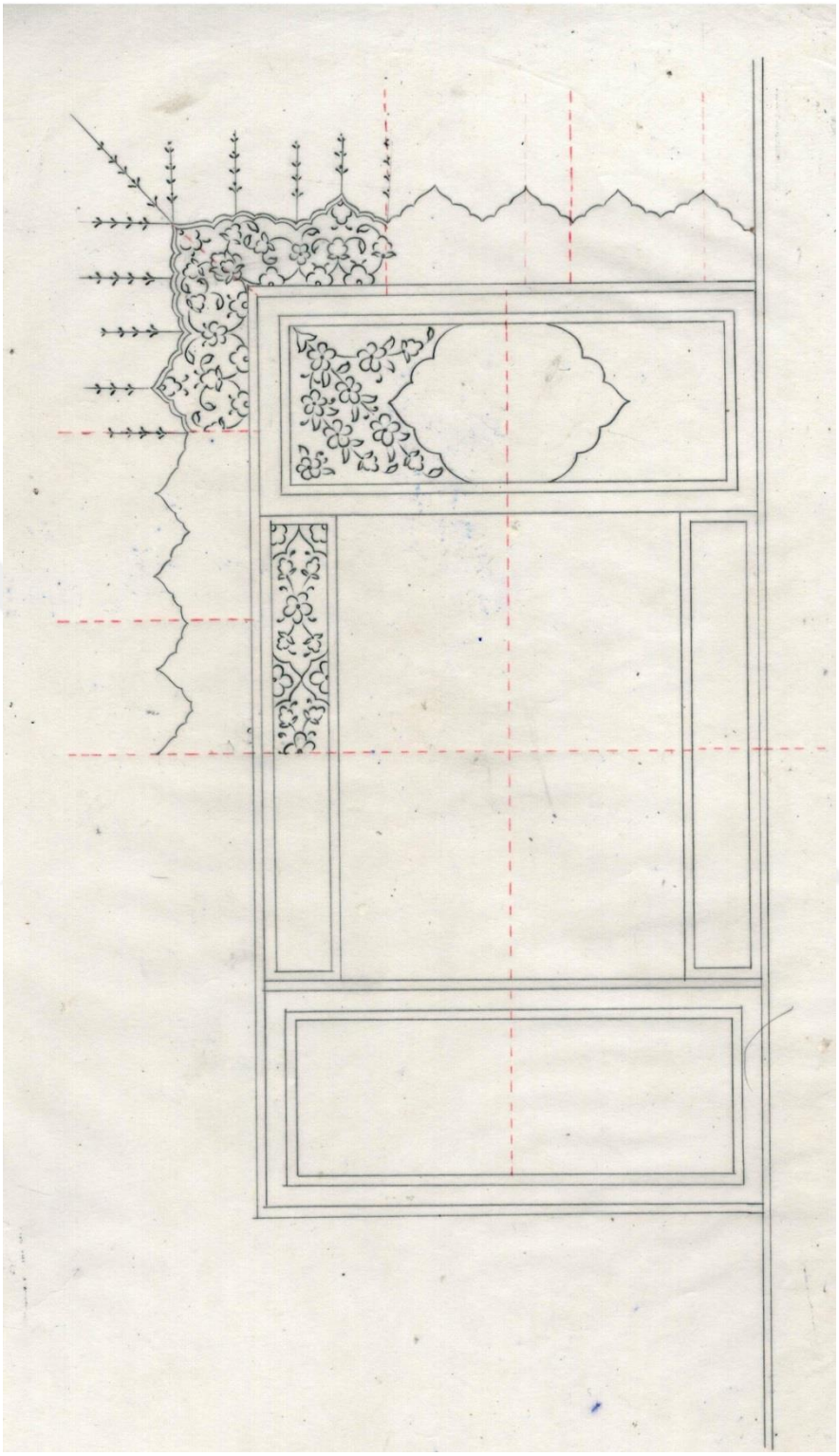

Çizim 186: GHBK Demirbaş No-4, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Çizimi

2.13. Katalog No : 13

Demir Baş No : 12

Eser Adı : Kur'an-ı Kerim

Ebadı : 32x20.5

İstinsah Tarihi : 19.yüzyıl

Hat Türü : Nesih

Tezhibi : Surh mürekkebi, sarı altın, siyah, pembe, renklerin kullanıldığı, rumi ve hatayi grubu, motifleriyle yapılmış klasik tezhip

12 Demirbaş Numaralı Eserin Serlevha Sayfası Bezemesi :

Eserin serlevha sayfası çift tam sayfa olarak düzenlenmiş olup 19. yüzyıl klasik tezhip üslubunda bezenmiştir. (Resim-125)

Nesih hatla yazılan Fatiha ve Bakara Sûrelerinin etrafı ince altın ipliklerle çevrelenmiş pembe renk cetvelle sınırlandırılmıştır. Satır araları sıvama altın olup, dallar ve yapraklar görülür. Sûre sonlarında yer alan duraklar pençhane ve helezoni durak şeklinde tasarlanmıştır. Bakara suresinin yer aldığı yazı alanının sağ kısmında 4 milimlik alan içerisine sıvama sarı altın üzerine uygulanmış zencerek deseni yer almaktadır (Resim-122).

Resim 122: GHBK Demirbaş No-12, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Yazı Alanı ve İç Pervaz Detayı

Yazı alanını çevreleyen ince altın ipliklerle çevrelenmiş 2 milimlik cetveller pembe renk ile boyanmış ve üzerinde basit geometrik motifler yer almaktadır. Sûrebaşı ve sûresonu kısmını oluşturan yatay dikdörtgen alana çekilmiş ince altın ipliklerle çevrelenmiş yeşil renk bordür üzerine ,aralarda altın yuvarlakların olduğu, zencerek deseni uygulanmıştır. Dış pervazı iç kısımdan ayıran pembe zeminli cetvel üzerinde altın noktalar ve yarım penç motifleri kullanılmıştır(Resim-122).

Yazı alanının altında ve üstünde yer alan dikdörtgen kısımlar ½ simetrik kompozisyon olarak tasarlanmıştır. Orta kısımda sıvama sarı altın üzerine, üstübeç mürekkebi kullanılarak, sülüs hatla yazılan sure ismi, dendanlı altın ipliklerle yatay şemse formu içine alınmıştır. Sûrebaşı alanında yatay şemse formu dışında kalan alanlarda lacivert zemin üzerine hatayi grubu motiflerden bir desen tasarlanmıştır(Resim-123).

Resim 123: GHBK Demir Baş No-12, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Sûrebaşı Detayı

Fatiha ve Bakara sûrelerini çevreleyen alan lacivert zemin rengine boyanıp hatayi grubu motifler kullanılarak tek iplik ara suyu deseni tasarlanmıştır. Pençlerde pembe renk kullanılırken, yek berklerde turuncu, gonca, dal ve yapraklarda sıvama sarı altın kullanılmıştır(Resim-122).

Dış pervaz kısmında ayırma rumilerle oluşturulan paftaların zeminleri sıvama sarı altınla boyanıp zer-ender-zer tekniğiyle bezenmiştir. Bu alanın dışında kalan lacivert zeminli alanlarda kullanılan dallar ve motifler iç pervazda kullanılanlar ile aynıdır. Dış pervazın dış sınırını belirleyen ipliklere 3-4 mm uzaklıkta dendenlı bir sınır çizilip bu arada kalan kısım sıvama sarı altın sürülerek bırakılmıştır(Resim-122)

Resim 124: GHBK Demirbaş No-12, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Dış Pervaz Detayı

Tığlar lacivert kuzu üzerine lacivert renk ve surh mürekkebi kullanılarak işlenmiştir. Kuzudan itibaren yaklaşık 2 cm bir boşluk bırakılıp is mürekkebi ile tekrardan dendanlı bir sınır ve asimetrik paftalar oluşturulmuştur. Tığları da içine alan bu alanın zemini sarı altın ile boyanıp mat parlatılmıştır. Sayfa kenarlarında is mürekkebi ve surh mürekkep ile yazılan yazılar için demirbaş kaydında şöyle bahsetmektedir. "Bu Mushaf Gazi Hüsrev Bey Camii ve Kütüphanesi için diğer el yazmalarını düzeltmek ve Kur'an okumanın bilinen yedi yolunu öğretecek bir kopya olarak tasarlanmış, belirli kelimelerin ve ayetlerin kurallarının açıklamalarını sağlayan pek çok kelime sayfa kenarlarında bulunur"(Resim-124).

18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyılda barok ve rokoko tarzı kitap süslemelerinin en güzel örnekleri ortaya konmuştur. Ancak 19.yüzyılda bir yandan da tasarımda ve bezeme elemanlarında klasik döneme bir dönüş çabası görülür. Bu çabalara rağmen ortaya çıkan işler klasik dönemin asalet ve zarafetinden uzaktır. Klasik üslupta uygulanan motifler 19. yüzyılda daha iri ve kabadır. Rumiler daha iri ya da orantısız bir formda çizilmiş, zeminlerde altın fazlaca kullanılmış bazen varak halinde yüzeye yapıştırılmıştır. Teze konu olan 12 demirbaş numaralı Kur'an-ı Kerim'in serlevha bezemesi de 19.yüzyıl klasik tezhip özelliklerini yansıtmaktadır.

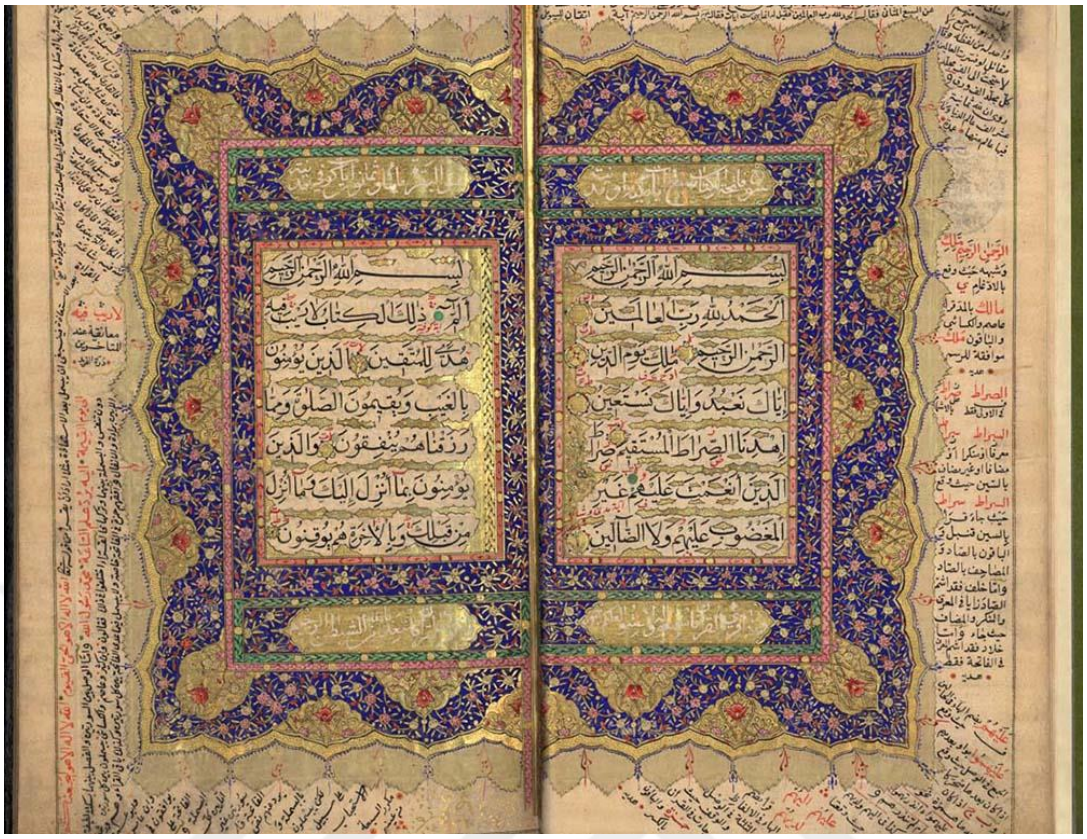

Resim 125: GHBK Demirbaş No-12, Kur'an-ı Kerim'in Çift Tam Sayfa Serlevhanın Örneği

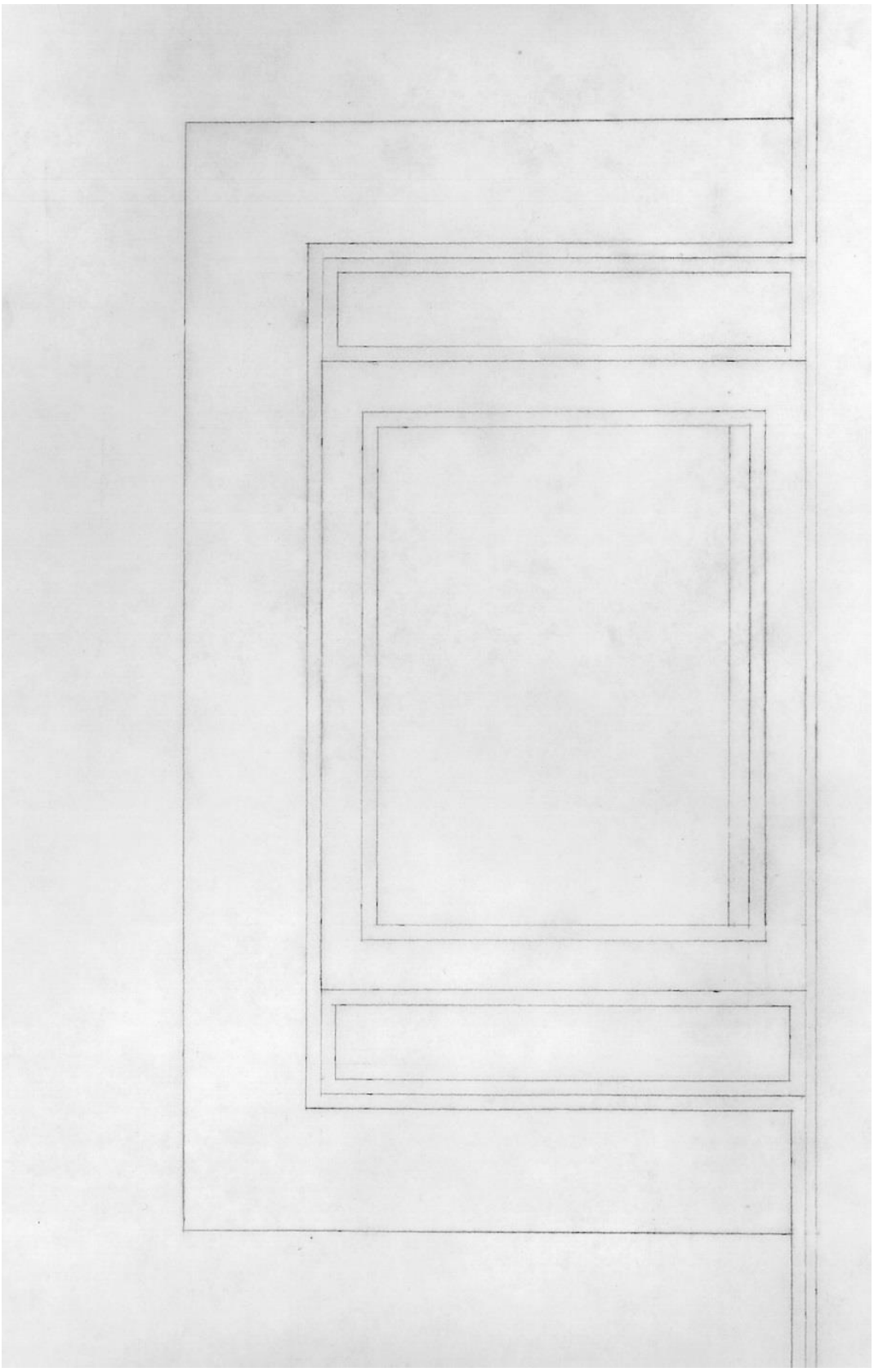

Çizim 187: GHBK Demirbaş No-12, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfa Düzeni

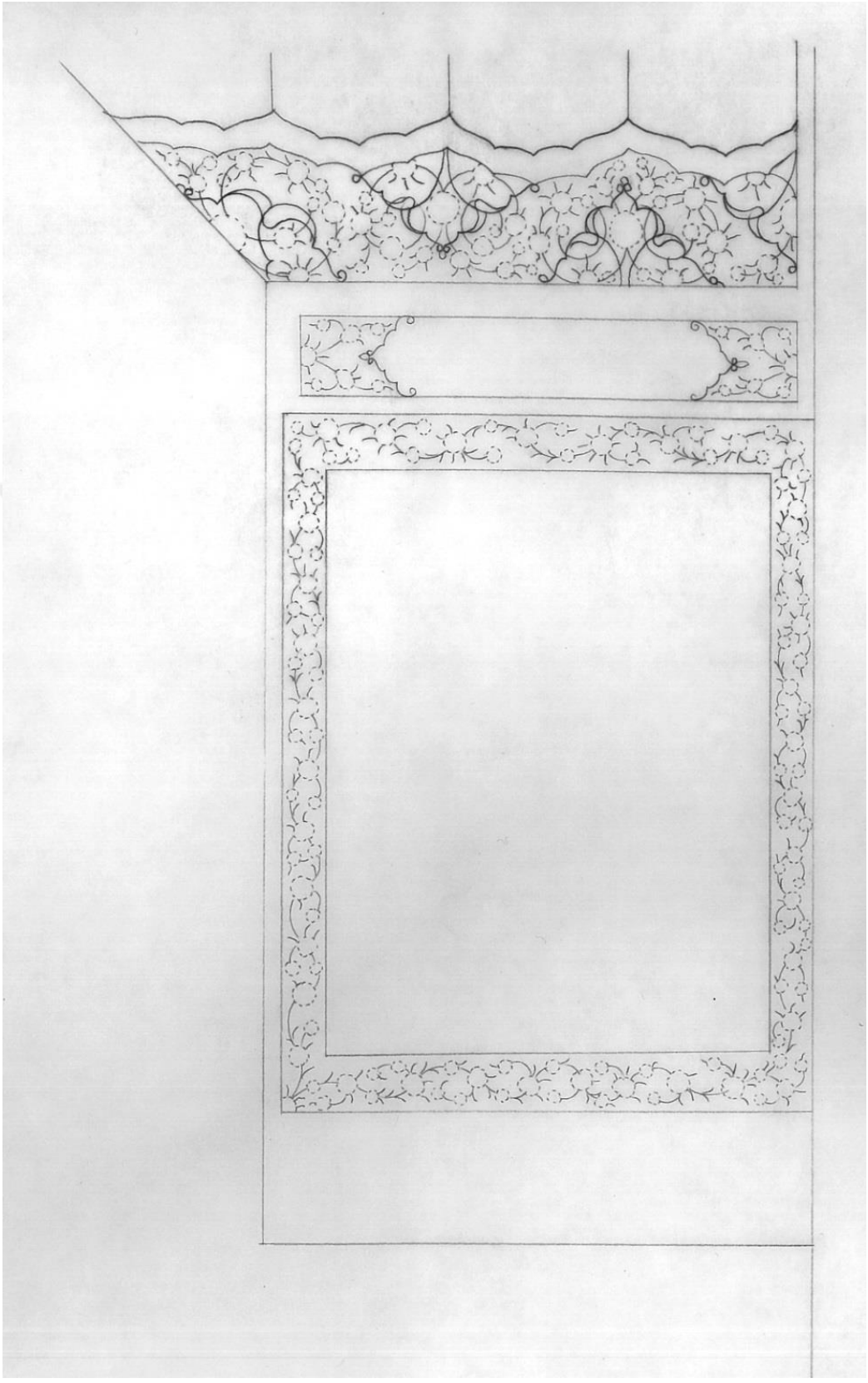

Çizim 188: GHBK Demirbaş No-12, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Kanaviçesi

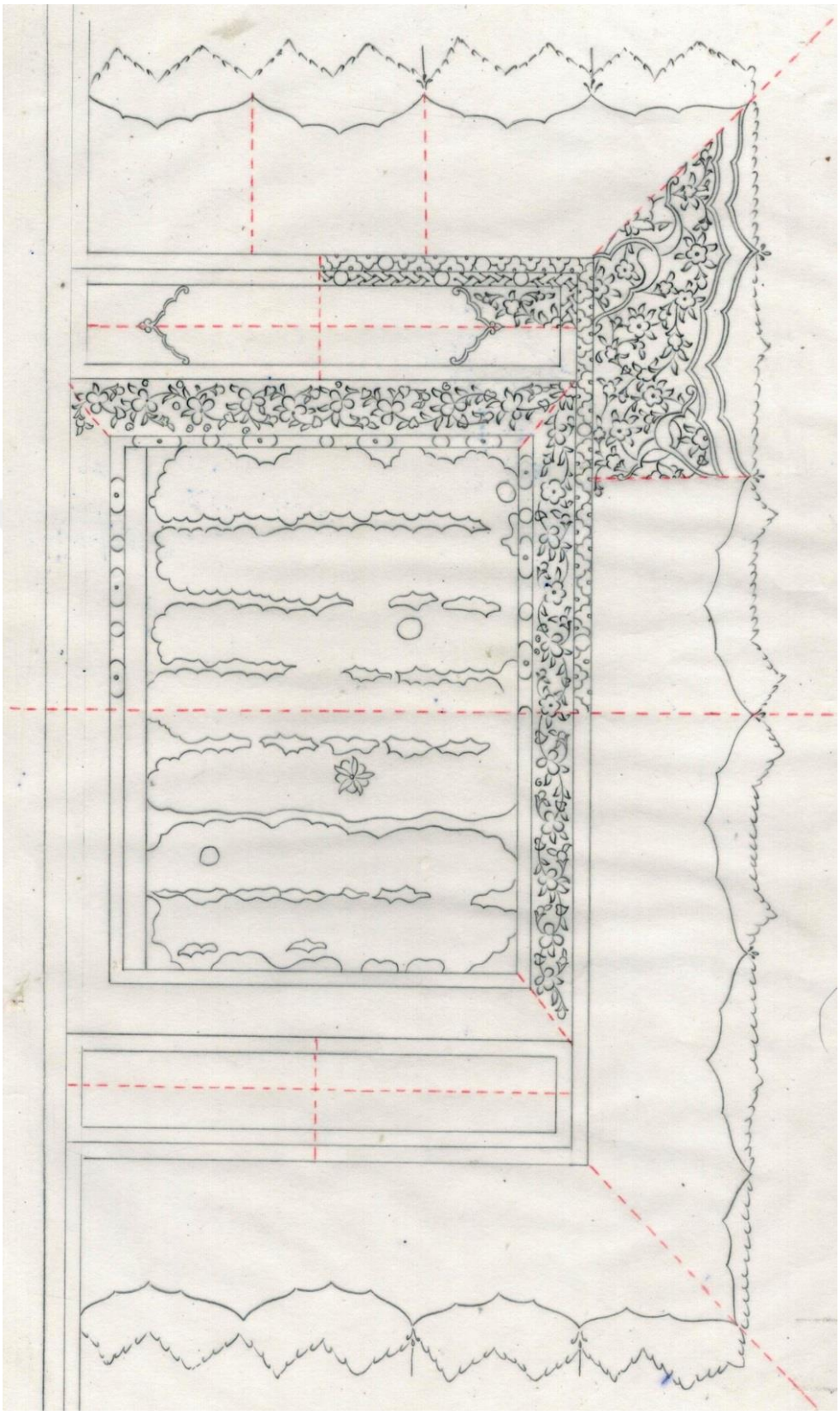

Çizim 188: GHBK Demirbaş No-12, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Çizimi

2.14. Katalog No : 14

Demir Baş No : 6805

Eser Adı : Kur'an-ı Kerim

Ebadı : 17.5x10.5

İstinsah Tarihi : 1826

Hat Türü : Nesih

Cildi : Kahverengi deri cild

Tezhibi : Sarı altın, yeşil altın renklerin kullanıldığı, hatayi grubu, motifleriyle yapılmış klasik tezhip

6805 Demirbaş Numaralı Eserin Serlevha Sayfası Bezemesi :

Kahverengi deri cilde sahip olup cildi yazma cilt tekniğiyle yapılmıştır(Resim-129). Serlevha sayfası çift tam sayfa olarak düzenlenmiş olup zer-ender-zer tekniğiyle bezenmiştir(Resim-130).

Nesih hatla yazılan Fatiha ve Bakara Sûrelerinin etrafı altın cetvellerle sınırlandırılmıştır. Yazının beyne's-suturu ve sure sonlarında yer alan helezoni duraklar ile besmele keşidesi üzerinde yer alan yapraklı tasarım sıvama altındır(Resim-126).

Resim 126: GHBK Demirbaş No-6805, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Yazı Alanı ve Koltuk Detayı

Yazı kenarlarında yer alan koltuklar ince altın ipliklerin çevrelediği üzeri eksi(-) işaretleriyle hareketlendirilen altın cetvelle çevrelenmişlerdir. Boyuna simetrik tasarlanan alanda penç ve yaprak motifleri zer-ender-zer tekniğiyle uygulanmıştır.(Resim-126).

Yazı alanının altında ve üstünde yer alan yatay dikdörtgen kısımlar ince altın ipliklerin çevrelediği altın cetvellerle çerçevelenmiştir. Bu cetveller içten dışa doğru; üzeri eksi(-) işaretleriyle hareketlendirilen cetvel, üzerine zencerek deseni işlenmiş bordür ve üzeri dendanlarla hareketlendirilmiş ikinci bordür ve altın cetvel olarak sıralanmaktadır. Başlık alanında ½ simetrik bir tasarım uygulanmıştır. Üstübeçle sıvama sarı altın zemin rengi üzerine sülüs hatla yazılan sûre adları altın ipliklerle yatay şemse formu içine alınmıştır. İpliklerden çıkan ayırma rumi motifleri kenarlara doğru yarım şemse formunu oluşturmuştur. Bu alanların zemin renginde de sıvama sarı altın kullanılmıştır ve üzerine hatayi grubu motiflerden oluşturulan tasarım zer-ender-zer tekniğiyle uygulanmıştır(Resim-127).

Resim 127: GHBK Demirbaş No-6805, Serlevha Sayfasının Sûrebaşı ve Bordür Detayı

Dış pervazda kağıt zemin üzerine hatayi grubu motiflerden (penç ve yaprak) oluşan halkârî deseni tasarlanıp sarı altın ile boyanarak is mürekkebiyle tahrirlenmiştir. Enine simetrik olarak tasarlanan bu alanda iri formda kullanılmış dilimli yapraklar birbirlerinin alt ve üstünden geçirilerek penç motiflerini taşıyan dallar arasında yer alır. Bu iri yaprakların arasında penç motifleri ve yapraklar bozuk bir helezon sistemi oluşturulmuş. Dış pervaz alanı ince bir altın cetvel çekilerek tamamlanmıştır(Resim-128).

Resim 128: GHBK Demirbaş No-6805, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Dış Pervaz Detayı

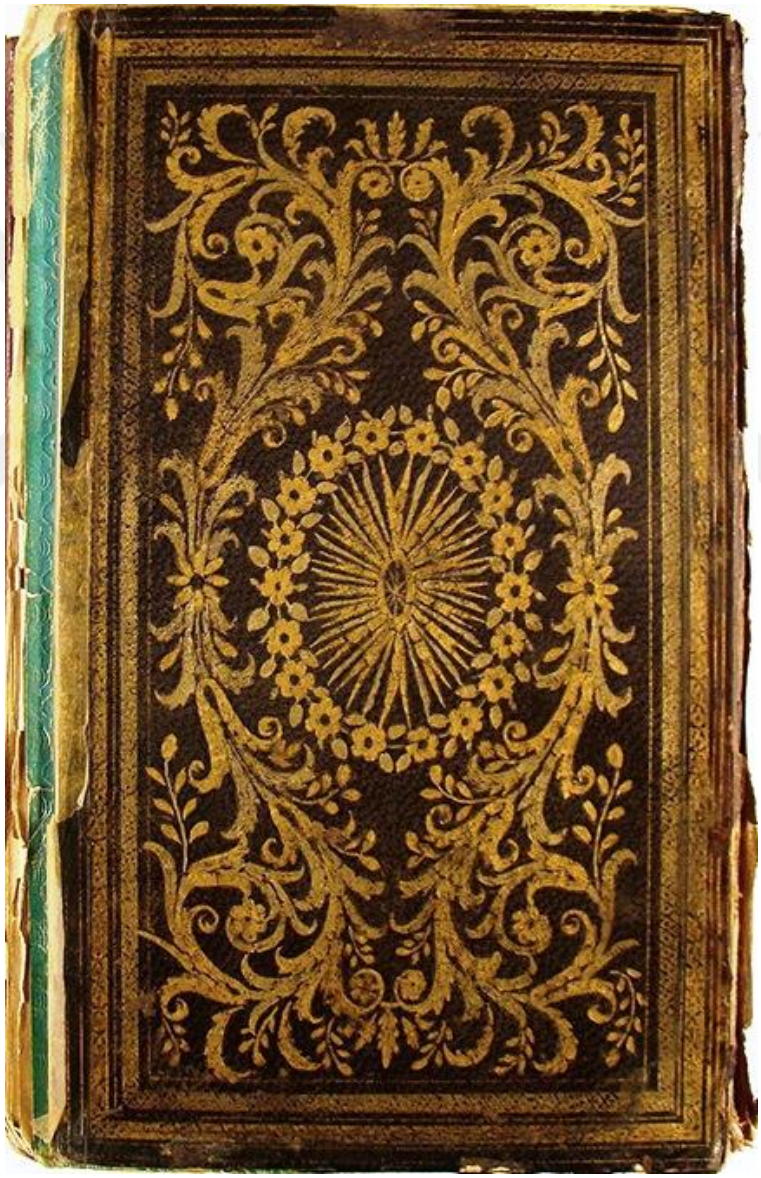

Resim 129: GHBK Demirbaş No-6805, Kur'an-ı Kerim'in Cilt Örneği

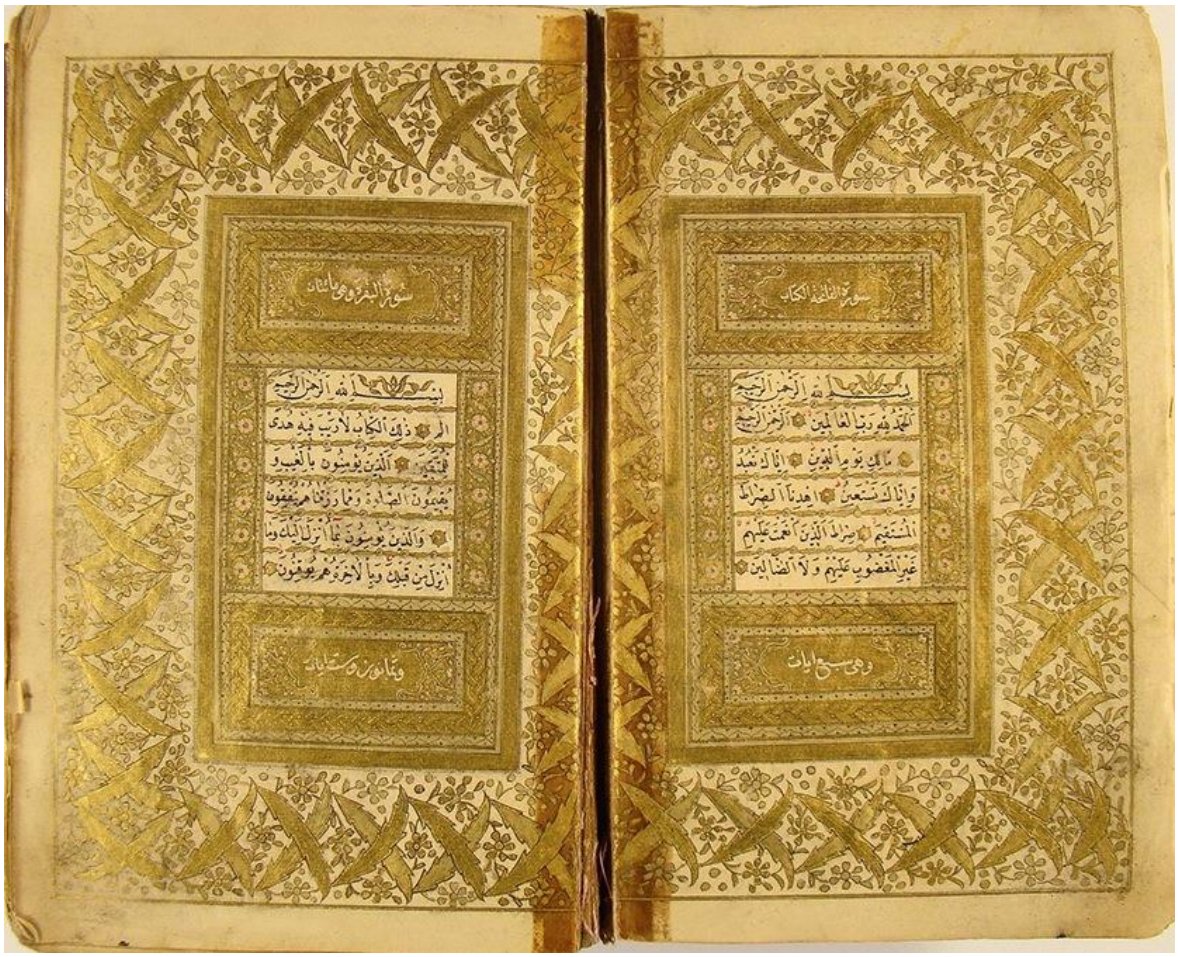

Resim 130: GHBK Demirbaş No-6805, Kur'an-ı Kerim'in Çift Tam Sayfa Serlevha Örneği

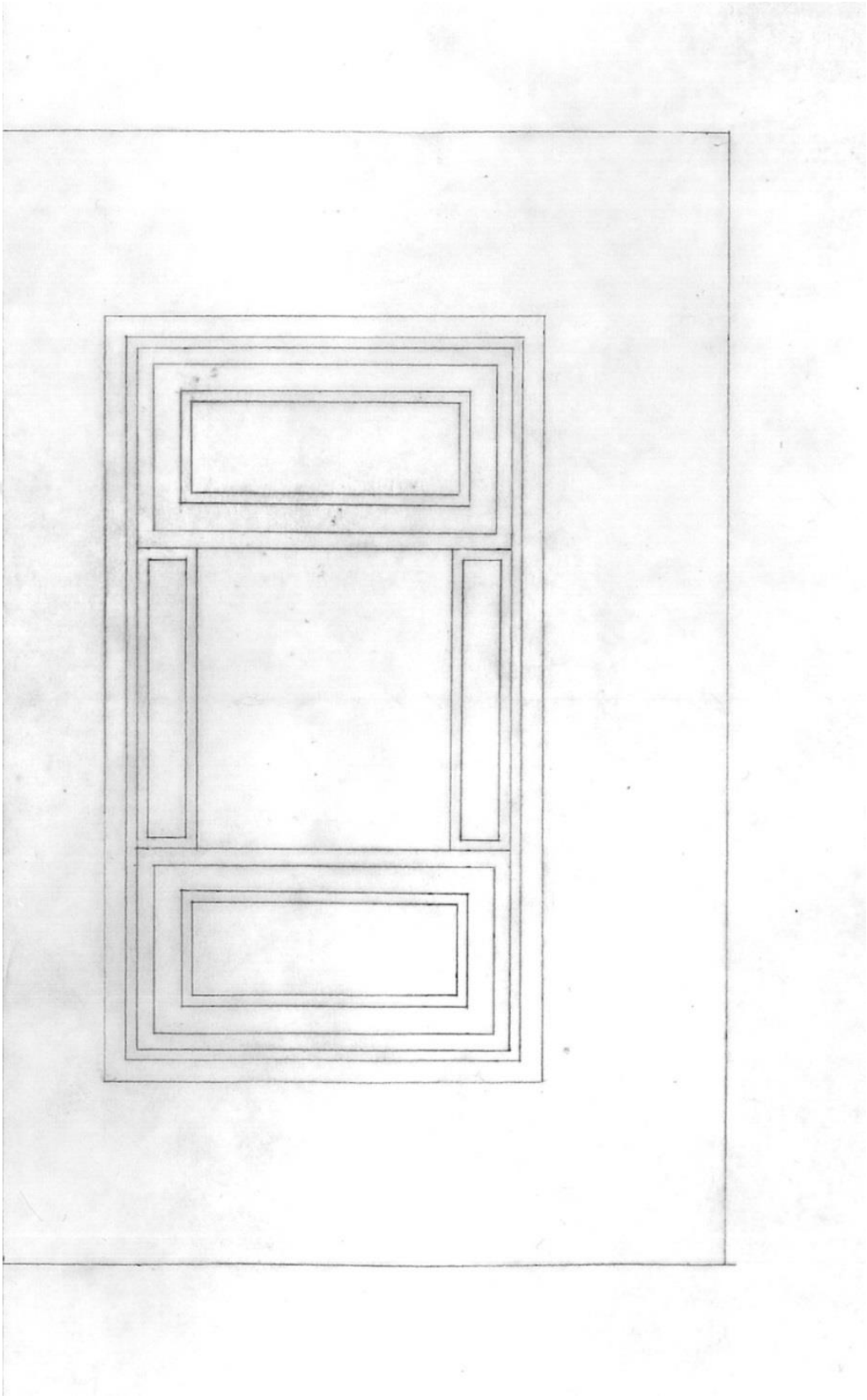

Çizim 189: GHBK Demirbaş No-6805, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfa Düzeni

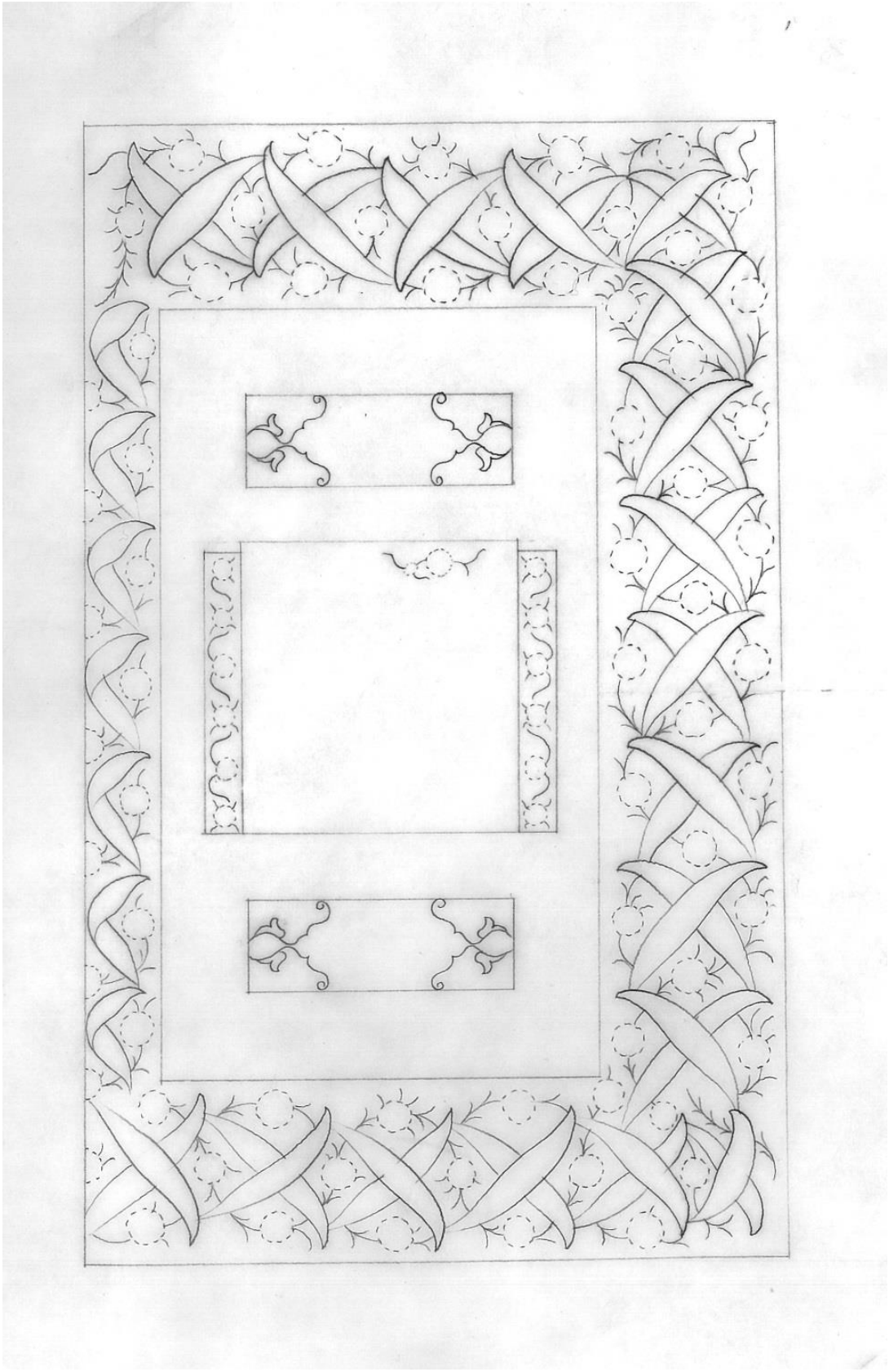

Çizim 190: GHBK Demirbaş No-6805, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Kanaviçesi

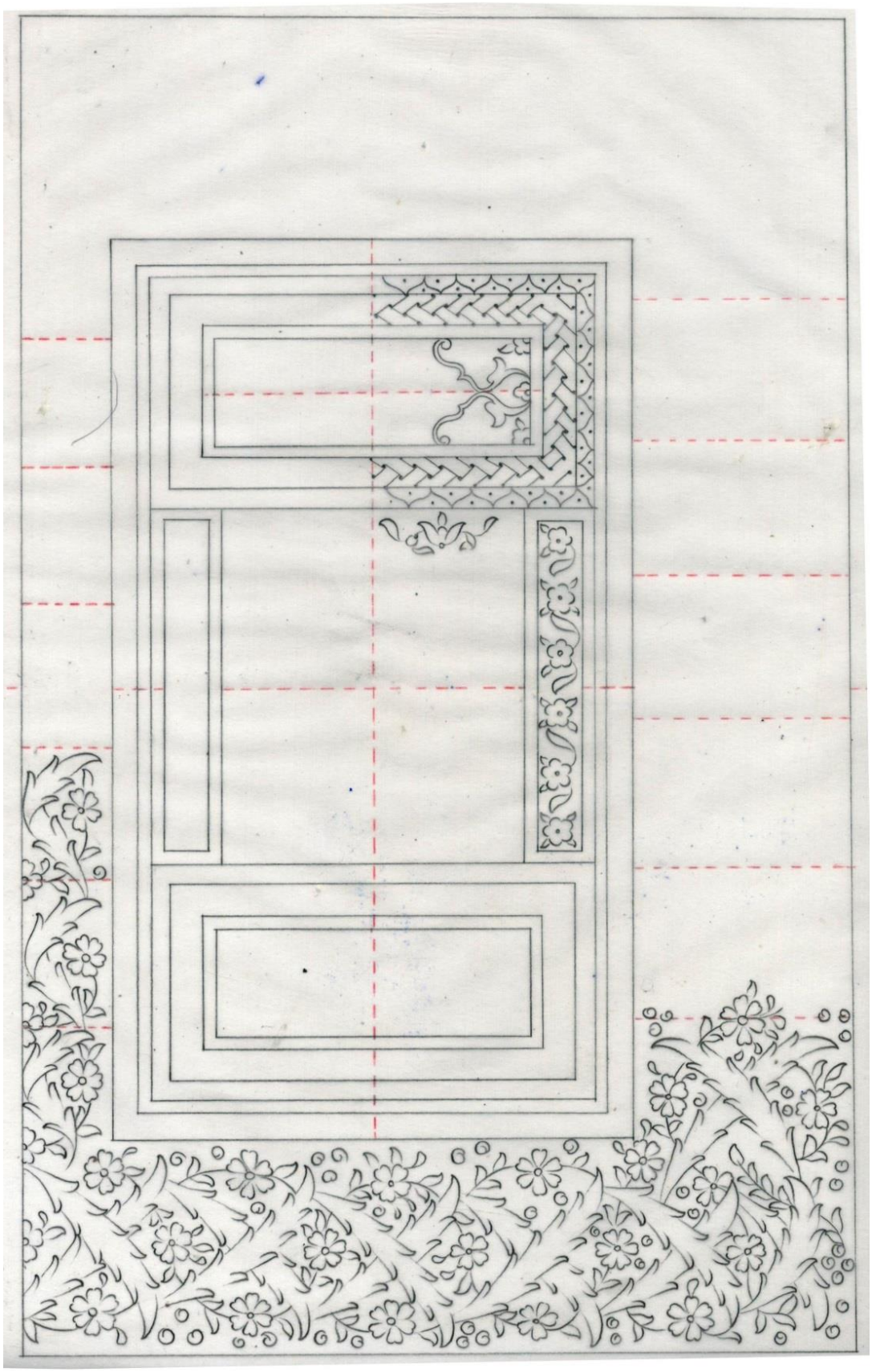

Çizim 191: GHBK Demirbaş No-6805, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Çizimi

2.15. Katalog No : 15

Demir Baş No : 6947

Eser Adı : Kur'an-ı Kerim

Ebadı : 18x11.5

İstinsah Tarihi : 1859

Hat Türü : Nesih

Cildi : Kırmızı renk deri cild

Tezhibi : Sarı altın, yeşil altın, beyaz, lacivert, yeşil, pembe renklerin kullanıldığı, hatayi grubu, motifleriyle yapılmış 19.yüzyıl Türk rokokosu tezhibi

6947 Demirbaş Numaralı Eserin Serlevha Sayfası Bezemesi :

Kırmızı renk deri cilde sahip olup cildin dışı yazma cilt, içi zilbahar cilt tekniğiyle yapılmıştır(Resim-133, 134). Serlevha sayfası iklil formda çift tam sayfa olarak düzenlenmiş olup 19.yüzyıl Türk rokoko tezhibi tarzında bezenmiştir(Resim-135)

Nesih hatla yazılan Fatiha ve Bakara surelerinin etrafı sırasıyla sarı altın, krem ve surh mürekkebiyle renklendirilmiş kurdele tarzı ipliklerle sınırlandırılmıştır. Beyne's-suturu, pençhane ve helezoni durakları altındır(Resim-131)

Resim 131: GHBK Demirbaş No-6947, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Yazı Alanı Örneği

Eserde geleneksel serlevha tasarımından farklı bir tasarım uygulanarak sûrebaş ve sûresonu kısımları cetvellerle çerçevelenmemiş ve koltuk tezhibi kullanılmamıştır. Üstübeçle yazılan sûre ismi yapraklarla pafta içine alınmış olup, zemini sıvama sarı altındır. Bu alanın üst tarafına hatayi grubu motiflerle paftalar yapılmıştır. Paftaların zemininde turkuaz ve sarı altın renkleri kullanılıp üzerine irice bir -beyaz renk boyanmış- penç motifi ve bu motife bağlı -yeşil renk boyanmış- yapraklar çizilmiştir. Yazı alanının sağında ve solunda yer alan hatayi grubu motiflerle oluşturulmuş paftalar üst kısımdan başlayarak yazı alanın orta kısmına kadar gelmektedir. Bu alanın zemininde turkuaz renk üzerine gelen yapraklar sarı altınla boyanıp uç kısımlarına surh mürekkebi sürülmüştür. Turkuaz alan içerisine dendanlı iplikli bir pafta daha açılmıştır. Zemini sarı altın olan bu alanın üzerine iri bir penç, penç motifinden çıkan gonca ve yaprak motifleri kullanılmıştır. Paftalı alanların dışında kalan kısımların zeminleri lacivert renk boyanarak üzerine sarı altınla boyanmış helezoni yuvarlaklar vardır.(Resim-131)

Resim 132: GHBK Demirbaş No-6947, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Dış Pervaz ve Tığ Detayı

Dış pervaz tasarımında enine simetrik bir tasarım görülür. Hatayi grubu motiflerle paftalama yapılarak paftaların zeminleri lacivert, turkuaz ve sarı altındır. Lacivert zeminler üzerine yazı alanındaki gibi sarı altın helezoni yuvarlaklar yapılmıştır. Turkuaz ve sarı altın zemin renkli paftalar üzerine, yazı alanındaki gibi, irice bir penç motif ve bu motife bağlı yapraklar yerleştirilmiştir. Helezoni yuvarlakların sıvama sarı altın

zemin üzerine zer-ender-zer tekniğiyle işlendiği paftalı alanların dışında kalan kısımlar dendanlarla sınırlandırılmıştır(Resim-132).

Dış pervazı sınırlandıran dendanlara bitişik yaklaşık 1mm'lik alan beyaz renge boyanarak surh mürekkebi ile tahrirlenmiştir ve üzerine tığ deseni işlenmiştir. Hatayi grubu motifler kullanılarak negatif tarzda işlenen tığların biri surh mürekkebi, biri lacivert renkte işlenerek sıralanmıştır. Tığlarında üzerine işlendiği dış pervazdan sonraki alanın zemini sıvama altındır(Resim-132).

6947 Demirbaş numaralı eser kütüphane kayıtlarında 19.yüzyılın ortalarına tarihlendirilmektedir. Dönemin işçiliği kullanılan renkler ve desenler göz önünde tutularak bu eserin belirtilen tarihe uygun özelliklere sahip olduğu görülmektedir.

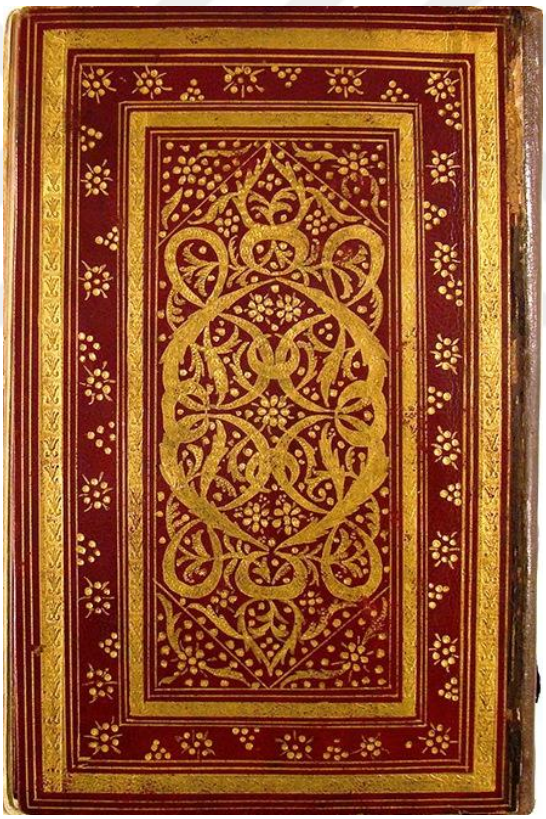

Resim 133: GHBK Demirbaş No-6947, Kur'an-ı Kerim'in Cilt Örneği

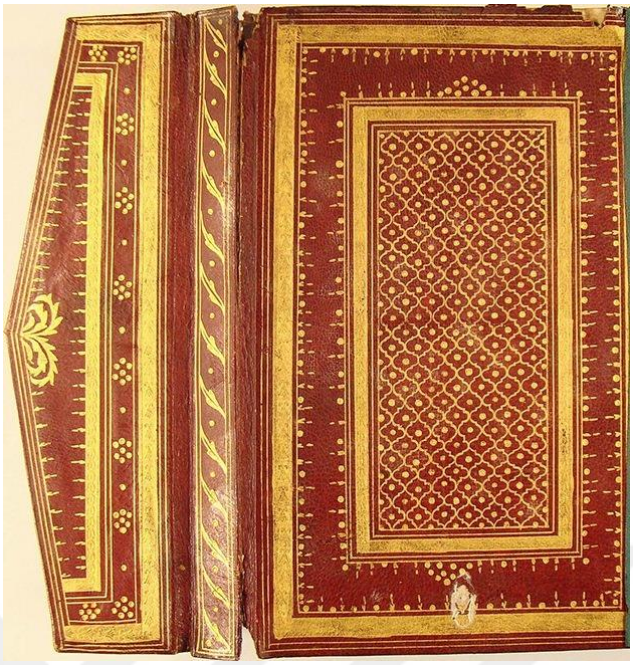

Resim 134: GHBK Demirbaş No-6947, Kur'an-ı Kerim'in Cilt ve Mıklep Örneği

Resim 135: GHBK Demirbaş No-6947, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfası Örneği

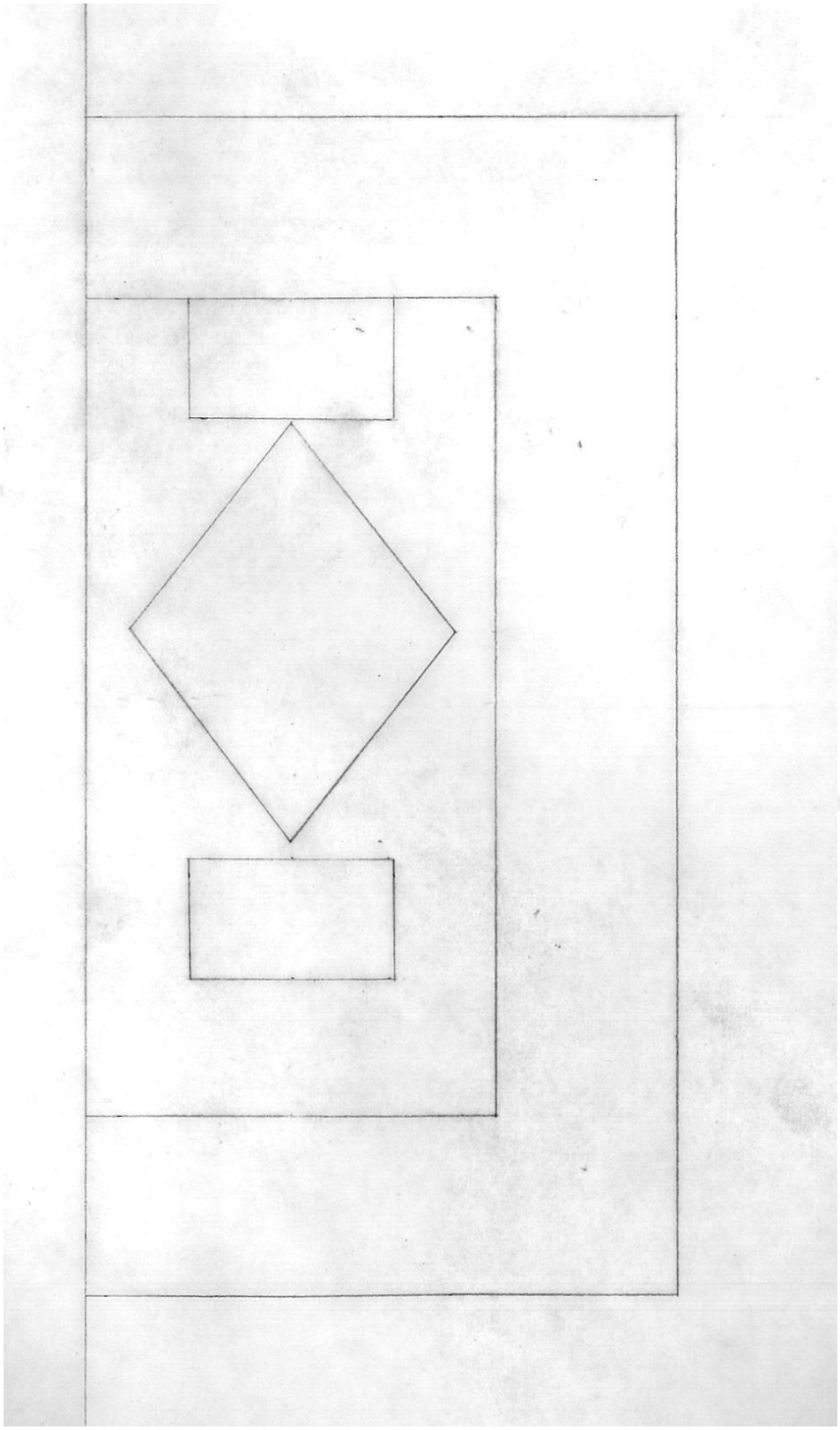

Çizim 192: GHBK Demirbaş No-6947, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfa Düzeni

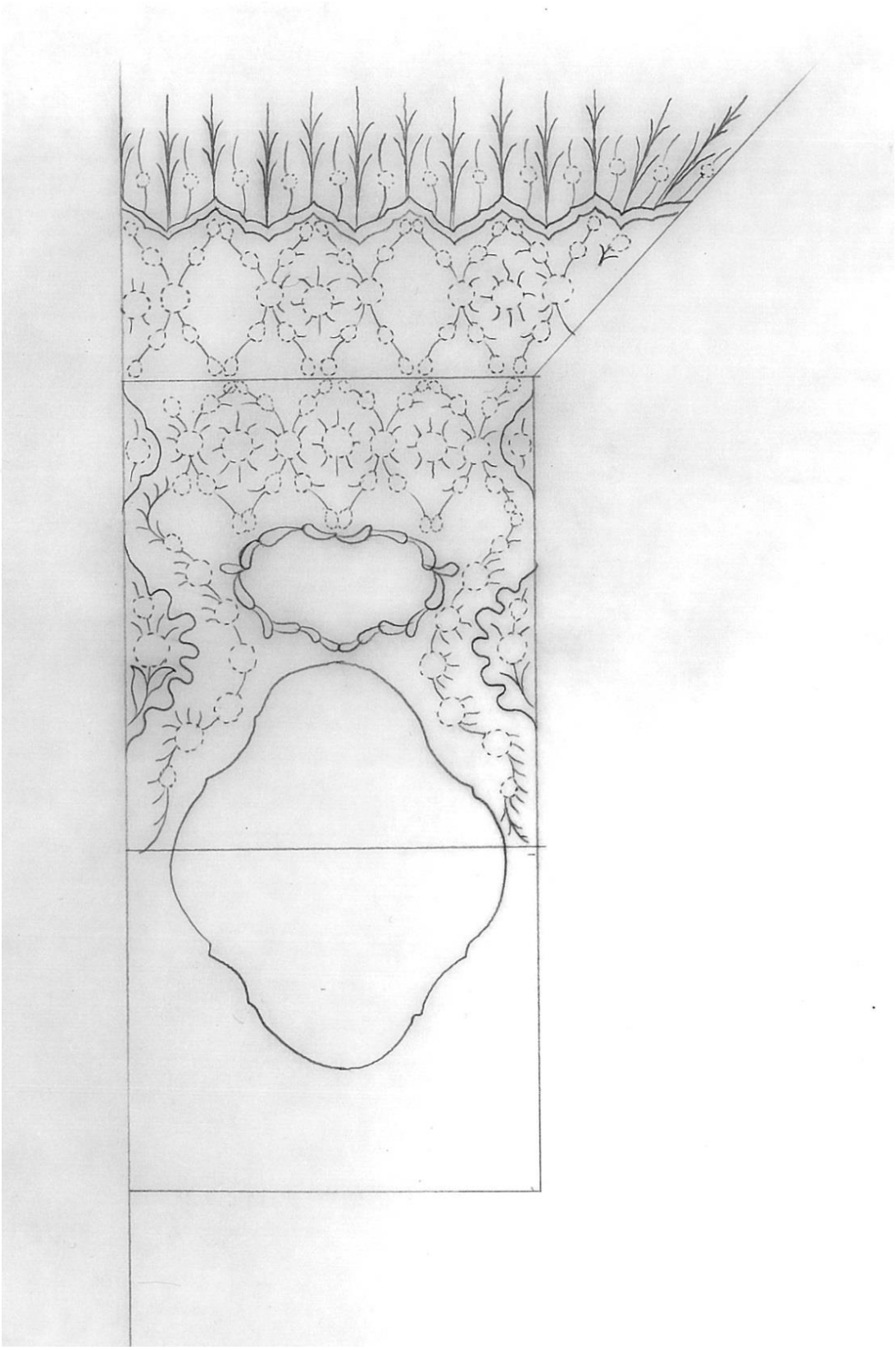

Çizim 193: GHBK Demirbaş No-6947, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Kanaviçesi

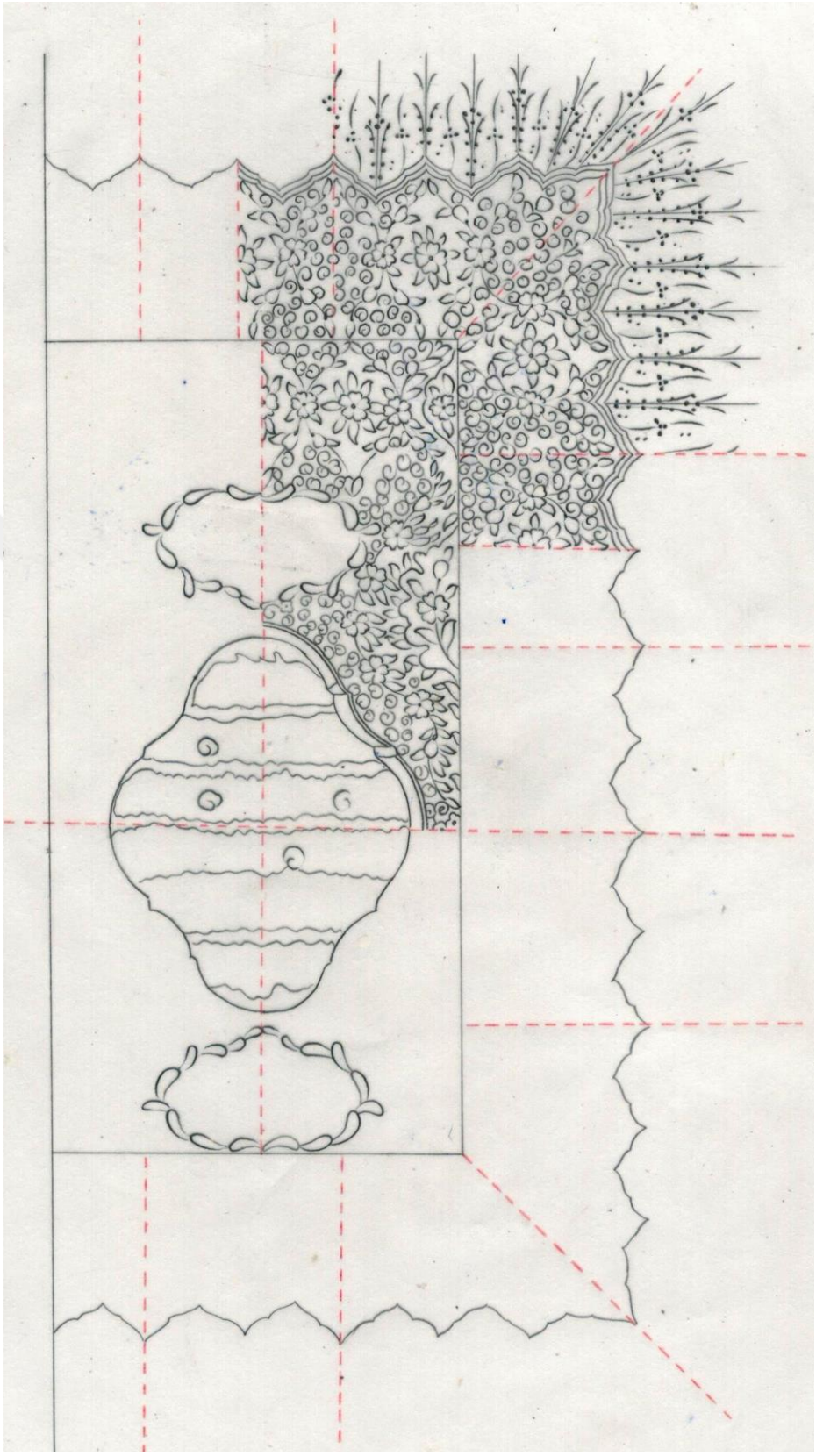

Çizim 194: GHBK Demirbaş No-6947, Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Sayfasının Çizimi

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bosna Hersek'in başkenti Saraybosna'da yer alan ve Sancak Beyi Gazi Hüsrev Bey tarafından 1537 yılında yaptırılan, Balkanlar'daki en eski kütüphane olarak bilinen Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesinde elli bini aşkın eser bulunmaktadır. Arapça, Türkçe, Farsça ve Boşnakça eserlerin yanında diğer dillerde yazılan eserler de vardır. Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesindeki kitapların bir kısmı Bosna Savaşının yıkıcı etkileri olmak üzere çeşitli dönemlerde ciddi zarar görmüştür. Bu yıkıcı etkilere rağmen kütüphane bünyesinde İslami ilimler, edebiyat, dil, felsefe, tarih, tıp, mantık, matematik, astronomi gibi içeriklere sahip çok sayıda eser bulunmaktadır[101]. Teze konu olan yazma eserlerde bu kütüphaneden seçilmiştir.

Öncelikle Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesine gidilerek müzehhep yazma eserlerle ilgili araştırma yapılmış, tezhip sanatı açısından değerli olan eserler yetkililerin izin verdiği ölçüde tespit edilmeye çalışılmıştır. Katalog çalışmasının ardından altı yüz sayfa eser incelemek üzere dijital kopyaları talep edildi. Fakat kütüphane yönetimi yüz seksen esere ait dijital kopyayı incelemeye izin verdi. Bu yüz seksen eser üzerinde yapılan incelemelerden sonra on beş adet yazma teze konusu olarak belirlendi. Teze konu olan eserlerin demirbaş numaraları 4, 9, 10, 12, 63, 2615, 4375, 4510, 6306, 6310, 6713, 6805, 6947, 6953, 7053' dür.

Bu eserler daha önce tezhip açısından çalışılmamış ve hepsi el yazması olup, bir kısmı çift tam sayfa, bir kısmı da unvan sayfası özelliğinde müzehhep serlevhaya sahiptir.

İlk olarak yazmalar kütüphane demirbaş kayıtları ve tezhip özelliğine göre tasnif edildikten sonra sayfa düzeni, desen çeşidi, kompozisyon çeşidi, motif ve renklere göre değerlendirilip, demirbaş kayıtlarında verilen tarihlere uygun olup olmadığına bakılmıştır ve eserlere ait çizimler, elle çizilmeye çalışılmıştır.

Teze konu olan yazmalar kütüphane demirbaş kataloğuna göre ve tezhip özelliklerine göre 15, 16, 17, 18 ve 19 yüzyıllara ait bezeme özelliklerine sahip bir ayrıma tabi tutulmuştur.

[101] Nerma ZAİMOVİÇ, a.g.m, s-146

Tez çalışmasına konu olan ve tezhip özelliği en eski tarihe göre nitelendirilen 4510 demirbaş numaralı eser daha çok 15.yüzyıl sonlarına ait tezhip özellikleri göstermektedir. Ayrıca kütüphane kataloğunda da bu Kur'an-ı Kerim'in 899/1493 yılında yazıldığı, kütüphanede yer alan yazma eserler arasında en eski eser olduğu yazmaktadır.[102]

İncelenen eserler arasında yedi adet 16.yüzyıla tarihlenen yazma müzehhep eser yer almaktadır. Bu eserlerin demirbaş numaraları 9, 10, 63, 2615, 4375, 6713 ve 7053 olarak sıralanmaktadır. Kütüphane kataloğunda 9 demirbaş numaralı eserin yazım tarihi olarak 1870 tarihi gösterilmektedir. Ancak yazma eserin cildi, Fatiha ve Bakara sûrelerinin hattı ve tezhibi 16.yüzyılın ilk yarısına ait karakteristik özelliklere sahiptir. Muhtemelen Kur'an-ı Kerim'in zaman içerisinde çok yıprandığı, son sayfasının eksik kalan kısımlarının sonradan tamamlandığı ve bu tarihin atıldığı söylenebilir. Kütüphane kataloğunda 10 demirbaş numaralı eserin nemden ağır tahrip olduğu yazılmaktadır. 63 demirbaş numaralı eser Eczâ-yı Kur'an olup (Kur'an-ı Kerim), kütüphane kataloğuna göre otuz cüzden sekizi kaybolmuştur[103]. 2615 numaralı eser Divan-ı Hafız'dır. Nemden ağır hasar görmüş ve son kısmından dört yaprak eksiktir[104]. 6713 demirbaş numaralı eser için kütüphane kataloğunda hatime kaydının bulunmadığını ancak eserin 18.yüzyıldan kalma olabileceği yazmaktadır. Fatiha ve Bakara sûreleri sayfa düzeni bakımından benzerlik gösterse de sûrebaşı ve dış pervaz desenlerin tasarımları birbirlerinden farklıdır. Eser ya farklı iki kişi tarafından bezenmiştir ya da aynı kişi farklı iki tasarım uygulamıştır. Eserde kullanılan renkler, motifler, işçilik göz önüne alındığında bu eserin 16.yüzyıl tezhip özellikleri gösterdiği görülmektedir. 7053 numaralı Kur'an-ı Kerim ise kütüphane kataloğuna göre 915/1509 yılına tarihlendirilmektedir[105].

Tezhip özelliklerine bakıldığında 18.yüzyıla ait üç eser bulunmaktadır. Bunlar 6306, 6310, 6953 demirbaş numaralı eserlerdir. 6306 demirbaş numaralı eser için kütüphane kataloğunda 1165/1751 yılına aittir ibaresi yer almaktadır ve bu Kur'an-ı Kerim'in

[102] Zejnıl Fajıc, Catalogue of the Arabıc, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts XI, s-21, London-Sarajevo-2003
[103] Kasım Dobraca, Katalog Arabskıh, Turskıh, Perzıjskıh, I Bosanskıh I, s-36, London-Sarajevo-2000
[104] Fehim Nametak, Katalog Arabskıh, Turskıh, Perzıjskıh, I Bosanskıh Rukopisa IV, s-398, London-Sarajevo-1998
[105] Zejnıl Fajıc, a.g.e, sayfa-21

ikiyüz seksen beşinci kopya olduğundan bahsetmektedir. Kütüphane kataloğunda 6953 demirbaş numaralı eserin 1207/1792 yılına ait olduğu kayıtlıdır[106]. Eseri incelediğimizde yazı alanının sağında ve solunda içleri üç iplik rumi ile bezenmiş takoz diye tabir edilen süsleme alanları kullanıldığı dikkati çeker. Muhtemelen bu tasarım müzehhibin elinde hazır durumdaydı ve o hazır olan tasarımı yazıya uydurabilmek bu alanlara eklemeler yapmış olabileceğini göstermektedir.

Yine tezhip özellikleri açısından dört adet eserin 19.yüzyıla tarihlenmesi mümkün görünmektedir. Bu yüzyıla ait eserlerin kütüphanedeki demirbaş numaraları 4, 12, 6805, 6947 olarak sıralanmaktadır. Kütüphane kataloğuna göre demir baş no-4 olan eser için kapakta bir kayıt olduğu fakat kasten silindiğini hatime sayfasında 1271/1854 yılında yeniden yazıldığı yazmaktadır. Demir baş numarası 12 olan Mushaf kütüphane kataloğu bilgilerine göre 1265/1849 yılında Kırım'da Dağıstanlı bir göçmen tarafından yeniden yazıldığı belirtilmektedir. Demir baş numarası 6947 olan eserin ise 1276/1859 yılına ait olduğu belirtilmektedir. 1930 yılında Kanadalı bir Bosnalı tarafından kütüphaneye vakfedildiği yazılıdır[107].

Teze konu olan yazma eserlerle ilgili olarak kütüphaneden gönderilen fotoğraflar arasında sekiz adet eserin cildi mevcuttur. 9 demirbaş numaralı eserin cildi mülemma şemse cild tekniğiyle, 63 demirbaş numaralı eserin cildinin dışı mülemma, içi mülevven şemse cild tekniğiyle, 6306, demirbaş numaralı eser alttan ayırma şemse cild tekniğiyle, 6310 demirbaş numaralı eser yazma cild tekniğiyle, 6713 demirbaş numaralı eser yazma cild tekniğiyle, 6805 demirbaş numaralı eser yazma cild tekniğiyle, 6947 demirbaş numaralı esere ait cildin dış yazma cild, içi zilbahar cild tekniğiyle, 6953 demirbaş numaralı eserin cildinin dışı mülemma, içi yazma cild tekniğiyle yapılmıştır.

On beş adet eserin serlevha sayfaları çift tam sayfa, bir tanesi ünvan sayfası şeklindedir.

İncelenen eserlerde kullanılan kompozisyon planları serbest kompozisyon, ½ , ¼ simetrik kompozisyon, ters simetrik ve ulama(raport) kompozisyonlar olarak tespit edilmiştir.

[106] Zejnıl Fajıc, a.g.e,
[107] Zejnıl Fajıc, a.g.e, sayfa-33

İncelenen eserlerde kullanılan serlevha tarzları iklil, mihraplı, mürekkep ve ünvan sayfası şeklindedir.

Tezhipli alanların etrafında düz, tek iplik, çift iplik, üç iplik, anahtarlı geçme, paftalı zencerek ve ince arasuları uygulanmıştır.

Desenlerde kullanılan motifler hatayi grubu motifler, bulut motifi, rumi motifi, barok rokoko tarzı C kıvrımlı motiflerdir.

Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesindeki incelenen eserlerden bazılarını Türkiye'deki yazma eser kütüphanelerinde mevcut bazı yazma eserlerle tezhip sanatı açısından karşılaştırarak daha net sonuçlara ulaşmak amaçlanmıştır.

İncelenen eserler arasında Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi demirbaş kayıtlarında 63 numaralı eserin cilt kabı ve Bakara Suresinin yazılı olduğu sayfada yer alan unvan tezhibinin bir benzerini Manisa Halk Kütüphanesi da 3136 demirbaş kaydıyla bulunan eserin cilt ve ünvan sayfasıyla karşılaştırıldı. Her iki eserin cildi üzerine uygulanan teknik, desen, renk, şema benzerlik teşkil etmektedir(Resim-136, 137). Ünvan sayfalarını karşılaştırıldığında ölçüleri birbirinden farklı olsa da tezhip tasarımı, kullanılan motifleri, duraklar, sayfa kenarında yer alan gül motifleri, tığları ve işçilikleri benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bu durumda bu eserlerin aynı nakkaşhaneden çıktığı söylenebilir(Resim-138, 139).

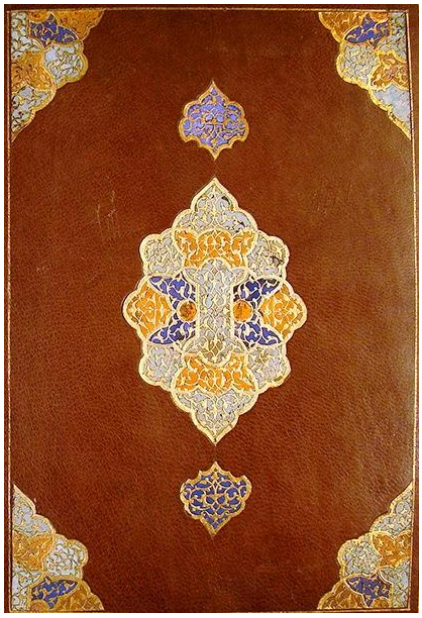

Resim 136: GHBK Yer Alan 63 Demirbaş Numaralı Eserin Cilt Örneği

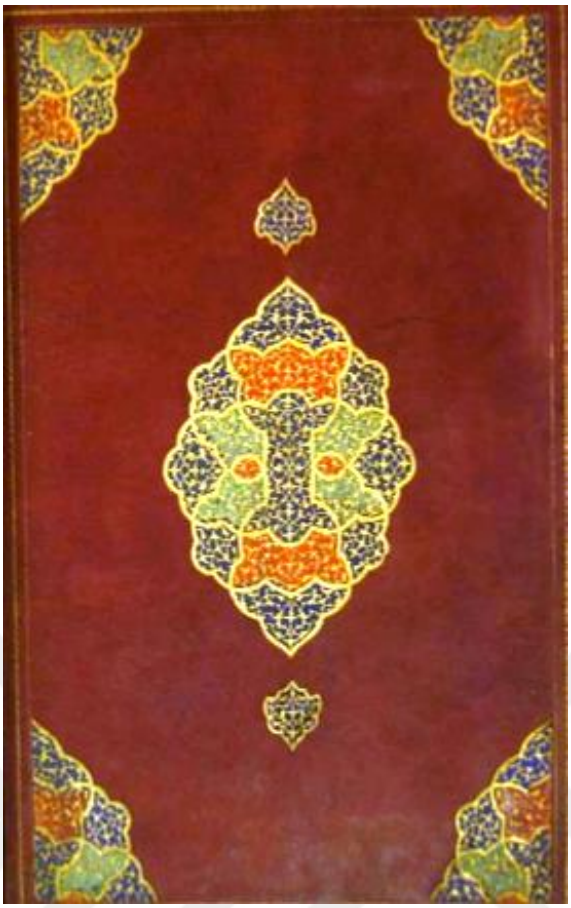

Resim 137: Manisa Halk Kütüphanesinde Yer Alan 3136 Demirbaş nolu eserin cilt kabı örneği.

Kaynak : Osman Öztürk, a.g.t, 152-155, Konya/2007

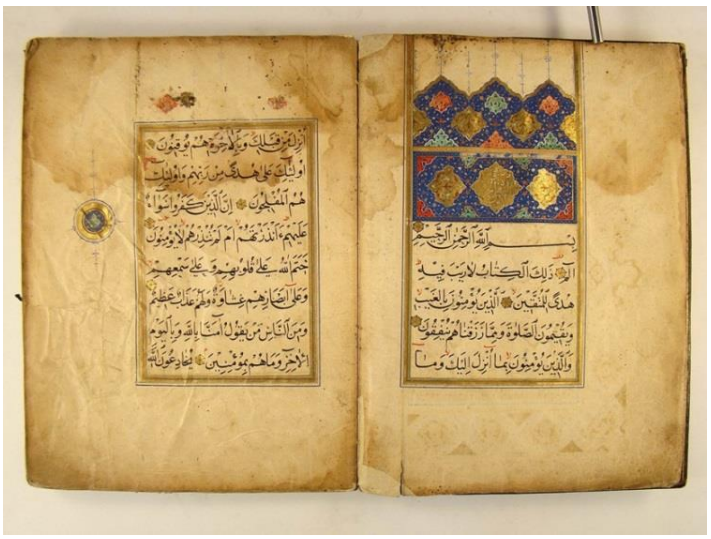

Resim 138: GHBK Yer Alan 63 Demirbaş Numaralı Eserin Ünvan Tezhibi Örneği

Resim 139: Manisa Halk Kütüphanesinde Yer Alan 3136 Demirbaş Numaralı Eserin Ünvan Tezhibi Örneği

Kaynak: Osman Öztürk, a.g.t, 152-155, Konya/2007

Karşılaştırılan ikinci örnek GHBK de 6306 demirbaş numarasında kayıtlı 18.yüzyıla ait eserin serlevha sayfasıdır(Resim-140). Bu eser SSM de yer alan 18.yüzyıla ait bir eserin serlevha sayfası sayfa düzeni açısından benzer özellikler göstermektedir(Resim-141). İki eseri karşılaştığımızda ilk göze çarpan altın kullanımının fazlalığı, altının lacivert ile olan orantısızlığıdır. Her iki eserin dış pervaz alanında ayırma rumiler kullanılarak paftalar oluşturulmuştur. Her iki eserin durakları pençhane ve helezoni duraklardır. Her iki eserde kullanılan renk ve işçilik benzerlik göstermektedir.(Resim-140, 141)

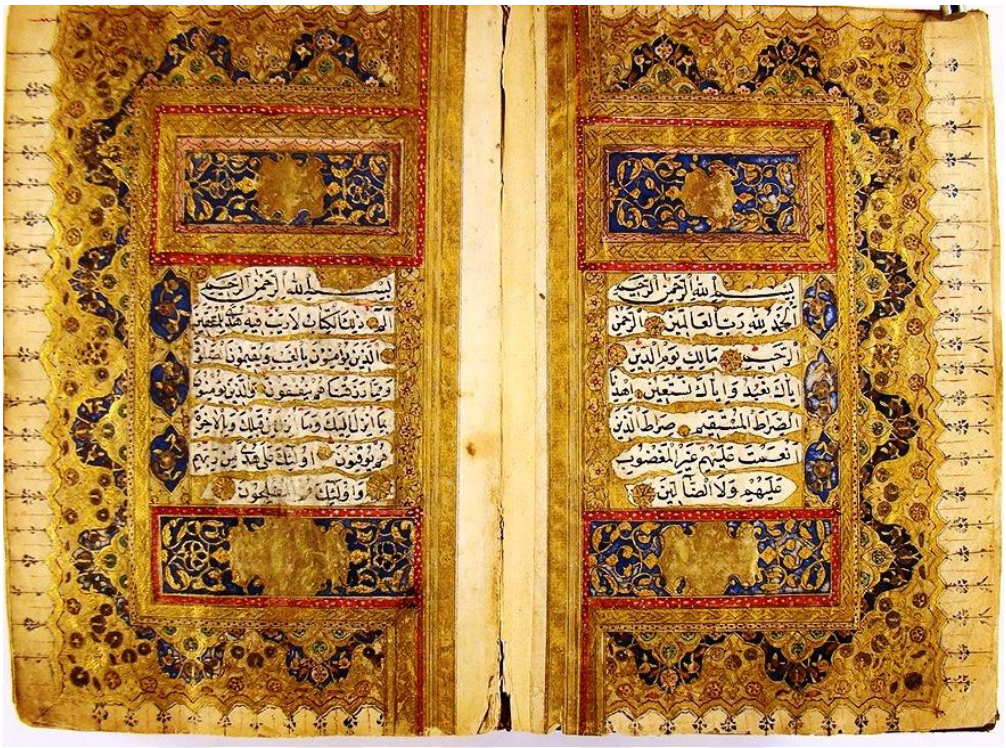

Resim 140: GHBK de 6306 Demirbaş Numaralı Eserin Serlevha Sayfası Örneği.(18.yüzyıl)

Resim 141: SSM de Bulunan Mushaf'ın Serlevha Sayfası Örneği.(18. yüzyıl)

Kaynak : M. Uğur Derman, Türk Hat Sanatından Seçmeler, Atatürk Kültür Merkezi Yay. , s-286, İstanbul-2017

Yazma eser karşılaştırılması yapılan üçüncü örnek GHBK de 6953 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasıdır. Zer-ender-zer tekniği ile yapılan eser kütüphane demirbaş kaydına göre 1792 yılına tarihlendirilmektedir.(Resim-141) Süleymaniye Kütüphanesinde yer alan Kur'an-ı Kerim ise 1791 yılına ait kayıt taşımaktadır.(Resim-142) Eserlerin serlevha bezemelerinde kullanılan desenler farklılık gösterse de, kullanılan teknik, altın kullanımı dönem özelliklerini yansıtmaktadır (Resim-141, 142).

.

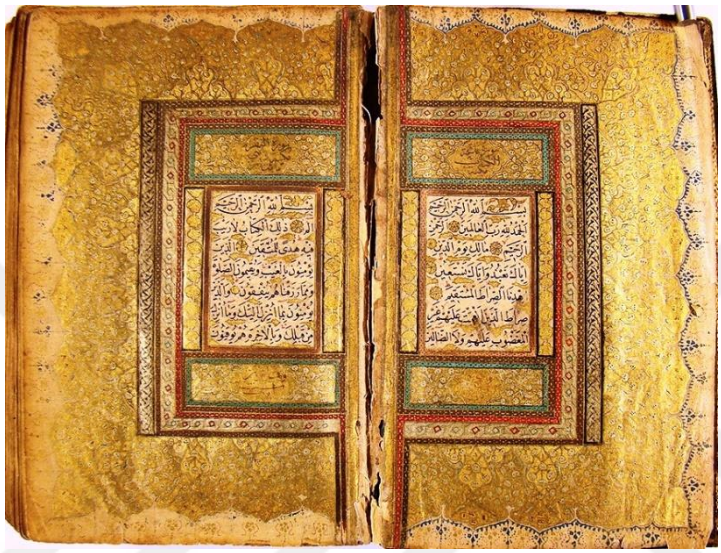

Resim 142: GHBK de 6953 Demirbaş Numaralı Eserin Serlevha Sayfası Örneği

Resim 143: SK- Pertevniyal 8'de Yer Alan Eserin Serlevha Sayfası Örneği

Kaynak : M. Uğur Derman, Türk Hat Sanatından Seçmeler, Atatürk Kültür Merkezi Yay. , s-286, İstanbul-2017

Yazma eser karşılaştırılması yapılan dördüncü örnek GHBK de 4375 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfasıdır. Naif üslup tekniği ile yapılan eserin kütüphane kayıtlarında yazım tarihi yoktur. TEYK, Süleymaniye YEK, Fatih 10 da kayıtlı eserin serlevha tezhibi GHBK de 4375 demirbaş numaralı eserin serlevha sayfası bezemesi ile benzer özellikler göstermektedir. Her iki eserin müzehhep serlevhasında ağırlıklı olarak çivit mavisi kullanılmıştır. Serlevhalar zencerekli olup etrafı basit tığ işlemelidir. Sûrebaşlıkları ve ayet sonlarındaki duraklar altındır. Mürekkebin İzi Yazma Eserler Seçkisi isimli sergi kataloğunda TEYK, Süleymaniye YEK, Fatih 10 da kayıtlı eserin Mes'ûd b. Maksûd el Buttânî tarafından Recep 866/Nisan 1462 yılında muhakkak ve reyhânî hatlarla yazılmış Kur'an-ı Kerim olduğu yazmaktadır. İki eser aynı atölyeden çıktığı sunucuna varmak mümkündür.

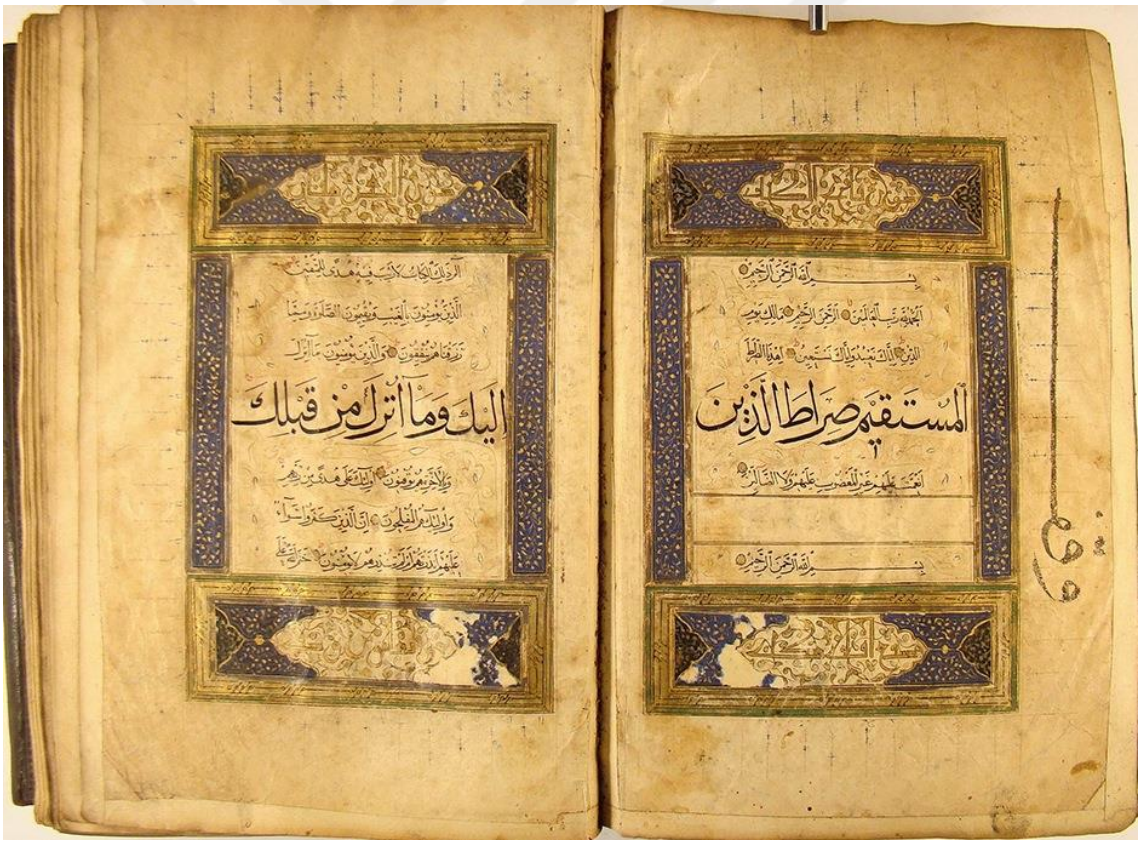

Resim 144: GHBK 4375 Demirbaş Numaralı Eserin Serlevha Sayfası

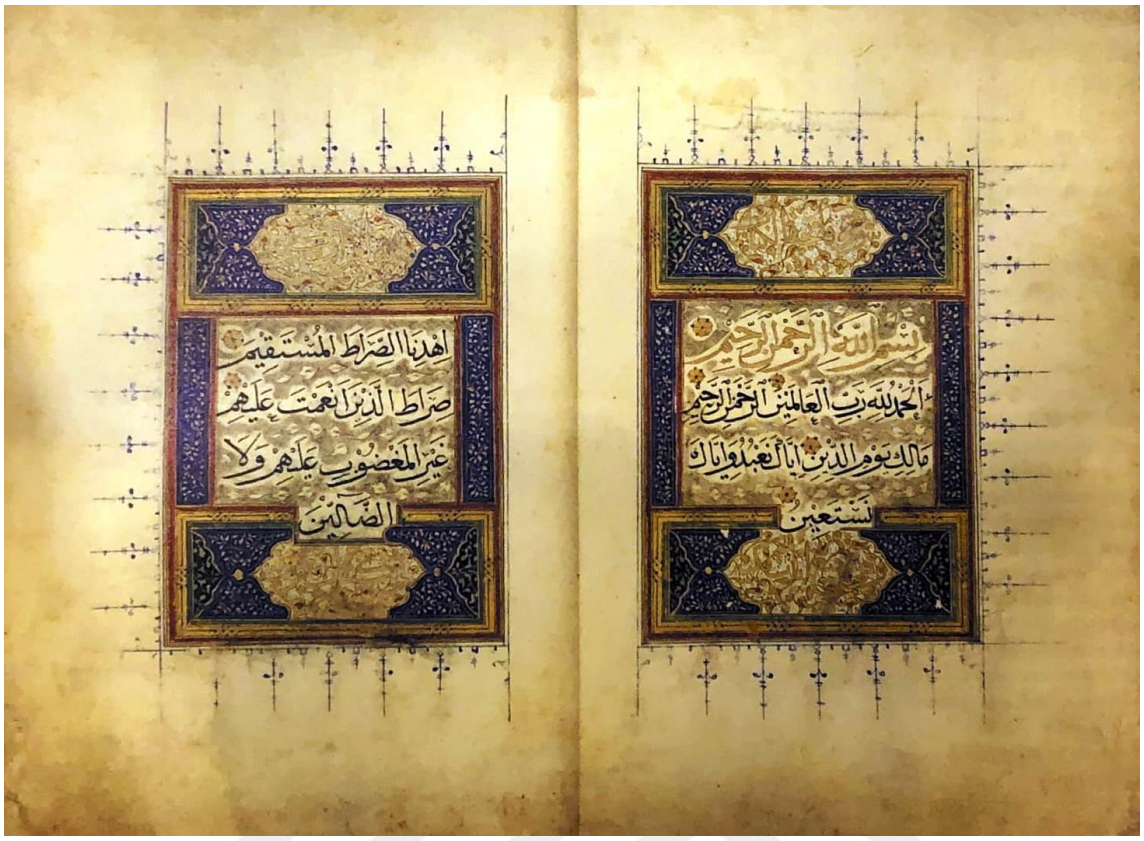

Resim 145: TYEK, Süleymaniye YEK, Fatih 10 da Kayıtlı Eserin Serlevha Sayfası

Kaynak: Mürekkebin İzi Yazma Eserler Seçkisi, Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi, İst-2020, s-49

Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesinde yer alan bazı yazma eserlerin incelenmesi sonucu, tezhip sanatının tarihi seyrine katkıda bulunmak üzere hazırlanan bu tezden yola çıkarak şöyle bir değerlendirmede bulunmak mümkündür.

Adı geçen kütüphanede bulunan ve incelenen eserler Osmanlı ve Osmanlı Sarayında istihdam edilen sanatkârların ellerinden çıkmadır. Ayrıca muhtemelen bazı eserlerde Osmanlı ülkesine sipariş neticesinde gönderilen eserler olmalıdır. 63 demirbaş numaralı eserin cild kabı bezemesi ve serlevha bezemesinde kullanılan motiflerin inceliği Safevi Devri tezhip özellikleri göstermektedir. 15.yüzyıl sonlarından 19.yüzyılın ortasına kadar hemen her yüzyıla ait müzehhep eser kütüphanede mevcut olup hazırlanan teze konu olmuştur. Tez çalışması süresince, daha önce bahsedilmiş olan güçlüklerden dolayı, incelemiş olan eserler hakkında kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Ancak

kullanılan inceleme teknikleri ışığında ulaşılan varsayımlar, eserlerin yaşatılmasında ve desen özelliklerinin benzer alanda yapılacak akademik çalışmalara kaynak olması noktasında örnek oluşturması temennisidir. Daha sonraki zamanlarda Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesinde yer alan diğer nadide eserler üzerinde çalışıp, bu eserlerden tezhip sanatı açısından nitelikli olanları gelenekli sanatlar camiasına tanıtılması sanat tarihimize yapacağı katkı açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

ACAR M. Şinasi, Osmanlılarda Günlük Yaşam Nesneleri, Yem Yayınları, İst-2011

AKAR Azade- KESKİNER Cahide, Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif, Tercüman Sanat ve Kültür Yayınları-2, İst-1978

AKSU Hatice, Türk Tezhib Sanatında Süsleme Unsurları, Yeni Türkiye Dergisi, S:34, Ank-2000

ALPARSLAN Ali, Hat Sanatında Osmanlılar, Osmanlı Uygarlığı-2, Ank-2004

ALPARSLAN Ali, Osmanlı Hat Sanatı Tarihi, Yapı Kredi Yayınları, İst-1999

ALPARSLAN Ali, İslam Yazıları, Hat ve Tezhip Sanatı, Ank-2012

ARSEVEN Celal Esad, "Türk Sanatı", Sanat Ansiklopedisi, İst-1958, s-2067

BİNARK İsmet, Eski Kitapçılık Sanatlarımız, Kazan Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği, Ank-1975

BİROL İnci Ayan, "Tezhip", TDV İA, C.41, İst-2012, s-61, 62

BİROL İnci Ayan, Türk Tezyini Sanatlarında Desen Tasarımı, Çizim Tekniği ve Çeşitleri, İst-2012

BİROL İnci Ayan, Türk Tezhip Sanatında Desen, Hat ve Tezhip Sanatı, Ank-2012

BİROL İnci Ayan-DERMAN Fatma Çiçek, Türk Tezyini Sanatlarında Motifler, Kubbealtı Neşriyatı, İst-2005

ÇETİNTAŞ Özgür, Milli Kütüphane'deki Yazmaların Kitap Sanatları Açısından İncelenmesi, Doktora Semineri, Süleyman Demirel Ünv Sos Bil Enst, Isparta-2014

ÇIĞ Kemal, Türk Kitap Kapları, İst-1971

DEMİRİZ Yıldız, Osmanlı Mimarisinde Süsleme I, Erken Devir(1300-1453), Kültür Bakanlığı Yayınları, İst-1979

DERMAN Fatma Çiçek, "Tezhip", TDV İA, İst-2012, Cilt-41, s-65, 68

DERMAN Fatma Çiçek, Osmanlıda Klasik Dönem Kanuni Sultan Süleyman(1520-1566) Türk Tezhip Sanatının Muhteşem Çağı: 16. Yüzyıl, Hat ve Tezhip Sanatı (Editör Ali Rıza Özcan), Ank-2012, s-143, 176

DERMAN Fatma Çiçek, Osmanlı Asırlarında Üslup ve Sanatkarlarıyla Tezhip Sanatı, Osmanlı Kültür Sanatı, Ank-1999, Cilt-2

DERMAN Fatma Çiçek, Tezhip Sanatında Kullanılan Terimler, Tabirler ve Malzeme, Hat ve Tezhip Sanatı (Editör Ali Rıza Özcan), Ank-2012, s-525-534

DERMAN Fatma Çiçek, Tarihimizde Mushafların Bezenmesi, Diyanet İlmi Dergisi, C-46, S-4, Ank-2010, s-137-144

DERMAN M. Uğur, "Hat", TDV İA, İst-1997, s-427-437

DERMAN M. Uğur, Türk Hat Sanatından Seçmeler, Atatürk Kültür Merkezi Yay., İstanbul-2017

DOBRACA Kasım, Katalog Arabskıh, Turskıh, Perzıjskıh, I Bosanskıh I, London-Sarajevo-2000

DURAN Gülnur, Ali Üsküdari Tezhip ve Rugani Üstadı, Çiçek Ressamı, İst-2008

DURAN Gülnur, 18.Yüzyıl Tezhip Sanatı, Hat ve Tezhip Sanatı (Editör Ali Rıza Özcan), Ank-2012, s-397-414

DURAN Gülnur, Osmanlı Tezhip Sanatında Naturalist Üslupta Çiçekler, Süleyman Demirel Ünv Sos Bil Enst. Dergisi, Isparta-2018, S-31, s-177-199

DURAN Gülnur, "Tezhip", TDV İA, İst-2012, Cilt-41, s-63, 65

FAJIC Zejnıl, Catalogue of the Arabıc, Turkısh, Persıan and Bosnıan Manuscrıpts XI, London-Sarajevo-2003

KADAKÇI Ayşenur, Türk Tezhip Sanatında Bitkisel Kökenli Motiflerin Analizi, MSÜ Sos Bil Enst, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul-1992

KARÇİÇ Fikret, "Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi", TDV İA, İst-1996, C-13, s-458

KÜÇÜKKÖMÜRLER Selman, İstanbul Müze ve Kütüphanelerindeki Ahmed Karahisari Hatlı Yazma Eser Ciltlerinin İncelenmesi, MSÜ Yüksek Lisans Tezi, İst.-2019

KÜÇÜKERMAN Önder, Ehl-i Hiref'ler, Tombak Dergisi, İst-Kasım-Aralık1994

MESARA Gülbün, Kanuni Sultan Süleyman'ın Sernakkaşı Karamemi, Hat ve Tezhip Sanatı (Editör Ali Rıza Özcan), Ank-2012, s-361-376

MERİÇ Atanur, "Nakkaşhane Geleneği", Antik&Dekor, S-9 Aralık-Ocak, 1990-1991

MÜLAYİM Selçuk, Değişimin Tanıkları-Ortaçağ Türk Sanatında Süsleme ve İkonografi, İst-1999

Mürekkebin İzi Yazma Eserler Seçkisi, Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi, İst-2020

NAMETAK Fehim, Katalog Arabskıh, Turskıh, Perzıjskıh, I Bosanskıh Rukopisa IV, London-Sarajevo-1998

ÖZEKKAYA Elmas, Akşehir'den Bölge Yazma Eserler Kütüphanesine Getirilen Tezhipli Yazma Eserler, Selçuk Ünv Sos Bil Enst, Yüksek Lisans Tezi, Konya-2008

ÖZKEÇECİ İlhan, Şule Bilge, Türk Sanatında Tezhip, İst-2014

ÖZÖNDER Hasan, "Motif", (Ansiklopedik) Hat ve Tezhip Sanatları (Deyimleri, Terimleri) Sözlüğü, Konya-2003, s-135

ÖZTÜRK Osman, Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan Yazma Kur'an-ı Kerim'lerdeki Tezhip Örnekleri, Selçuk Ünv. Sos. Bil. Enst. İslam Sanatları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya/2007

POLAT İlhan, Saray-Bosna'da Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi

SAMİ Şemseddin, Kamus-ı Türki, İst-1999,

SERİN Muhiddin, Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar, İst-2003

TANINDI Zeren, Başlangıcından Osmanlı'ya Tezhip Sanatı, Hat ve Tezhip Sanatı (Editör Ali Rıza Özcan), Ank-2012

TANINDI Zeren, Kitap ve Tezhibi, Osmanlı Uygarlığı-2 (Hazırlayan, Halil İnalcık-Günsel Renda), Ank-2004

TANINDI Zeren, Kitap ve Cildi, Osmanlı Uygarlığı-2 (Hazırlayan, Halil İnalcık-Günsel Renda), Ank-2004

TANSUĞ Sezer, Çağdaş Türk Sanatı, İst-1986

TAŞKALE Faruk, Tezhip Sanatının Kullanım Alanları, MSÜ Sos Bil Enst, Geleneksel Türk El Sanatları Ana Sanat Dalı Tezhip Programı, Sanatta Yeterlilik Tezi, İst-1994

UYANIK Ümran, Kütahya Vahidpaşa İl Halk Kütüphanesindeki 1153 No'lu Mesnev-i Şerif'in Tezhip ve Cilt Sanatı Bakımından İncelenmesi, Dokuz Eylül Ünv Sos Bil Enst, Yüksek Lisans Tezi, İzmir-2010

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, Cilt-3, Ank-1982

ÜLKER Muammer, Türk Hat Sanatında 16. Yüzyıl Ünlü Hattatlar, Türkiyemiz Dergisi, S-54, Şubat-1988

ÜNVER Süheyl, Ustası ve Çırağıyla Hezargradlızade Ahmet Ataullah Hayatları ve Eserleri, İst-1985

ÜSTÜN Ayşe, Hilye-i Saadet Levhalarının Geleneksel Türk El Sanatları(Tezhip) Açısından İncelenmesi, Dokuz Eylül Ünv Sos Bil Enst, Yüksek Lisans Tezi, İzmir-1990

YILDIRIM Mustafa, ÖZ Esra, Millet Kütüphanesinde Bulunan "Şerh-i Kitâb-ı Sibeveyh" İsimli Yazma Eserin Tezhip Açısından İncelenmesi, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, C-2, S-4, 2013

YILMAZ Edip, ŞİMŞEK Rumeysa, Tezhip'te Kullanılan Motifler ve Teknikler, BEÜ SBE Dergisi, 2019

ZAİMOVİÇ Nerma, Bosna'daki Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesinde Bulunan Osmanlı Türkçesi İle Yazılmış Tıp Eserleri Üzerine Değerlendirme, TÜRKÜM Dergisi-1 Şubat 2020

www.bosnahersek.ba